

**Наукові записки Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського.**

Серія: Філологія (мовознавство)

Збірник наукових праць

2026 • № 42

УДК 2521-1293

В 48

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») (додаток 5 до наказу Міністерства освіти і науки України 24.09.2020 № 1188).

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 16 від 27.05.2026).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Інна Завальнюк, доктор філологічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Інна Гороф'янюк, кандидат філологічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Ніна Кухар, кандидат філологічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Єлизавета Барань, кандидат філологічних наук, доцент, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

Вільмош Газдаг, доктор філософії з галузі гуманітарні науки, доцент, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

Інна Забужанська, кандидат філологічних наук, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Олександр Петров, кандидат філологічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Дорота Рембішевська, доктор габілітований, професор, Інститут славістики Польської академії наук, м. Варшава, Польща

Світлана Романюк, доктор габілітований, професор, Варшавський університет, м. Варшава, Польща

Степан Черничко, доктор з гуманітарних наук, професор, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

Блажей Осовський, доктор філософії, професор, Університет Адама Міцкевича в Познані, Польща; Карлів університет, м. Прага, Чехія

РЕЦЕНЗЕНТИ

Віра Котович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич)

Олексій Романчук, доктор філософії, науковий співробітник Інституту культурної спадщини (м. Кишинів, Республіка Молдова)

Зареєстровано Національною радою з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 1073 від 16.10.2023 року, Протокол № 23, ідентифікатор медіа: R30-01569)

Засновник і видавець: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Рік заснування: 1999

Збірник публікується двічі на рік (червень, грудень)

Адреса редакції: 21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; тел. +380 (432) 27-55-89

e-mail: naukovizap@gmail.com

<https://vspu.net/movoznavstvo>

ISSN 2521-1293

E-ISSN 2521-1307

**Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University. Series:
Philology (Linguistics)**

Collection of Scientific Papers

2026 • No 42

UDC 2521-1293

B 48

Approved as a printed periodical to the list of scientific professional editions of Ukraine (category «B») (addition 5 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 24.09.2020 No. 1188).

Recommended by the Academic Council of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University minutes of a meeting No. 16 of 27.05.2026.

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

Inna Zavalniuk, Doctor of Philological Sciences, Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Inna Horofianiuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

EXECUTIVE SECRETARY

Nina Kuhar, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Erzsébet Bárány, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

Vilmos Gazdag, Doctor of Philosophy in Humanities, Associate Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

Inna Zabuzhanska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Oleksandr Petrov, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Dorota Rembiszewska, Doctor Habilitatus, Professor, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

Svitlana Romaniuk, Doctor Habilitatus, Professor, University of Warsaw, Poland

István Csernicskó, Doctor of Humanities, Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

Blažej Osovsky, Doctor of Philosophy (Philology), Professor, Adam Mickiewicz University in Poznan Poland; Charles University, Czech Republic

REVIEWERS

Vira Kotovych, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language at the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Drohobych)

Aleksey A. Romanchuk, Doctor of Philosophy, Researcher at the Institute of Cultural Heritage (Chisinau, Republic of Moldova)

Registered by the National Council on Television and Radio Broadcasting (Decision No. 1073 of 16.10.2023), Minutes No. 23, Media identifier: R30-01569)

Founder and publisher: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Year of foundation: 1999

The collection is published twice a year (June, December)

Editorial address: 32, Ostrozkyi St., Vinnytsia, 21101, Mykhailo Stelmakh Faculty of Philology and Journalism, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University; tel. +380 (432) 27-55-89

e-mail: naukovizap@gmail.com
<https://vspu.net/movoznavstvo>

ISSN 2521-1293

E-ISSN 2521-1307

Зміст

Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації

Межов Олександр
Номінації озброєння у просторовій системі координат української мови: теоретичний та прикладний аспекти..... 7-21

Дрофяк Богдана
Лексична варіативність релігійного дискурсу в офіційних документах православної церкви України.. 22-28

Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики

Кухар Ніна
Лінгвопрагматична природа прихованої агресії (на матеріалі анкетування здобувачів освіти педагогічних спеціальностей)..... 29-40

Лінгвістика тексту. Стилiстичні та контекстуальні вияви

лексичних і граматичних одиниць

Олексенко Володимир, Мартинова Вікторія
Лексико-граматичні особливості вираження негації в поетичному дискурсі Михайла Олійника..... 41-49

Пальчевська Олександра, Новицька Вікторія
Стилiстичні особливості поетичного перекладу на прикладі сонетів Елізабет Баррет Браунінг50-58

Юлдашева Людмила
Структурно-семантичні та прагматичні особливості акротези в сучасному українському поетичному дискурсі.....59-68

Мова сучасних медіа

Завальнюк Інна, Богатько Валентина
Синтаксичні засоби формування довіри в українському газетному тексті періоду російсько-української війни..... 69-82

Костусяк Наталія, Демидюк Олександр
Лінгвостилістичні маркери медіамови війни..... 83-92

Степаненко Микола
Відпрізвищні апелятивні утворення у фокусі масової медійної комунікації: семантика, структура, стилістика, прагматика.....93-109

Харченко Світлана, Литвинська Світлана, Рудень Денис
Дикція журналіста в кризових умовах: комунікативні детермінанти, типові мовні девіації та практики самокорекції..... 110-124

Проблеми діалектології та ономастики

Волошинова Марина
Вербальний компонент традиційних свят українців (на прикладі говіркового мовлення)..... 125-135

Гороф'янюк Інна, Шалденко Марія
Із спостережень над походженням вигуків подільських говірок 136-146

Жвава Ольга
Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок). Частина 5..... 147-154

Перекладознавство та міжкультурна комунікація

Іщук Наталія, Березюк Дарина, Балан Аліна
Однослівні терміни англомовного економічного дискурсу: словотвірна структура та переклад українською мовою..... 155-163

Фрумкіна Арина
Когнітивно-прагматичні особливості перекладу англомовних економічних текстів..... 164-172

Contents

Functional Semantics of Lexical Units. Theory of Nomination

- Mezhov Oleksandr
Nominations of Weaponry in the Spatial Coordinate System of the Ukrainian Language: Theoretical and Applied Aspects7-21
- Drofiak Bohdana
Lexical Variability of Religious Discourse in Official Documents of the Orthodox Church of Ukraine22-28

Cognitive and Communicative-Pragmatic Aspects of Linguistics

- Kukhar Nina
Linguo-Pragmatic Nature of Hidden Aggression (Based on the Material of a Questionnaire Survey of Applicants for Pedagogical Specialties).....29-40

Text Linguistics. Stylistic and Contextual Manifestations of Lexical and Grammatical Units

- Oleksenko Volodymyr, Martynova Viktoria
Lexical and Grammatical Features of Negation in Mykhailo Oliinyk's Poetic Discourse41-49
- Palchevska Oleksandra, Novytska Viktoriia
Stylistic Devices of Poetic Translation (Based on the Examples of Elizabeth Barrett Browning Sonnets)50-58
- Yuldasheva Liudmyla
Structural-Semantic and Pragmatic Features of Acrothesis in Contemporary Ukrainian Poetic Discourse59-68

The Language of Modern Media

- Zavalniuk Inna, Bohatko Valentyna
Syntactical Means of Forming Trust in Ukrainian Newspaper Text During the Russian-Ukrainian War69-82
- Kostusiak Nataliia, Demydiuk Oleksandr
Linguostylistic Markers of the Media Language of War83-92
- Stepanenko Mykola
Appellative Derivatives from Proper Names in the Focus of Mass Media Communication: Semantics, Structure, Stylistics, Pragmatics93-109
- Kharchenko Svitlana, Lytvynska Svitlana, Ruden Denys
Journalist's Diction in Crisis Conditions: Communicative Determinants, Typical Language Deviations and Self-Correction Practices110-124

Issues of Dialectology and Onomastics

- Voloshynova Maryna
Verbal Aspect of Traditional Ukrainian Festivities: a Study of Dialectal Speech125-135
- Horofianiuk Inna, Shaldenko Maria
From Observations on The Origin of Interjectives in Podolia Dialects136-146
- Zhvava Olha
The lexical materials for the dictionary of traditional folk crafts (pottery vocabulary of Podillia dialects). Part 5147-154

Translation Studies and Intercultural Communication

- Ishchuk Nataliia, Bereziuk Daryna, Balan Alina
Single-Word Terms in English Economic Discourse: Word Formation Structure and Translation into Ukrainian.....155-163
- Frumkina Aryna
Cognitive-Pragmatic Features of Translating English-Language Economic Texts.....164-172

Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації

УДК 811.161.2'373.22:355.014
DOI 10.31652/2521-1307-2026-421-01

Номінації озброєння у просторовій системі координат української мови: теоретичний та прикладний аспекти

Олександр Межов <https://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Надійшла до редакції: 01.03.2026 • Схвалено до друку: 29.03.2026

Анотація

У статті досліджено особливості семантико-синтаксичного функціонування номінацій озброєння у структурі локативного комплексу речень української мови на матеріалі інформаційних медіатекстів періоду російсько-української війни. Окреслено структуру локативного комплексу простого речення і види озброєння, здатні в ньому функціонувати. Виокремлено семантичні варіанти (архісеми й конкретизовані семи) локативних предикатів, валентний потенціал яких може передбачати назви озброєння. Виявлено семантико-синтаксичні позиції номінацій зброї в різних моделях речень із просторовими відношеннями. Схарактеризовано відмінкові та прийменниково-відмінкові засоби вираження локативів та опосередковано пов'язаних з ними номенів озброєння в лівобічних і правобічних валентних позиціях. З'ясовано системні зв'язки між назвами зброї та іншими субстанційними синтаксемами у структурі локативного комплексу.

Ключові слова: номінації озброєння, речення, локатив, предикат руху, синтаксема, валентний зв'язок, мова

Functional Semantics of Lexical Units. Theory of Nomination

UDC 811.161.2*373.22:355.014
DOI 10.31652/2521-1307-2026-41-02

Nominations of Weaponry in the Spatial Coordinate System of the Ukrainian Language: Theoretical and Applied Aspects

Oleksandr Mezhev <https://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Received: 01.03.2026 • Accepted: 29.13.2026

Abstract

Introduction. The events of the Russian-Ukrainian war have primarily been reflected in the lexicon, which has actively been enriched with terms from the military sphere, particularly names of weaponry. Numerous linguistic studies have addressed the classification and lexico-derivational parameters of military terminology. However, weaponry nominations in the context of categorical syntactic semantics of locativity have not yet been analyzed. **Purpose.** The purpose of this study is to identify the features of the semantic-syntactic functioning of weaponry nominations within the locative complex of simple sentences in the Ukrainian language, based on informational media texts from the wartime period of 2022–2026. **Methods.** This study employs descriptive, structural, componential, transformational, and contextual-semantic analyses. **Originality.** This article outlines the structure of the locative complex of a simple sentence and identifies types of weaponry that can function within it. It distinguishes semantic variants (archisemes and specified semes) of locative predicates whose valency potential may include weaponry nominations. The semantic and syntactic positions of weapon names in various sentence models with spatial relations are revealed. The case and prepositional case means of expressing locatives, as well as weaponry nominations indirectly related to them, are characterized in both left- and right-hand valency positions. The systemic relations between weapon names and other substantive syntacemes within the locative complex structure are clarified. **Results.** According to the analyzed media material, various weaponry terms may function within the spatial coordinate system. These terms include names of ammunition as a means of direct destruction, names of launch systems as carriers of ammunition, and names of military equipment as a means of transportation. Within the structure of the locative sentence complex, weaponry nominations occupy syntactic positions of subject, instrumental, and object, as predicted by the valency of locative predicates of movement, displacement, or state. Weaponry nominations occur in the nominative case when functioning as the subject of a locative action, in the instrumental or locative case when functioning as the instrumental, and in the accusative case when functioning as the object. When combined with predicates of movement or displacement (on solid surfaces, through air, or through water), weaponry names enter an indirect distributive relation with locatives of trajectory, initial point, and final point of movement. With locative verbs expressing transportation, weaponry nominations are indirectly related to the addressee syntaceme. In addition to predicates of action or process, weaponry nominations functioning as subjects of locative state can combine with predicates of locative state and indirectly with locative syntacemes expressing place. **Conclusion.** The results presented in this article, particularly the principles of valency-syntaceme analysis, can be applied to study the entire set of predicates that can valently combine with weaponry nominations and to compile grammatical dictionaries of syntaceme combinability.

Keywords: weaponry nominations, sentence, locative, predicate of movement, syntaceme, valency relation, language

Постановка проблеми. Простір і час як органічно взаємопов'язані позамовні категорії перебувають у постійній динаміці відповідно до змін об'єктивної дійсності, зокрема людського буття, які звичайно віддзеркалює мова. У цьому контексті М. І. Степаненко постулює: «Простір і час як форми існування матерії відтворюють локативно-темпоральну систему координат об'єктивної дійсності, у межах якої хтось перебуває або рухається, щось розташовується або переміщується. Просторові координати по-особливому відображаються в мовній картині світу» (Степаненко, 2004, с. 442). У системі мови категорія локативності кваліфікована як «семантична категорія, до якої входять усі різновиди просторового значення. Виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под.» (Українська мова: енциклопедія, 2004, с. 322). Усі ці просторові відношення експліковані насамперед у реченневих конструкціях з локативними предикатами, валентний потенціал яких може відкривати правобічні позиції для локативних синтаксем місця, вихідного та кінцевого пунктів руху (переміщення), шляху руху, а також інших субстанційних синтаксем: об'єктної, адресатної, інструментальної. Разом з обов'язковою лівобічною суб'єктною синтаксемою вони відбивають реальні просторові ситуації, події навколишнього світу, які можуть мати як статичний, так і динамічний характер. Залежно від цього кількість облігаторних субстанційних синтаксем елементарного простого речення може сягати від двох до семи. Перебуваючи у валентному зв'язку з базовим локативним предикатом, субстанційні синтаксеми опосередковано через цей предикат логічно (семантично) пов'язані й між собою, адже функціують у тих самих просторових координатах. Передовсім простежуємо просторовий зв'язок суб'єкта локативної дії або

стану з локативами місця, напрямку та шляху руху. Прикметно, що діапазон лексичного наповнення суб'єктної позиції в таких конструкціях необмежений: це і назви людей, тварин (істот), і різних предметів довкілля (неістот), який коригується відповідно до ознаки статичності / динамічності локативних предикатів, що впливає на активність/ пасивність носія ознаки. В інструментальній позиції зазвичай реалізуються назви засобів переміщення, в адресатній – осіб або їхніх еквівалентів, об'єктній – переважно конкретних предметів. Лексико-семантичний склад таких конститuentів зумовлений не лише лінгвальними чинниками, а й екстралінгвальними, тобто характерними для конкретного відтинку світового часопростору обставинами, подіями, процесами, явищами, які віддзеркалені в різних жанрово-стильових різновидах мови. А найоперативніше реагує на всі зміни в суспільстві, звичайно ж, мова засобів масової інформації.

Події російсько-української війни останнього десятиліття знайшли свій відбиток насамперед у лексиці, яка стрімко поповнюється номінаціями мілітарної сфери. До них, зокрема, «належать лексеми, семантично пов'язані з найменуваннями видів зброї, військової техніки, її допоміжних механізмів (машин, пристроїв, приладів, апаратів, устаткування та їх деталей), боєприпасів і їх частин...» (Литовченко, 2016, с. 48), що використовують як «бойове знаряддя для нападу або оборони» (Словник української мови, т. 3, 1972, с. 452). Відповідно й зросла увага дослідників до таких одиниць мови в різностильових текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Класифікаційні, лексико-дериваційні параметри назв військової сфери, зокрема й номенів озброєння, висвітлено у працях І. О. Литовченко (Литовченко, 2016), Ю. О. Лукіянука (Лукіянук, 2017), Н. О. Поліщук (Поліщук, 2023), Т. О. Чернишової (Чернишова, 2024), Я. П. Яремка (Яремко, 2013) та ін. «Попри вагому роль

лексичних значень слів для формування змісту речення, не можна недооцінювати виражальних можливостей синтаксичної семантики компонентів речення, семантико-синтаксичних відношень між ними, граматичних засобів їх експлікації», – наголошує автор цієї статті в одній із попередніх студій (Межов, 2024, с. 137). Ці та інші проблеми висвітлено у працях багатьох українських граматистів, зокрема І. Р. Вихованця (Вихованець, 1992), Т. Є. Масицької (Масицька, 2016), Н. М. Костусяк (Костусяк, 2012), О. В. Кульбабської (Кульбабська, 2011), О. Г. Межова (Межов, 2012), М. В. Мірченка (Мірченко, 2004), І. А. Мельник (Мельник, 2015) та ін. Окремі дослідження присвячені аспектуальним семантико-синтаксичним характеристикам дієслівних предикатів руху, переміщення (К. Г. Городенська (Городенська, 1997), Т. М. Орлова (Орлова, 1999), О. Г. Митрофанова (Митрофанова, 2007)). Вагомий унесок у розвиток теорії локативності зробив М. І. Степаненко: семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами, засоби їх репрезентації в українській мові стали предметом багатьох студій ученого (Степаненко, 2004; Степаненко, 2020; Степаненко, 2021). Проте номінації зброї в контексті категорійної семантики локативності не були предметом спеціального аналізу.

Мета статті – встановити особливості семантико-синтаксичного функціонування номінацій озброєння у структурі локативного комплексу речень української мови на матеріалі інформаційних медіатекстів періоду російсько-української війни.

Завдання дослідження: окреслити структуру локативного комплексу простого речення і види озброєння, здатні в ньому функціонувати; виокремити семантичні варіанти (архісеми й конкретизовані семи) локативних предикатів, валентний потенціал яких може передбачати назви озброєння; виявити семантико-синтаксичні позиції номінацій зброї в різних

моделях речень із просторовими відношеннями; схарактеризувати відмінкові та прийменниково-відмінкові засоби вираження локативів та опосередковано пов'язаних з ними номенів озброєння в лівобічних і правобічних валентних позиціях; з'ясувати системні зв'язки між назвами зброї та іншими субстанційними синтаксемами структури локативного комплексу.

Прикладне значення дослідження: викладені в цій та аналогічних студіях результати, зокрема принципи валентісно-синтаксемного аналізу, можуть бути використані для дослідження всієї сукупності предикатів, здатних валентно поєднуватися з номінаціями озброєння, а також для укладання синтаксичних словників сполучуваності, дієслівного керування та синтаксем, що сприятиме розвитку граматичної прикладної лексикографії – порівняно нової галузі українського мовознавства (Кульбабська, 2019, с. 214). Крім того, дібраний фактичний матеріал може стати підґрунтям для подальших медіалінгвістичних і психолінгвістичних студій. Просторові конструкції з номенами озброєння не лише інформують реципієнтів про його місцерозташування, напрям і шлях руху, переміщення, а й стають інструментом психологічного впливу на масову свідомість, формуючи щонайменше дві основні когнітивні моделі. По-перше, нагромадження, рух зброї з боку ворога («чужого») здатні викликати усвідомлення небезпеки, загрози, негативні психоемоційні реакції занепокоєння, тривожності, страху, паніки. По-друге, акумуляція боеприпасів, військової техніки в Україні завдяки власним силам і постачанню, транспортуванню західними партнерами («своїми»), рух озброєння в напрямку ворожих позицій програмує в українців розуміння захищеності, безпеки, контролю ситуації, актуалізують відчуття емоційної стійкості, спокою, упевненості в майбутньому, віри у власні сили й перемогу.

У статті застосовано такі лінгвістичні методи: описовий, структурний, компонентного, трансформаційного й контекстуально-семантичного аналізу. Джерельною базою дослідження слугували інформаційні повідомлення українських інтернет-видань із 2022 по 2026 рік.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Локативний комплекс семантично елементарного простого речення структурують динамічний або статичний локативний предикат і зумовлені його правобічною валентністю локативні синтаксеми та лівобічною – суб'єктна синтаксема. Ця обов'язкова валентна рамка може бути поширена інструментальною, об'єктною та адресатною синтаксемами залежно від зосереджених у структурі локативного дієслова абстрактних і конкретизованих просторових сем. Лексичними наповнювачами таких конструкцій у сучасних медіатекстах воєнного періоду все частіше стають назви озброєння, зокрема боеприпасів (кулі, міни, гранати, ракети, бомби, снаряди), військової техніки, здатної не лише запускати ці боеприпаси, а й транспортувати їх, а також локалізуватися, рухатися, переміщуватися. Вона охоплює танки, бронетранспортери, артилерійські гармати, ракетні системи, протиповітряну оборону; військову винищувальну та бомбардувальну авіацію (літаки, гелікоптери, дрони); військово-морську техніку (бойові надводні кораблі, човни, субмарини) тощо. Потрапляючи в реченнєву структуру, такі лексеми заступають позиції суб'єктних, інструментальних та об'єктних синтаксем, прогнозованих валентністю локативних предикатів руху, переміщення або стану. Розглянемо специфіку функціонування номенів озброєння в семантико-синтаксичній структурі речень із цими предикатами.

Поняття 'озброєння' витлумачено в словнику як «сукупність засобів для ведення воєнних дій; військове спорядження; зброя» (Словник української мови, т. 5, 1974, с. 649), а

'зброя' як «сукупність засобів для ведення війни, бою; озброєння», «бойове знаряддя для нападу або оборони» (Словник української мови, т. 3, 1972, с. 452). Як бачимо, ці термінопоняття певною мірою ідентичні (взаємозамінювані) й охоплюють широке коло найменувань: як боеприпасів, пускових установок (комплексів) для них, так і спорядження, військової техніки, транспортних засобів тощо – всього, що необхідне для ведення війни. Специфікою номенів зброї як бойового знаряддя для нападу й оборони є те, що вони містять сему 'знаряддя' або 'засобу дії' не лише в типовій інструментальній позиції речення, а й суб'єктній та об'єктній, зокрема й при акціонально-локативних предикатах.

Військова техніка, яку використовують як носія боеприпасів, має здатність пересуватися з однієї локації до іншої різним середовищем. З огляду на це такі номінації в позиції суб'єкта валентно сполучаються з дієслівними предикатами спрямованого чи неспрямованого руху, що містять семи:

- рух твердою поверхнею (по землі): *На Сумщині в село заїхало 4 російські танки* (<https://chas.cv.ua>, 09.03.2022); *Ті падали, а танки й БМП їхали просто по них* (<https://volyninfa.com.ua>, 22.12.2025); *Пішли два танки, які їхали вулицею і гатили, перемелювали окупантів там, де вони ховалися* (<https://armyinform.com.ua>, 25.11.2025); *Бронетехніка рухалася полем* (<https://novosti.dn.ua>, 03.12.2025);

- рух рідким середовищем (над водою чи під водою, річкою, озером, морем, океаном): *Корабель РФ плив за 48 км від перевалу Амуқта* (<https://www.unian.ua>, 10.08.2024); *Російські танкери плавали у водах НАТО за фальшивими сертифікатами* (<https://suspilne.media>, 31.03.2025); *Танкер плив у міжнародних водах між Естонією та Фінляндією та відмовився від вимог естонського флоту змінити курс* (<https://help.hvylyya.net>, 16.05.2025); *Військовий корабель-амфібія USS Tortuga пливе біля берегів*

карибського острова Кюрасао (<https://www.holosameryky.com>, 10.03.2025);
 - рух повітрям (близько над землею або високо): **Літак у цей момент мав пролітати поблизу Хоутського узбережжя..** (<https://suspilne.media>, 05.12.2025);
 У цей час **над головами літали дрони, троє з них скинули на нас вибухівку** (<https://suspilne.media>, 20.10.2024);
 Ці **гелікоптери літали в Україні упродовж кількох років. І проблем не виникало** (<https://fakty.com.ua>, 25.01.2023);
Гелікоптери літали над дахами будинків мешканців Біловезжі (<https://volyninfa.com.ua>, 02.08.2023).
 Рух повітрям властивий також деяким видам боеприпасів (кулі, міни, гранати, бомби, снаряди, ракети). Траєкторія їхнього руху починається з відповідного пускового засобу (кулемет, автомат, гвинтівка, пістолет, міномет, гранатомет, бомбомет, вогнемет, артилерійська гармата, танк, ракетні системи, ЗРК, засоби ППО) й завершується цілєю ураження. В інформаційних повідомленнях зазвичай для вербалізації напрямку й шляху руху таких боеприпасів використовують топоніми або загальні назви просторових координат, напр.:
 Під час ракетної атаки росіян у четвер, 11 квітня, **ракети летіли до цілей у Львівській та Київській областях по прямій із частковою зміною напрямку руху** (<https://apostrophe.ua>, 11.04.2024);
 Армія рф вдарила ракетами Х-59 по військовому аеродрому на Житомирщині: **снаряди летіли з Білорусі** (<https://www.stopcor.org>, 16.08.2022);
Керовані снаряди УМПБ Д-30 СН, якими росія вдарила по Харкову 27 березня, можуть долітати до будь-якого району міста (<https://www.slovoidilo.ua>, 29.03.2024);
Ракети на Миколаївщині рухаються через Снігурівку північно-західним курсом (<https://war.telegraf.com.ua>, 03.02.2026);
 Сьогодні під час повітряної атаки **крилаті ракети летіли на Прикарпаття** (<https://kalush.informator.ua>, 13.01.2024);
 Групи **крилатих ракет летять зі сходу та північного сходу** (<https://dailylviv.com>,

07.03.2025); **Ракети, які атакували Львів, спочатку летіли до Києва** (<https://glavcom.ua>, 06.07.2023);
 У ніч проти 3 лютого російський агресор атакував Харків дронами, ракетами. **У бік міста також летіли авіабомби** (<https://mediaport.ua>, 03.02.2026);
 Вінниччина пережила нічну атаку: **«шахеда» та ракети летіли через область** (<https://vn.20minut.ua>, 21:08:2025).

Валентний потенціал дієслівних предикатів руху уможливорює поєднання номенів озброєння з локативними синтаксемами в трьох семантичних варіантах: шлях руху, початковий пункт руху, кінцевий пункт руху. При цьому назва озброєння в суб'єктій позиції валентно поєднується з усім предикатно-субстанційним локативним комплексом: з акціонально-локативним предикатом безпосередньо та через нього з локативними субстанційними синтаксемами опосередковано.

Локатив у функції шляху руху представлений у журналістських текстах переважно орудним відмінком, який перебуває у прямому (валентному) зв'язку з дієсловами руху штибу *їхати, летіти, пливати, прямувати, рухатися* і под., та опосередкованому (дистрибутивному) із суб'єктом руху: *Окрім того, що танки їхали мінним полем, колону атакував рій українських дронів* (<https://hromadske.ua>, 16.02.2025); **Танки їхали вулицею і гатили прямою наводкою впритул, перемелюючи залишки хат разом із російськими солдатами** (<https://2day.kh.ua>, 20.11.2025); **За даними військових, бронетехніка рухалася полем, коли один із танків загруз у протитанковому рові** (<https://armyinform.com.ua>, 03.12.2025); **На відео видно, як російські танки та бронетранспортери з протидронними сітками рухаються засніженим полем та один за одним підриваються** (<https://www.bbc.com>, 17.02.2025).

Речення з локативними синтаксемами напрямку – у функціях початкового та кінцевого пунктів руху – демонструють такі ж синтаксичні

залежності. Початковий пункт руху репрезентований зазвичай родовим відмінком із прийменниками від, з (із): *Російський танкер, що входить до «тіньового флоту», змінив маршрут і відплив від берегів Венесуели після зустрічі з американським есмінцем* (<https://tsn.ua>, 21.11.2025); *Росія затримала грецький танкер, який прямував з Естонії* (<https://sensor.net>, 18.05.2025); *Танкер плив із Судану та кинув якір біля берегової лінії іншої держави* (<https://24tv.ua>, 30.12.2024); *Згідно з даними LSEG, M/T Pollux вийшов із російського чорноморського портового міста Новоросійськ 24 січня та плив з вантажем у Парадіп, Індія* (<https://ua.news/ua>, 17.02.2024); *Українські дрони вилетіли одночасно із вантажівок – подробиці спецоперації знищення літаків РФ* (<https://ukraina.info>, 01.06.2025); *...вертольоти вилетіли з Таллінна і летіли поруч до місця катастрофи* (<https://espreso.tv>, 17.05.2025).

Для вираження локативів кінцевого пункту руху задіяно найбільше прийменниково-відмінкових морфологічних варіантів:

- в (у) + знахідний відмінок: *Коли російські війська захопили обидва береги Херсонщини на півдні України, танки вїхали не лише в міста та села, а й у школи* (<https://euneighbourseast.eu>, 30.10.2025); *Ракетний крейсер «Монтерей» та есминець «Томас Хаднер» разом з літаком P-А8 увійшли в Чорне море для участі в організованих Румунією навчаннях* (<https://armyinform.com.ua>, 22.03.2022); *БТРи з США, які їхали в Україну рекордні 499 дів, засвітилися на озброєнні однієї з механізованих бригад* (<https://defence-ua.com>, 02.09.2024);

- до + родовий відмінок: *Гаубиці прямували до Німеччини для подальшої відправки в Україну* (<https://glavcom.ua>, 02.07.2022); *Російські кораблі <...> розвернулися і попливли до місця постійної дислокації у Владивостоці* (<https://war.novyny.live>, 07.11.2022); *Російський танкер, що входить до «тіньового флоту», змінив маршрут та перестав плисти до Венесуели після зустрічі з американським*

есмінцем (<https://podii.kyiv.ua>, 10.12.2025); *Українські дрони долетіли до аеродрому «Оленья» в Мурманській області: чому це важливо* (<https://thepage.ua>, 24.09.2024); *До кордонів Польщі підлетіли три російських військових літаки. Їх перехопили винищувачі Нідерландів* (<https://tsn.ua>, 14.02.2023); *Військовий корабель США пливе до Близького Сходу...* (<https://uk.vijesti.me>, 10.03.2024);

- на + знахідний відмінок: *Бронетранспортери відразу їхали на полігони, де українські військові проходили підготовку з їхньої експлуатації* (<https://militaryni.com>, 31.12.2022);

- у бік + родовий відмінок: *Російська бронетехніка рухалася в бік українських позицій на світанку* (<https://www.ukrinform.ua>, 21.03.2025); *Дві бронемашини з піхотою на борту прорвалися у бік позицій* (<https://www.ukrinform.ua>, 02.08.2025); *Російський військовий корабель пливе у бік Азовського моря* (<https://espreso.tv>, 28.11.2022);

- углиб + родовий відмінок: *За словами очевидців, гелікоптери залетіли приблизно на 3 кілометри вглиб країни та літали над житловими будинками на досить низькій висоті* (<https://focus.ua>, 01.08.2023).

Наявність дистрибутивного зв'язку суб'єктів-номінацій озброєння з локативами засвідчує можливість елімінації предиката руху і формування синонімічних еліптичних речень, де ці субстантиви перебувають уже в безпосередньому синтаксичному зв'язку відмінкового прилягання, пор.: *Вертольоти з Таллінна; Танкер з Естонії; Військовий корабель у бік Азовського моря; Гаубиці до Німеччини.*

Назви бойової техніки, оформлені називним відмінком у функції суб'єкта локативної дії (руху), містять також семантику засобу руху, яка транспонована з типової для таких найменувань позиції орудного інструментального. Це засвідчують трансформації конструкцій, пор.: *Танки їхали мінним полем ← Військові їхали через мінне поле танками; БТРи їхали в Україну ← Військові*

їхали в Україну БТРами; Бронетранспортери їхали на полігони ← Піхотинці їхали на полігони бронетранспортерами; Танкер плив із Судану ← Моряки пливли із Судану танкерами; Військовий корабель пливе до Близького Сходу ← Моряки пливли до Близького Сходу військовим кораблем; Гелікоптери вилетіли з Таллінна ← Пілоти вилетіли з Таллінна гелікоптерами; До кордонів Польщі підлетіли військові літаки ←. Пілоти підлетіли до кордонів Польщі військовими літаками. За таких перетворень лексичне наповнення називного суб'єкта охоплює номінації осіб переважно військових професій або етноніми.

Отож, деякі види військової техніки можуть бути не лише знаряддям знищення, руйнування, а й засобом пересування людей. Для експлікації інструментальних синтаксем у функції засобу руху журналісти найчастіше використовують місцевий відмінок із прийменником *на*, який доповнює інструментальну семантику значенням локативності (семою 'перебування зверху або всередині предмета'): *Ми їхали у бій на танку Т-64 назустріч російським колонам* (<https://www.volynnews.com>, 19.04.2025); *Росіяни їхали на БТРдесь на фронті і, ймовірно, помітили ударний дрон ЗСУ в небі* (<https://focus.ua>, 08.06.2023); *Десантники підїхали на броневантажі Husky до траншеї, де переховувався противник, закинули вибухівку, підірвали їх та поїхали* (<https://www.rbc.ua>, 02.2025); *Примітно, що штурмувати позиції українських військ росіяни їхали на трофейному американському БТР М-113* (<https://war.obozrevatel.com>, 18.08.2025); *Ми пересувалися на човнах. Не гелікоптерами, а на звичайних човнах, типу рибальських* (<https://armyinform.com.ua>, 03.12.2025). При таких дієсловах руху орудний інструментальний відмінок (попри домінування його в граматичній системі української мови) трапляється в медіатекстах рідше: *Росіяни їхали бронетехнікою, висадили свою піхоту і ті йшли, а їх треба було знищувати, щоб вони не дійшли*

до наших піхотинців (<https://gk-press.if.ua>, 07.04.2025);

Форма орудного відмінка домінує в конструкціях, що відтворюють засоби транспортування різних видів озброєння при дієслівних предикатах **переміщення** штибу *везти, відправляти, доставляти, експортувати, імпортувати, переправляти, перевозити, перекидати, переміщувати, постачати, транспортувати* і под. На відміну від попередньо аналізованих предикатів руху, предикати переміщення реалізують облігаторну об'єктну валентність формою знахідного відмінка. Унаслідок цього реченнева структура семантично навантажена щонайменше двома номенами озброєння, один із яких функціює як синтаксема засобу переміщення в орудному відмінку, інший – як об'єкт переміщення, напр.: *Гелікоптерами армійської авіації та парою штурмовиків Су-25 зброю переправляли на лівобережжя* (<https://glavcom.ua>, 01.01.2023); *Зброю постачали із зони бойових дій – далі її транспортували танкерами «тіньового флоту» РФ* (<https://suspilne.media/crimea>, 08.01.2026); *Представник української розвідки Юсов сказав, що літаком Іл-76 вони перевозили озброєння та ракети, якими потім обстрілювали Україну* (<https://nv.ua>, 25.01.2024); *Літаками ВПС США днями перекинули близько 90 ракет-перехоплювачів для ЗРК Patriot зі складу в Ізраїлі до Польщі* (<https://tsn.ua>, 28.01.2025); *Вважається, що цього тижня американські військові цими літаками перевезли близько 90 ракет для систем протиповітряної оборони Patriot з Ізраїлю...* (<https://espresso.tv>, 29.01.2025); *Під час війни проти України росіяни транспортували цим кораблем як техніку та зброю, так і десантні війська, а також військові вантажі у Чорному морі* (<https://nv.ua>, 14.02.2024).

Номінації військової техніки можуть пересуватися з типової інструментальної позиції в суб'єктну (підметову): *У ніч на понеділок, 3 березня, літаки США, що перевозили зброю та*

обладнання до України, були змушені повернутися (<https://thepage.ua>, 05.03.2025). Унаслідок цього формуються похідні синтаксичні конструкції іншої формальної структури, проте синонімії за семантикою з базовими, пор.: *Літаки США перевозили зброю та обладнання до України* ← *Літаками США перевозили зброю та обладнання до України* ← *Перевозили зброю та обладнання до України літаками США*. Автор відповідно до ілокутивних намірів уживає найбільш доцільні в певній конситуації варіанти висловлень.

Максимальна валентність акціонально-локативних предикатів переміщення сягає семи, позаяк вони здатні відкривати в системі мови валентні позиції для суб'єкта дії, об'єкта дії, засобу дії, локатива вихідного та кінцевого пунктів переміщення, локатива шляху переміщення, а також адресата дії. Проте в системі мовлення, у конкретних висловленнях не всі валентні позиції лексично заповнені. Наприклад, у повідомленні *Словенія цього тижня в умовах повної таємності доставила в Україну 20 бронетранспортерів Valuk* (<https://glavcom.ua>, 26.04.2023) випущено синтаксеми засобу переміщення та вихідного пункту руху з метою актуалізації об'єкта, зокрема його кількісної ознаки, у комунікативній позиції реми. Реципієнт може їх самостійно відтворити з контексту, конкретної мовленнєвої ситуації, через екстралінгвальні чинники. Назва країни в суб'єктній позиції вказує на те, що доставка здійснена зі *Словенії* як вихідного пункту, об'єкт *бронетранспортери* – на можливість самопереміщення цього виду техніки сухоходом. Крім того, читач самостійно здатен установити локативи шляху переміщення (через які країни, гори, населені пункти) та адресата доставки (*Збройні Сили України*). У деяких випадках формально виражені локативи поєднують у собі також семантику адресата-призначення, пор.: *Літаки США перевозили зброю та обладнання до України* і *Літаки США перевозили зброю та обладнання для України*

(*призначені для України, Україні*). Автори повідомлень нерідко використовують синонімії за семантикою конструкції з дієсловом *передавати* в значенні *транспортувати*, які чіткіше експлікують адресатну синтаксему в давальному відмінку, а локативи початкового й кінцевого пунктів переміщення, навпаки, завуальовані в суб'єктній та адресатній позиціях, пор.: *Австралія передала Україні всі бойові танки M1A1 Abrams, які входили до пакета військової допомоги* (<https://lb.ua>, 19.12.2025) і *З Австралії до України транспортували танки, Польща готова передати Україні винищувачі МиГ-29 в обмін на антидронові системи* (<https://military.com>, 19.12.2025) і *З Польщі до України готові транспортувати винищувачі*.

Периферію динамічних локативних предикатів, із якими можуть валентно сполучатися назви зброї, формують дієслова *падати*, *звалюватися*, *хилитися* і *под.*, які одночасно містять семи акціональності й процесуальності, тому перебувають на периферії предикатів дії, проникаючи у сферу предикатів процесу, особливо у формі недоконаного виду: *Гелікоптери і літаки падають один за одним: в рф введено план «Перехоплення», що відбувається* (<https://today.politeka.net>, 13.05.2025); *Пам'ятаємо, згідно з даними нашої розвідки у росіян залишилося близько 200 одиниць Су-34 і Су-35. Вони рясно падали, коли ми підтягнули наші засоби ураження ворога ближче до лінії фронту* (<https://1zahid.com>, 11.04.2024); *В окремих місцях на землю падали не лише уламки, а й навіть нерозірвані бойові частини* (<https://fakty.com.ua>, 26.08.2024).

Дієслівні форми доконаного виду поєднують семи акціональності й результативного стану, пор.: *У Росії 1 липня впав винищувач-бомбардувальник Су-34* (<https://24tv.ua>, 07.07.2025); *Ворожий дрон звалився просто у дворі житлового будинку* (<https://vidomo.media>, 28.06.2025); *Цього ж місяця в Іркутській області раптом впав*

стратегічний бомбардувальник Ту-22М3 (<https://www.unian.ua>, 26.07.2025); **Гелікоптер «Алігатор» звалився на Москву не через кондиціонування** (<https://www.ukrinform.ua>, 22.12.2025); **У Росії вночі звалився бойовий вертоліт «Мі-28», екіпаж загинув** (<https://www.dialog.ua>, 25.07.2024); **Російський десантний корабель «Оленегорський горняк» похилився набік** (<https://glavcom.ua>, 05.08.2023); **9 серпня 2025 р. морський буксир «Капітан Ушаков» нахилився на правий борт і затонув на верфі у Санкт-Петербурзі** (<https://www.dw.com>, 09.08.2025).

З акціональними предикатами їх зближує наявність правобічної валентної позиції для локатива кінцевого пункту руху у формі *на+знахідний відмінок*, іноді й локатива початкового пункту руху, який здебільшого в системі мовлення лексично не виражений: *Саме ці літаки почали обстрілювати Україну після початку <...> Тому деякі екземпляри, за неофіційною інформацією, просто падали на землю...* (<https://war.novyny.live>, 02.05.2024); **Снаряди долали до 60-70 км в повітрі та падали на укріплення** (<https://vchasno.org.ua>, 14.04.2025); **Дрон, озброєний керованою бомбою, звалився на лінію електропередач біля селища Северний** (<https://focus.ua>, 12.01.2023); **У РФ вертоліт звалився на житловий будинок багато постраждалих** (<https://focus.ua/uk>, 07.11.2025); **У московському аеропорту Внуково вертоліт Мі-8 звалився на землю, зачепивши кермовим гвинтом злітне полотно** (<https://fakty.com.ua>, 27.01.2023); **Збитий російський винищувач-бомбардувальник впав на околицю приватного сектору у Чернігові** (<https://military.com>, 05.03.2022).

У багатьох випадках локалізацію події медійники конкретизують уведенням до реченневої структури локативних синтаксем у функції місця, які на відміну від локативів початкового й кінцевого пунктів руху не перебувають у безпосередньому валентному зв'язку із предикатами *падати, звалюватися*:

Судячи з повідомлення в чатах, гелікоптер звалився біля траси М1 між Івацевичами та Барановичами (<https://glavcom.ua>, 25.07.2023); **У Челябінській області РФ обвалився гелікоптер Мі-8, який належав російській ФСБ** (<https://apostrophe.ua>, 29.08.2023). Це засвідчує трансформація розчленування конструкції, пор.: **Обвалився гелікоптер Мі-8 + Це було в Челябінській області рф.** Отож, локатив залежить від прихованого предиката локативного стану *було* (синонімійні варіанти *відбулося, сталося, трапилося*) із екзистенційною семою 'буття, існування'.

Крім наведених попереду динамічних предикатів дії або процесу, номінації зброї як суб'єкти можуть валентно поєднуватися із процесуально-локативними предикатами на кшталт *висіти, лежати, стояти*, які містять одночасно семи статичності та процесуальності, та опосередковано дистрибутивним зв'язком із локативною синтаксею у функції місцеположення, морфологічними варіантами якої найчастіше виступають такі форми:

- *на+місцевий відмінок*: **...міни на березі річки Сіверський Донець на окупованій території лежать у чотири-п'ять шарів...** (<https://sd.ua>, 16.11.2025); - *Один був у балаклаві, у нього на плечі висіла зброя, а інший був без балаклави, він ніс у руках зброю.* (<https://mipl.org.ua>, 24.05.2024); **На перехресті стояла важка техніка противника – танк Т-72, БМП, МТ-ЛБ тощо** (<https://armyinform.com.ua>, 01.01.2026);

- *в (у)+місцевий відмінок*: *У Державній службі з надзвичайних ситуацій показали міни, які лежать у траві, через що їх не одразу можна помітити* (<https://life.pravda.com.ua>, 05.05.2023); *Йдеться, зокрема, про бронетранспортер БТР-60П, БРДМ та гармату (гаубицю), щораніше стояли у Старому парку* (<https://teren.in.ua>, 16.06.2022);

- *біля+родовий відмінок*: *Аналітики звернули увагу на фото з передової із розрахунком 152-мм гаубиці Д-20, біля якої*

лежали **боєприпаси** жовтого кольору (<https://texty.org.ua>, 03.01.2023);

- над+орудний відмінок: **Над нами** постійно висіли ворожі дрони – два, чотири, без перерви (<https://mvs.gov.ua>, 26.12.2025);

- прислівники: **Навкруги** вже кілька місяців лежали міни «пелюстки» (<https://suspile.media/chernihiv>, 25.08.2023).

За функціонування в суб'єктній позиції іменників-неістот, зокрема й номенів озброєння, такі предикати цілковито набувають ознак статичності, наближаючись за семантикою до предикатів локативного стану із семою 'місцерозташування': *бути, міститися, опинятися, перебувати, розташовуватися*, пор.: **В колоні були танки, БТР і «Камази» (= стояли). Вони розташувалися на полі між селами Щербак і Маркіне, трохи вище пункту пропуску «Новоазовськ»** (<https://www.volynpost.com>, 25.08.2022); **Атакований морськими дронами танкер РФ перебуває поблизу Болгарії...** (<https://www.ukrinform.ua>, 06.12.2025); **Також відомо, що на початку повномасштабного вторгнення у Чорному морі перебувало 13 великих десантних кораблів РФ** (<https://glavcom.ua>, 14.02.2024); **Американські атомні підводні човни розмістилися поблизу російських кордонів у відповідь на погрози представників Росії** (<https://military.com>, 04.08.2025). Їхніми функційними еквівалентами є стійкі сполуки на зразок *займати позиції*, які медійники часто використовують в інформаційних повідомленнях воєнної тематики: **CNN повідомляє, що російські танки зайняли позиції в густонаселеному районі на захід від Києва, повідомляє Gazeta Express** (<https://www.gazetaexpress.com>, 07.03.2022).

У багатьох контекстах статично-локативні предикати містять ще й додаткові семи 'існування', 'наявності', 'володіння', 'посесивності', на що вказує можливість їх заміни відповідними лексемами штибу *існувати, наявний, володіти, належати*, напр.: **На озброєнні українських захисників **стоять****

бронетранспортери Sisu XA-180 фінського виробництва (<https://military.com>, 15.04.2024), тобто бронетранспортери є, існують, наявні, у володінні захисників. Словосполучка *стояти на озброєнні* стала стійкою мовною одиницею (фразеологізмом) завдяки частому вживанню, зокрема й в інформаційних медіатекстах, для опису подій війни, відтворення статусу готовності різних видів зброї до бойових дій.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Як засвідчує обстежений фактичний медіаматеріал, у просторовій системі координат (у валентному зв'язку з предикатами руху або переміщення, локативного стану) можуть функціонувати різні номінації озброєння. Назви боєприпасів як засобів безпосереднього ураження в суб'єктній позиції виконують функцію діяча, спроможного самостійно рухатися з початкового пункту (пускової установки) в кінцевий (ціль ураження), залежачи від дієслів руху надземно-повітряним середовищем, а також функцію суб'єкта локативного стану при дієсловах місцеположення. Оскільки пускові установки, засоби для стрільня, метання також можуть локалізуватися (*бути, перебувати, розташовуватися, лежати, стояти, висіти*) в конкретному місці та переміщуватися, рухатися з вихідного пункту в кінцевий за участі людини, їх номени як суб'єктні синтаксеми перебувають у прямому валентному зв'язку із предикатами локативного стану або локативної дії (руху, переміщення) і в опосередкованому – з локативними синтаксемами місця чи напрямку руху, шляху переміщення. Назви наземних, повітряних, водних транспортних засобів як носіїв боєприпасів у реченнях з локативними предикатами руху, переміщення, транспортування (твердою поверхнею, повітрям, водним середовищем) опосередковано пов'язані з локативами шляху руху, початкового та кінцевого пунктів. Водночас назви переміщуваних, транспортваних ними боєприпасів виражають об'єкту семантику.

Перебуваючи в позиції суб'єкта, інструменталія чи об'єкта при локативних дієсловах із семою транспортування (перевезення), номінації озброєння опосередковано пов'язані з адресатною синтаксею – особою, уособленим предметом, яким призначено цю зброю. У конструкціях із предикатами локативної дії (руху, переміщення) назви наземних, повітряних, водних носіїв боєприпасів заступають валентну позицію інструментальної синтаксеми в місцевому або орудному

відмінках, яка здатна до суб'єктної номінативної транспозиції. Перспективи подальших студій убачаємо в дослідженні всієї сукупності предикатів, здатних валентно поєднуватися з номінаціями зброї, що може бути використано для створення й доповнення граматичних словників української мови, а також вивчення мовного впливу таких конструкцій на свідомість реципієнтів у психолінгвістиці та медіалінгвістиці.

Література

- Вихованець, І. Р. (1992). *Нариси з функціонального синтаксису української мови*. Київ: Наукова думка, 222 с.
- Городенська, К. Г. (1997). Аспектуальні характеристики дієслів руху, переміщення. *Актуальні проблеми граматики: зб. наук. праць*. Кіровоград: КДПУ, с. 116-119.
- Костусяк, Н. М. (2012). *Структура міжрівневих категорій сучасної української мови*. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 452 с.
- Кульбабська, О. В. (2011). *Вторинна предикація у простому реченні*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 672 с.
- Кульбабська, О. В. (2019). Словник синтаксем української мови в контексті сучасної слов'янської лексикографії. *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики: наук. зб.* Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, с. 214-222.
- Литовченко, І. О. (2016). *Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд)*. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 206 с.
- Лукіяничук, Ю. О. (2017). Способи класифікації військових термінів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*, Вип. 66, с. 65-67.
- Масицька, Т. Є. (2016). *Типологія семантико-синтаксичних залежностей*. Луцьк: ПВД «Твердиня», 416 с.
- Межов, О. Г. (2024). Сучасні граматичні студії в контексті лінгвокогнітивної парадигми. *Матеріали IV Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія: «Слов'янська гуманітаристика в актуальних дослідницьких парадигмах»*. Харків; Шумен: ХНПУ; ХІФТ, с. 134-138.
- Межов, О. Г. (2012). *Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць*. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
- Мельник, І. А. (2015). *Транспозиційна грамика українського дієслова*. Луцьк: Надстир'я, 476 с.
- Митрофанова, О. Г. (2007). *Семантико-синтаксична структура речень із дієслівними предикатами руху і переміщення*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Запоріжжя, 20 с.
- Мірченко, М. В. (2004). *Структура синтаксичних категорій, 2-ге вид., переробл.* Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 393 с.

- Орлова, Т. М. (1999). *Семантична структура та лінгвостилістичні можливості назв руху в сучасній українській мові*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Запоріжжя, 20 с.
- Поліщук, Н. О. (2023). Військова термінологіка в мові сучасних масмедіа. *Термінологічний вісник*, Вип. 7, с. 100–110.
- Словник української мови: в 11 т.* (1970–1980). Київ: Наукова думка.
- Степаненко, М. І. (2021). Правобічний поширювач у функції маркера локативної семантики на реченневому тлі. *Лінгвістичні дослідження*, Т. 1, № 54, с. 60–75. <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.54.1.06>
- Степаненко, М. І. (2020). *Просторові поширювачі у структурі простого речення*, 2-ге вид. перероб. і доп. Полтава: ПП «Астроя», 576 с.
- Степаненко, М. І. (2004). *Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами*. (Дис. докт. філол. наук). Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 512 с.
- Українська мова: енциклопедія* (2004) / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні, Ін-т укр. мови. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 820 с.
- Чернишова, Т. О. (2024). Розвиток української військової лексики в період російсько-української війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, Т. 35 (74), № 3, ч. 1, с. 31–37. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/06>
- Яремко, Я. П. (2013). *Нариси з історії української військової термінології*. Дрогобич: Посвіт, 2013. 411 с.

References

- Chernyshova, T. O. (2024). Rozvytok ukraïnskoi viiskovoi leksyky v period rosiïsko-ukraïnskoi viiny [Development of Ukrainian military vocabulary during the Russian-Ukrainian war]. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*, vol. 35(74), no. 3(1), pp. 31–37. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/06> (in Ukrainian).
- Horodenska, K. H. (1997). Aspektualni kharakterystyky diïsliv rukhu, peremishchennia [Aspectual characteristics of verbs of motion and movement]. [In:] *Topical Issues of Grammar*. Kirovohrad: Kirovohrad State Pedagogical University, pp. 116–119. (in Ukrainian).
- Kostusiak, N. M. (2012). *Struktura mizhrivnevnykh katehorii suchasnoi ukraïnskoyi movy: monohrafiia [Structure of interlevel categories of the modern Ukrainian language: Monograph]*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University, 452 p. (in Ukrainian).
- Kulbabska, O. V. (2011). *Vtorynna predykatsia u prostomu rechenni: monohrafiia [Secondary predication in a simple sentence: Monograph]*. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 672 p. (in Ukrainian).
- Kulbabska, O. V. (2019). *Slovnyk syntaksem ukraïnskoi movy v konteksti suchasnoi slovianskoi leksykohrafiï [Dictionary of syntactemes of the Ukrainian language in the context of modern Slavic lexicography]*. [In:] *Grammatical Space of Contemporary Ukrainian Linguistics*. Kyiv: Dmytro Buraho Publishing House, pp. 214–222. (in Ukrainian).
- Lytovchenko, I. O. (2016). *Dynamichni protsesy u viyskovii leksytsi ukraïnskoi movy (nazvy zbroi, amunitsii, sporud): monohrafiia [Dynamic processes in the military vocabulary of the Ukrainian language (names of weapons, ammunition, and structures) : Monograph]*. Kryvyi Rih: R. A. Kozlov Publishing, 206 p. (in Ukrainian).

- Lukianchuk, Yu. O. (2017). Sposoby klasyfikatsii viiskovykh terminiv [Methods of classification of military terms]. *Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy". Philological Series*, issue 66, pp. 65–67. (in Ukrainian).
- Masytska, T. Ye. (2016). *Typolohiia semantyko-syntaksychnykh zalezhnosti: monohrafiia [Typology of semantic-syntactic dependencies: Monograph]*. Lutsk: Tverdynia Publishing House, 416 p. (in Ukrainian).
- Mezhov, O. H. (2012). *Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odynyts: monohrafiia [Typology of minimal semantic-syntactic units: Monograph]*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University, 464 p. (in Ukrainian).
- Mezhov, O. H. (2024). Suchasni hramatychni studii v konteksti linhvokohnityvnoi paradyhmy [Modern grammatical studies in the context of the linguocognitive paradigm]. [In:] *Proceedings of the Fourth International Slavic Conference in Memory of Saints Cyril and Methodius: Slavic Humanities in Current Research Paradigms*. Kharkiv–Shumen: KhNPU; KhIFT, pp. 134–138. (in Ukrainian).
- Melnyk, I. A. (2015). *Transpozytsiina hramatyka ukrainskoho diieslova: monohrafiia [Transpositional grammar of the Ukrainian verb: Monograph]*. Lutsk: Nadstyria, 476 p. (in Ukrainian).
- Mirchenko, M. V. (2004). *Struktura syntaksychnykh katehori: monohrafiia [Structure of syntactic categories: Monograph (2nd ed.)]*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn State University Press, 393 p. (in Ukrainian).
- Mytrofanova, O. H. (2007). *Semantyko-syntaksychna struktura rechen iz diieslivnymy predykatamy rukhu i peremishchennia* (Avtoref. dys. kand. filol. nauk) [Semantic-syntactic structure of sentences with verbal predicates of motion and displacement]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Zaporizhzhia, 20 p. (in Ukrainian).
- Orlova, T. M. (1999). *Semantychna struktura ta linhvostylistychni mozhlyvosti nazv rukhu v suchasni ukrainskii movi* (Avtoref. dys. kand. filol. nauk) [Semantic structure and linguostylistic potential of motion names in the modern Ukrainian language]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Zaporizhzhia, 20 p. (in Ukrainian).
- Polishchuk, N. O. (2023). Viiskova terminolekxyka v movi suchasnykh masmedia [Military terminological vocabulary in the language of modern mass media]. *Terminological Bulletin*, issue 7, pp. 100–110. (in Ukr.). *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language (Vols. 1–11)]* (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. I. (2004). *Semantychna i formalno-hramatychna struktura rechen iz prostоровymy poshyriuvachamy* (Dys. dokt. filol. nauk) [Semantic and formal-grammatical structure of sentences with spatial expanders] (Doctoral dissertation). Poltava: Poltava V. H. Korolenko State Pedagogical University, 512 p. (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. I. (2020). *Prostorovi poshyriuvachi u strukturi prostoho rechennia: monohrafiia [Spatial expanders in the structure of a simple sentence: Monograph (2nd ed.)]*. Poltava: Astraia, 576 p. (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. I. (2021). Pravobichnyi poshyriuvach u funksii markera lokatyvnoi semantyky na rechennievomu tli [Right-hand expander as a marker of locative semantics at the sentence level]. *Linguistic Studies*, vol. 54, no. 1, pp. 60–75. <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.54.1.06> (in Ukrainian).
- Ukrainska mova: entsyklopediia* [Ukrainian Language: Encyclopedia] (2004). (2nd ed.). Kyiv: «Ukrainian Encyclopedia» Publishing House named after M. P. Bazhan, 820 p. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. R. (1992). *Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy: monohrafiia [Essays on functional syntax of the Ukrainian language: Monograph]*. Kyiv: Naukova dumka, 222 p. (in Ukrainian).
- Yaremko, Ya. P. (2013). *Narysy z istorii ukrainskoi viiskovoi terminolohii: monohrafiia [Essays on the history of Ukrainian military terminology: Monograph]*. Drohobych: Posvit, 411 p. (in Ukrainian).

Автор

Олександр Межов, доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри української мови та
лінгводидактики

e-mail: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Author

Oleksandr Mezhov, Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Language and
Linguodidactics

e-mail: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that he has no conflict of interest

УДК 81'38:27-788(477)
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-02

Лексична варіативність релігійного дискурсу в офіційних документах православної церкви України

Богдана Дрофяк <https://orcid.org/0000-0003-1321-4051>

Київська православна богословська академія, м. Київ, Україна

Надійшла до редакції: 11.02.2026 • Схвалено до друку: 01.03.2026

Анотація

У статті розглянуто лексичну варіативність релігійного дискурсу в офіційних документах Православної Церкви України, які засвідчують звершення таїнств. Проаналізовано історичні та комунікативні аспекти мовного впливу, що спричинили асиміляцію формулювань у релігійних текстах. Визначено стилістичні особливості використання дієслівних лексем, їхню роль у створенні урочистості та піднесеності релігійного дискурсу. Дослідження сприяє глибшому розумінню мовних процесів у релігійному середовищі та міжконфесійному діалогу. У статті досліджено релігійний дискурс як важливий об'єкт мовознавчих студій, що поєднує мовні, культурні та соціальні аспекти комунікації. Проаналізовано його багатовимірність, яка виявляється у взаємодії релігійної традиції, стилістичних особливостей та мовної поведінки вірян. Визначено основні чинники, що впливають на формування релігійного дискурсу, зокрема його комунікативну функцію, стилістичну варіативність й історичний контекст. Особливу увагу приділено використанню дієслів узагальненої семантики, які формують стилістичну виразність офіційних документів. Доконаний вид дієслів, що вживають у документах на позначення участі в таїнствах Церкви, таких як «здійснив», «звершив», «вділив», «вчинив», підкреслює завершеність дії, що є ключовим для сакральної комунікації. Лексична варіативність у документах Православної Церкви України пов'язана з історичними процесами взаємовпливу релігійних традицій, що спричинили асиміляцію мовних формулювань. Також розглянуто тенденцію до використання пасивних конструкцій у церковних документах, які наголошують на завершеності дії та її офіційному характерові. Пасивні форми, утворені від дієслів доконаного виду (на -но, -то: «виконано», «вділено», «вчинено»; на -ся: «здійснилося», «відбулося»), сприяють збереженню сакрального стилю та відповідності комунікативним вимогам релігійного дискурсу. Отже, вибір мовних засобів у релігійному дискурсі не лише передає зміст, а й формує емоційно-стилістичне сприйняття тексту, що є важливим для збереження традиційної мовної культури релігійних громад.

Ключові слова: лексична варіативність, релігійний дискурс, офіційні документи, Православна Церква України, стилістичні особливості, мовна асиміляція, комунікативні аспекти

UDC 81'38:27-788(477)
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-02

Lexical Variability of Religious Discourse in Official Documents of the Orthodox Church of Ukraine

Bohdana Drofiak <https://orcid.org/0000-0003-1321-4051>

Kyiv Orthodox Theological Academy, Kyiv, Ukraine

Received: 11.02.2026 • Accepted: 01.03.2026

Abstract

The article examines the lexical variability of religious discourse in official documents of the Orthodox Church of Ukraine. The historical and communicative aspects of linguistic influence that caused the assimilation of formulations in religious texts are analyzed. The stylistic features of the use of verbal lexemes, their role in creating the solemnity and sublimity of religious discourse are determined. The study contributes to a deeper understanding of linguistic processes in the religious environment and interfaith dialogue. The article examines religious discourse as an important object of linguistic studies that combines linguistic, cultural and social aspects of communication. Its multidimensionality, which is manifested in the interaction of religious tradition, stylistic features and linguistic behavior of believers, is analyzed. The main factors influencing the formation of religious discourse are identified, in particular its communicative function, stylistic variability, historical context and linguistic behavior. Particular attention is paid to the use of verbs of generalized semantics, which form the stylistic expressiveness of official documents. The perfective form of verbs, such as “has done”, “has accomplished”, “has done”, emphasizes the completion of the action, which is key for sacred communication. Lexical variability in documents of the Orthodox Church of Ukraine is explained by historical processes of mutual influence of religious traditions, which caused the assimilation of linguistic formulations. The tendency to use passive constructions in church documents, which emphasize the completion of the action and its official nature, is also considered. Passive forms formed from verbs of the perfective form (in -no, -to: “has been done”, in -sya: “has been done”, “has taken place”), contribute to the preservation of the sacred style and compliance with the communicative requirements of religious discourse. Therefore, the choice of language means in religious discourse not only conveys content, but also shapes the emotional and stylistic perception of the text, which is important for preserving the traditional linguistic culture of religious communities.

Keywords: lexical variability, religious discourse, official documents, Orthodox Church of Ukraine, stylistic features, language assimilation, communicative aspects

Постановка проблеми. Лексична варіативність у релігійному дискурсі є важливим аспектом мовознавчих досліджень, оскільки вона відображає історичні, культурні та соціальні процеси, що впливають на формування мовної картини світу. В Україні, зокрема в західних областях, спостерігається взаємопроникнення мовних традицій Православної Церкви України, Української греко-католицької та Римсько-Католицької Церков, що зумовлює певну асиміляцію офіційних формулювань.

Актуальність дослідження. Аналіз лексичної варіативності релігійного дискурсу дозволяє глибше зрозуміти мовні процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, та сприяє розвитку міжконфесійної комунікації. З огляду на істотний вплив релігійних традицій на мовну практику, яка формувалася в умовах конфесійного розмаїття, за неоднакового сприйняття та інтерпретації текстів вірянами, виникали відмінності у мовних нормах, стилістичних засобах і способах тлумачення сакральних понять, що й потребує глибшого аналізу.

Мета статті – з'ясування особливостей лексичної варіативності релігійного дискурсу в офіційних документах Православної Церкви України, що засвідчують звершення таїнств, з урахуванням їхніх історичних, стилістичних і комунікативних параметрів, а також визначення впливу мовних традицій на формування структури та змісту релігійного тексту..

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігійний дискурс є важливим об'єктом мовознавчих досліджень, оскільки він поєднує мовні, культурні та соціальні аспекти комунікації. Його багатовимірність виявляється у взаємодії релігійної традиції, стилістичних особливостей та мовної поведінки вірян. Значення релігійного дискурсу в лінгвістиці вмотивоване такими чинниками:

1. Комунікативна функція – релігійний дискурс формує специфічні мовні моделі, що

використовуються в богослужіннях, молитвах, проповідях та офіційних документах.

2. Стилістична варіативність – релігійна мова має особливі стилістичні характеристики, які відрізняють її від інших функціональних стилів.

3. Історичний контекст – мовні особливості релігійного дискурсу змінювалися під впливом соціальних та культурних процесів.

4. Лінгвістична поведінка – релігійний дискурс впливає на мовну свідомість вірян, формуючи специфічні комунікативні стратегії.

Отже, релігійний дискурс є не лише засобом передачі духовних цінностей, а й важливим елементом мовної системи, що відображає взаємозв'язок мови, культури та суспільства.

Використання дієслів узагальненої семантики в релігійному дискурсі має важливе значення для формування стилістичної виразності офіційних документів. Доконаний вид дієслів, таких як «здійснив», «звершив», «вділив», «вчинив», підкреслює завершеність дії, що є ключовим для сакральної комунікації. Ці дієслівні форми найчастіше фіксують у текстах офіційно-ділових документів, що супроводжують таїнства Церкви, насамперед Свідощвах про Хрещення, Вінчання, а також Грамотах про хіротонію. Як свідчить аналіз зразків таких документів, дієслова доконаного виду зі значенням завершеності дії («здійснив», «звершив», «вділив», «вчинив») використовуються для позначення сакральної дії, яка вже відбулася та має підтвердження. Використання цих лексем обумовлене прагненням надати сакральній події урочистого й офіційного звучання. Зокрема, у Свідощвах про Хрещення трапляються формулювання на зразок: «Таїнство Хрещення звершено над...», «Святі тайни вділив...» або «Таїнство здійснив ієрей...». Це демонструє прагнення закріпити сакральну подію через стилістично марковану офіційно-ділову форму, що одночасно виконує і юридично-представницьку, і конфесійно-літургійну функцію.

Лексична варіативність у документах Православної Церкви України пояснюється історичними процесами взаємовпливу релігійних традицій. Це спричинило асиміляцію мовних формулювань, що відображається у використанні різних дієслівних конструкцій.

Незважаючи на варіативність, усі дієслова зберігають сему дії, проте не всі мають стилістичне навантаження. Деякі з них позбавлені урочистості, що характерно для релігійного дискурсу, особливо при описі таїнств. Саме тому в офіційних текстах перевага надається стилістично маркованому дієслову «звершувати», яке має урочисту забарвленість і найбільш відповідає сакральному контексту. Отже, вибір дієслів у релігійному дискурсі не лише передає зміст, а й формує емоційно-стилістичне сприйняття тексту, що є важливим для збереження традиційної мовної культури релігійних громад.

Використання пасивних конструкцій у церковних документах має важливе стилістичне та комунікативне значення. Пасивні форми, утворені від дієслів доконаного виду (на -но, -то: «виконано», «вділено», «вчинено»; на -ся: «здійснилося», «відбулося»), підкреслюють завершеність дії та її офіційний характер. Тенденція до використання пасивних конструкцій у церковних документах є закономірною, оскільки вона відповідає стилістичним, комунікативним та сакральним вимогам релігійного дискурсу.

Використання особової форми дієслова «прийняти» у документах, що засвідчують факт здійснення таїнства Хрещення, має важливе семантичне та комунікативне значення. Така форма є маркером активної участі суб'єкта в сакральній дії. У конструкціях на зразок «*Таїнство Хрещення прийняв (ім'я, прізвище)*» фокус повідомлення зміщується з безособового фіксування факту дії (Пор. «*Хрещення звершено над...*») на особистість охрещуваного. Це створює ефект персоніфікації й увиразнення відповідальності особи за акт входження у

християнську спільноту. Така мовна стратегія особливо актуалізується в умовах пострадянського суспільства, де зростає потреба в усвідомленому релігійному виборі. Активна форма дієслова «прийняти» також узгоджується з національною мовною нормою, яка тяжіє до конструкцій із чітким суб'єктом дії та мінімізацією калькованих безособових зворотів, що поширені під впливом російськомовної офіційної традиції (Пор. «*здійснено над*»). Відмінність від пасивних конструкцій у традиційних формулюваннях («*здійснено*», «*виконано*», «*вчинено*») полягає в тому, що центром висловлювання є сам акт звершення таїнства, де головну роль відіграє священнослужитель. Використання дієслова «прийняти» змінює фокус на охрещуваного, який є активним учасником події. Семантична структура речення в таких конструкціях чітко виокремлюється через суб'єкт (охрещуваний, «*раб Божий*» або «*раба Божа*») та об'єкт дії (таїнство Хрещення, часто в поєднанні з Миропомазанням), що сприяє більш персоналізованому сприйняттю релігійного тексту.

Релігійний контекст у християнській традиції Хрещення розглядається не лише як обряд, а як свідомий акт входження в церковну спільноту. Використання дієслова «прийняв» підкреслює цей аспект, наголошуючи на особистій участі охрещуваного в духовному процесі. Наприклад: «*Таїнство Хрещення та Миропомазання прийняв раб Божий (прізвище, ім'я, по батькові)*»; «*Цим засвідчується, що раб Божий (прізвище, ім'я, по батькові) прийняв Святе таїнство Хрещення*».

Отже, використання особової форми дієслова «прийняти» в церковних документах не лише змінює акцент висловлювання, а й відображає глибокий духовний зміст таїнства Хрещення, підкреслюючи його особистісний та свідомий характер.

Використання дієприкметникових форм доконаного виду в релігійному дискурсі, таких як

«хрещений», «миропомазаний», відіграє важливу роль у церковних документах, оскільки вони не лише фіксують факт звершення таїнства, а й підкреслюють його завершеність та сакральну значущість. Специфіку функціонування дієприкметникових форм в аналізованих текстах окреслюють такі риси:

1. Увиразнення результативності дії – дієприкметники доконаного виду вказують на те, що особа пройшла відповідне таїнство, що є важливим для канонічного підтвердження її духовного статусу.

2. Офіційність та формальність – у церковних документах важливо зафіксувати завершений факт, що робить дієприкметникові форми зручними для юридичного та богословського оформлення.

3. Сакральний зміст – використання таких форм сприяє збереженню традиційної мовної культури релігійного дискурсу, підкреслюючи урочистість та значущість обряду. Наприклад: *«[Прізвище, ім'я] хрещений та миропомазаний у храмі Пресвятої Трійці 21 березня 1999 року священником [власне ім'я, прізвище]»*.

В окремих документах фіксуємо конструкції із власне-зворотними дієсловами, наприклад: *«Хрестився [власне ім'я, прізвище]»*. Така форма може створювати семантичну неточність, оскільки вона фактично передає значення «охрестив себе сам», що суперечить канонічному розумінню таїнства Хрещення. У релігійних текстах важливо дотримуватися точності формулювань, щоб уникнути неправильного трактування сакральних дій.

Дієприкметникові форми доконаного виду є важливими для релігійного дискурсу, оскільки вони підкреслюють завершеність, сакральність та офіційність таїнства. Водночас використання власне зворотних дієслів на -ся може спричинити канонічні та семантичні неточності, тому в офіційних документах перевагу варто надавати дієприкметниковим конструкціям. Виокремимо такі канонічні та семантичні неточності:

1. Канонічна невідповідність – Хрещення не може бути здійснене без участі священнослужителя, тому форма «хрестився» може викликати неправильне трактування.

2. Зміщення акценту – в традиційних формулюваннях зацентровано на звершенні таїнства священником, а не на самостійному акті особи.

3. Неузгодженість з офіційним стилем – церковні документи мають чітку структуру, використання власне зворотних дієслів може порушувати усталені мовні норми.

Отже, у церковних документах доцільно використовувати дієприкметникові форми, які підкреслюють завершеність таїнства та його сакральний зміст, а також уникати власне-зворотних дієслів, що можуть викликати канонічні та семантичні неточності. Це сприятиме збереженню традиційної мовної культури та забезпечуватиме точність у визначенні духовного статусу особи.

Засвідчення факту звершення таїнства Хрещення є потрібною умовою для участі в інших таїнствах, зокрема подальших таїнств Вінчання чи Хіротонії. Оскільки саме Хрещення є базовим обрядом входження до церковної спільноти, його документальне підтвердження має вирішальне значення в правовому та богословському контекстах. У документах Православної Церкви України ця функція реалізується через жанр Свідoctва. Особливість сучасного релігійного життя українців полягає у впливі радянського минулого, коли багато таїнств здійснювалися таємно, без офіційного документування. Це створює труднощі в підтвердженні факту Хрещення, що зумовлює необхідність у наданні підтверджувальних документів, зокрема довідки чи виписки із реєстраційної книги.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Лексична варіативність релігійного дискурсу в офіційних документах Православної Церкви України, зокрема в текстах, що засвідчують звершення

таїнств (Хрещення, Миропомазання, Вінчання, Хіротонії), є результатом історичних, культурних та мовних процесів, які формували релігійну комунікацію. Взаємопроникнення мовних традицій різних конфесій спричинило асиміляцію офіційних формулювань, що виявляється у варіативності дієслівних конструкцій, стилістичних засобів та синтаксичних моделей. Аналіз відповідних документів свідчить, що релігійний дискурс має чітко окреслені стилістичні особливості, зокрема домінування пасивних конструкцій, дієслів доконаного виду, узагальнених семантичних форм та стилістично маркованої лексики. Уживання дієслівних форм «здійснив», «звершив», «вділив», «вчинив» фіксує завершеність сакральної дії та увиразнює її

богословське значення, що є визначальним для офіційної церковної комунікації.

Використання пасивних конструкцій (на -но, -то, -ся) сприяє увиразненню офіційності та завершеності події. Водночас в окремих документах зафіксовано форми дієслів, які змінюють акцент висловлювання, актуалізуючи суб'єкта дії – охрещуваного.

Отже, лексична варіативність релігійного дискурсу в офіційних документах є важливим елементом мовної системи, що забезпечує точність, урочистість та сакральність комунікації. Подальше дослідження цієї теми сприятиме глибшому розумінню мовних процесів у релігійному середовищі та розвитку міжконфесійного діалогу.

Література

- Бацевич, Ф. (2009) *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ: ВЦ «Академія», 376 с.
- Ваврінчик, Р. (2016) *Перформативність мовленнєвих актів у англомовному теологічному дискурсі*: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 247 с.
- Вереш, М. (2016) *Лексико-семантичні та лінгвопрагматичні особливості німецької християнсько-богословської терміносистеми*: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 215 с.
- Гоцалюк, А. (2015) Релігійний дискурс традиційного світогляду в контексті соціально-філософських рефлексій. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, № 2, с. 12–15.
- Огієнко, І. (2013) *Біблія, або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту*. Київ: Українське Біблійне Товариство, 1152 с.

References

- Batsevych, F. (2009). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [Fundamentals of Communicative Linguistics]. Kyiv: VTs «Akademii», 376 p. (in Ukrainian).
- Vavrinchuk, R. (2016). *Performatyvniat movlennievnykh aktiv u anhlomovnomu teolohichnomu dyskursi* [The performativity of speech acts in English-language theological discourse]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Chernivtsi, 247 p. (in Ukrainian).
- Veresh, M. (2016). *Leksyko-semantychni ta linhvoprahmatychni osoblyvosti nimetskoï khrystyiansko-bohoslovskoi terminosystemy* [Lexico-semantic and linguopragmatic features of the German Christian-theological terminological system]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Lviv, 215 p. (in Ukrainian).
- Hotsaliuk, A. (2015). Relihiinyi dyskurs tradytsiinoho svitohliadu v konteksti sotsialno-filosofskykh refleksii [Religious discourse of traditional worldview in the context of socio-philosophical reflections.]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. 2, pp. 12–15. (in Ukrainian).

Ohiienko, I. (2013). *Bibliia, abo knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu* [The Bible, or the books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments]. Kyiv: Ukrainske Bibliine Tovarystvo, 1152 p. (in Ukrainian).

Автор

Богдана Дроф'як, викладач Київської православної богословської академії

e-mail: chokaliuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1321-4051>

Author

Bohdana Drofiak, teacher at Kyiv Orthodox Theological Academy

e-mail: chokaliuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1321-4051>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики

УДК 811.161.2'23'27:004.77]:303.62-057.87
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-03

Лінгвопрагматична природа прихованої агресії (на матеріалі анкетування здобувачів освіти педагогічних спеціальностей)

Ніна Кухар <https://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 07.04.2026 • Схвалено до друку: 30.04.2026

Анотація

Стаття продовжує серію розвідок щодо вербальної агресії як форми конфліктогенної поведінки на матеріалі анонімного анкетування здобувачів вищої освіти. Актуальність статті спричинена тим, що прихована мовленнева агресія, зокрема в освітньому середовищі, ще не була предметом лінгвістичного дослідження. Питання анкети зорієнтовані на з'ясування рівня усвідомлення студентами імпліцитних форм агресивної мовленнєвої поведінки, виявлення прихованих (непрямих) форм мовленнєвої агресії в освітньому середовищі, а також визначення частотності засобів деструктивної комунікації та сприйняття / засудження використання прихованої агресії в освітньому процесі. У результаті дослідження виокремлено типові ситуації застосування прихованих форм агресії в освітньому просторі: неформальне спілкування, онлайн-спілкування, навчальні дискусії, оцінювання знань; з'ясовано, що мовними маркерами непрямой агресії є сарказм, мовчазне ігнорування, іронія, натяки, поблажливі коментарі. Установлено, що більшість майбутніх педагогів усвідомлює небезпеку й наслідки використання мовленнєвої агресії в професійній діяльності. Результати анкетування загалом свідчать про переважання в академічному середовищі тенденції до толерантного спілкування, розуміння здобувачами освіти важливості дотримання комунікативних норм.

Ключові слова: конфліктогенна комунікація, прихована агресія, сарказм, іронія, натяки, поблажливі коментарі

Cognitive and Communicative-Pragmatic Aspects of Linguistics

UDK 811.161.2'23'27:004.77:303.62-057.87

DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-03

Linguo-Pragmatic Nature Of Hidden Aggression (Based on the Material of a Questionnaire Survey of Applicants for Pedagogical Specialties)

Nina Kukhar <https://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University of Vinnytsia, Vinnytsia, Ukraine

Received: 07.04.2026 • Accepted: 30.04.2026

Abstract

Purpose. The article continues a series of investigations into verbal aggression as a form of conflict-provoking behavior based on anonymous questionnaires of higher education applicants. Given the intensification of destructive language strategies in all areas of public life in the context of the Russian-Ukrainian war and the dominance of virtual communication, in which communicative norms are being transformed, researchers emphasize the complex, multi-level nature of speech aggression. The problems of conflict-related communication are especially relevant in educational environments. **Methods.** The main research method chosen was an anonymous survey of students of pedagogical specialties to determine the students' level of awareness of implicit forms of aggressive speech behavior, identify hidden (indirect) forms of speech aggression in the educational environment, as well as determine the frequency of use of destructive communication tools and perception / condemnation of the use of hidden aggression in the educational process. **Results.** It is found that the majority of future teachers are aware of the dangers and consequences of using verbal aggression in their professional activities. The results of the survey generally indicate the prevalence of a tendency towards tolerant communication in the academic environment, and the understanding by students of the importance of observing communicative norms. **Originality.** The relevance of the article is due to the fact that hidden verbal aggression, particularly in the educational environment, has not yet been the subject of linguistic research. **Conclusion.** 42.9% of respondents admitted to having hidden aggression towards themselves. Future teachers identified the following typical situations of using hidden forms of aggression in the educational space: informal communication, online communication, educational discussions, and knowledge assessment. Virtual communication is the most convenient for using indirect aggression due to the lack of visual contact, the ability to "turn off empathy, anonymity, etc. Every fifth participant in the survey indicated manifestations of hidden verbal aggression directly in the academic environment - in educational discussions and in the process of assessing knowledge. According to the results of the survey, the following linguistic markers of indirect aggression were identified: sarcasm, silent ignoring, irony, hints, and condescending comments. Respondents emphasize that hidden verbal aggression is often disguised as friendly jokes, "toxic" compliments that make the interlocutor doubt his own abilities, devalue his achievements, and also shift the blame after an insult onto the victim. 66.7% of respondents indicated the need for communication experience as a condition for identifying covert aggression. Unlike direct aggression (insults, invective, swearing, threats, etc.), covert forms of destructive communication are more closely related to subtext, intonation, stylistic figures, and circumstances of communication.

Keywords: conflict-provoking communication, hidden aggression, sarcasm, irony, innuendo, condescending comments

Постановка проблеми. Мовленнева агресія стала невід'ємним складником сучасного комунікативного простору, а з типовими проявами конфліктогенної поведінки дедалі успішніше конкурують приховані (непрямі, імпліцитні, латентні) форми, більш витончені, завуальовані, що діють опосередковано, тому їх складніше ідентифікувати та нейтралізувати. Інвективи, пейоративи, образливі номінації, синтаксичні конструкції з підсиленням емоційним забарвленням (окличні висловлення, наказові форми, риторичні запитання тощо) чітко маркують конфліктну інтенцію мовця та легко виокремлюються в дискурсі. Використання засобів непрямой мовленневої агресії, наприклад іронії, сарказму, натяків, хибного співчуття (захоплення), декларативної ввічливості тощо, маскує справжні комунікативні наміри мовця. Проблеми деструктивного спілкування особливо актуальні в освітніх середовищах, зокрема академічних спільнотах, що перебувають на етапі формування фахових та особистісних якостей здобувачів освіти. Толерування проявів мовленневої агресії руйнує довіру між учасниками освітнього процесу, провокує психологічні розлади, зрештою стає хибною моделлю для наслідування в майбутній професійній діяльності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на активізацію деструктивних мовних стратегій в усіх царинах суспільного життя в умовах російсько-української війни та домінування віртуального спілкування, у якому трансформуються комунікативні норми, дослідники наголошують на складній багаторівневій природі вербальної агресії. Зарубіжні та вітчизняні науковці аналізують конфліктогенну комунікацію з позицій комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, медіалінгвістики. Такий багатоаспектний підхід спричинив до певної термінологічної непорядкованості (мовна / мовленнева / вербальна агресія / мова

ворожнечі), а також до непослідовності в розмежуванні її форм (відкрита / прихована, пряма / непрямая, пасивна тощо). Переважно дослідники зосереджені на розгляді засобів прямої конфліктогенної поведінки, значно менше уваги в науковому дискурсі приділено прихованій агресії. Так, узагальнивши результати ґрунтовного емпіричного дослідження феномену деструктивної комунікації в межах стажування в Інституті германістики Віденського університету за сприяння наукового фонду FWF (2006-2008 та 2012-2017), О. Гаврилів пропонує таку дефініцію: «До непрямой агресії ми уналежнюємо ВА, яка відбувається за відсутності адресата (монологічно або в присутності третьої особи – слухача / слухачів). Непряму агресію скеровано як до осіб, до яких спонтанно складно звернутися безпосередньо (політики, спортсмени, актори, журналісти), так і до тих, на чю адресу пряма ВА може мати негативні наслідки: клієнти, ділові партнери, керівництво, невідомі особи в громадських місцях, чийх несподіваних реакцій, зокрема фізичної агресії, ми побоюємося. Перехідною формою між прямою та непрямую є ВА, яка відбувається на відстані, коли адресати можуть її почути або не почути, що залишає простір для їхніх реакцій» (Гаврилів, 2019, с.9).

К. Тараненко характеризує поняття прихованої та пасивної агресії в комунікації на матеріалі художнього дискурсу. «Прихована агресія передусім свідома, це свідомо комунікативна поведінка, що прихована за вдаваною нейтральністю або ж прихильністю в спілкуванні» (Тараненко, 2019, с.38). Н. Єльнікова, аналізуючи вербальну агресію в українськомовному медіадискурсі, виокремлює її лексико-семантичні маркери: пейоративні номінації й інвективна лексика, політично вмотивовані пейоративи, анімалістичні та зооморфні метафори, лексика з мілітарним і травматичним забарвленням. Дослідниця наголошує: «аналізовані матеріали здебільшого

характеризуються прихованою агресією, реалізованою через метафоричне забарвлення висловлювань і вживання евфемістичних конструкцій» (Єльнікова, 2025, с. 43).

У наших попередніх публікаціях розглянуто феномен вербальної агресії як форму конфліктогенної мовленнєвої поведінки в соціальних мережах на матеріалі анонімного анкетування студентів педагогічних спеціальностей та майбутніх журналістів, визначено рівень обізнаності здобувачів вищої освіти щодо мовленнєвої агресії у віртуальному просторі, а також схарактеризовано мовні засоби реалізації агресії у формі висміювання (глузування), неповажних коментарів, погроз (заякування) (Кухар, 2023; Кухар & Гандзюк, 2023; Кухар, 2025).

Актуальність дослідження. Основну увагу в мовознавчих дослідженнях вербальної агресії приділено її лексико-граматичним маркерам, а також психологічним та соціальним чинникам деструктивного спілкування. Частково науковці окреслили гендерну специфіку мовленнєвої агресії, особливості конфліктогенної комунікації в медіатекстах та вербальну агресію як психокультурний феномен у художньому дискурсі. Проте прихована мовленнєва агресія в освітньому середовищі ще не була предметом лінгвістичного дослідження.

Мета статті – на матеріалі анонімного анкетування студентів педагогічних спеціальностей виявити рівень обізнаності здобувачів вищої освіти щодо прихованої мовленнєвої агресії в освітньому просторі, виокремити типові комунікативні ситуації, у яких використовують засоби непрямой агресії, та визначити її основні маркери.

Основний виклад. Емпіричну базу дослідження становить анкетування 63 здобувачів освіти педагогічних спеціальностей Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, проведене 17-18 березня 2026 року. Питання анкети зорієнтовані на виявлення **прихованих**

(непрямих) форм мовленнєвої агресії в освітньому середовищі, з'ясування рівня усвідомлення студентами імпліцитних форм агресивної мовленнєвої поведінки, а також визначення частотності використання засобів деструктивної комунікації та сприйняття/засудження використання прихованої агресії в освітньому процесі. Для забезпечення комплексного аналізу непрямих форм конфліктогенної поведінки питання анкети охоплюють когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти мовленнєвої діяльності – усвідомлення явища, розуміння його психологічного впливу, зіставлення з власним комунікативним досвідом здобувача освіти. Узагальнення емпіричного матеріалу дозволяє виявити типові комунікативні ситуації, у яких актуалізовано приховану агресію, а також визначити потребу (чи її відсутність) у формуванні навичок протидії конфліктогенному спілкуванню в освітньому середовищі.

Перше запитання – *«Чи відчували ви дискомфорт від висловлювань співрозмовника, які формально звучали нейтрально або ввічливо?»* – передбачало відповідь *«так»* / *«ні»* / *«важко відповісти»* для виявлення обізнаності студентів щодо імпліцитних форм агресивного мовлення. 42,9% респондентів (27 студентів) визнали прояви прихованої щодо себе. У порівнянні з прямими формами вербальної агресії показник відрізняється: за результатами анкетування 2025 року 61% респондентів визнали себе об'єктами мовленнєвої агресії, попередній показник – 15% респондентів (анкетування 2023 року). 6,3% учасників анкетування (4 здобувачі освіти) обрали варіант *«важко відповісти»*, 15,9% (10 осіб) прокоментували відповідь: *«Ні, мені абсолютно байдуже»*, *«Так. Мені важлива не тільки формальна ввічливість, а й інтонація та емоції співрозмовника»*, *«Важко відповісти, залежить від ситуації»*, *«Так. Іноді в інтонації відчувається насмішка»*, *«Якщо співрозмовник*

говорить нейтрально чи ввічливо, я не відчуваю дискомфорт».¹

Відповідаючи на друге запитання анкети – «У яких комунікативних ситуаціях, на вашу думку, найчастіше виникає прихована мовленнєва агресія? Наведіть приклади», – майбутні педагоги визначили такі типові ситуації використання прихованих форм агресії в освітньому просторі: неформальне спілкування – 49,2% (31 респондент), онлайн-спілкування – 41,2% (26 здобувачів освіти), навчальні дискусії – 19 % (12 осіб), оцінювання знань – 19 % (12 учасників анкетування). З-поміж інших форм студенти обрали офіційні розмови (3 респонденти), організаційні моменти (2 здобувачі освіти), будь-які комунікативні ситуації (1 учасник анкетування). Понад 50% респондентів прокоментували комунікативні ситуації та навели приклади прихованої мовленнєвої агресії.

Неформальне спілкування в академічному середовищі пов'язане з особистими взаєминами здобувачів освіти, навчальною конкуренцією, боротьбою за лідерство в групі тощо, учасники анкетування визначають такі ситуації: «Найчастіше прихована мовленнєва агресія виникає у неформальному спілкуванні. Коли людина, наприклад, заздрить тобі чи на щось ображається, але не хоче показувати це відкрито», «Наприклад, троє друзів зібралися разом, але одному з них не подобається інший, тому він ображає його словами, підколює». Респонденти наголошують, що прихована мовленнєва агресія часто маскується під дружні жарти, «токсичні» компліменти, які змушують співрозмовника сумніватися у власних силах, знецінюють його досягнення, а також перекладають провину після образи на жертву: «Знецінення через комплімент. Типу «Ти нарешті зробив щось правильно»», «Коли одна

людина говорить про те, що їй подобається, а інша відповідає: «Я не розумію, чому це тобі подобається» (знецінення вибору)», «Токсичні компліменти: «Ого, ти нарешті зробила це нормально! Можеш, коли хочеш!», «Ну, ти, як завжди, геніальну ідею запропонував», – сказано з іронією», «Моя подруга часто каже: «Та не ображайся, я ж просто жартую. У тебе зовсім немає почуття гумору»».

Віртуальне спілкування є найбільш зручним для використання засобів непрямой агресії через відсутність візуального контакту, можливість «вимкнути» емпатію, анонімність тощо. Респонденти вказують, що месенджери, чати груп, загалом соціальні мережі переповнені прикладами агресивних реакцій, наприклад, використання крапки в кінці коротких повідомлень для створення атмосфери напруги: «Зрозуміло.» або «Дякую.», ігнорування повідомлень конкретних осіб, пересилання чужих повідомлень із висміюванням у закритих підгрупах, специфічними емодзі («обличчя з легкою усмішкою» – «я посміхаюся, але я розлючений», «клас» – «байдужість», «незадоволення», «роби, як хочеш», «череп» – «ситуація безглузда, неприємна», «померти зі сміху»). Здобувачі освіти активно коментували сучасні проблеми віртуальної комунікації: «Людина не знаходиться поруч з тобою, не відчуває твоїх емоцій, а так набагато простіше виразити приховану агресію», «Анонімність як привід ображати і знущатися», «В соціальних мережах дуже поширена прихована агресія за «ввічливим» текстом», «Прихована агресія найчастіше виникає в онлайн-спілкуванні, бо на просторах інтернету легше проявляти агресію, не боячись нічого». Із власного досвіду респонденти навели декілька прикладів непрямих агресивних висловлювань із групового чату: «Я захоплююся твоєю впевненістю», «Добре, що у нас є такі активісти, як ти, які завжди підтримують викладача», «Ти завжди даєш непрохані поради», «Ну, коли ти так думаєш, то, мабуть, так і є» (з

¹ Усі приклади подаємо зі збереженням авторської орфографії та пунктуації.

емодзі («обличчя з легкою усмішкою»)). Такі результати анкетування підтверджують наші міркування щодо негативного впливу інформаційного середовища: «новинні потоки переповнені агресивними висловлюваннями, які поступово стають звичними в розмовному дискурсі. Спостерігаємо трансформацію комунікативних норм: межа між висловленням думки і вербальною агресією стає розмитою, особливо це стосується мовлення популярних осіб, окремих політиків, блогерів, для яких прояви деструктивної комунікації є елементами іміджу» (Кухар, 2025, с.94).

Кожен п'ятий учасник анкетування вказав на прояви прихованої мовленнєвої агресії безпосередньо в академічному середовищі – в навчальних дискусіях та в процесі оцінювання знань. Відомо, що межа між конструктивною критикою як обов'язковим інструментом освітнього процесу загалом, а навчальних дискусій та оцінювання знань зокрема, й комунікативною невдачею (аж до прямих конфліктів) є досить умовною. Формальне дотримання норм спілкування учасниками освітнього процесу може супроводжуватися використанням засобів прихованої мовленнєвої агресії для психологічного тиску на співрозмовника. Навчальні дискусії як ефективний засіб формування ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти мають формат інтелектуального змагання, тому типовою для таких занять є критика опонента. Важливо, щоб викладач заздалегідь визначив особливості коректного аргументування позиції, окреслив комунікативні стратегії учасників дискусії, аби запобігти проявам вербальної агресії, зокрема й імпліцитної. Респонденти вказали на такі маркери прихованої агресії в навчальних дискусіях: *«Однорупниця використала невідомі нам терміни для демонстрації своєї переваги», «На занятті із зарубіжної літератури кілька студентів почали обговорювати книгу, яку прочитали не всі, на зауваження вони відповіли: «Як можна не*

читати такі твори?»». З-поміж відповідей щодо прихованої агресії в навчальних дискусіях виокремимо несподівану для нас реакцію: здобувачі вищої освіти сприймають як інструмент знецінення нагадування про статус першокурсника, наприклад *«Ваша відповідь добре аргументована як для першокурсника»* або *«Ви не використали всю рекомендовану літературу, готуючись до дискусії, бо вам бракує досвіду»*. Також студенти вважають засобами прихованої агресії риторичні питання (*«Як можна не знати таких відомих фактів?»*, *«Ти справді думаєш, що так правильно?»*, *«Хіба можна не виконати таке просте завдання?»*) та порівняння (*«Ваша товаришка впоралась із доповіддю краще»*, *«Ось він встиг усе, хоча мав значно менше часу»*).

Аналізуючи комунікативні ситуації під час оцінювання знань, респонденти переважно вказували на використання непрямой агресії викладачем: *«Для тебе це навіть непоганий результат»*, *«Викладач буває дуже прискіпливий, бо краще знає свій предмет»*, *«Викладачі часто кажуть, що ми ігноруємо їхні поради, тому результати навчання «відповідні»»*. Лише три учасники анкетування визнали, що в подібних ситуаціях самі використовували приховану агресію, зокрема іронію та ігнорування: *«Пообіцяв надалі готуватися до заліку краще (жарт!)»*, *«Я не відповіла на запитання, чому не прочитала роман»*, *«Сказав, що тема була для мене важкою, бо викладач пояснив плутано»*. Потрактоуємо такі висловлювання як прояв захисної реакції: здобувач освіти за мовленнєвою агресією приховує власну некомпетентність чи певні побоювання щодо оцінки.

Для визначення типових засобів реалізації прихованої агресії ми узагальнили відповіді здобувачів освіти на третє запитання анкети – *«Які з наведених мовних засобів ви вважаєте прикладами прихованої мовленнєвої агресії? (іронія; сарказм; поблажливі коментарі; натяки; мовчазне ігнорування; інше – вкажіть)»*. Наведіть

прикладу». Респонденти визначили такі мовні маркери непрямой агресії: сарказм – 65% (41 студент), мовчазне ігнорування – 49,2% (31 особа), іронія – 36,5% (23 учасники анкетування), натяки – 28,6% (18 здобувачів освіти), поблажливі коментарі – 14,3% (9 осіб). На відміну від прямої агресії (образа, інвектива, лайка, погрози тощо), приховані форми деструктивної комунікації тісніше пов'язані з підтекстом, інтонацією, стилістичними фігурами та обставинами спілкування.

Сарказм як вищу форму висміювання, зорієнтовану на зниження статусу об'єкта, його знецінення, учасники анкетування прокоментували так: *«Сарказм – перетворення висловлювання на жарт, приниження співрозмовника», «Вживання сарказму з малознайомими людьми є ознакою неприязні, як мінімум», «Коли тебе не сприймають за рівного, і постійно до цього підводять», «Це знецінення чужих успіхів через перебільшене захоплення, щоб підкреслити неспроможність людини».* Приклади саркастичних висловлювань переважно стосуються інтелектуальних рис людини: *«Ти ж у нас геній», «Вау, яка оригінальна ідея!», «Просто неймовірно відкриття».* Сарказм та іронію досить часто об'єднують, проте ці засоби суттєво різняться за ступенем агресивності. Іронічні висловлювання переважно маскують під жарти, дотепи, словесні ігри, проте використання таких мовних одиниць для характеристики особи чи висміювання цінностей супроводжується зростанням рівня деструкції. Ми не помітили в анкетах чіткого розмежування цих маркерів конфліктогенної комунікації.

Мовчазне ігнорування половина респондентів кваліфікує як типовий засіб прихованої агресії. Відомо, що відмова від спілкування є особливо потужним інструментом психологічного впливу, він викликає в опонента відчуття тривоги, провини, ізоляції та безпорадності, зрештою емоційне виснаження. Здобувачі освіти прокоментували таку форму

прихованої агресії: *«На мою думку, найважче – це мовчазне ігнорування. Наприклад, ти розповідаєш людині щось важливе або хвилююче, а вона у відповідь мовчить, тобто ігнорує тебе. Це найгірша реакція», «Нікому не буде до вподоби, коли його/її вчинки проігнорують. Тобто мовчазне ігнорування стовідсотково використовують для вираження агресії».*

Натяки як форму прихованої агресії респонденти не коментували. На нашу думку, цей найбільш завуальований засіб деструктивної комунікації відомий здобувачам освіти, проте мало використовується в сучасному академічному середовищі і динамічному неформальному спілкуванні майбутніх педагогів (для самостійного доповнення натяку образливим змістом бракує часу і бажання). Щодо поблажливих коментарів, то вони апелюють до нібито позитивних якостей співрозмовника, але підкреслюють його некомпетентність, непунктуальність тощо з використанням зверхності: *«Ну, ви у нас творча особистість, вам можна і запізнитись», «Я тобі зараз простою мовою поясню».* Зауважимо також, що відповіді студентів демонструють відсутність в освітньому середовищі практики використання гендерно маркованих коментарів, зменшувально-пестливих номінацій в недоречних контекстах, проявів декларативної ввічливості, зокрема використання етикетних формул для увиразнення дистанції чи висловлення зневаги.

Відповіді на запитання *«Як часто в освітньому середовищі ви стикаєтесь з іронічними або двозначними зауваженнями, що можуть принижувати співрозмовника? (ніколи / іноді / часто). Наведіть приклади»* засвідчили, що така форма прихованої агресії трапляється спорадично: 71,4% (45 респондентів) вказали «іноді (зрідка)», 28,6% (18 осіб) заперечили таку практику взагалі. У коментарях студенти проілюстрували цю форму прихованої агресії прикладами: *«О, нарешті зайшов в Класрум? Яка подія!», «Я почекаю, поки ви наговоритесь»,*

«Коли студент відповідає неправильно, хтось може сказати: «Ну, це було оригінально». Також респонденти характеризували окремі комунікативні ситуації з використанням таких засобів: «Частіше всього це показується, коли люди говорять, що ти використав ШІ, а ти робив це сам», «При обговоренні домашнього завдання чи самостійної роботи виникають непорозуміння з одногрупниками», «Іноді стикаюся з цим, але з боку однолітків, а не викладачів. Наприклад, коли я отримала високу оцінку, мені сказали «відрізнялася». Це було двозначно», «Іноді я спостерігаю таке спілкування зі сторони, але не можу засуджувати, тому що не знаю контексту розмови».

Зауважимо, що самі здобувачі освіти досить активно послуговуються цими засобами прихованої агресії: відповідаючи на запитання «Чи використовували ви самі іронію або натяки для прихованого висловлення незадоволення чи критики? Наведіть приклади», 31,7% (20 респондентів) підтвердили «часто», 33,3% (21 особа) – «іноді (зрідка)», 35% (22 учасники анкетування) заперечили взагалі. Порівняно з попереднім запитанням студенти значно охочіше коментували власний досвід використання іронії та натяків, вказуючи на обставини спілкування: «Коли одногрупнику потрібно ввічливо зробити зауваження без відкритої агресії», «Іноді можу використати, коли не дуже компетентна в якійсь темі», «Намагаюся цим не зловживати, але такі випадки бувають, коли співрозмовник не хоче слухати та повністю ігнорує мій комфорт та почуття», «Так, через постійне використання ШІ моїми одногрупниками». Припускаємо, що ці пояснення пов'язані з бажанням респондентів дотриматися формальних вимог комунікативної поведінки, уникнути відповідальності за агресію та досягти лідерського становища в інтелектуальному суперництві, звичному для академічного середовища. Наші міркування підтверджують такі коментарі:

«Використовувала, коли відчувала неприязнь до людини, але боялась сказати прямо», «Так, використовувала, щоб докорити одногрупниці. Але я фільтрую це і не дозволяю подібного до усіх підряд», «Так, я використовую. Наприклад, у розмові з друзями, але намагаюся не говорити грубощі, переходити межі дозволеного». Лише 4 учасники анкетування (6,4%) принципово заперечили використання засобів прихованої агресії: «Я завжди своє невдоволення висловлюю прямо, без завуальованих висловів», «Прагну висловлювати критику відкрито», «У мене немає потреби захищатися чи самостверджуватися за рахунок інших», «Зазвичай роблю такий вираз обличчя, що зрозуміло моє незадоволення».

Відповіді студентів на запитання «Чи завжди адресат здатен розпізнати приховану мовленнєву агресію? (так / ні / залежить від досвіду спілкування)» засвідчили такі тенденції: значна частина респондентів – 66,7% (42 особи) – указала на потребу досвіду спілкування, менш численною, але показовою є група здобувачів освіти, 25,4% (16 осіб), які обрали відповідь «ні», 7,9% (5 учасників анкетування) виокремили умову розпізнавання прихованої агресії – наявність у комуніканта емоційного інтелекту, емпатії, відповідного світосприйняття, розуміння ситуації спілкування. Отримані результати, на нашу думку, опосередковано підтверджують рівень обізнаності студентів педагогічних спеціальностей щодо імпліцитних форм агресивного мовлення та ставлення майбутніх учителів до проявів вербальної агресії.

З відповідями на попереднє питання також корелюють узагальнені показники наступного пункту анкетування – «Чи погоджуєтеся ви з твердженням, що прихована мовленнєва агресія є більш небезпечною, ніж відкрита? Чому?» Більшість респондентів – 69,7% (44 здобувачі освіти) – підтвердили розуміння загроз використання замаскованої вербальної агресії, 17,5% (11 осіб) погодились частково («іноді»),

лише 12,7% (8 студентів) заперечили. Показовими є коментарі: «Так, погоджуюсь. Тому що вона може бути непомітною і людина не завжди розуміє, що її принижують. Через це складніше захистити себе або відреагувати», «Приховану агресію важче розпізнати, також вона має сильний психологічний ефект», «Погоджуюся. Її важче оскаржити. Агресор може змусити жертву сумніватися у власних словах. Вона також накопичується». Протилежну позицію майбутні педагоги аргументували так: «Як на мене і прихована, і відкрита мовленнева агресія є однаково небезпечними і неприємними», «На мою думку, відкрита агресія швидше може призвести до певних негативних наслідків, також прихована агресія може бути ненавмисною, в той час як відкрита агресія ненавмисною бути не може», «Ні, зазвичай такі приховані погрози звучать від людей, які хочуть показати своє невдоволення, проте, окрім слів, нічого більше не можуть зробити».

Результати анкетування загалом свідчать про переважання в академічному середовищі тенденції до толерантного спілкування, усвідомлення майбутніми педагогами важливості дотримання комунікативних норм. Відповіді на запитання «Чи вважаєте ви за необхідне формувати навички етичного мовлення та розпізнавання мовленневої агресії в освітньому процесі?» це підтверджують: 88,9% (56 здобувачів освіти) відповіли «так», відповідь «ні» обрали 11,1% (7 осіб). Порівняємо також коментарі: «Так, це необхідно, вміння розпізнавати агресію та відповідати на неї є базовою навичкою для психічного здоров'я», «Так, це допоможе студентам краще розуміти одне одного, уникати конфліктів», «Це дуже необхідно. Вміння розпізнавати маніпуляції та агресію дозволяє вчасно виходити з токсичного

діалогу», «Так, ці навички будуть дуже корисними для «фільтрування» свого оточення і відстоювання своєї репутації та честі», «Так, бо вона створює недовіру в групі і постійне відчуття напруги». Водночас окремі респонденти мають іншу позицію, як-от: «Я вважаю ні, тому що мені це було б нецікаво, цьому кожна людина має навчитися сама, або ж це має приходити з досвідом, а не вивчатися на парах», «Можливо, у вигляді вибіркової дисципліни».

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, дослідження дозволило виявити рівень обізнаності здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей щодо прихованої мовленневої агресії, виокремити типові комунікативні ситуації, в яких використовують засоби непрямой агресії, та визначити її основні маркери. 42,9% респондентів визнали прояви прихованої щодо себе. Майбутні педагоги визначили такі типові ситуації використання прихованих форм агресії в освітньому просторі: неформальне спілкування, онлайн-спілкування, навчальні дискусії, оцінювання знань. За результатами анкетування виокремлено такі мовні маркери непрямой агресії: сарказм, мовчазне ігнорування, іронія, натяки, поблажливі коментарі. 66,7% респондентів вказали на необхідність досвіду спілкування як умову для ідентифікації прихованої агресії.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в глибшому вивченні феномену вербальної агресії, зокрема мовленневого маніпулювання, а також аналізі впливу інформаційного середовища на трансформацію комунікативних норм у сучасному суспільному дискурсі.

Література

Гаврилів, О. (2019). Непряма вербальна агресія. *East European Journal of Psycholinguistics Lesya Ukrainka Eastern European National University*. Lutsk. Volume 6, Number 2, pp. 7-20.

- Головська, І. Г. & Почепцова, Д.О. (2023). Гендерні особливості самооцінки як детермінанта вербальної агресії. *Теорія та історія соціології*, вип. 52, с.119-123. <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.
- Сльнікова, Н. І. (2025). Вербальна агресія в українськомовному медіадискурсі: лексико-семантичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*, 42(1), с. 38-43. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.6>
- Загнітко, А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. Том 1. Донецьк: ДонНУ, 402 с.
- Кухар, Н. І. (2023). Вербальні вияви агресії в соціальних мережах (на матеріалі анкетування здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць*. Вип. 36, с. 99-106. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-99-106>
- Кухар, Н. (2025). Динаміка використання засобів вербальної агресії в соціальних мережах (на матеріалі анкетування майбутніх педагогів). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, Вип. 41, с. 90-98. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2025-41-07>
- Кухар, Н. (2025). Проблема вербальної агресії в сучасному мовознавчому дискурсі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, Вип. 39, с. 87-96. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-39-08>
- Кухар, Н. & Гандзюк, В. (2023). Вербальні вияви агресії в соціальних мережах (на матеріалі анкетування здобувачів спеціальності «Журналістика»). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць*, вип. 37, с. 111-120. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-111-119>.
- Розова, Т. В. & Панчук, Л. В. (2025). Вербальна агресія у контексті когнітивно-комунікативного та семіотичного аналізу. *Вісник гуманітарних наук*, (11). <https://doi.org/10.5281/zenodo.17232183>
- Скорюфатова, А. О. (2024). Інвективний дискурс: стратегія дискредитації та мовленнєві тактики її реалізації (на матеріалі статей українських ЗМІ «Українська правда» та «Український тиждень» (2013-2024 рр.)). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 35(74), ч. 2, с. 29-35. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/05>
- Сліпецька, В. Д. (2012). Негатив у комунікації, чи маніпулятивні стратегії і тактики конфліктного спілкування: дослідницькі постулати і перспективи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип. 62, с. 163-166.
- Тараненко, К. В. (2019). Засоби вираження прихованої агресії в комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 7 (1), с. 35-38. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=trphst_2018_7%281%29_9
- Чорна, Л. В. & Танасійчук, І. М. (2025). Вербальна агресія: філософський аналіз. *Вісник гуманітарних наук*, (9). <https://doi.org/10.5281/zenodo.1675023>
- Швелідзе, Л. Д. (2021). *Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української та англійської мов)*: автореф. дис... канд. філол. н. Вінниця, 22 с.

References

- Havryliv, O. (2019). Nepriama verbalna ahresiia [Indirect verbal aggression]. *East European Journal of Psycholinguistics Lesya Ukrainka Eastern European National University*. Lutsk. Vol. 6, Number 2, pp. 7-20. (in Ukrainian)

- Holovska, I. H. & Pocheptsova, D.O.(2023). Henderni osoblyvosti samoostinky yak determinanta verbalnoi ahresii [Gender characteristics of self-esteem as a determinant of verbal aggression]. *Theory and history of sociology*. Vyp. 52, pp. 119-123. <https://doi.org/10.32782/2663-5208>. (in Ukrainian)
- Yelnikova, N. I. (2025). Verbalna ahresiiia v ukrainskomovnomu mediadyskursi: leksyko-semantychnyi aspekt [Verbal aggression in Ukrainian-language media discourse: lexical and semantic aspect]. *Transcarpathian Philological Studies*, 42 (1), pp. 38-43. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.6> (in Ukrainian)
- Zahnitko, Anatolii. (2012). *Slovnnyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy* [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]. Tom 1. Donetsk : DonNU. 402 p.
- Kukhar, N. I. (2023). Verbalni vyjavy ahresii v sotsialnykh merezhakh (na materialy anketuvannia zdobuvachiv vyshchoi osvity pedahohichnykh spetsialnostei) [Verbal manifestations of aggression in social networks (based on the survey of higher education applicants in pedagogical specialties)]. *Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*. Vol. 36, pp. 99-106. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-99-106> (in Ukrainian)
- Kukhar, N. (2025). Dynamika vykorystannia zasobiv verbalnoi ahresii v sotsialnykh merezhakh (na materialy anketuvannia maibutnykh pedahohiv) [Dynamics of the use of verbal aggression in social networks (based on the survey of future teachers)]. *Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*. Vol. 41, pp. 90-98. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2025-41-07> (in Ukrainian)
- Kukhar, N. (2025). Problema verbalnoi ahresii v suchasnomu movoznavchomu dyskursi [The problem of verbal aggression in modern linguistic discourse]. *Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*. Vol. 39, pp. 87-96. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-39-08> (in Ukrainian)
- Kukhar, N. & Handziuk, V. (2023). Verbalni vyjavy ahresii v sotsialnykh merezhakh (na materialy anketuvannia zdobuvachiv spetsialnosti «Zhurnalistyka» [Verbal manifestations of aggression in social networks (based on the survey of applicants for the specialty "Journalism")]. *Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*. Vol. 37, pp. 111-120. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-111-119>. (in Ukrainian)
- Rozova, T. V. & Panchuk, L. V. (2025). Verbalna ahresiiia u konteksti kohnityvno-komunikatyvnoho ta semiotychnoho analizu [Verbal aggression in the context of cognitive-communicative and semiotic analysis]. *Bulletin of the Humanities*, (11). <https://doi.org/10.5281/zenodo.17232183> (in Ukrainian)
- Skorofatova, A. O. (2024). Invektyvnyi dyskurs: stratehiiia dyskredytatsii ta movlennievi taktyky yii realizatsii (na materialy statei ukrainskykh ZMI «Ukrainska pravda» ta «Ukrainskyi tyzhden» (2013-2024 rr.)) [Invective discourse: a strategy of discrediting and speech tactics for its implementation (based on articles by Ukrainian media outlets "Ukrainian Pravda" and "Ukrainian Week" (2013-2024))]. *Academic Notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Philology. Journalism*, 35 (74), ch. 2, pp. 29-35. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/05> (in Ukrainian)
- Slipetska, V. D. (2012). Nehatyv u komunikatsii, chy manipulyativni stratehii i taktyky konfliktnoho spilkuвання: doslidnytski postulaty i perspektyvy [Negativity in communication, or manipulative strategies and tactics of conflict communication: research postulates and prospects]. *Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University*. Vyp. 62, pp. 163-166. (in Ukrainian)
- Taranenko, K. V. (2019). Zasoby vyrazhennia prykhovanoi ahresii v komunikatsii [Means of expressing hidden aggression in communication]. *Transcarpathian Philological Studies*. Vol. 7(1), pp. 35-38. <http://www.irbis->

nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=trphst_2018_7%281%29_9 (in Ukrainian)

Chorna, L. V. & Tanasiichuk, I. M. (2025). Verbalna ahresiiia: filosofskyi analiz [Verbal aggression: a philosophical analysis]. *Bulletin of the Humanities*, (9). <https://doi.org/10.5281/zenodo.1675023> (in Ukrainian)

Shvelidze, L.D. (2021). *Movni zasoby realizatsii komunikatyvnykh stratehii u dyskursi sotsialnykh merezh (na materialii ukrainskoi ta anhliiskoi mov): avtoref. dys... kand. filol. n.* [Linguistic means of implementing communicative strategies in the discourse of social networks (based on Ukrainian and English materials) (PhD Thesis Abstract)]. Vinnytsia, 2021. 22 s. (in Ukrainian).

Автор

Ніна Кухар, кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови
e-mail: nina.kuhar@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Author

Nina Kukhar, PhD, Associate Professor of the
Department of the Ukrainian Language
e-mail: nina.kuhar@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

Лінгвістика тексту. Стилiстичнi та контекстуальнi вияви лексичних i граматичних одиниць

УДК 811.111'42:81'42:070
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-04

Лексико-граматичнi особливостi вираження негачiї в поетичному дискурсi Михайла Олiйника

Володимир Олексенко* <https://orcid.org/0000-0002-1358-6325>

Вiкторiя Маринова <https://orcid.org/0009-0007-4070-8512>

* Автор-кореспондент, e-mail: volodymyr.oleksenko@gmail.com

Херсонський державний унiверситет, м. Івано-Франкiвськ, Україна

Надiйшла до редакцiї: 01.04.2026 • Схвалено до друку: 21.04.2026

Анотацiя

Наукова розвiдка присвячена аналізу й iнтерпретацiї лексико-граматичних засобiв вираження негачiї в поетичному дискурсi херсонського митця Михайла Олiйника. Метою роботи є визначення основних мовних засобiв реалiзацiї категорiї заперечення та з'ясування їх функцiйно-семантичних особливостей у поетичних текстах автора. У статтi розглянуто сучаснi пiдходи до вивчення негачiї в лiнгвiстицi, проаналiзовано науковi працi, присвяченi цiй проблематицi, а також дослiджено особливостi використання експлицитних й iмпліцитних форм заперечення в поезiї. Основними методами дослiдження є герменевтичний, культурно-iсторичний, аналітичний, семантичний, асоціативно-концептуальний, що дало змогу виявити специфіку функціонування негачі, її роль у створенні образності, емоційності та смислової глибини поетичного тексту. Отримані результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях у галузі лінгвістики тексту, стилістики та поезики, а також у практичній діяльності філологів і викладачів.

Ключові слова: негачія, поетичний дискурс, лексико-граматичні засоби, імплицитне заперечення, експлицитне заперечення, іронія, риторичні питання, стилістичний аналіз

Text Linguistics. Stylistic and Contextual Manifestations of Lexical and Grammatical Units

UDK 811.111'42:81'42:070
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-04

Lexical and Grammatical Features of Negation in Mykhailo Oliinyk's Poetic Discourse

Volodymyr Oleksenko* <https://orcid.org/0000-0002-1358-6325>

Viktoria Martynova <https://orcid.org/0009-0007-4070-8512>

* Correspondenting author, e-mail: volodymyr.oleksenko@gmail.com

Kherson State University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Received: 01.04.2026 • Accepted: 21.04.2026

Abstract

Introduction. This article analyzes the lexical and grammatical features of negation in the poetic discourse of Mykhailo Oliinyk. The category of negation plays an important role in shaping artistic content, reflecting the author's worldview, and creating the emotional and expressive backdrop of a poetic text. An understanding of the linguistic means of negation is essential for grasping the deeper meanings of poetry and the mechanisms by which they are realized. **Purpose.** The main objective of this study is to identify and analyze the lexical and grammatical means of expressing negation in the poetic works of Mykhailo Oliinyk. The specific tasks include identifying types of negation, examining their functional and semantic characteristics, clarifying the role of negation in creating imagery and emotionality, and determining its significance in shaping the poet's individual style. **Methods.** The main research methods include hermeneutic, cultural-historical, analytical, semantic, and associative-conceptual approaches. The hermeneutic method provides for the interpretation of poetic texts and the identification of hidden meanings; the cultural-historical method allows for an examination of the functioning of negation in the context of wartime reality; the analytical method facilitates the systematization of linguistic means; the semantic method determines the meaning and functions of negation; and the associative-conceptual method reveals the conceptual connections and figurative structures of poetic thought. **Results.** The study revealed the diversity of means used to express negation in Mykhailo Oliinyk's poetry, including the use of explicit and implicit forms, lexemes with negative semantics, rhetorical questions, and irony. It is established that negation performs an important meaning-making function, reflecting the experience of war, loss, and inner resistance. It is also found that the intensity and nature of the use of negation depend on the thematic content of the texts and the author's communicative purpose. **Originality.** This study offers a comprehensive analysis of the category of negation in Mykhailo Oliinyk's poetic discourse, combining various methodological approaches and focusing on the interaction of lexical and grammatical devices. Its novelty lies in identifying the specific features of how negation functions within a wartime context and its role in shaping the author's individual idiolect. **Conclusion.** It is established that lexical and grammatical means of negation are an important element of poetic discourse, influencing the formation of meaning and the emotional perception of the text. The results of the study underscore the need for further research into the category of negation in contemporary poetry and its interaction with other linguistic and stylistic phenomena. **Keywords:** negation, poetic discourse, lexical-grammatical devices, implicit negation, explicit negation, irony, rhetorical questions, stylistic analysis

Постановка проблеми. Категорія негачії в поетичному мовленні є важливим засобом смислотворення та мовного вираження художнього мислення, упливаючи на формування індивідуально-авторської концептосфери. Негачія використовується в літературному тексті для оприявлення процесу трансформації певних станів та явищ, їх переосмислення та збереження на новому рівні, що знаходить своє вираження в поезії через використання контрастів, антиномій, гіпербол, літот, заперечень, інверсій, еліпсису, слів із негативною семантикою тощо. Маючи когнітивні якості, негачія сприяє відображенню мовомислення автора та формуванню особистого ідіостилу. За допомогою лексико-граматичних засобів вираження цієї категорії поет може реалізувати художнє заперечення реальності в різних формах, показати невідповідність або протиставлення певних явищ, процесів, станів, а також відтворити внутрішній спротив, відмову, сумніви й емоційні оцінки, що також упливає на творення нових смислів і символів, розширюючи межі буквального змісту. Як універсальна мовна категорія негачія впливає на спосіб мислення та висловлювання, що в результаті формує індивідуальний стиль поета. У віршованих текстах Михайла Олійника експліцитні й імпліцитні засоби цієї мовної категорії виражають заперечення певного змісту, протиставлення стверджуваного, уточнення й корекцію інформації, раціональний досвід та авторську інтерпретацію дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні підходи до вивчення категорії негачії в мовознавстві представлені такими аспектами, як логіко-філософський, лексико-граматичний, морфемний, семантичний, синтаксичний, прагматичний, стилістичний, дискурсивний, когнітивний і комунікативний. Зокрема, С. Єрмоленко та І. Каспер (Єрмоленко, Каспер, 2018) розглядають негачію як лексико-граматичне явище з широкими функційними можливостями та вводять поняття заперечного паралелізму як лексичного тропа. К. Медвідь і

С. Швачко (Медвідь, Швачко, 2014) аналізують морфологічний аспект негачії. М. Баган (Баган, 2009; Баган, 2010) досліджує лексичний і прагматичний аспекти негачії, визначаючи роль атрибутивної лексики та функцію експресивних синтаксичних конструкцій. О. Селіванова (Селіванова, 2008) наголошує на інтеграції різнорівневих мовних засобів для вираження негачії. А. Паславська (Паславська, 2006) виокремлює в цій категорії семантику, синтактику, прагматику та просодіку.

Метою статті є визначення й аналіз лексико-граматичних засобів вираження негачії в поетичному дискурсі Михайла Олійника та їх функційно-семантичних особливостей. Для досягнення цієї мети передбачено розв'язання таких **завдань**: 1) окреслити теоретичну парадигму категорії негачії в лінгвістиці та поетичному дискурсі; 2) виявити лексико-граматичні засоби негачії в поетичних текстах Михайла Олійника; 3) проаналізувати граматичні способи реалізації негачії та їх функційно-стилістичні особливості; 4) з'ясувати роль заперечних конструкцій у створенні образності, емоційності та смислової глибини поетичного тексту; 5) схарактеризувати лексико-граматичні засоби вираження негачії в ідіостилі Михайла Олійника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія негачії (або заперечення) є мовною універсалією, яка в сучасному мовознавстві розглядається як складне багаторівневе явище, здатне поєднувати формальні, семантичні та прагматичні аспекти мовлення. Науковці акцентують на окремих характеристиках цієї категорії, що дозволяє глибше зрозуміти її функціонування в мовній системі. Зокрема, О. Селіванова визначає заперечення як «мовну категорію; функціонально-семантичну категорію мови, що інтегрує різнорівневі мовні й мовленнєві засоби за спільним змістом заперечення» (Селіванова, 2008, с. 158). А. Паславська зазначає, що «ядром мовного заперечення є його формально-логічний

корелят, тому заперечення в мові виступає як оператор, який змінює зміст на протилежний, перетворюючи істинне речення на хибне, і навпаки» (Паславська, 2006, с. 6). Отже, негачія в мові є комплексним явищем, що поєднує мовні засоби й логіко-семантичні механізми формування змісту висловлювання.

Багатовимірність та функційна гнучкість категорії негачії реалізується в граматичній структурі та лексико-семантичному наповненні висловлювання. С. Єрмоленко й І. Каспер указують, що «лексико-граматичне вираження заперечення є продуктивним явищем, функціональні можливості якого помітно розширюються. Отже, заперечення можна розглядати і як лексичний троп – заперечний паралелізм» (Єрмоленко, Каспер, 2018, с. 19). М. Баган поділяє лексичні одиниці за характером виконання заперечної функції на такі різновиди: «1) лексеми, що функціонують як вторинні заперечні предикати; 2) лексеми, що передають певний заперечний зміст; 3) модально-заперечні слова, що реалізують ставлення чи волевиявлення на основі заперечення» (Баган, 2010, с. 13). Це засвідчує, що негачія реалізується опосередковано через різноманітні лексичні та синтаксичні засоби.

Найпоширенішим і найпростішим засобом вираження негачії є використання префікса *не-* і частки *не*, К. Медвідь та С. Швачко вважають їх спеціальним негатором, що висловлює протиставлення, контраст, протилежність, заперечність, а «в спеціальному значенні можуть набувати й інші синтаксично і контекстуально обумовлені відтінки: незгоду, небажання, невпевненість, неповноту якості, властивості, ознаки, сумнів тощо» (Медвідь, Швачко, 2014, с. 112). У поетичному мовленні М. Олійника вживання частки *не* є спорадичним, переважно вона використовується для підкреслення морального спротиву російсько-українській війні: «*не пробачу за тих що не стало / кого небо до себе забрало / чії долі кирзою топтали / тих кого ви тут ніби*

звільняли» (Олійник, 2023а, с. 11). Дієслівний предикат виражає категоричну відмову пробачати окупантів та демонструє принципову позицію автора. Частка *не* у словосполученні *тих що не стало* вказує на загиблих людей, тобто заперечує життя, позначає його відсутність. Окрім цього, тут наявне імпліцитне вираження негачії, що репрезентує сумнів *ніби звільняли*, адже насправді наголошується на окупації російськими військами рідного авторові Херсона, а не звільненні.

М. Баган розрізняє імпліцитні та непрямі способи вираження негачії в мові. До останніх науковиця зараховує іронічні утворення, умовні конструкції та риторичні питання, зауважуючи, що непряме заперечення «є експресивним, проте нечітким, модифікованим певними модальними відтінками, інтерпретація яких залежить від настрою, можливостей та інтересів адресата» (Баган, 2010, с. 73). Імпліцитні заперечення дослідниця називає глибинними, не передбаченими безпосередньою комунікативною метою мовця спростувати певну думку: «Воно впливає зі змісту речення, проте перебуває на другому плані. Характерно, що глибинне заперечення не має додаткових відтінків і завжди чітко співвідноситься із заперечним реченням, що зазнало згортання в експліцитному повідомленні» (Баган, 2010, с. 73).

Імпліцитні заперечення разом з експліцитними віднаходимо в поезії М. Олійника «Янгол з Бучі»: «*скільки б їм ще жити діточок рости / скільки б їм по світу білому ходити / днів прекрасних скільки в них могло ще бути / серце не пробачить і не дасть забути»* (Олійник, 2023б, с. 47). Прямі мовні засоби, як і в попередньому прикладі, виражають відмову пробачити і забути. Імпліцитні заперечення впливають із змісту та співвідносяться з семантикою втрати, нездійснених можливостей, трагічного досвіду, а відтак указують на смерть. Для вираження такої негачії митець використовує умовно-

гіпотетичні одиниці, які не мають прямого формального маркера, проте відсилають до заперечення можливості реалізації цих подій. За такими конструкціями приховане згортання експліцитних заперечних речень на зразок *вони вже не житимуть, не роститимуть дітей, не ходитимуть по світу, не матимуть цих днів*. Глибинне заперечення тут не проголошується прямо, проте читач легко може його реконструювати зі змісту. Така імпліцитна негація в поезії демонструє вищий рівень семантичної насиченості та конотативної глибини порівняно з прямими запереченнями.

Ще одним поширеним експліцитним засобом вираження категорії негації є використання граматичних конструкцій *немає* та *ні*, яким, за І. Вихованцем, «найбільше подобається родовий відмінок іменників або займенників» (Вихованець, 2003, с. 47). Наприклад, у поезії «Вечірній Херсон» М. Олійника, читаємо: *«жаль тепер в ностальгічній сплетінні / що немає вже того баркасу / всі ж десь бачили Київ вечірній / а Херсону такого / ні разу»* (Олійник, 2023с, с. 164). У цих рядках заперечення виражає відсутність конкретного об'єкта – баркасу, який асоціюється в автора з рідним містом. Така негація апелює до символічного значення цього об'єкта, а також указує на втрачену реальність та сум за колишнім мирним життям. Частка *вже* підсилює незворотність цієї втрати, актуалізуючи часовий вимір негації. Ще одне заперечення тут виражене неможливістю візуальної репрезентації вечірнього Херсона, що в дійсності пов'язане з ранньою комендантською годиною в умовах щоденних обстрілів міста станом на липень 2023 року, коли була написана ця поезія. Отже, категорія негації відображає ностальгію за минулим і втрату миру.

С. Швачко, І. Кобякова та Н. Сахарова стверджують: «Лексичні засоби омовлення негації включають у себе повнозначні та службові частини мови. Найчастіше носіями негативного значення виступають дієслова,

прикметники, іменники та прислівники, рідше маркерами негації є службові частини мови» (Швачко, Кобякова, Сахарова, 2015, с. 96). Вираження негації за допомогою прийменника без фіксуємо у вірші М. Олійника «Рік без тебе»: *«рік без тебе моє рідне місто / без причалів затонів доріг / без світанків твоїх променистих / без знайомих і рідних моїх»* (Олійник, 2023а, с. 61). Тут омовлюється відчуття відсутності, втрати та порожнечі, що підсилює анафора. Указівка на тривалу відсутність ліричного суб'єкта в рідному місті є первинним модусом негації, що породжує нашарування наступних негацій, пов'язаних з особистим досвідом розлуки зі зруйнованим містом.

Ще один приклад використання службових частин мови для вираження заперечення віднаходимо в поезії «Ех, зараз би»: *«ех / зараз би зустрітись нам з тобою / але Дніпро між нами як кордон / на лівому лунають звуки бою / на правому вже звільнений Херсон»* (Олійник, 2023с, с. 108). Тут внутрішній конфлікт між бажаним і реальним підсилюється вигуком *ех*, що виражає жаль, тугу за неможливим і вводить у модальність нереалізованого бажання. Також звернемо увагу на символізацію образу Дніпра, що постає межею-бар'єром через підриг Антонівського мосту та Каховської ГЕС, які поєднували лівий і правий береги Херсонщини. Протиставлення цих двох берегів зумовлене продовженням бойових дій на лівому березі та звільненням Херсона від окупації. Однак навіть це звільнення не скасовує головного – роз'єднаності, тобто заперечення зустрічі залишається чинним.

Відтак М. Олійник у поетичних текстах послуговується службовими частинами мови для вираження негативної конотації, проте здебільшого для цього він використовує повнозначні частини мови. Наприклад: *«шкірить хижа орда свої ікла»* (Олійник, 2023а, с. 12), *«все більше у ньому скривавлених ран»* (Олійник, 2023а, с. 13), *«розстріляли степи і море»* (Олійник, 2023а, с. 16), *«бо орда кожен день*

огризається / забирає десятки сердець» (Олійник, 2023а, с.18), *«коли твій народ тягнуть вбивці на плаху»* (Олійник, 2023а, с. 41), *«одні хрести із прапорами»* (Олійник, 2023б, с. 84), *«не буде тобі прощення повік / за пошматовану тобою Україну»* (Олійник, 2023б, с. 95), *«і я стою розбитий і безкрилий»* (Олійник, 2023б, с. 103), *«хоч вибухи снарядів монотонно / нагадують що досі йде війна»* (Олійник, 2023с, с. 10), *«не стихає ворожа арта / розлітаються містом осколки»* (Олійник, 2023с, с.13), *«так ніби це усе наснилось учора вбитому солдату»* (Олійник, 2023с, с. 37), *«кров людей невинно убієнних / спрагло пили руські мужики»* (Олійник, 2023с, с. 53). І таких прикладів можна навести ще багато. Як бачимо, всі ці негативні висловлювання стосуються жорстокої і несправедливої російсько-української війни, події якої є лейтмотивом усіх трьох аналізованих збірок поезій М. Олійника. Негація у віршах поета репрезентує наслідки війни як насильницької та руйнівної сили. Ліричний суб'єкт часто постає як свідок або жертва, що підсилює ефект особистісного переживання війни в рідному місті. Негативні значення підсилює використання різних тропів (метафор, уособлення, епітетів, гіпербол, порівнянь тощо).

Фіксуємо в поетичних текстах митця також використання метонімії для вираження категорії негачії. Наприклад, у вірші *«Зриває дах»*: *«так жаль що нові Каїни / не каються»* (Олійник, 2023б, с.19). За допомогою метонімії автор означає жорстоку природу російських агресорів, які вторглися на українську землю. Таке зіставлення окупантів із біблійним образом братовбивці Каїна не випадкове, адже тут криється алюзія на те, що росіяни досить довго використовували наративи, що Україна для них є братнім народом. А напад на нашу країну асоціюється з нападом Каїна на брата Авеля. Проте в біблійному сюжеті братовбивця кається, тоді як *нові Каїни* позбавлені усвідомлення своїх злочинів і заперечують моральну відповідальність за вбивства

українців. Емоційний компонент *так жаль* посилює прагматичний ефект негачії, виступаючи засобом висловлення етичного вироку.

М. Баган до продуктивних засобів реалізації непрямого заперечення відносить також риторичні питання: *«Сама семантика питального речення передбачає незнання, невпевненість автора у ствердженні чи запереченні змісту. У поєднанні з особливою інтонацією та певними модальними компонентами воно перетворюється на дуже дієвий, емоційно забарвлений засіб, за допомогою якого можна заперечити реальному чи уявному співрозмовникові й водночас емоційно вплинути на нього, щоб скорегувати його думку чи поведінку»* (Баган, 2010, с. 77). Такі риторичні питання віднаходимо і в поетичному мовленні М. Олійника. Наприклад, у вірші *«Тут, у столиці, тиша»*: *«як тут скажи сидіти / ніби все добре буде»* (Олійник, 2023а, с. 56). Приховане заперечення виражається через питальну форму, де модальне слово *ніби* вказує на сумнів, недовіру, навіть ствердження того, що насправді добре не буде. Також тут заперечено можливість пасивності, передано тривогу і несприйняття ситуації в умовах війни.

У поетичному тексті *«Уже й храми горять»* виявляємо таке риторичне питання: *«де ж ми будем молитись на тих попелищах»* (Олійник, 2023б, с. 42). Це питання виражає заперечний зміст, адже вказує на відсутність місця для молитви, на знищення його окупантами. Іменник *попелища* в множині символізує багато руйнувань, знищень і втрат, тому також є лексичним засобом вираження негачії. Частка ж підсилює експресію, розпач і безвихідь, вказує на неприйнятність такого стану речей. Негація тут має екзистенційний характер, адже виражає втрату опори, створює ефект контрасту через неможливість здійснення сакральних ритуалів, передає стан розгубленості та болю, ставить під сумнів можливість майбутнього відновлення, виражає фізичну й духовну втрату опори.

Ефективним засобом реалізації непрямого заперечення є іронія, оскільки дозволяє висловити протилежний зміст без прямої відмови чи заперечної частки. М. Баган зауважує: «Іронічне забарвлення в цілком нейтральних мовних одиницях з'являється внаслідок їх нетипового вживання, свідомого порушення мовцем їхніх звичних функціональних зв'язків, що уможливорює витворення особливо дієвих, експресивно маркованих мовленнєвих одиниць» (Баган, 2010, с. 73). Використання цього стилістичного прийому для вираження негатиї фіксуємо і в поезії М. Олійника. Наприклад, у вірші «Думки-валізи»: «*від реальності вже б завити / у розмовах з самим собою*» (Олійник, 2023b, с. 23). Таке іронічно забарвлене висловлювання є гіперболою, котра передає емоційний стан крайності та заперечує нормальність реальності. Умовний спосіб створює відтінок нереалізованої реакції на навколишній світ, що водночас контрастує із внутрішньою замкненістю та відчаєм.

У вірші «Під звуки тривожної битви» М. Олійника використано іронічну похвалу: «*вода з крану найкраща у світі / і хліб зачерствілий смачний*» (Олійник, 2023b, с. 34). Така вербальна іронія фактично передає позитивну оцінку, але формально має негативне або знецінюване звучання. У поетичному мовленні митця ця нібито позитивна оцінка є інверсійною, адже те, що в мирний час уважалось недопустимим і негативним, під час

війни та в умовах відсутності кращого є дуже важливим, тобто відбувається переоцінка цінностей у кризових станах. Йдеться про своєрідне заперечення заперечення. Лексеми *найкраща* і *смачна* в новій системі координат набувають буквального значення і вказують на порятунок. Отже, вираження категорії негатиї через іронію в поетичних текстах М. Олійника має суб'єктивний характер, спонукає адресата самостійно осмислити прихований зміст висловлювання.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Категорія негатиї в поетичному мовленні херсонського поета М. Олійника використана не тільки для вираження заперечення, а й для індивідуально-авторського смислотворення. Експліцитні засоби вираження категорії негатиї реалізують значення категоричної відмови, втрати й морального спротиву. Лексеми з негативною семантикою відображають реалії війни, руйнування та втрати, експресивність їх підсилюється завдяки використанню різних стилістичних засобів. Імплицитна та непряма негатиї реалізується в контексті, умовно-гіпотетичними конструкціями, риторичними питаннями, іронією, що забезпечує глибший рівень інтерпретації змісту, трансформуючи традиційні цінності та формуючи нову систему оцінок. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні динаміки засобів негатиї в сучасному поетичному дискурсі та їх взаємодії з іншими мовними категоріями.

Література

- Баган, М. (2010). Функціональні параметри лексико-граматичного заперечення в сучасній українській мові. *Українська мова*, № 3, с. 11-19.
- Баган, М. (2009). Функціонально-комунікативний потенціал неспеціалізованих засобів негатиї в українській мові. *Мовознавство*, №5, с. 71-78.
- Вихованець, І. (2003). Улюблений відмінок заперечних речень. *Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови Національної академії наук України*, № 2(7), с. 47.

- Єрмоленко, С., Каспер, І. (2018). Функціональні параметри лексико-граматичного заперечення в сучасній українській мові. *Мова. Свідомість. Концепт*: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В. Вип. 8, с. 16–19.
- Медвідь, К., Швачко, С. (2014). Категорія негачії як фундаментальний лінгвістичний феномен. *Філологічні трактати*, т. 6, № 1, с. 109–113.
- Олійник, М. (2023a). Незламний Херсон: вірші. Одеса: Олді+, 84 с.
- Олійник, М. (2023b). Цвіт акації в окупації: вірші. Одеса: Олді+, 112 с.
- Олійник, М. (2023c). Я розкажу вам про Херсон: вірші. Одеса: Олді+, 174 с.
- Паславська, А. (2006). *Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика*. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 35 с.
- Селіванова, О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*: підручник. Полтава: Довкілля-К, 712 с.
- Швачко, С., Кобякова, І. Сахарова, Н. (2015). Вербальні та невербальні засоби категоризації негачії. *Філологічні трактати*, т. 7, № 3, с. 95–101.

References

- Bagan, M. (2010). Funktsionalni parametry leksyko-hramatychnoho zaperechennia v suchasni ukrainiskii movi [Functional parameters of lexical-grammatical negation in modern Ukrainian]. *Ukrainian Language*, No. 3, pp. 11–19. (in Ukrainian).
- Bagan, M. (2009). Funktsionalno-komunikatyvnyi potentsial nespetsializovanykh zasobiv nehatsii v ukrainiskii movi [The Functional and Communicative Potential of Non-Specialized Means of Negation in the Ukrainian Language]. *Linguistics*, No. 5, pp. 71–78. (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I. (2003). Uliublenyi vidminok zaperechnykh rechen [The preferred case of negative sentences]. *Ukrainian Language: Scientific and Theoretical Journal of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine*, No. 2(7), p. 47. (in Ukrainian).
- Yermolenko, S., Kasper, I. (2018). Funktsionalni parametry leksyko-hramatychnoho zaperechennia v suchasni ukrainiskii movi [Functional Parameters of Lexical-Grammatical Negation in Modern Ukrainian]. *Language. Consciousness. Concept: Collection of Scientific Articles / O.G. Khomchak [Ed.]*. Melitopol: FOP Odnorig T.V. Issue 8, pp. 16–19. (in Ukrainian).
- Medvid, K., Shvachko, S. (2014). Katehoriia nehatsii yak fundamentalnyi lnhvistychnyi fenomen [The category of negation as a fundamental linguistic phenomenon]. *Philological Treatises*, vol. 6, No. 1, pp. 109–113. (in Ukrainian).
- Oliinyk, M. (2023a). *Nezlamnyi Kherson: virshi [Unbreakable Kherson: Poems]*. Odessa: Oldi+. 84 pp. (in Ukrainian).
- Oliinyk, M. (2023b). *Tsvit akatsii v okupatsii: virshi [Acacia Blossoms Under Occupation: Poems]*. Odessa: Oldi+. 112 pp. (in Ukrainian).
- Oliinyk, M. (2023c). *Ya rozkazhu vam pro Kherson: virshi [I Will Tell You About Kherson: Poems]*. Odessa: Oldi+. 174 pp. (in Ukrainian).
- Paslavska, A. (2006). *Zaperechennia ta sfery yoho dii: semantyka, syntaktyka, prahmatyka, prosodyka [Negation and Its Spheres of Application: Semantics, Syntax, Pragmatics, Prosody]*. (Abstract of Ph.D. thesis in Philology). Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. 35 pp. (in Ukrainian).

- Selivanova, O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk* [Modern Linguistics: Trends and Issues: A Textbook]. Poltava: Dovkillya-K. 712 pp. (in Ukrainian).
- Shvachko, S., Kobyakova, I., Sakharova, N. (2015). Verbalni ta neverbalni zasoby katehoryzatsii nehatsii [Verbal and Nonverbal Means of Categorizing Negation]. *Philological Treatises*, vol. 7, No. 3, pp. 95–101. (in Ukrainian).

Автори

Володимир Олексенко, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики
e-mail: volodymyr.oleksenko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-1358-6325>

Вікторія Мартинова, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
e-mail: martinovavika31@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-4070-8512>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Volodymyr Oleksenko, Doctor of Philology, Professor in the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism
e-mail: volodymyr.oleksenko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-1358-6325>

Viktoria Martynova, Master's degree candidate
e-mail: martinovavika31@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-4070-8512>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.161.2*282
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-05

Стилістичні особливості поетичного перекладу (на прикладі сонетів Елізабет Баррет Браунінг)

Олександра Пальчевська* <https://orcid.org/0000-0002-2090-4870>

Вікторія Новицька <https://orcid.org/0009-0001-1622-1495>

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

*Автор-кореспондент, e-mail: palch56@ukr.net

Надійшла до редакції: 21.02.2026 • Схвалено до друку: 21.03.2026

Анотація

У статті здійснено комплексний аналіз стилістичних особливостей поетичного перекладу на матеріалі сонетів Елізабет Баррет Браунінг – видатної представниці англійської вікторіанської поезії, авторки всесвітньо відомого циклу «Сонети з португальської». Актуальність дослідження зумовлена складністю відтворення поетичного тексту, у якому зміст і форма становлять нерозривну єдність, а художній ефект досягається завдяки поєднанню ритму, рими, метафорики, синтаксичної варіативності й емоційної насиченості. Метою статті було виявити та систематизувати стилістичні особливості перекладу сонетів Е. Б. Браунінг українською мовою, а також визначити перекладацькі стратегії, що сприяють збереженню індивідуального авторського стилю. Для реалізації поставленої мети розглянуто теоретичні засади поетичного перекладу, окреслено основні труднощі (лексичні, літературно-естетичні й соціокультурні) та схарактеризовано підходи до перекладу віршованих творів. У практичній частині проведено порівняльний аналіз оригінальних сонетів і їх українських перекладів. У дослідженні акцентовано на лексико-стилістичних трансформаціях, зокрема на випадках, коли замість дослівного відтворення лексеми *give* перекладач уживає розгорнуту метафоричну конструкцію — дарунки твого серця несказанні. Окремо проаналізовано способи збереження ритмомелодійної організації й особливості репрезентації образної системи й інтонаційної структури поетичного тексту. Установлено, що адекватності перекладу досягають шляхом поєднання римованого та метричного перекладу з елементами інтерпретації, компенсації й семантичного розширення. Доведено, що поетичний переклад є творчим процесом співінтерпретації, у якому перекладач — співтворець художнього тексту. Збереження емоційної глибини, інтонаційної виразності та стильової своєрідності поезії Е. Б. Браунінг можливе за умови гармонійного поєднання змістової точності й поетичної майстерності.

Ключові слова: поетичний переклад, сонет, стилістичні засоби, перекладацькі трансформації, ритм, рима, метафора, інтерпретація

УДК 811.161.2'282
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-05

Stylistic Devices of Poetic Translation (Based on the Examples of Elizabeth Barrett Browning Sonnets)

Oleksandra Palchevska* <https://orcid.org/0000-0002-2090-4870>

Viktoriia Novytska* <https://orcid.org/0009-0001-1622-1495>

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

*Corresponding author, e-mail: palch56@ukr.net

Received: 21.02.2026 • Accepted: 21.03.2026

Abstract

Relevance. The article offers a comprehensive and in-depth analysis of the stylistic devices employed in poetic translation, drawing on the sonnets of Elizabeth Barrett Browning, a prominent representative of Victorian English poetry and the celebrated author of the renowned cycle “Sonnets from the Portuguese”. The relevance of the study is determined by the intrinsic complexity of translating poetic texts, in which content and form function as an inseparable unity, while the overall aesthetic effect emerges from the intricate interplay of rhythm, rhyme, metaphorical imagery, syntactic variation, and emotional intensity. Such features make poetic translation a particularly demanding field that requires not only linguistic competence but also a high degree of artistic sensitivity. **Purpose.** The aim of the article is to identify, classify, and systematize the stylistic devices present in Ukrainian translations of E. B. Browning’s sonnets, as well as to determine the translation strategies that enable the preservation of the author’s unique poetic voice and individual style. **Objectives.** To achieve this objective, the study first examines the theoretical foundations of poetic translation, drawing on contemporary translation studies and classical approaches. It further outlines the principal challenges faced by translators, including lexical difficulties, literary-aesthetic constraints, and sociocultural differences that may influence the interpretation of the source text. In addition, the article characterizes the main approaches to poetic translation, such as literal translation, free adaptation, and interpretative rendering, highlighting their advantages and limitations in relation to poetic discourse. **Results.** The study demonstrates the effectiveness of various translation techniques and particular attention is devoted to lexical and stylistic transformations, especially in cases where direct equivalents are insufficient to convey the original meaning or emotional nuance. For instance, instead of a literal translation of the lexeme “giver”, the translator opts for an expanded metaphorical construction, “the unspeakable gifts of your heart,” which enhances the expressive and emotional depth of the translated text. Furthermore, the study explores the methods used to preserve the rhythmic and melodic organization of the poems, including the reproduction of meter, rhyme schemes, and sound patterns. It also examines how translators render the imagery system and maintain the intonational structure of the poetic text, which plays a crucial role in conveying the author’s emotional and aesthetic intentions. The findings of the research indicate that the adequacy of poetic translation is achieved through a balanced combination of rhymed and metrical equivalence with elements of interpretation, compensation, and semantic expansion. **Conclusions.** The study ultimately demonstrates that poetic translation is not merely a process of linguistic transfer but a creative act of co-interpretation, in which the translator assumes the role of a co-creator of literary work. Preserving the emotional depth, stylistic originality, and expressive richness of Elizabeth Barrett Browning’s poetry thus requires a harmonious synthesis of semantic precision and poetic craftsmanship, ensuring that the translated text retains both its artistic integrity and its communicative power.

Keywords: poetic translation, sonnet, stylistic devices, translation transformations, rhythm, rhyme, metaphor, interpretation

Постановка проблеми. Поетичний переклад традиційно розглядають як одну з найскладніших галузей перекладознавства, оскільки він передбачає не лише точне відтворення змісту оригіналу, а й збереження його формально-естетичних параметрів – ритмічної організації, римування, образної системи, інтонаційної й емоційної насиченості. Особливої складності набуває переклад творів із виразною індивідуально-авторською стилістикою, зокрема сонетів Елізабет Барретт Браунінг – однієї з провідних представниць англійської поезії вікторіанської доби. На думку Г. Блума, сонети Браунінг об'єднують спонтанність особистого почуття та витонченість мистецького конструювання (Bloom, 2003, р. 164). Поетична спадщина авторки характеризується глибоким ліризмом, складною метафориною, активним використанням архаїчних елементів, розгалуженими синтаксичними конструкціями та високим рівнем емоційної експресії. Такі риси формують багатовимірний художній простір, що створює суттєві труднощі для перекладача. У процесі перекладу виникає потреба в забезпеченні балансу між змістовою точністю та поетичною виразністю, а також у відтворенні індивідуального стилю авторки без втрати національно-мовної специфіки перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на багатовікову історію практики поетичного перекладу, його теоретичне осмислення й досі залишається незавершеним. Сучасний стан досліджень у галузі поетичного перекладу стисло окреслено в *Encyclopaedia of Literary Translation into English* (Classe, 2000). У статтях О. Класс подано огляд основних підходів до перекладу поезії й окреслено ключові проблеми. Значний внесок у розроблення теорії поетичного перекладу здійснили також С. Баснетт, А. Лафевр і Г. Голмс, які розглядали переклад як інтерпретацію, культурне «переписування» та форму міжкультурної

комунікації (Bassnett, 2002; Lefevere 1992; Holmes, 1988). Попри велику кількість праць, присвячених проблемам перекладу поезії, у науковому дискурсі й досі немає єдності щодо оптимальних стратегій відтворення віршованої форми, ритму та рими.

Мета статті – виявлення та систематизація стилістичних особливостей поетичного перекладу на матеріалі сонетів Елізабет Барретт Браунінг, а також аналіз перекладацьких стратегій, що забезпечують збереження авторського голосу в українському тексті. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: проаналізувати теоретичні засади поетичного перекладу в сучасному перекладознавстві, окреслити специфіку поетичного стилю Елізабет Барретт Браунінг, дослідити особливості відтворення стилістичних засобів, зокрема метафорики, ритміко-інтонаційної структури, римування тощо у вибраних сонетах, здійснити порівняльний аналіз оригінальних текстів і їх українських перекладів та оцінити ефективність перекладацьких прийомів у контексті збереження художньої виразності.

Виклад основного матеріалу. Специфіка поезії як жанру значно ускладнює перекладацький процес. На відміну від прозового тексту, поетичний твір функціонує як цілісна система, у якій зміст невіддільний від форми. Рима, ритм, метрика, строфічна організація, синтаксична інверсія та звукові повтори виконують не лише формальну, а й смислотворчу роль. Як зазначає С. Баснетт, у перекладі поезії перекладачеві часто доводиться жертвувати елементами поетичної форми, зокрема римою, задля збереження змістової точності тексту (Bassnett, 2002, р. 76). Переклад поезії потребує від перекладача не лише високого рівня мовної компетентності, а й творчого мислення та здатності до інтерпретації.

За спостереженнями С. Харіянта, перекладачі художніх творів у процесі роботи

завичай мають справу з трьома основними групами проблем: мовними (лінгвістичними), літературно-естетичними та соціокультурними. Оскільки поезія є різновидом літературного жанру, при її перекладі виникають ті ж труднощі, однак у більш загостреній формі через специфіку поетичної мови та форми (Nariyanto, 2003).

До групи лінгвістичних труднощів належать передусім лексичні та синтаксичні проблеми. Однією з ключових є проблема колокацій – сталих словосполучень, характерних для певної мовної системи. Вони часто не мають прямого еквівалента в мові перекладу, а буквальне відтворення може призвести до стилістичної або семантичної неточності. Адекватний переклад колокацій можливий лише за умови врахування нормативних моделей цільової мови та контекстуального аналізу. Не менш складними є випадки формальної подібності словосполучень у різних мовах за відмінності їх значення. У таких ситуаціях перекладачеві потрібно здійснювати глибокий семантичний аналіз, щоб уникнути інтерференції.

Додаткову проблему становлять нестандартні синтаксичні конструкції, характерні для поетичної мови. Інверсії, еліпсиси, розірвані конструкції можуть бути граматично незвичними, проте стилістично мотивованими. Завдання перекладача полягає в збереженні їхнього експресивного потенціалу з одночасним забезпеченням зрозумілості тексту. Однією з ефективних стратегій є виокремлення базової предикативної структури речення та її адаптація відповідно до норм цільової мови.

Поетичний текст функціонує як художньо організована система, у якій форма та зміст взаємодіють. Порушення будь-якого з компонентів може призвести до втрати цілісного естетичного ефекту. Звукова організація, добір лексики, розташування слів у рядку формують атмосферу твору та впливають

на сприйняття читача. Такі порушення належать до літературних труднощів.

Англійський перекладознавець П. Ньюмарк виокремлює три основні складові естетики поетичного тексту:

1) структуру вірша (композицію та ритмічну організацію);

2) метафоричну систему як основу образності;

3) звукові елементи (ритм, риму, алітерацію та інші повтори), що формують мелодику твору (Newmark, 1988, p. 69).

Перекладач має прагнути до збереження цих складників, адаптуючи їх до мовних і культурних особливостей цільової аудиторії без втрати загальної художньої концепції.

Соціокультурні проблеми виникають у разі наявності в тексті культурно специфічних реалій, понять або алюзій.

Для подолання соціокультурних розбіжностей перекладач застосовує різноманітні стратегії: буквальний переклад, транслітерацію, натуралізацію, використання культурного або функціонального еквівалента, описовий переклад, узагальнення (класифікатор), компонентний аналіз, синонімічну заміну, додавання пояснень чи зносок, опущення окремих елементів тощо.

Буквальний переклад передбачає перенесення одиниці перекладу (слово, фраза, речення) в пряму значенні. Транслітерацію використовують тоді, коли перекладач передає слово з мови оригіналу, адаптуючи його лише до графіки цільової мови (напр., *Oxford* → *Оксфорд*). Якщо ж адаптація стосується ще й вимови, маємо справу з натуралізацією (напр., *computer* → *комп'ютер*).

Коли неможливо знайти прямий відповідник, перекладач може застосувати функціональний еквівалент або культурний еквівалент або ж передати значення через опис. У випадках, коли термін є занадто специфічним, його можна нейтралізувати або замінити на загальніший – це так званий класифікатор.

Також використовується синонімічний переклад, коли добирають найближчий за змістом еквівалент.

Процедура компонентного аналізу полягає в розкладанні значення слова на складові (напр., «knight» → «озброєний воїн з титулом»). У деяких випадках перекладач вдається до додавання пояснення, часто у вигляді зноски, або ж до видалення неважливих для розуміння деталей. Ці методи часто поєднуються – така стратегія називається пара (couplet).

Водночас доцільним є звернення до специфіки наукового дискурсу в галузі поетичного перекладу. На відміну від багатьох інших напрямів перекладознавства, тут не сформовано єдиної нормативної парадигми. Позиції теоретиків, поетів і літературознавців варіюються в надзвичайно широкому діапазоні від орієнтації на максимальну формальну відповідність до пріоритету творчої інтерпретації. Це зумовлено самою природою поезії як синкретичного виду мистецтва, у якому зміст і форма є нерозривними.

Французький дослідник А. Лефевр, а згодом С. Баснетт виокремили низку основних стратегій перекладу поетичного тексту, серед яких:

- фонемний переклад, орієнтований на імітацію звукової організації оригіналу;
- дослівний переклад, що прагне максимальної семантичної точності;
- метричний переклад, спрямований на відтворення віршового розміру;
 - прозовий переклад із фокусом на змісті;
 - римований переклад зі збереженням рими та метрики;
- переклад білим віршем, що відтворює ритм без рими;
- інтерпретація або імітація, яка передбачає вільніше переосмислення тексту (Lefevre, 1975; Bassnett, 2002, p. 84).

Попри значну кількість праць, написаних поетами, перекладачами та критиками, систематичних досліджень у цій сфері небагато.

Різноманітність поглядів яскраво демонструє й Г. Голмс, який водночас наголошує на гостроті суперечок між прихильниками різних позицій: *«Якою має бути віршована форма перекладеної поезії? Можливо, не існує іншого аспекту перекладознавства, який викликав би стільки пристрастей і так мало ясності серед критиків. Один твердить: поезію слід перекладати прозою. Інший заперечує: ні, тільки віршами, інакше втрачається її суть. Третій додає: так, у віршах – і обов'язково зі збереженням форми оригіналу. А четвертий жахається: вірш у вірш – добре, але, будь ласка, пощадіть нас від "Гліади" в гекзаметрах!»* (Holmes, 1988, p. 25).

Елізабет Баррет Браунінг (1806–1861) є однією з найвизначніших поетес вікторіанської епохи, чия сонетна творчість вирізняється глибоким психологізмом, емоційною напругою і витонченістю художніх засобів. Її цикл «Сонети з португальської» є одним із найвищих здобутків у світовій любовній ліриці. Серед поетів, що зверталися до однієї з найскладніших поетичних форм – сонета, саме у творчості Е. Б. Браунінг спостережено особистісний, автобіографічний вимір, розкритий особливо яскраво та художньо досконало. У поєднанні з листуванням із чоловіком Робертом Браунінгом сонети Е. Б. Браунінг сформували романтичний образ кохання двох видатних митців, яке змогло подолати численні перешкоди й перенести закоханих із похмурої атмосфери Лондона до сонячної Італії (Марач, 2008). Тематика її сонетів охоплює:

1) любов як внутрішнє відродження – лірична героїня часто переживає метаморфозу під впливом почуття любові, що змінює її бачення світу та самої себе;

2) страх і сумніви – поряд із захватом любові поетеса передає тривогу, невпевненість, сумніви щодо власної гідності й здатності бути коханою;

3) духовний вимір стосунків – у багатьох її сонетах фізичне кохання підноситься до рівня духовного єднання душ.

Стилістика сонетів Браунінг вирізняється кількома характерними рисами:

1) інтенсивна емоційність – авторка майстерно передає складну гаму почуттів, варіюючи тон від екстатичного піднесення до глибокої тривоги;

2) персоналізація викладу – використання інтимного, майже сповідального тону створює ефект особистої розмови з читачем;

3) поєднання класичної форми з інноваційною варіативністю – хоча Браунінг наслідує традиційну форму сонета (переважно італійського типу), вона часто вносить зміни в ритміку й римування для посилення емоційної напруги.

У сонетах поетеси простежується активне використання тропів та стилістичних засобів, зокрема метафор, порівняння, анафор та алітерації. Наприклад, у знаменитому сонеті XLIII “How do I love thee?” – багатшарові метафоричні образи: *I love thee to the depth and breadth and height – My soul can reach* (Browning, 1850, p. 44).

У поетичній мові Браунінг метафори часто переплітаються з релігійною символікою, що вимагає обережної адаптації:

Оригінал	Переклад В. Марача
<i>The chrism is on thine head – on mine, the dew And Death must dig the level where these agree</i>	<i>Твій лоб у мири, мій же – у росі, Й лиш смерть одна могла б зрівняти нас</i>

У цьому випадку переклад адекватно відтворює символіку оригіналу: *chrism* передано як *мирра*, що зберігає релігійний підтекст і сакральну конотацію образу. Лексема *dew* перекладена як *роса*, що увиразнює первісний контраст між освяченістю та природною, земною стихією. Перекладач зберігає антитезу сакрального й буденного, а також відтворює символічну опозицію, закладену в оригіналі, не вдаючись до зміщення образів. Водночас використання форми *мирра* надає текстові архаїчного, піднесеного звучання, що відповідає стилістиці релігійної поезії.

Не менш яскравим є приклад адаптації метафоричної образності, пов'язаної з тілесністю та вразливістю:

Оригінал	Переклад В. Марача
<i>On me thou lookest with no doubting care, As on a bee shut in a crystalline</i>	<i>А зір твій за цю грань не зазирає, Де я – бджола завмерла в кришталі</i>

У цьому фрагменті образ *a bee shut in a crystalline* передає не лише тендітність героїні, а також її ізольованість, замкненість і стан внутрішньої застиглості. Бджола в кришталі – це жива істота, ув'язнена в прозорій оболонці, що символізує відчуження й неможливість повноцінного прояву життя. Переклад зберігає ключову метафору, відтворюючи образ *бджоли в кришталі*, і навіть підсилює мотив нерухомотості через уведення слова *завмерла*. Доданий компонент акцентує на емоційній застиглості героїні. Водночас перекладач трансформує структуру порівняння, розгортаючи його через образ *грані*, що додає просторової конкретності й підкреслює мотив межі між закоханими.

У процесі відтворення поетичного тексту перекладач часто змушений застосовувати лексико-стилістичні трансформації – зміни, спрямовані на пристосування лексичного складу та художніх засобів оригіналу до мовних норм і літературних традицій цільової мови. Такі перетворення є необхідними для збереження емоційної наснаженості, естетичного звучання та смислової глибини поезії.

Одним із виразних прийомів є архаїзація, що допомагає відтворити стилістичний колорит першотвору. В англomовному тексті функціонують архаїчні займенникові форми *thou, thee, thy, thine*, які в українському перекладі передаються формами *ти, тебе* з відтінком піднесеності та урочистості:

Оригінал	Переклад В. Марача
<i>Wouldst thou miss any life in losing mine?</i>	<i>Як буду я в могилі – Й ти втратиш все, позбувшись мене?</i>

Тут ефект стилістичної архаїчності досягається через відповідну синтаксичну організацію вислову та використання лексики високого стилю в українській мові.

Ще одним різновидом перекладацьких трансформацій є лексична конкретизація:

Оригінал	Переклад В. Марача
<i>What can I give you back, O liberal and princely giver?</i>	<i>Що дати взамін за всі ці золоті Дарунки твого серця несказанні?</i>

У цьому випадку лексему *giver* відтворено розгорнутою конструкцією *дарунки твого серця несказанні*, що розширює семантичний обсяг вихідної одиниці та підсилює її емоційно-експресивне звучання.

Метафоризація – ще один поширений вид трансформації:

Оригінал	Переклад В. Марача
<i>A life-breath, till the forehead hopefully Shines out again</i>	<i>Й воскресли знов життя в мені й спромога</i>

У перекладі метафоричний образ *life-breath* трансформується: замість буквального «подиху життя» перекладач подає узагальнений образ відродження життєвих сил «*воскресли знов життя в мені й спромога*».

Приклад перекладу метафоричних складників:

Оригінал	Переклад В. Марача
<i>Thou hast thy calling to some palace-floor, Most gracious singer of high poems!</i>	<i>Твоє призвання – танцювальна зала, Співцю натхненний!</i>

Вираз *palace-floor* (буквально: *підлога палацу*) інтерпретовано через образ танцювальної зали, що надає фразі поетичності та символізує високе покликання ліричного героя.

У перекладі сонетів Елізабет Барретт Браунінг спостерігаємо послідовне прагнення зберегти ритмомелодійну організацію оригіналу. Щодо ритму, то В. Марач використовує п'ятистопний ямб – аналогічно до оригіналу. Порівняймо рядки:

Оригінал	Переклад В. Марача
<i>I lift my heavy heart up solemnly</i>	<i>Врочисто своє серце вверх здійму</i>

Обидва рядки мають близьку ритмічну будову, що дозволяє зберегти плавність та урочистість інтонації. Така ритмічна відповідність посилює відчуття емоційної глибини й драматизму, що є характерним для всього циклу сонетів.

У XXIX сонеті спостерігаємо вдале відтворення образної метафорики та римованої структури:

Оригінал	Переклад В. Марача
<i>I think of thee! – my thoughts do twine and bud About thee, as wild vines, about a tree...</i>	<i>Ти – дум моїх володар: обвивають Тебе, мов грушу дикий виноград...</i>

Тут ритмомелодика вірша сприяє відтворенню образу всепоглинаючої любові, а римування «обвивають – виноград» підтримує гармонійну інтонацію.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проблематика поетичного перекладу є складною та багатоаспектною, адже передбачає не лише ґрунтовне володіння мовою оригіналу й перекладу, а й глибоке розуміння культурних, естетичних і соціокультурних чинників, що формують художню своєрідність твору. У процесі аналізу перекладів сонетів Елізабет Барретт Браунінг було встановлено, що ключовими труднощами постають збереження стилістичної індивідуальності та естетичної цілісності оригіналу за умов його мовної й культурної адаптації. Лінгвістичні ускладнення зумовлені розбіжностями в лексико-семантичних системах, граматичних моделях і фонетичній організації англійської та української мов, що безпосередньо впливає на відтворення ритмомелодики, строфічної структури та метрики сонета. Проведене дослідження підтверджує, що перекладачеві необхідно шукати виважений компроміс між максимальною точністю

відтворення змісту та врахуванням норм і традицій цільової мови. Водночас особливої ваги набуває аналіз та адекватне відтворення стилістичних засобів, адже саме вони забезпечують передачу авторського задуму й створення художньо повноцінного тексту перекладу.

Подальші наукові студії можуть бути спрямовані на розширення корпусу досліджуваних перекладів, зіставний аналіз різних українських інтерпретацій сонетної спадщини поетеси, а також на вивчення перекладацьких стратегій щодо поетичних текстів вікторіанської доби в ширшому міжкультурному контексті.

Література

- Марач, В. (2008). *Лебедина пісня: Літературознавчі нариси про поезію Е. Б. Браунінг*. Київ: Академвидав.
- Bassnett, S. (2002). *Translation Studies*. London : Routledge.
- Bloom, H. (2003). *Elizabeth Barrett Browning*. New York: Chelsea House.
- Browning, E. B. (1850). *Sonnets from the Portuguese*. London: Chapman and Hall.
- Classe, O. (2000). *Encyclopedia of Literary Translation into English*. Fitzroy: Dearborn Publishers.
- Hariyanto, S. (2003, March). Problems in translating poetry. *ResearchGate*.
https://www.researchgate.net/publication/322735211_Problems_in_Translating_Poetry
- Holmes, J. S. (1988). *Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- Lefevere, A. (1975). *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*. Amsterdam: Van Gorcum.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and Manipulation of Literary Fame*. London and New York: Routledge.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.

References

- Bassnett, S. (2002). *Translation studies*. Routledge. (in English).
- Bloom, H. (2003). *Elizabeth Barrett Browning*. Chelsea House. (in English).
- Browning, E. B. (1850). *Sonnets from the Portuguese*. Chapman and Hall. (in English).
- Classe, O. (2000). *Encyclopedia of literary translation into English*. Dearborn Publishers. (in English).
- Hariyanto, S. (2003, March). Problems in translating poetry. *ResearchGate*.
https://www.researchgate.net/publication/322735211_Problems_in_Translating_Poetry (in English).
- Holmes, J. S. (1988). *Papers on literary translation and translation studies*. Rodopi. (in English).
- Lefevere, A. (1975). *Translating poetry: Seven strategies and a blueprint*. Van Gorcum. (in English).
- Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting, and manipulation of literary fame*. Routledge. (in English).
- Marach, V. (2008). *Lebedyna pisnia: Literaturoznavchi narysy pro poeziuu E. B. Brauninh [Swan song: Literary studies essays on the poetry of E. B. Browning]*. Akademvydav. (in Ukrainian).
- Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall. (in English).

Автори

Олександра Пальчевська, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
e-mail: palch56@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2090-4870>

Вікторія Новицька, здобувач вищої освіти IV року навчання за освітньою програмою «Переклад з англійської» кафедри іноземних мов та перекладознавства
e-mail: viktorianovytska12@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-1622-1495>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Oleksandra Palchevska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
e-mail: palch56@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2090-4870>

Viktoriia Novytska, Fourth-year higher education student, The educational program “English Translation” at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
e-mail: viktorianovytska12@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-1622-1495>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.161.2'38:82-1:81'37
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-6

Структурно-семантичні та прагматичні особливості акротези в сучасному українському поетичному дискурсі

Людмила Юлдашева <https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Надійшла до редакції: 17.02.2026 • Схвалено до друку: 15.03.2026

Анотація

Статтю присвячено аналізу акротези як асиметричного різновиду антитези в сучасному українському поетичному дискурсі. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою теоретичною визначеністю акротези в сучасному мовознавстві, де її переважно розглядають як підтип антитези без чіткого окреслення структурно-семантичних і когнітивно-прагматичних параметрів. На матеріалі сучасної української поезії уточнено поняття акротези, визначено її місце в системі засобів мовного контрасту та відмежовано від суміжних контрастних моделей: симетричної антитези, антиметаболи та амфітези. Установлено, що акротеза функціонує як механізм когнітивного фокусування, у якому заперечувальний компонент активізує стереотипний фрейм, а стверджувальний набуває статусу смислової домінанти. Описано основні структурно-семантичні моделі акротези (атрибутивну, предикативну, адвербіальну, номінативну) та її функції: фокусувальну, аргументативну, експресивну, етичну, деміфологізувальну та композиційну. Акцентовано, що акротеза виконує важливу роль в аксіологійній організації поетичного тексту, забезпечує корекцію стереотипних інтерпретацій і формування ціннісної домінанти висловлення. Акротеза – самостійний механізм поетичного мислення, спрямований на досягнення семантичної точності, інтерпретаційної спрямованості та високої смислової інтенсивності поетичного мовлення.

Ключові слова: акротеза, антитеза, мовний контраст, поетичне мовлення, аксіологія поетичного тексту

Structural-Semantic and Pragmatic Features of Acrothesis in Contemporary Ukrainian Poetic Discourse

Liudmyla Yuldasheva <https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

Received: 17.02.2026 • Accepted: 25.03.2026

Abstract

The article examines acrothesis as an asymmetric subtype of antithesis in contemporary Ukrainian poetic discourse. The relevance of the study is determined by the insufficient theoretical definition of acrothesis in modern linguistics, where it is most often treated only as a subtype of antithesis without a clear distinction of its structural, semantic, cognitive, and pragmatic parameters. Contemporary Ukrainian poetry, especially in the context of historical transformations and war experience, actively employs contrast as a fundamental mechanism of meaning formation, which makes the study of acrothesis particularly significant. The **purpose** of the article is to analyze acrothesis as a specific form of contrastive organization in contemporary Ukrainian poetic language and to define its structural-semantic, cognitive, and pragmatic features, as well as its functional role in the axiological structuring of poetic meaning. The study aims to clarify the theoretical status of acrothesis in the system of stylistic devices; to distinguish acrothesis from related contrastive structures such as symmetrical antithesis, antimetabole, and amphithesis; to identify and classify its structural-semantic models; and to describe its cognitive and pragmatic mechanisms as a means of interpretative focusing and axiological correction. **Methods.** The research is based on the integrated methodological approach, including structural-semantic analysis, contextual analysis, stylistic analysis, and cognitive-pragmatic interpretation. Some elements of frame semantics theory and relevance theory are applied to explain the mechanism of interpretative focusing. The empirical material consists of examples from contemporary Ukrainian poetry, which allow the identification of recurrent acrothetic models and their functional properties. **Results.** The study demonstrates that acrothesis functions as a mechanism of cognitive focusing in which the negated component activates a stereotypical or culturally conventional interpretative frame, while the affirmed component becomes the semantic and axiological dominant. Unlike symmetrical antithesis, acrothesis is characterized by hierarchical asymmetry, where one element performs a background function and the other concentrates the primary meaning. The main structural-semantic models of acrothesis are identified as attributive, predicative, adverbial, and nominative. The functional analysis reveals that acrothesis performs focusing, argumentative, expressive, ethical, demythologizing, and compositional functions. It contributes to interpretative control, semantic precision, and axiological clarification in poetic discourse. **Conclusions.** Acrothesis is established as an independent cognitive-pragmatic and stylistic mechanism that plays a crucial role in the semantic and axiological organization of contemporary Ukrainian poetic discourse. It functions not merely as a subtype of antithesis but as a distinct form of contrastive meaning construction aimed at correcting stereotypical interpretations and establishing semantic dominance. Acrothesis enhances interpretative clarity, conceptual precision, and expressive intensity, making it an important structural and cognitive instrument of poetic thinking in modern Ukrainian literature.

Keywords: acrothesis, antithesis, linguistic contrast, poetic language, axiology of poetic text

Постановка проблеми. Для сучасного українського поетичного мовлення характерний високий рівень смислової напруги, зумовленої як історичними й соціальними зламами, так і внутрішніми трансформаціями самої поетичної мови. В умовах переосмислення базових ціннісних орієнтирів поезія дедалі частіше звертається до контрасту як універсального способу осмислення реальності. Протиставлення в поетичному тексті може фокусувати ствердження одного елемента як істинного за допомогою заперечення іншого.

Однією з форм такої асиметричної організації контрасту є акротеза – різновид антитези, у якому протиставлення підпорядковане завданню смислового та ціннісного уточнення. Слово походить від грецьких компонентів $\acute{\alpha}\kappa\rho\omicron\varsigma$ (akros) – ‘верхній’, ‘крайній’, ‘вищий’ і $\theta\acute{\epsilon}\sigma\iota\varsigma$ (thesis) – ‘положення’, ‘твердження’. У буквальному значенні акротеза – це ‘висунення на вершину твердження’, ‘піднесена теза’. Уже сама внутрішня форма терміна відображає його сутність: один компонент протиставлення набуває домінуючого значення, натомість інший нівельовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі акротезу або розглядають побіжно в межах загальних класифікацій антитези, або чітко не відмежовують від суміжних контрастних моделей. Зокрема у праці Н. Гуйванюк «Антитетичні семантико-синтаксичні відношення у надфразній єдності та тексті» (Гуйванюк, 2011) продемонстровано, що антитетичність у тексті часто не зводиться до симетричного протиставлення, а може функціонувати як асиметрична контрастна кореляція, у якій один із компонентів виконує роль смислового центру, водночас інший слугує його контрастним тлом. У дослідженні Н. Бобух, присвяченому лексичним опозиціям у поетичних творах Василя Стуса (Бобух, 2010), підкреслено, що поетичний контраст як процес смислової поляризації, у якому один елемент

поступово актуалізує власне значення завдяки послідовному відмежуванню від альтернативних смислових полів, може реалізуватися за допомогою акротези. Ю. Руснак, аналізуючи порівняння як когнітивний і стилістичний механізм (Руснак, 2020), наголошує, що воно не лише встановлює подібність, а й опосередковано формує контрастне поле, у межах якого один образ набуває більшої семантичної виразності завдяки співвіднесенню з іншим, і наводить приклади порівнянь, ґрунтованих на акротезі. Попри те, що акротеза фігурує в класифікаціях стилістичних засобів, її статус у сучасному мовознавстві залишається недостатньо визначеним. У більшості праць вона представлена без системного аналізу її когнітивних і прагматичних механізмів. Особливо бракує досліджень, присвячених функціонуванню акротези в сучасному українському поетичному дискурсі, де мовний контраст нерідко виконує етичну та інтерпретаційну функцію.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю уточнення теоретичного статусу акротези, опису її структурно-семантичних моделей, а також виявлення акротези ролі в організації смислової й аксіологічної структури поетичного тексту.

Метою дослідження є аналіз акротези як різновиду антитези в сучасному українському поетичному мовленні з урахуванням її структурно-семантичних, когнітивних та прагматичних особливостей. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання низки **завдань**: уточнити поняття акротези та визначити її місце в системі засобів мовного контрасту; відмежувати акротезу від суміжних різновидів антитези (симетричної антитези, антиметаболи, амфітези); проаналізувати структурно-семантичні моделі акротези в сучасній українській поезії; описати когнітивний механізм функціонування акротези

як фокусування одного елемента за допомогою заперечення іншого.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формально акротеа найчастіше реалізована за моделлю **не X, а Y** [В очах **не страх, а злість** для ворогів (О.Максимишин-Корабель)]. Трапляється також модель **Y, а не X** [Чорна земля із розпеченим пахом / Тільки дощу, а не крові хотіла (І.Цілик)]. Однак формальна двочленність не означає смислової рівності. Заперечувальний компонент **X** не розгортається як самостійна теза, не претендує на статус повноцінного полюса й не вступає в рівноправне зіставлення з **Y**. Його функція – короткочасна активація очікуваного або стереотипного тлумачення, яке одразу ж скасовується. Стверджувальний компонент **Y**, навпаки, концентрує основний сенс висловлення і визначає інтерпретаційний вектор. Тож до обов'язкових ознак акротеа належать, по-перше, фокусування на **Y**; по-друге, фонова роль **X**; по-третє, ієрархія компонентів – між ними відсутня симетрія; по-четверте, корекція стереотипу – **X** активізує узуальну модель, яка одразу скасовується. Цей механізм корелює з когнітивним принципом корекції фрейму, описаним Ч.Філмором у теорії frame semantics (Fillmore, 1982), де інтерпретація залежить від активованого сценарію.

З лінгвокогнітивного погляду акротеа функціонує як операція керованого фокусування. Заперечувальний компонент активізує у свідомості читача фрейм, пов'язаний із культурно закріпленим очікуванням або узуальною моделлю явища. Заперечна частка **не** блокує істинність цього фрейму, створюючи короткочасну інтерпретаційну паузу. Після цього йде стверджувальний коригувальний компонент. Він набуває статусу релевантного смислового ядра. За принципом релевантності кожен акт остенсивної комунікації має на меті досягнення оптимальної релевантності (Sperber & Wilson, 1986). Акротеа є саме таким остенсивним сигналом: вона демонстративно заперечує один варіант інтерпретації та спрямовує читача до іншого як

більш значущого та концептуально виправданого. У поезії, що осмислює граничні досвіди – війну, втрату, відповідальність, – акротеа уможлиблює зняття двозначності й чітко фіксує смисловий пріоритет.

У риторичній традиції така структура близька до фігури correctio або epanorthosis – виправлення чи самокорекції, коли відмовляються від первісного означення на користь точнішого або сильнішого. Проте на відміну від риторичної самокорекції, акротеа в поетичному тексті має не лише стилістичний, а й аксіологічний ефект: вона не лише уточнює формулювання, а перепризначає ціннісний центр висловлення.

Акротеа функціонує як когнітивна схема, що складається з трьох послідовних операцій: активація стереотипу **X** → його скасування → фокусування на **Y**. Ця схема спрямована на фонові знання адресата: культурні, етичні, мовні установки, які вже існують у його свідомості.

На першому етапі заперечувальний компонент виконує роль тригера: він активізує узуальне уявлення, стандартний сценарій або культурно закріплену характеристику. Це можуть бути соціальний ярлик, емоційний автоматизм, усталена формула. Важливо, що акротеа не пояснює цього уявлення – вона розрахована на його впізнаваність. Заперечення руйнує щось уже наявне в когнітивному просторі читача. Саме тому заперечувальний елемент має характер тла, адже він потрібен лише для того, щоб бути скасованим.

Другий етап – скасування – є моментом когнітивної напруги. Заперечення порушує очікувану інтерпретацію, створює мікророзрив у процесі розуміння. У свідомості адресата виникає короткочасна пауза: *якщо не X, то що?* Ця пауза ключова. Вона відкриває простір для перефокусування й робить наступний компонент максимально релевантним.

Третій етап – фокус **Y** – має характер корекції. Стверджувальний компонент не просто додається до висловлення, а сприймається як уточнена,

істинна версія реальності. Він концентрує смислову енергію, яка щойно була вивільнена за допомогою скасування альтернативи. У цьому сенсі акротеа реалізує механізм когнітивного прояснення: спрямовує читача від автоматизму до усвідомленого вибору.

Тож когнітивний механізм акротеа має й прагматичний вимір – керування адресатом. Заперечувальний компонент часто віддзеркалює потенційну реакцію читача, його готовий стереотип, його автоматичне тлумачення. Акротеа ніби випереджає читача: *«ти можеш подумати X – але ні, істина Y»*. У цьому її особлива риторична сила. Вона не просто висловлює позицію, а контролює маршрут інтерпретації, робить певне прочитання очевидним і майже неминучим, обмежуючи можливість довільного прочитання. Саме так акротеа стає прийомом не лише стилістики, а й комунікативної стратегії.

Нарешті, акротеа пов'язана з когнітивною операцією переозначення. Коли поет заперечує X й утверджує Y, він фактично перепризначає ознаку явища: змінює рамку його осмислення. Поетичне висловлення з акротеаю часто має характер імпліцитного твердження або оцінки, що не потребують додаткового пояснення. Саме тому акротеа є ефективним засобом мовного впливу, особливо в текстах із високим аксіологічним навантаженням й акцентом на захисті, любові, житті. Вона переносить такі поняття з рівня соціально звичного тлумачення на рівень внутрішньої істини. Схема забезпечує не лише економію мовних засобів, а й високу семантичну інтенсивність. Акротеа стискає потенційно розгорнуту аргументацію до двох членів, делегує частину інтерпретаційної роботи читачеві, але водночас жорстко окреслюючи межі допустимого прочитання. Факультативними ознаками акротеа є експресивність, афористичність та оцінність.

Отже, акротеа – це асиметричний різновид антитеза, побудований за моделлю корекційного протиставлення, у якій

заперечувальний компонент виконує фонову функцію, а стверджувальний концентрує основний смисл висловлення. Вона функціє як когнітивна операція фокусування завдяки усуненню альтернативи.

У сучасній теорії поетичного мовлення акротеа осмислена в межах ширшої системи засобів контрасту, насамперед у зв'язку з антитезою як родовим поняттям. У класичному риторичному описі антитеза представлена як форма симетричної опозиції, де обидва члени протиставлення мають відносно рівну семантичну вагу й взаємно підсилюють один одного: *Над нами час хтось обеззброїв: / У тебе – день, а в мене – ніч* (І. Фотуйма). У акротезі симетрія зруйнована: X не претендує на статус повноцінного смислового полюса: *Стане склепіння над головою / Небом безкраїм, а не сувоєм* (В. Ареньев). Якщо антитеза відкриває простір для зіставлення, то акротеа звукує його до одного домінуючого вектора. Тож основна відмінність полягає в розподілі семантичної ваги.

Антиметабола, яку К. Перельман і Л. Ольбрехтс-Титека схарактеризували як «повторення тих самих термінів у зворотному порядку, що створює структуру, яка повертає до себе увагу і може мати аргументативний ефект» (Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1969, p. 168), реалізована за схемою *A-B / B-A*. Вона належить до найбільш чистих форм антитетичної симетрії і поєднує антитезу з хіазмом та лексичним повтором. У такій конструкції обидва компоненти однаково семантично навантажені, а сенс виникає саме з їхньої дзеркальної взаємодії. У рядках В. Калашника *Живі слова ніколи не вмирають, / А неживі ніколи не жили* антитеза не підпорядкована ствердженню одного члена: *живі й неживі* перебувають у строго симетричних позиціях, формуючи афористичну замкненість висловлення. Тут немає тла й центру, а є два рівнозначних смислових елементи. В акротезі ж повтор відсутній або несуттєвий; головним є не

дзеркальність, а корекція. Антиметабола демонструє баланс, акротеза – вибір.

Інший різновид антитези – амфітеза – демонструє принцип розширеного заперечення (або ствердження), коли протиставлення охоплює не два, а кілька компонентів. Її формулу можна подати як **не X_1 , не X_2 , не X_3 ..., а Y (не X_1 , а Y_1, Y_2, Y_3 ...)**. У такій конструкції сенс розгортається поступово, завдяки послідовному відкиданню (або послідовному ствердженню) альтернативних визначень. Саме так функціонує амфітеза у фрагменті поезії Ю.Рибчинського, де образ України вибудовано за допомогою каскаду заперечень і лише наприкінці зводиться до узагальнювального, концептуального ядра: *Україна не пляма на мапі / І не просто родюча земля, / Не в хатках краєвид на пленері, / Не князька установчий указ, / Не провінція зниклих імперій, / А той рай, що всередині нас*. Тут антитеза функціонує як поетична дефініція завдяки виключенню, а не як фокусування на одному члені пари. Вона ампліфікує сенс за допомогою накопичення альтернатив, які послідовно відкидаються. Акротеза ж мінімалістична: вона не розгортає ланцюг X_1, X_2, X_3 , а відразу переходить до Y . Якщо амфітеза поступово звужує поле уваги, то акротеза миттєво фокусує на основному.

Корекційні моделі на кшталт **не лише..., а й; радше..., ніж; не стільки..., скільки** мають подібну форму, однак не завжди передбачають ієрархію: *Ти ж не лиш дружина, а й мама дитини бійця* (О.Слоньовська). У багатьох випадках вони розширюють або уточнюють значення без радикальної корекції стереотипу. Акротеза ж завжди має аксіологічний імпульс: вона не додає, а переізначає. Її функція – не ампліфікація, а селекція.

Отже, акротеза посідає особливе місце в системі контрастних засобів. Вона поєднує риторичну економію з когнітивною силою, перетворюючи заперечення на інструмент істини.

Акротеза в сучасному поетичному мовленні виявляє себе як багатоваріантна

модель фокусування, у якій змінюється ядро – ознака, обставина, дія, назва сутності, – але зберігається головний механізм: зняття автоматизму й установлення ціннісної доміанти. Кожен тип акротези демонструє власну семантичну траєкторію, і саме це внутрішнє розмаїття дає змогу стверджувати про її системний характер.

Найвиразніше класичний характер акротези виявляється у випадках, коли смисловий центр формує атрибутивний компонент, тобто прикметник. Тут поезія спрямована проти звичного стереотипу ознаки. У рядку В.Ковалю *Любов теж не солодка, а гірка* прикметник *солодка* увиразнює культурний автоматизм – любов як приємність, як комфорт. *Солодкість* тут не лише смакова метафора, а кодифікований образ. Заперечення не руйнує сам концепт любові, воно нівелює його поверхневу версію. Здійснено аксіологічне переізначення: *солодка* потрібна лише як фон, щоб *гірка* стала безальтернативною.

Другий надзвичайно продуктивний тип – акротеза з обставинним компонентом, коли уточнено спосіб або простір дії: *не так / не там, а інакше / в іншому місці*. Сучасна поезія, зокрема воєнна, часто вдається до таких операцій, бо війна змінює самі координати прийнятого. У словах В.Амеліної *Ні, наші руки спліталися не в обіймах, / а у бою* принцип акротези демонструє максимальну психологічну напругу: *в обіймах* – це код мирної близькості, очікуваний сценарій тілесної єдності. Його заперечують не тому, що обійми знецінені, а тому що реальність уже інша: смислове ядро переноситься на *у бою*, і саме там установлюється нова норма близькості. Акротеза тут стає механізмом фіксації історичного зламу: не романтичне, а фронтове; не приватне, а екзистенційне.

О.Слоньовська в рядку *Не солодко чомусь, а солоно* демонструє майже лабораторну чистоту акротезного фокусування: *солодко* – очікуване (нормативне) відчуття, *солоно* – справжній,

метонімічний знак сліз. Важливо, що поетка не просто обирає інший смак – обставинність смаку стає сенсорною корекцією. За допомогою зміни сенсорної модальності авторка переводить ситуацію в екзистенційний реєстр: не задоволення, а біль; не комфорт, а досвід втрати. Адвербіальна акротеза тут функціє як етична сенсорика: смак стає носієм пам'яті.

Окремий тип – предикативна акротеза, коли ядром стає дієслівний предикат: *не робити одне, а робити інше; не бути в одному режимі, а в іншому*. В. Калашник будує акротезу як маркер переходу, як лінію часу: *Уже пора не сіяти, а жати...* *Сіяти* – етап початку, надії, очікування результату; *жати* – етап підсумку, відповідальності, моменту істини. Заперечення *не сіяти* не скасовує посів як цінність, воно лише фіксує: час інший, тепер актуальне – *жати*. Такі предикативні акротези в поезії особливо важливі, бо вони задають етичну директиву часу. Цей ти акротез має імпліцитний нормативний характер, указує на необхідність зміни. Предикативна модель особливо продуктивна в текстах, що осмислюють історичні злами, бо вона позначає не просто відмінність, а перехід.

Найчастотніша для сучасної поезії акротеза з іменниковим ядром, де протиставлені ціннісні назви, завдяки яким сприймається явище. У фрагменті поезії Т. Власової *...де захист – це життя, а не робота* іменник *робота* позначає звичне професійне трактування дії; і саме це заперечується. Натомість *життя* стверджується як справжня сутність захисту – не функція, а місія, не зайнятість, а буття. Утвердження *життя* переводить його в площину екзистенційного вибору. Подібно в рядках П. Вишебаби *...не молитви я зачитував, а вірші* акротеза не протиставляє молитву й поезію як культурні практики, вона знімає очікувану форму сакрального реагування (*молитви*) і утверджує іншу – особистісну й мовну (*вірші*) як спосіб бути з загиблими. Поезія набуває функції нового ритуалу. Тут номінативна акротеза

створює конкуренцію форм переживання й утверджує поетичне як простір істини.

Акротеза в сучасній українській поезії функціє не лише як структурний різновид антитези, а передусім як інструмент аксіологічного впорядкування поетичного світу. Її семантика не обмежується формальним протиставленням – вона спрямована на корекцію способу бачення, на уточнення статусу явища в межах поетичної картини світу. Заперечувальний компонент у структурі *не X, а Y* майже завжди апелює до узуального, звичного, соціально закріпленого тлумачення; стверджувальний пропонує альтернативу, що претендує на істинність, автентичність, внутрішню відповідність досвіду. У цьому сенсі акротеза є формою семантичного переформатування.

Передусім можна говорити про корекцію ознаки [*Любов теж не солодка, а гірка* (В. Коваль)]. Ідеться не лише про заміну однієї характеристики іншою, а про зміну ціннісної рамки, у межах якої ця характеристика сприймається. Ознака перестає бути декоративною й набуває статусу досвідної. Так акротеза очищує концепт від сентиментальної поверхні й повертає його до екзистенційної глибини.

Інший тип – корекція сценарію. Тут змінюється не властивість, а сама модель дії або ситуації [*Не в обіймах, а в бою* (В. Амеліна)]. Заперечено очікуваний життєвий сценарій, закріплений культурною пам'яттю чи мирним досвідом, і натомість уведено новий, історично або травматично зумовлений. Акротеза в цьому разі фіксує злам реальності: вона показує, що координати звичного вже не актуальні. За допомогою мінімальної синтаксичної формули поетка передає масштабну трансформацію – зміну способу бути разом, діяти, переживати. Така акротеза є знаком часу: вона фіксує перелом у самій структурі досвіду.

Корекція статусу стосується номінативного рівня [*Як птиця фенікс, укотре встаєш із попелу, / Але вже не покірним волом, а могутнім і гордим*

левом (О. Слоньовська)]. Стверджувальний компонент переозначає сутність явища, знімаючи його редуковане або канцеляризоване тлумачення. Заперечення виявляє, що поняття не зводиться до функції, ролі чи професійної категорії; натомість воно має онтологічний вимір. У такому разі акротеза виконує демістифікаційну функцію: вона руйнує ілюзію нейтральності й повертає слову його вагу. Поняття перестає бути формальним ярликом і набуває внутрішньої необхідності.

Аксіологічні вектори акротези в сучасній поезії спрямовані передусім на етичну ясність: слово не лишається між полюсами, а фіксує пріоритет. У контексті історичних і соціальних зламів така функція набуває особливої ваги. Акротеза стає формою мовного самовизначення, способом не допустити розмитості там, де необхідна чіткість.

Заперечувальний компонент часто репрезентує привабливу, але поверхову версію явища. Стверджувальний – повертає до складності, до правди, що не завжди комфортна. Акротеза представляє чітку граматичну структуру заперечення й протиставлення. Це рівень синтаксичної організації, де **не** і **а** задають формальний каркас. Отже, семантико-аксіологічна специфіка акротези полягає в її здатності поєднувати корекцію зі ствердженням, запереченням з проясненням, мовну економію з ціннісною інтенсивністю.

Особливо показовою є позиція акротези в межах строфи чи тексту. Якщо вона розташована на початку, то функціонує як програмна настанова, що задає інтерпретаційний код усього подальшого висловлення. У середині – стає пунктом повороту, де відбувається перегрупування сенсів. У фіналі – перетворюється на афористичний висновок, який підсумовує попередню образну логіку й закріплює її в пам'яті читача.

У сучасній українській поезії акротеза виконує низку функцій. Передусім це фокусувальна функція. Акротеза концентрує значення, звужує поле інтерпретацій і виводить на перший план

домінантний компонент. Завдяки цьому поетичне висловлення набуває внутрішньої точності, не декларативної, а структурно вмонтованої безпосередньо в спосіб організації фрази.

Аргументативна функція акротези полягає в тому, що вона доводить завдяки запереченню. На протипагу логічному доказу з розгорнутими причинно-наслідковими ланцюгами, акротеза вдається до вилучення альтернативи. Вона моделює ситуацію вибору, але цей вибір не залишається відкритим: одна можливість позбавлена статусу істини, інша представлена як релевантна. Такий тип аргументації має афористичний потенціал, він створює ефект внутрішньої переконливості без апеляції до зовнішніх пояснень.

Етична функція впливає з попередньої. Акротеза завжди встановлює ієрархію цінностей. Вона розміщує два поняття у різних аксіологічних регістрах. Один компонент знижується до рівня умовності, поверховості чи недостатності; інший набуває домінантного статусу. Поетична мова в таких текстах відмовляється від релятивізму й натомість пропонує чітку систему пріоритетів. На відміну від класичної антитези, де співіснують два полюси й читачу пропонується простір для зіставлення, акротеза такого простору не залишає. Вона імперативна за своєю природою: поет не демонструє альтернативи, а вказує на істину. Цей імператив може бути етичним, екзистенційним, світоглядним, але щоразу він фіксує певну ієрархію цінностей.

Експресивна функція акротези пов'язана з руйнуванням очікування. Заперечувальний компонент активізує культурний автоматизм, створює відчуття передбачуваності, а стверджувальний різко змінює траєкторію значення. Саме ця зміна й породжує емоційний ефект. Читач переживає момент переосмислення, і це переживання має характер внутрішнього зламу.

Акротеза виконує також деміфологізувальну функцію. Вона відкидає

кліше, руйнує мовні стереотипи, відокремлює офіційне від справжнього. Саме тому акротеза так органічно вписується в поетичний текст, що прагне позбутися патетичної надмірності й мовної фальші.

Нарешті, акротеза виконує композиційну функцію. Вона може виступати як поворотний пункт тексту, де відбувається зміна семантичної перспективи, як кульмінаційний вузол, що концентрує попередні образи, або як фінальний афористичний підсумок, який закріплює смислову домінанту).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Акротеза в сучасному українському поетичному дискурсі функціонує як асиметричний різновид антитези й водночас як самостійний механізм смислового фокусування. Когнітивно-прагматичний механізм акротези ґрунтований на поєднанні трьох чинників: активації стереотипу, його цілеспрямованого скасування та фокусування істинної домінанти; керуванні інтерпретацією за допомогою випередження; досягненні високої релевантності з огляду на мінімальну формальну структуру.

Аксіологічний потенціал акротези виявляється передусім у тому, що вона завжди пропонує вибір. На відміну від класичної антитези, де співіснують два полюси й читачу пропонується простір для зіставлення, акротеза

такого простору не залишає. Вона імперативна за своєю природою: поет не демонструє альтернативи, а вказує на істину. Цей імператив може бути етичним, екзистенційним, світоглядним, але в кожному разі він фіксує певну ієрархію цінностей.

Заперечувальний елемент виконує фонову, службову роль, водночас стверджувальний концентрує основний сенс висловлення. Відмежування акротези від інших різновидів антитези ґрунтується на характері розподілу смислових ролей у межах протиставлення. Антиметабола репрезентує симетричну антитезу, амфітеза – багаточленну, ампліфіковану, водночас акротеза – асиметричну, фокусовану на одному компоненті. Семантико-аксіологічний аналіз засвідчив, що акротеза найчастіше реалізує корекцію ознаки, сценарію, статусу, а основними її функціями є фокусувальна, аргументативна, етична, експресивна, деміфологізувальна та композиційна. Отже, акротеза постає як форма поетичного мислення, зорієнтована на точність, економію й етичну визначеність.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з корпусним аналізом частотності й позиційної дистрибуції акротезних моделей у різних жанрах сучасної української поезії.

Література

- Бобух, Н. М. (2010). *Лексичні опозиції в поетичних творах Василя Стуса*. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.
- Губарева, Г. А., Калашник, Ю. І. (2022). Антитетичність інтимної лірики Ірини Фотуйми. *Лінгвістичний вісник*, 32, с. 110–115. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-32-110-115>
- Гуйванюк, Н. В. (2011). Антитетичні семантико-синтаксичні відношення у надфразній єдності та тексті. *Studia Linguistica*, 5, с. 43–50.
- Руснак, Ю. М. (2020). Порівняння та засоби його вираження у малій прозі Ольги Кобилянської: когнітивний та стилістичний аспекти. *Записки з українського мовознавства*, 27, с. 85–93. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206491>
- Юлдашева, Л. (2025). Антоніміїні опозиції в сучасному воєнному дискурсі. *Лінгвістичні студії*, 50, с. 134–150. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.8>

- Fillmore, C. J. (1982). Frame semantics. [In:] *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin Publishing, pp. 111–137.
- Perelman, Ch., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Sperber, D., Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell.

References

- Bobukh, N. M. (2010). *Leksychni opozytsii v poetychnykh tvorakh Vasylia Stusa* [Lexical oppositions in the poetic works of Vasyl Stus]. Poltava: Poltava V. H. Korolenko National Pedagogical University. (in Ukrainian).
- Hubareva, H. A., Kalashnyk, Yu. I. (2022). Antytetychnist intymnoi liryky Iryny Fotuimy [Antithetical features of intimate lyrics by Iryna Fotuyma]. *Linguistic Bulletin*, 32, pp. 110–115. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-32-110-115> (in Ukrainian).
- Huivaniuk, N. V. (2011). Antytetychni semantyko-syntaksychni vidnoshennia u nadfraznii yednosti ta teksti [Antithetical semantic and syntactic relations in supra-phrasal unity and text]. *Studia Linguistica*, 5, pp. 43–50. (in Ukrainian).
- Rusnak, Yu. M. (2020). Porivniannia ta zasoby yoho vyrazhennia u malii prozi Olhy Kobylianskoi: kohnityvnyi ta stylistychnyi aspekty [Comparison and means of its expression in the short prose of Olha Kobylianska: cognitive and stylistic aspects]. *Notes on Ukrainian Linguistics*, 27, pp. 85–93. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206491> (in Ukrainian).
- Yuldasheva, L. (2025). Antonimiini opozytsii v suchasnomu voiennomu dyskursi [Antonymic oppositions in contemporary war discourse]. *Linguistic Studies*, 50, pp. 134–150. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.8> (in Ukrainian).
- Fillmore, C. J. (1982). Frame semantics. [In:] *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin Publishing, pp. 111–137. (in English).
- Perelman, Ch., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press. (in English).
- Sperber, D., Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell. (in English).

Автор

Людмила Юлдашева, докторант кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
e-mail: lalimduyl@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Author

Liudmyla Yuldasheva, Doctoral Candidate, Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics
e-mail: lalimduyl@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

Мова сучасних медіа

УДК 811.161.2*367:316.77:070“2022/2026”
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-07

Синтаксичні засоби формування довіри в українському газетному тексті періоду російсько-української війни

Інна Завальнюк* <https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>

Валентина Богатко <https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

*Автор-кореспондент, e-mail: zavalniukinna@gmail.com

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 17.04.2026 • Схвалено до друку: 12.05.2026

Анотація

У статті проаналізовано найтипівіші синтаксичні засоби формування довіри в мові українських газет періоду російсько-української війни. Матеріалом для дослідження послужили реченнєві ілюстрації, фрагменти текстів, дібрані з газет усеукраїнського та регіонального рівнів 2022–2026 рр. На найновішому ілюстративному матеріалі продемонстровано залежність вибору, змістового наповнення й структурування синтаксичних одиниць від комунікативно-прагматичних потреб: інтенцій журналіста, кризових викликів, потреб оновленої суспільної комунікації в умовах воєнного стану. Простежено домінування простих двоскладних речень над односкладними у власне контекстах, передтекстах та заголовках, що корелює з трансформованим читацьким запитом сьогодення – не лише інформувати, а й суб'єктивувати контент, та складнопідрядних речень – над іншими складними структурами, що дає змогу журналістам вибудовувати логічні зв'язки між фактами, удокладнюючи зміст й употужнюючи сприйняття. Закцентовано на переважному функціюванні активних синтаксичних конструкцій, висловлено застереження щодо анормативного використання в українському мовленні пасивних одиниць синтаксису. З'ясовано, що довірливе сприйняття медійного контенту формують також вставні одиниці, які вказують на джерело повідомлення, синтаксичний паралелізм, повторення, риторичні питання та побудови «питання-відповідь». Установлено, що потужним інструментом формування довіри читача слугують цитування й актуалізація як механізми нестандартної верифікації інформації.

Ключові слова: синтаксична одиниця, синтаксичний засіб формування довіри, просте двоскладне/односкладне речення, складнопідрядне речення, вставна/вставлена одиниця, риторичні питання, український газетний текст

The Language of Modern Media

UDC 811.161.2*367:316.77:070“2022/2026”
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-07

Syntactical Means of Forming Trust in Ukrainian Newspaper Text During the Russian-Ukrainian War

Inna Zavalniuk* <https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>

Valentyna Bohatko <https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

*Corresponding author, e-mail: zavalniukinna@gmail.com

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Received: 17.04.2026 • Accepted: 12.05.2026

Abstract

The article outlines the problem of forming reader trust in a newspaper text of the period of the Russian-Ukrainian war. **Originality.** The relevance of the proposed scientific research in this context is due to the need to study linguistic, in particular syntactic, means, respectively, despite the presence of significant research in the field of journalism, linguistics and at the intersection of these sciences, other scientists almost do not touch on the question of the role of syntactic means in the processes of forming trust in the language of the Ukrainian newspaper in general and wartime in particular. The **purpose** of the article is to analyze the main syntactic means used in the language of newspapers during the full-scale Russian-Ukrainian war to increase the level of trust in information. The research material included sentence illustrations, text fragments selected from newspapers of the all-Ukrainian and regional levels in 2022–2026: “Vysoky zamok”, “Vilne zhity” plus Ternopilshchyna”, “Vinnychchyna”, “Silski visti”, “Ukraine moloda” and others. The main research **methods** were descriptive and observational, which were used to differentiate the types of syntactic means of building trust. **Results.** The article analyzes the most typical syntactic means of building trust in the language of Ukrainian newspapers during the Russian-Ukrainian war. The latest illustrative material demonstrates the dependence of the choice, content and structuring of syntactic units on communicative and pragmatic needs: the journalist's intentions, crisis challenges, the needs of renewed public communication in martial law. The dominance of simple two-syllable sentences over single-syllable ones in the contexts, pretexts, and headlines themselves is traced, which correlates with the transformed reader demand of today – not only to inform, but also to subjectify content. It is proven that in the conditions of the Russian-Ukrainian war, a text without a clearly defined subject loses its pragmatic value, since trust in information becomes inextricably linked with trust in the journalist who relays it, thus creating a reputation cycle. Among the complex constructions in the language of Ukrainian newspapers of the studied period, complex explanatory, denotative and some types of adverbial sentences significantly prevail as the most suitable for building logical causal, temporal, local, etc. connections between facts, which allows the journalist to clarify the content and strengthen perception. The emphasis is on the predominant functioning of active syntactic constructions, and a warning is expressed regarding the non-normative use of passive syntactic units in Ukrainian speech. It is found that the trusting perception of media content is also formed by interstitial units that indicate the source of the message, syntactic parallelism, repetition, rhetorical questions, and “question-answer” constructions. It was established that citation and actualization serve as powerful tools for forming reader trust as mechanisms for non-standard verification of information, and the polyphony of the quotation series found in some newspapers contributes to the formation of an idea of the objectivity and balance of media presentation. The conclusions substantiate the specificity and expediency of using the analyzed syntactic means as a tool for organizing presentation and a powerful mechanism for influencing the reading audience, resulting in trust, which is the basis for effective communication between the media and society.

Keywords: syntactic unit, syntactic means of building trust, simple two-syllable/one-syllable sentence, complex sentence, interjection/inserted unit, rhetorical questions, Ukrainian newspaper text

Постановка проблеми. В інформаційному просторі періоду російсько-української війни особливого значення набуває мова газет, яка функціонує в умовах підвищеної емоційної напруги, швидкої зміни подій та високої відповідальності за точність інформації. Журналістські тексти, що висвітлюють військові події, виконують не лише інформативну, а й функцію впливу на формування громадської думки, рівня довіри до медіа та сприйняття реальності загалом, що досить важливо в сучасних життєвих обставинах. В умовах поширення фейкових новин і маніпулятивних повідомлень саме довіра визначає, чи буде повідомлення сприйняте як достовірне та варте уваги.

У сучасних дослідженнях із лінгвістики, журналістикознавства, медіакомунікацій довіра постає складною комунікативною категорією, сенс якої вияскравлюється в симбіозі журналістських і мовознавчих аспектів, бо цю категорію, насправді, формує не лише зміст повідомлення, а й особливості його мовного оформлення. В. Колодійчук із цього приводу зауважує: оскільки «феномен довіри до медіа є багатовимірним і міждисциплінарним у науковому дискурсі, то його досліджують з позицій психології, соціології, політології, медіа-та комунікаційних наук» (Колодійчук, 2025, с. 191).

Істотну роль у цьому процесі відіграють мовні засоби, зокрема й синтаксичні, адже структура речень, порядок слів, різновиди синтаксичних одиниць та спосіб організації тексту впливають на логіку й переконливість викладу. Доречне, уміле використання синтаксичних одиниць у мові журналістських публікацій сприяє створенню ефекту об'єктивності, відкритості й професійності, що, своєю чергою, употужнює довіру читача до інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова українських газет воєнного періоду вирізняється прагненням до максимальної точності, стислості та зрозумілості, проте

водночас вона не позбавлена емоційності, експресивності, оцінності як особливих маркерів оформлення інформації в умовах воєнної комунікації. Створюючи повідомлення, сучасний журналіст змушений балансувати між оперативним реагуванням на події, емоціогенністю й об'єктивністю викладу, застосовуючи найбільш доречні, на його думку, мовні засоби.

Різні аспекти дослідження медійної мови періоду повномасштабного вторгнення росії в Україну активно репрезентують у своїх працях І. Божко (Божко, 2022), Т. Євтушина та Л. Прокопенко (Євтушина, Прокопенко, 2023), І. Завальнюк (Завальнюк, 2022, 2023), В. Каленич (Каленич, 2023), О. Кирилюк (Кирилюк, 2023), Н. Костусяк (Костусяк, 2023, 2024), Н. Костусяк, Н. Шульська та Н. Костриця (Костусяк, Шульська, Костриця, 2022), Н. Костусяк, Н. Навальна та О. Межов (Костусяк, Навальна, Межов, 2023), Н. Костусяк та М. Навальна (Костусяк, Навальна, 2025), Т. Коць (Коць, 2024), Т. Левицька (Левицька, 2023), Ю. Маслова (Маслова, 2022, 2026), М. Степаненко (Степаненко, 2024), В. Супрун (Супрун, 2022) та ін. Загалом дослідники аналізують мовний інструментарій формування наративних стратегій воєнного протистояння, окреслюють лінгвокогнітивні, психолінгвістичні та комунікативно-прагматичні виміри дискурсів воєнного періоду, акцентують на динаміці лексичного, фразеологічного, словотвірного, морфологічного й синтаксичного мовних ярусів, характеризують лексико-семантичні інновації та неофразеологію воєнного періоду тощо.

Окрім лінгвістичних праць, які студіюють мову газет періоду повномасштабної російсько-української війни, наявні дослідження, які окреслюють загальні чинники формування довіри до медіа. Зокрема І. Крупський та Н. Харкевич переконані, що «якість подачі інформації, точність формулювань і дотримання професійних стандартів стають основою формування довіри, оскільки аудиторія очікує від медіа чітких, перевірених і зрозумілих

повідомлень» (Крупський, Харкевич, 2026, с. 50). Лише дехто із дослідників акцентує на ролі мовної організації тексту як інструменту впливу на сприйняття інформаційного контенту і формування довіри до нього. Такої позиції дотримується, до прикладу, В. Колодійчук, який розглядає довіру як «комплексне, динамічне і контекстуально чутливе явище» (Колодійчук, 2025, с.192). А контекст, звісно ж, формується мовними засобами.

Попри значну кількість досліджень у царині журналістикознавства, мовознавства та на перетині цих наук з іншими, питання ролі синтаксичних засобів у процесі формування довіри в мові українських газет періоду повномасштабного вторгнення росії в Україну є недостатньо вивченим, що й зумовлює актуальність пропонованої наукової розвідки.

Мета статті – аналіз основних синтаксичних засобів, які використовуються в мові преси періоду російсько-української війни для підвищення рівня довіри до інформації. Матеріалом для аналізу послужили реченнєві ілюстрації, фрагменти текстів, дібрані з газет усеукраїнського та регіонального рівнів 2022–2026 рр.: «Високий замок», «Вільне життя» плюс Тернопільщина, «Вінниччина», «Карпатський об'єктив», «Новини Вінниччини», «РІО», «Сільські вісті», «Урядовий кур'єр», «Україна молода».

Виклад основного матеріалу дослідження. У період повномасштабного вторгнення росії в Україну довіра в газетному тексті слугує важливим комунікаційним маркером. Вона забезпечує верифікацію контенту на рівні свідомості читача, перетворюючи звичайне повідомлення на переконливе джерело правди. Медіа воєнного часу не лише інформують, а й підтримують громадян, формують відчуття безпеки та єдності.

У цьому контексті важливу роль відіграють авторські засоби – фактологічні, композиційні, мовні, якими створюють атмосферу довіри до газетних публікацій і до видання загалом. З-поміж мовних засобів на увагу заслуговують

синтаксичні одиниці, які не лише виконують архітектонічну функцію, а й актуалізують важливі змістові компоненти, посилюють комунікативний потенціал висловлення.

Одним з ефективних синтаксичних засобів формування довіри в українськомовному газетному тексті воєнного періоду є прості односкладні та двоскладні речення, які, будучи невеликими за обсягом, дедалі активніше функціонують у власне контекстах, заступаючи складні конструкції. За такого структурування повідомлень процес сприйняття інформації полегшується, меншими стають ризики її неоднозначного потрактування. Пор.: *Не варто розглядати країни Перської затоки як наших вічних союзників* (Високий замок, 08–14.04.2026, с. 3); *Комплектування та функціонування цілодобових безкоштовних «Пунктів незламності» здійснюється з урахуванням наявного ресурсу органів виконавчої влади та місцевого самоврядування* (Вінниччина, 30.11.2022, с.1); *Після чотирьох років нещадних рашистських бомбардувань в Україні може з'явитися антидроновий купол* (Україна молода, 21.01.2026, с. 2); *Сьогодні система мобілізаційних заходів вибудувала власну модель уседозволеності* (Карпатський об'єктив, 09.04.2026, с. 4); *Ще майже 20 тисяч родин зможуть отримати компенсацію на ремонт житла, пошкодженого через російські атаки* (Урядовий кур'єр, 01.05.2026, с.1).

Дедалі частіше в умовах воєнного стану журналісти вдаються до чіткості, незавуальованості, динамізму в оформленні заголовків, надаючи перевагу простим, здебільшого двоскладним, повним реченням. Зокрема, лише в одному номері газети «Україна молода» за 12.02.2025 року зафіксоване домінування таких заголовків над іншими – словесними, словосполученнєвими чи складнореченнєвими. Пор. повні двоскладні речення: *«Пекло» наближається* (с. 2); *РУХ не закінчується* (с. 2); *Легіонери захищають і жартують* (с. 3); *Стартувала сьома GRA* (с. 3); *Сидить дівчина в коморі...* (с.11); *Є багато*

варіантів (с. 15); *Сам усе зіпсував* (с. 16) і неповні двоскладні речення: *З мрією про нові висоти* (с. 15); *Багатодітні в снігах* (с. 3); *Зрада з-під купола* (с. 5). Прості двоскладні речення, як бачимо, витісняють з ужитку односкладні структури в ролі заголовкових комплексів, функціонування яких у довоєнний період було досить поширеним явищем, адже в такий спосіб увагу читача зосереджували на «основних моментах змісту, зокрема на дії, усуваючи з викладу суб'єкт цієї дії» (Завальнюк, 2009, с. 111), що інтригувало, викликало бажання дізнатися, про кого йдеться. Тому й переважали в ролі заголовків односкладні структури, у яких елімінації зазнавав головний член односкладного речення (див. Завальнюк, 2009, с. 145). Наразі, в умовах війни, читацький запит є іншим, трансформованим: потрібна не лише інформація, а деанонімізація та суб'єктивізація контенту. Тому журналістська стратегія сьогодення, ґрунтуючись на потребі швидкого декодування інформації і водночас зміцненні довіри під час критичних викликів, зумовлює вищезгадану пріоритетність у виборі синтаксичних одиниць.

Не менш активно вживаними є прості речення і в ролі врізів (передтекстів), де вони коротко, але змістово ємкісно уточнюють, розшифровують зміст небагатослівного заголовка, чим інтригують читача, зацікавлюючи його й употужнюючи довіру до сприйняття викладеного. До такої архітектоники викладу тяжіє газета «Україна молода». Пор.: заголовок: *Кінець епохи динозаврів* і вріз: *Українські захисники продовжують добивати повітряну оборону ворога, влаштувавши революцію в небі* (Україна молода, 01.04.2026, с. 2); заголовок: *Тричі в одну ріку* і вріз: *Сили оборони знову завдали удару по Туапсинському НПЗ і продовжують запроваджувати «далекобійні» санкції проти країни-агресорки* (Україна молода, 29.04.2026, с. 1); заголовок: *Крапельна допомога* і вріз: *Українські захисники героїчно стримують лінію фронту, не маючи достатньої кількості артилерійської зброї*

(Україна молода, 06.03.2024, с. 2); заголовок: *Вихід з пекла* і вріз: *Після окупації Авдіївки рашисти намагаються прорвати фронт на Запорізькому напрямку й обстрілюють позиції ЗСУ по всій лінії зіткнення* (Україна молода, 21.02.2024, с. 2). Такий підхід, безперечно, створює атмосферу авторської відкритості, чесності, бо читач не змушений «розшифровувати» складність формулювань. Синтаксичні одиниці простої будови сприяють підвищенню прозорості викладу, уникненню прихованих значень, що особливо важливо в сучасних новинних матеріалах, які торкаються перебігу воєнних дій, коли швидкість і точність сприйняття події, факту, явища мають нерідко вирішальне значення.

У газетних текстах періоду російсько-української війни фіксуємо взаємодію публіцистичних і розмовних елементів на лексико-семантичному (фразеологізація), стилістичному (метонімізація, метафоризація) і синтаксичному (структуризація заголовків, орозмовлення вставлених компонентів та ін.) рівнях, що корелює з прагненням упливати на суспільну свідомість, посилювати читацьку довіру. Пор.: *Заклали в нього* (історичний процес – І. З., В. Б.) *й так зване СВО кремля в Україні, де з російського боку в плані політичної волі та військової доцільності кінь не валявся* (Україна молода, 06.05.2026, с. 5); *Тодішня міська влада ще сиділа на двох стільцях і не надала колоні достойну поліцейську охорону, тому перші шеренги виконували роль захисного бар'єру для решти* (Україна молода, 08.03.2023, с. 3); *Вінниця демонструє якісні та зручні пасажирські перевезення муніципальним громадським транспортом* (Україна молода, 08.03.2023, с. 3); *Іран веде приховано і відкрито війну проти Ізраїлю вже 40 років* (Україна молода, 06.05.2026, с. 6); *Україна через вісь москва-Тегеран, відчуває себе такою ж жертвою* (Україна молода, 06.05.2026, с. 6); заголовки: *Дезактивація дезінформації* (Україна молода, 15.02.2023, с. 6); *Була б моя бабуся, русні я не боюся* (Україна молода, 15.02.2023, с. 8); *Погодьтеся, навіть*

найвищий героїзм на фронті знецінюється через суцільну втрату довіри від влади (Сільські вісті, 13.11.2025, с. 2); **Показово**, що фактчекери не зафіксували жодного випадку, коли російські пропагандисти, військові кореспонденти на офіційному чи бодай на неофіційному (у телеграмканалах, **скажімо**) рівні визнавали, що вони поширювали фейки або хоча б помилилися (Україна молода, 15.02.2023, с. 6). Як бачимо, узаємодія лексичних засобів – фразеологізмів «кінь не валявся» («нічого не зроблено»), «сиділа на двох стільцях» («одночасно дотримуватися двох протилежних, несумісних поглядів»), «почуватися жертвою» (опис ролі, яку людина бере на себе, а в нашому прикладі – держава), стилістичних – метонімії, метафори «Вінниця демонструє», «Іран веде війну», «Україна відчуває», синтаксичних – неоднорідних за структурою й інтригувальних за змістовим наповненням (паронімізація, ритмізація) заголовків «Дезактивація дезінформації», «Була б моя бабуся, русні я не боюся», а також вставних («погодьтеся». «показово») та вставлених одиниць із розмовними компонентами («скажімо»), справді, працює на зменшення дистанції між автором і реципієнтом, на формування довіри читача до опублікованої інформації.

На жаль, змушені констатувати, що взаємодія публіцистичного стилю з офіційно-діловим є не завжди виправданою. Зокрема, у мові українських газет періоду російсько-української війни натрапляємо на певну кількість канцеляризмів – стандартних, позбавлених образности висловів, які надають мові стилістичного значення офіційності, шаблонності, створюють зайвий бюрократизм. Ідеться, зокрема, про такі канцеляризми: «має місце процес покращення», «має місце проблема» замість нормативних уживань «відбувається», «існує»; або «дала попередження» замість «попередила»; «на даний час» замість нормативного «зараз, на сьогодні, нині» та ін. Напр.: *У територіальній громаді має місце процес покращення*

працевлаштування молоді та людей пенсійного віку неофіційно (особливо якщо йдеться про т. зв. «готельно-ресторанний бізнес» (Вінниччина, 30.11.2022, с. 5); На даний час енергосистема України вже пережила 7 масованих ворожих атак і вистояла (Вінниччина, 30.11.2022, с. 2); Влада дала попередження, що після ворожої атаки на території області можуть знаходити уламки безпілотних літальних апаратів (РІО, 11.04.2026, с. 1). Такі словоформи, висловлення характерні для офіційно-ділового мовлення, а використовуючись у публіцистичному стилі, ускладнюють сприйняття. Як слушно зауважують Л. Прокопчук та В. Богатько, подібні аномативи в медіатекстах «не лише сприяють зниженню рівня грамотності читачів, але й зумовлюють розхитування, дестабілізацію мовних норм, що, зі свого боку, негативно позначається на мовній ситуації в медійному лінгвопросторі загалом» (Прокопчук, Богатько, 2022, с. 67).

Так само небажаним у мові сучасних українських газет є використання пасивних трикомпонентних конструкцій на зразок: *Звернення було підготовлене постійною комісією обласної ради з питань освіти, релігії, культури, молоді та спорту* (Вінниччина, 30.11.2022, с. 3). Варто було б це речення побудувати інакше: *Постійна комісія обласної ради з питань освіти, релігії, культури, молоді та спорту підготувала звернення*. Замінивши «пасивні трикомпонентні конструкції органічними активними, у яких присудок виражений дієсловами у формі 3-ої особи однини або множини теперішнього часу і поєднується з підметом, який визначає активного суб'єкта дії, та додатком, що вказує на об'єкт активної дії» (Городенська, Кочукова, Куцак, 2006, с. 36–37), журналісти не лише вдосконалять синтаксичний ярус мови, а й запропонують читачькому загалу новий погляд на національну самобутність українського синтаксису, який здавна був активним, проте, на жаль, зазнав зросійщення. До того ж, надмірність у вживанні канцеляризмів,

пасивізація структур призводять до ускладнення змісту, створюють українськомовну неорганічність, неприродність і водночас збільшують дистанцію між автором і читачем в інтерпретації інформації. Поза всіляким сумнівом, активні конструкції («уряд ухвалив рішення») є прозорішими, більш переконливими, ніж пасивні («рішення було ухвалене»). За наявності суб'єкта читачі чітко розуміють, хто є відповідальним за ту чи ту дію, а за його відсутності чи розміщення наприкінці висловлення виникає ефект розмитості, приховування суб'єкта, що потенційно знижує рівень довіри.

Важливу роль у побудові логічного й аргументованого викладу відіграють складні конструкції, зокрема складнопідрядні речення, які дають змогу читачеві відстежити причинно-наслідкові зв'язки, уточнити час, місце та інші обставини подій і як результат – заглибившись в інформацію, швидше її сприйняти. Пор.: *Влада дала попередження, що після ворожої атаки на території області можуть знаходити уламки безпілотних літальних апаратів* (РІО, 11.04.2026, с. 1); *Ці люди (військові фотокореспонденти – І. З., В. Б.) щоденно наражають себе на страшну небезпеку, аби ми завдяки їхнім світлинам могли побачити, що таке війна насправді* (Україна молода, 25.03.2026, с. 11); *І доки в просторі над нами буде палати вогонь ворожої артилерії, в душах волонтерів третього ліцею буде палати вогонь милосердя, полум'я безмірної вдячності Захисникам та жаги наблизити нашу Перемогу* (Новини Вінниччини, 01.11.2023, с. 1); *Уже з середини жовтня українці, які в'їжджають до Європейського Союзу, зіткнулися з новими правилами перетину кордону* (Вільне життя, 14.11.2025, с. 1); *Українське зерно, яке колись упевнено йшло світом, годувало його, тепер долає шлях до моря через вирви і понівечені мости* (Сільські вісті, 13.11.2025, с. 1). Завдяки таким складним побудовам газетний текст стає більш обґрунтованим, що підвищує рівень довіри з боку читача, адже пояснення причин, наслідків, уточнення подієвого фактажу,

конкретизація мети, часу, місця тощо употужнюють сприйняття пропонованої інформації.

Досить активно в газетній періодиці воєнного часу функціонують вставні одиниці, які вказують на джерело повідомлення. Зазвичай, це структури, які мають форму підрядного речення зі сполучником *як* та поширені словосполучення з прийменником *за*. Напр.: **Як вважає економічний експерт Олег Пендзин, бюджет 2026 року – бюджет мрійників, бо уряд вирішив, що вони знайдуть 42 млрд доларів звідкись** (Вільне життя, 12.11.2025, с. 1); **Як зазначив депутат Львівської обласної ради Захар Милянник, один із організаторів акції, здавати кров – це не лише рятувати життя, а й відкривати нові сенси та культурні точки на мапі області** (Високий замок, 08–14.04.2026, с. 4); **Як повідомив 24-му каналу співзасновник вітчизняної компанії Fire Point Денис Штілерман, Україна переходить до тестових ударів новими балістичними ракетами FP-7** (Україна молода, 18.03.2026, с. 2); **За інформацією департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, у 16 регіонах країни проведено 44 обшуки за місцями проживання фігурантів, у службових приміщеннях та транспортних засобах у чинних та колишніх посадових осіб з числа керівного складу ТЦК** (Україна молода, 06.05.2026, с. 2); **За даними Мінфіну, непокритий дефіцит держбюджету у 2026–2027 роках – близько 60 мільярдів доларів** (Сільські вісті, 13.11.2025, с. 1). Такі усталені в газетному просторі синтаксичні конструкції журналісти вживають задля реалізації прагматичної адресно-маркованої функції, адже, покликаючись на інше джерело, вони не лише удокладнюють інформацію, а й підвищують рівень її правдивості в очах читача, поглиблюють довіру, погоджуючи власну думку з думкою компетентного джерела, знижують категоричність повідомлення, спонукають адресата до прийняття авторської позиції (Завальнюк, 2009, с. 155).

Одним із найефективніших засобів підвищення довіри до журналістського тексту є експліцитна інтертекстуальність, структурні компоненти якої – цитата, епіграф, парафраза, аплікація, референція – слугують інструментами концептуалізації соціальної реальності крізь призму мовної експлікації воєнної дійсності. Найактивніше журналісти використовують цитати, наявність яких у газетному тексті періоду російсько-української війни є не лише стилістичним прийомом, а й сильним механізмом конструювання довіри, бо читачі сприймають текст не як єдину «думку журналіста», а як сукупність засвідчених фактів. Як слушно з цього приводу зауважує Ю. Маслова, «покликання на авторитетні джерела слугує засобом легітимації інформації, посилюючи її довіру та створюючи ефект об'єктивності, тоді як прямі висловлення офіційних осіб чи експертів підкреслюють верифікованість повідомлення, употужнюючи його персуазивний потенціал» (Маслова, 2026, с. 122). Безпосереднє відтворення висловів експертів, учасників подій у цитатах створює ефект їхньої присутності та автентичності. Демонструючи в такий спосіб джерело повідомлюваної інформації, журналіст употужнює її достовірність, даючи читачеві змогу самостійно оцінити глибину змісту.

Спостережено, що в деяких газетах, як-от у Всеукраїнській незалежній громадсько-політичній газеті «Вільне життя» плюс Тернопільщина», задля зацікавлення читачів створено спеціальну колонку «Цитатник “ВЖ”», яка не лише пропонує цитати відомих українських і світових особистостей, а й подає цікаві, суб'єктивно зумовлені авторські коментарі. Пор. цитату Андрія Сибіги, міністра закордонних справ України (СММ, 23 жовтня): *«За наявною інформацією, щонайменше 1436 громадян з 36-ти африканських країн тепер воюють у лавах російської армії, яка вторглася в Україну. Це ті. Кого було ідентифіковано, хоча фактична цифра може бути більшою... Підписання контракту рівнозначне підписанню*

смертного вироку» і коментар журналіста, поданий нижче, під цитатою: *«Видно, не дуже ситно живеться їм удома, якщо вирішують заробити якусь копійку на війні»* (Вільне життя, 12.11.2025, с. 1). Як бачимо, уведення метонімії (певніше, синекдохи як її різновиду) у контекст посилює жалюгідність обраного цими вояками шляху, про що відкрито заявляє журналіст, негативно оцінюючи ситуацію. Інший приклад: висловлення Анджеліни Джолі, голлівудської актриси, після побаченого в Україні (PROZORRO, 6 листопада): *«У той час, як уряди всього світу відвертаються від захисту цивільного населення, їхня (українців – І. З., В. Б.) сила і підтримка вражають»* і цитатний коментар автора: *«Тому й не збулися і ніколи не збудуться наміри російських загарбників: ні за три дні взяти Київ, ні інші»* (Вільне життя, 12.11.2025, с. 1).

Подекуди журналісти власні міркування употужнюють оцінною низкою питань, чим створюють особливу комунікативну довіру. Наприклад, цитату міністра оборони Італії Гвідо Крозетто про неможливість відвоювання Україною втрачених територій автор коментує так: *«Багато залежить від того, якою буде допомога. Може б, надати таку, щоб могла Україна відвоювати? Чи є страх перед росією?»* (Вільне життя, 12.11.2025, с. 1). Такі зіставні контексти не лише підвищують довіру до журналістських напрацювань, а й до газети загалом, адже наявність різних цитат відомих осіб створює ефект балансу, демонструє неоднакові позиції, засвідчуючи, що медіа не нав'язує якусь єдину думку, а отже, йому можна довіряти. До того ж, у багатоголосі думок викристалізовується авторська турбота про читача в кризових умовах. Фокусуючись на психологічному стані українців, журналіст дозовано подає контент, намагається не виснажувати читача, а наповнити його теплом, надією, довірою.

Інтертекстуальність у газетному тексті воєнного періоду засвідчує, що жоден текст не існує відокремлено. Коли нинішні реалії

нагадують сюжет дитячого мультфільму чи літературного твору, виникає «діалог» між текстом минулого та контекстом сьогодення. Пор. текстові фрагменти із газети «Сільські вісті»: *А що ж думають люди? Чи вірять у те, що ця масштабна операція щось змінить?.. А той, хто має доступ до соцмереж, і не дивується: покричати, мовляв, трохи і... нічого з того не буде. Карлсон же полетів, значить, кінці у воду...* (Сільські вісті, 13.11.2025, с. 2) або інший: *Порівнюють ситуацію з тим возом із «Кайдашевої сім'ї», який (пригадуєте?) постійно натикався на пагорб. А коли Карпо попустив волів, їх просто понесло, аж воза поламали. І лише тоді громада зібралася, щоб знести пагорб і розрівняти дорогу. Куди ж занесе нашого українського воза нині?* (Сільські вісті, 13.11.2025, с. 2). У таких контекстах відбувається своєрідна актуалізація – надання твору сучасного звучання через акцентуацію на позачасовій природі його проблематики. Для будь-якого читача, навіть найвибагливішого, такий процес є критерієм верифікації художньої правди. Автор не лише модернізує сюжет, а й пропонує контекст для роздумів над сучасністю, що, звісно, інтригує, викликає неабияку довіру до діалогізованої текстової ситуації, яка ґрунтується на спільному досвіді. Воєнне сьогодення, по суті, стає новим «текстом», який інтерпретують крізь призму мистецтва.

Спостережено також, що стилістична специфіка газетного тексту має високий експресивно-оцінний потенціал, зумовлений уживанням риторичних стратегій, які «формують когнітивні та персуазивні моделі текстової комунікації» (Маслова, 2026, с. 313). У цьому контексті виразним синтаксичним і водночас стилістичним засобом формування довіри читачього загалу слугують риторичні питання та конструкції «питання-відповідь». Такі синтаксичні побудови не лише привертають увагу, стимулюють до роздумів, посилюють емоціогенність тексту, а й створюють ефект діалогу з аудиторією. Пор.: *Невже сьогодні так десь горить, що потрібно*

напружувати фінансову систему, соціум, гвалтувати батьків, учителів та дітей, щоб відрепортувати: профільна школа створена? Ні, не горить! То для чого? Чи інших проблем в освіті немає?

То, можливо, перш ніж рухатися далі в реалізації НУШ, потрібно зупинитися, проаналізувати те, що нарobili, визнати провали і недоліки, а вже потім думати про наступні кроки? Не можна без аналізу роботи на попередніх двох етапах переходити до нового. Цим він буде приречений на крах. Але кого це цікавить? Нікого (Україна молода, 06.05.2026, с. 3).

Проаналізуємо детальніше одне із подібних висловлень стосовно механізмів формування довіри читача. Напр. контекст: *Іран обіцяв, що закриє Ормуз? Так. Він його закрив. Обіцяв удари по військових базах США в регіоні? – Так. Ударив* (Україна молода, 06.05.2026, с. 5). Як бачимо, структурна модель «питання-відповідь» («Обіцяв? – Так. Закрив, ударив...») не лише імітує діалог з читачем, а й створює ефект внутрішньої перевірки фактів: спочатку авторський сумнів, а далі – підтвердження, яке унеможливорює нав'язування думки, вияскравлюючи процес спільного міркування, що, звісно, посилює довіру. До того ж, короткі, відокремлені репліки сприймаються як чіткі, перевірені фрагменти інформації, у яких немає навіть натяку на маніпуляції, відсутня словесна «вода», яка б відволікала від основного. Така стверджувальність, категоричність, мінімалізм у синтаксичному викладі не залишають простору для сумнівів.

Варто звернути увагу й на паралелізм конструкцій («Обіцяв? – Так. Зробив») і наявність повторів «закрие – закрив», «обіцяв – обіцяв», «удари – ударив», «так – так», що створює ритм і логічну передбачуваність. Це, своєю чергою, формує відчуття системності: читач підсвідомо сприймає виклад як послідовний, упорядкований, а отже, – надійний.

Отже, у мові українських газет періоду російсько-української війни експресивність,

оцінність теж слугують маркерами формування довіри читача до пропонованої для читання інформації. Створені лексико-синтаксичними засобами, вони водночас є і стилістичним ресурсом, і комунікативно-прагматичним механізмом, який «вербалізує емоційну напруженість, аксіологічні орієнтири та національно-патріотичні цінності, слугує засобом консолідації суспільства, мобілізації громадянської активності й підтримання колективного морального духу в умовах боротьби за державну незалежність» (Маслова, 2026, с. 318).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Синтаксичні засоби, безперечно, відіграють важливу роль у формуванні довіри в українському газетному тексті періоду російсько-української війни. Вони функціують синергійно, забезпечуючи не лише інформування читача, а й моделювання ним цілісної інтерпретації отриманих повідомлень з акцентами на зрозумілості, логічності, переконливості.

Здійснений аналіз засвідчує, що домінування простих двоскладних речень забезпечує доступність викладу й створює враження його відкритості. Натомість складнопідрядні речення дають змогу вибудувати логічні зв'язки між фактами, укладуючи змістовий ланцюг, чим употужнюють сприйняття.

Переважаання активних синтаксичних конструкцій сприяє чіткому, конкретному, відповідально значущому відображенню інформації й водночас українізації синтаксису, поверненню до активного вжитку його іманентних одиниць. Актуалізація вставних одиниць, які вказують на джерело повідомлення, синтаксичного паралелізму,

Література

- Божко, І. С. (2022). Онімна гра як елемент мови ворожнечі в контексті російсько-української війни. *Записки з українського мовознавства*, вип. 29, с. 89–99. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262395>
- Городенська, К. Г., Кочукова, Н. І., Куцак, Г. М. (2006). *Із найновіших рекомендацій щодо складних уживань в українській мові*. Київ-Слов'янськ: Вид-во «Друкарський двір», 83 с.

повторень сприяє коректному посиленню ступеня впевненості у сформульованих фактах, поданих цифрових даних, що, звісно, употужнює переконливість читача в правдивості інформації.

Риторичні питання та синтаксичні побудови «питання-відповідь», за умови помірного використання, також активізують увагу читача, діалогізують виклад, моделюють ефект безпосередньої комунікації з адресатом, формуючи довірливе сприйняття медійного контенту.

Використання цитат відомих осіб у газетних текстах періоду російсько-української війни виконує функцію посилення довіри завдяки апеляції до авторитетного джерела, створенню ефекту безпосередності мовлення та верифікації інформації. Виявлена в деяких газетах поліфінічність цитатного ряду сприяє формуванню уявлення про об'єктивність і збалансованість медійного викладу.

Отже, синтаксичні одиниці в газетному українськомовному тексті воєнного періоду слугують не лише технічним інструментом організації викладу, а й потужним засобом впливу на аудиторію. Завдяки структурній чіткості, лаконізму, логічній послідовності, повторюваності, діалогізації та іншим механізмам використання синтаксичних засобів виникає довіра, яка є підґрунтям ефективної комунікації між медіа та суспільством.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні взаємодії синтаксичних засобів формування довіри в українськомовному газетному тексті в умовах російсько-української війни з іншими інтра- та екстралінгвальними чинниками, зокрема в аспекті їхньої ролі у відображенні кризової реальності та впливові на рівень довіри аудиторії до медіа.

- Євтушина, Т., Прокопенко, Л. (2023). Інтегративність медійної експресивності (на матеріалі заголовків газети «Чорноморські новини» періоду воєнного стану). *Modern ways of solving the problems of science in the world: The VI International Scientific and Practical Conference, February 13–15, Warsaw, Poland*, pp. 296–299.
- Завальнюк, І., Мельник, Г. (2022). Жанр «теледіалог-інтерв'ю» як дзеркало мовних змін періоду війни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць, вип. 34*, с. 90–100. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-34-90-100>
- Завальнюк, І. (2023). Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць, вип. 37*, с. 120–130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Завальнюк, І. Я. (2009). *Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти*: монографія. Вінниця: Нова Книга, 400 с.
- Каленич, В. (2023). Образність журналістського мовлення в регіональній пресі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць, вип. 36*, с. 84–91. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-84-91>
- Кирилюк, О. Л. (2023). Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти (Дис. д-ра філол. наук), Кропивницький; Дрогобич, 483 с.
- Колодійчук, В. (2025). Довіра до медіа в Україні: чинники й тенденції. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, т. 86 (1), с. 90–199. <https://doi.org/10.17721/2522-1272.2025.86.17>
- Костусяк, Н. М. (2023). Засоби орозмовлення медійних текстів періоду російсько-української війни. *Українська мова в сучасному науковому вимірі: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 1–2 червня 2023 р.* / Волинськ. нац. ун-т імені Лесі Українки. Луцьк, с. 60–64.
- Костусяк, Н. М. (2024). Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неодериватів та неографізмів періоду російсько-української війни. *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України*: монографія. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, с. 43–58. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24806> (дата звернення: 08.05.2026).
- Костусяк Н. М., Навальна М. І., Межов О. Г. (2023). Вербальні ідентифікатори ворога: культуромовні й деестетизовані моделі. *Slavia Orientalis*, том LXXII, № 4, с. 893–905. <https://doi.org/10.24425/slo.2023.148592>
- Костусяк, Н., Навальна, М. (2025). *Російсько-українська війна в об'єктиві мови*: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 340 с.
- Костусяк, Н. М., Шулська Н. М., Костриця Н. М. (2022). Метафорична вербалізація концепту ВІЙНА в сучасних медійних заголовках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, вип. 56, с. 60–65. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.13>
- Коць, Т. А. (2024). Війна і мир у словниковій низької і високої експресії сьогодення. *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України*: монографія. Київ: Інститут української мови НАН України, с. 325–341. URL: <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Etnomovnyj-kontynuun.pdf> (дата звернення: 08.05.2026).
- Крупський, І., Харкевич, Н. (2026). Функціональний потенціал сучасної журналістики у формуванні довіри до медіа в кризових умовах. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, вип. 58, с. 45–55. <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2026.58.13909>

- Маслова, Ю. П. (2026). *Лінгвокогнітивні й комунікативно-прагматичні виміри українськомовного газетного дискурсу воєнного періоду* (Дис. д-ра філол. наук), Луцьк, 570 с.
- Маслова, Ю. П. (2022). Риторика сучасного газетного українськомовного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*, вип. 14 (82), с. 31–37. [http://dx.doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14\(82\)-31-37](http://dx.doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14(82)-31-37)
- Левицька, Т. (2023). *Пропаганда в медіапросторі: український досвід*. Київ: Просвіта, 198 с.
- Прокопчук, Л., Богатько, В. (2022). Регіональні інтернет-видання крізь призму чинних норм. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 35, с. 61–69. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-35-61-69>
- Степаненко, М. (2024). *Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.)*: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 804 с.
- Супрун, В. М. (2022). «Мова перемоги» в інформаційному дискурсі війни. *Обрії друкарства*. №1 (11), с. 131–142. [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2022.1\(11\).261720](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2022.1(11).261720)

References

- Bozhko, I. S. (2022). Onimna hra yak element movy vorozhnechi v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny. [Onymous game as an element of hate speech in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Notes on Ukrainian linguistics*, issue 29, pp. 89–99. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262395> (in Ukrainian).
- Horodenska, K. H., Kochukova, N. I., Kutsak, H. M. (2006). *Iz nainovishykh rekomendatsii shchodo skladnykh uzhyvan v ukrainskii movi*. [From the latest recommendations on complex usages in the Ukrainian language]. Kyiv-Sloviansk: Vyd-vo «Drukarskyi dvir», 83 p. (in Ukrainian).
- Yevtushyna, T., Prokopenko, L. (2023). Intehratyvnist mediinoi ekspresyvnosti (na materialy zaholovkiv hazety «Chornomorski novyny» periodu voiennoho stanu). [Integrativeness of media expressiveness (based on the headlines of the newspaper "Chornomorski Novyny" during the martial law period)]. *Modern ways of solving the problems of science in the world: The VI International Scientific and Practical Conference*, February 13–15, Warsaw, Poland, pp. 296–299. (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I., Melnyk, H. (2022). Zhanr «teledialoh-interviu» yak dzerkalo movnykh zmin periodu viiny. [The genre of “teledialogue-interview” as a mirror of linguistic changes during the war period]. *Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*, issue 34, pp. 90–100. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-34-90-100> (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I. (2023). Syntaksychni odyntysi v movi vitchyznianskykh masmedia periodu rosiisko-ukrainskoi viiny: onovlennia zmistu y struktury [yntactic units in the language of domestic mass media during the Russian-Ukrainian war: updating the content and structure]. *Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*, issue 37, pp. 120–130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130> (in Ukrainian).
- Zavalniuk, I. Ya. (2009). *Syntaksychni odyntysi v movi ukrainskoi presy pochatku KhKhI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty: monohrafiia*. [Syntactic units in the language of the Ukrainian press of the early 21st century: functional and pragmatic aspects]. Vinnytsia: Nova Knyha, 400 p. (in Ukrainian).
- Kalenykh, V. (2023). Obraznist zhurnalistskoho movlennia v rehionalnii presi. [Imagery of journalistic speech in the regional press]. *Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical*

- University. Series: Philology (linguistics)*, issue 36, pp. 84–91. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-84-91> (in Ukrainian).
- Kyryliuk, O. L. (2023). *Dyskurs informatsiinoi viiny: linhvokohnityvnyi ta psykholinhvistychnyi aspekty [Information warfare discourse: linguocognitive and psycholinguistic aspects]*. (Dys. d-ra filol. nauk), Kropyvnytskyi; Drohobych, 483 p. (in Ukrainian).
- Kolodiichuk, V. (2025). Dovira do media v Ukraini: chynnyky y tendentsii. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. Kyiv, vol. 86 (1), pp. 90–199. <https://doi.org/10.17721/2522-1272.2025.86.17> (in Ukrainian).
- Kostusiak, N. M. (2023). Zasoby orozmovlennia mediinykh tekstiv periodu rosiisko-ukrainskoi viiny [Means of oratoricalization of media texts during the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainian language in the modern scientific dimension: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, m. Lutsk, 1-2 chervnia 2023 r. / Volynsk. nats. un-t imeni Lesi Ukrainky. Lutsk, pp. 60–64 (in Ukrainian).
- Kostusiak, N. M. (2024). Linhvostylistychni ta prahmatychni osoblyvosti neoderyvativ ta neohrafizmiv periodu rosiisko-ukrainskoi viiny [Linguistic and pragmatic features of neoderivatives and neographisms of the period of the Russian-Ukrainian war]. [In:] *Experience of war. Media and discursive space of modern Ukraine*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 43–58. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24806> (data zvernennia: 08.05.2026) (in Ukrainian).
- Kostusiak N. M., Navalna M. I., Mezhov O. H. (2023). Verbalni identyfikatory voroha: kulturomovni y deestetizovani modeli [Verbal identifiers of the enemy: cultural-linguistic and deaestheticized models]. *Slavia Orientalis*, vol. LXXII, no. 4, pp. 893–905. <https://doi.org/10.24425/slo.2023.148592> (in Ukrainian).
- Kostusiak, N., Navalna, M. (2025). *Rosiisko-ukrainska viina v obiektyvi movy: monohrafiia. [The Russian-Ukrainian War through the Lens of Language]*. Lutsk: Vezha-Druk, 340 p. (in Ukrainian).
- Kostusiak, N. M., Shulska N. M., Kostrytsia N. M. (2022). Metaforychna verbalizatsiia kontseptu VIINA v suchasnykh mediinykh zaholovkakh. [Metaphorical verbalization of the concept WAR in modern media headlines]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*. Odesa, issue 56, pp. 60–65. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.13> (in Ukrainian).
- Kots, T. A. (2024). Viina i myr u slovnykovi nyzkoi i vysokoi ekspresii sohodennia. [War and peace in the vocabulary of low and high expression of the present]. [In:] *Ukrainian ethnolinguistic continuum in the conditions of Russia's war against Ukraine*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, pp. 325–341. URL: <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Etnomovnyj-kontynuum.pdf> (data zvernennia: 08.05.2026) (in Ukrainian).
- Krupskiy, I., Kharkevych, N. (2026). Funktsionalnyi potentsial suchasnoi zhurnalistyky u formuvanni doviry do media v kryzovykh umovakh. [Functional potential of modern journalism in forming trust in the media in crisis conditions]. *Lviv University Bulletin. Journalism Series*, issue 58, pp. 45–55. <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2026.58.13909> (in Ukrainian).
- Maslova, Yu. P. (2026). *Linhvokohnityvni y komunikatyvno-prahmatychni vymiry ukrainskomovnoho hazetnoho dyskursu voiennoho period. [Linguocognitive and communicative-pragmatic dimensions of Ukrainian-language newspaper discourse during the war period]* (Dys. d-ra filol. nauk), Lutsk, 570 p. (in Ukrainian).
- Maslova, Yu. P. (2022). Rytoryka suchasnoho hazetnoho ukrainskomovnoho dyskursu. [Rhetoric of Modern Ukrainian-Language Newspaper Discourse]. *Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Philology"*, issue 14(82), pp. 31–37. [http://dx.doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14\(82\)-31-37](http://dx.doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14(82)-31-37) (in Ukrainian).

- Levytska, T. (2023). *Propahanda v mediaprostori: ukrainskyi dosvid*. [Propaganda in the media space: Ukrainian experience]. Kyiv: Prosvita, 198 p. (in Ukrainian).
- Prokopchuk, L., Bohatko, V. (2022). Rehionalni internet-vydannya kriz pryzmu chynnykh norm. [Regional online publications through the prism of current norms]. *Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics)*, issue 35, pp. 61–69. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-35-61-69> (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. (2024). *Polityka i viina: zakonmirnosti ta paradoksy movnoho rozvytku (2022–2023 rr.)*. [Politics and War: Patterns and Paradoxes of Language Development (2022–2023)]. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I. S., 804 p. (in Ukrainian).
- Suprun, V. M. (2022) «Mova peremohy» v informatsiinomu dyskursi viiny. ["The Language of Victory" in the Information Discourse of War]. *Horizons of Printing*, no. 1(11), pp. 131–142. [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2022.1\(11\).261720](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2022.1(11).261720) (in Ukrainian).

Автори

Інна Завальнюк, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю
e-mail: zavalniukinna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>

Валентина Богатько, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
e-mail: [bogatkovaletina21@gmail.com](mailto:bogatkovalentina21@gmail.com)
<https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Inna Zavalniuk, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Journalism, Advertising and Public Relations
e-mail: zavalniukinna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>

Valentyna Bohatko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department
e-mail: [bogatkovaletina21@gmail.com](mailto:bogatkovalentina21@gmail.com)
<https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.161.2'38:070:355.01
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-08

Лінгвостилістичні маркери медіамови війни

Наталія Костусяк * <https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>

Олександр Демидюк <https://orcid.org/0009-0006-3207-2174>

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

*Автор-кореспондент, e-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua

Надійшла до редакції: 15.03.2026 • Схвалено до друку: 08.04.2026

Анотація

У статті проаналізовані лінгвостилістичні маркери медіамови російсько-української війни, зосереджено увагу на вербальних одиницях, які в публікаціях про ураження ворожих об'єктів набувають метафоричного, іронічного або евфемістичного забарвлення. Вони не лише беруть участь в інтерпретації фактів, а й конструюють їхнє емоційне сприйняття і, окрім інформативної, виконують мобілізаційну, ідентифікувальну, сугестивну, оцінну та інші функції. Медіамову окресленої тематики вирізняють оказіональні утворення, жаргонізми, вторинні номінації, скеровані на експресивізацію повідомлень і прагматично спрямоване осмислення подій. З'ясовано, що висловленням про удари по російських військово-промислових комплексах притаманний іронічно-саркастичний зміст, оцінна конотація та емоційність. Такий потенціал характерний для сполук із переносно вжитими іменниками та дієсловами, що моделюють контексти, у яких лексика святково-розважальної та офіційно-урочистої тематики різко контрастує із реальним змістом повідомлення про руйнування російської інфраструктури. Зосереджено увагу на оказіональних дериватах із високим рівнем семантичної компресії, що створюють ефект новизни, посилюють емоційність повідомлення, слугують символічним засобом вербалізації переможного наративу. Схарактеризовано номінації, які зазнали переосмислення і семного збагачення та сприяють зміні модусу сприйняття інформації. Досліджено ситуативно-жаргонні лексеми й евфемізми, скеровані на створення гумористичного контексту з глумливо-іронічного відтінком. Описано розмовні слова та утворені в період активної фази війни стійкі сполуки, що слугують вербальним засобом смислової акцентуації, створюють атмосферу неофіційної комунікації, формують знижувальну соціальну оцінку представників ворожих військ і надають повідомленню привабливості.

Ключові слова: лінгвостилістичні маркери, медіамова війни, лексика, метафора, емоційно-оцінне й експресивне забарвлення, дієслово, іменник, дериват

Linguostylistic Markers of the Media Language of War

Nataliia Kostusiak * <https://orcid.org/0000-0002-0224-0900>

Oleksandr Demydiuk <https://orcid.org/0009-0008-1619-2808>

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

*Corresponding author, e-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua

Received: 15.03.2026 • Accepted: 08.04.2026

Abstract

The article analyzes the linguostylistic markers of the media language of the Russian-Ukrainian war, focusing on verbal units that acquire metaphorical, ironic, or euphemistic colouring in publications about strikes on enemy targets. These units not only participate in the interpretation of facts but also shape their emotional perception and, in addition to their informative function, perform mobilizing, identificational, suggestive, evaluative, and other functions. The media language of this thematic sphere is characterized by occasional formations, jargonisms, and secondary nominations aimed at the expressivization of utterances and the pragmatically oriented interpretation of events. The study of nominations attested in news content about the destruction of enemy targets is relevant, as it makes it possible to trace the dynamics of the development of Ukrainian vocabulary, identify the mechanisms of constructing the linguistic image of the enemy, and outline the role of the media in shaping the national narrative of resistance. In accordance with the stated aim and outlined objectives, the article analyzes stylistically marked linguistic units, in particular emotionally expressive and evaluative lexemes, as well as figurative nominations used in contexts related to strikes on enemy targets. The study is aimed at identifying the mechanisms of linguistic construction of wartime reality and determining their pragmatic potential in the contemporary Ukrainian media space. The corpus of the factual material was compiled on the basis of well-known national and several regional media outlets, with preference given to Volyn mass media sources. It is found that statements concerning strikes on Russian military-industrial facilities are characterized by ironic and sarcastic overtones, evaluative connotations, emotionality, and expressiveness. Such potential is characteristic of combinations with figuratively used nouns and verbs that model contexts in which vocabulary related to festive-entertainment and official-ceremonial themes sharply contrasts with the actual content of the message. Attention is focused on occasional derivatives with a high level of semantic compression; it is emphasized that they create an effect of novelty, intensify the emotionality of the message, and serve as a symbolic means of verbalizing the narrative of victory. The article characterizes nominations that have undergone reinterpretation and semantic enrichment and contribute to changing the mode of information perception. Discursive markers structuring poly-stylistic utterances that convey information about Russian losses within a satirical and metaphorical framework are analyzed. Situational jargon nominations and euphemisms aimed at stylistic lowering and creating a humorous context with a mocking and ironic colouring were investigated. Conversational words and set expressions formed during the active phase of the Russian-Ukrainian war are described. Serving as verbal means of semantic accentuation, such linguistic units create an atmosphere of informal communication, shape a derogatory social evaluation of representatives of the enemy forces, and make the text more engaging. It is concluded that, within the Ukrainian information space during the period of the full-scale war, the media language underwent significant changes, marked by the penetration of colloquial elements into the journalistic style, which intensify the expressiveness of the text and perform evaluative and pragmatic functions.

Keywords: linguostylistic markers, media language of war, vocabulary, metaphor, emotionally evaluative and expressive colouring, verb, noun, derivative

Постановка проблеми. В українському інформаційному просторі періоду великої війни медіамова зазнала суттєвих змін, передумовою чого послугувала потреба швидко інтерпретувати насамперед воєнні реалії і пов'язані з ними суспільні настрої. Акцентуючи на інтенсивних зрушеннях у межах різних рівнів, а чи не найбільшою мірою лексико-семантичного та словотвірного, І. Завальнюк цілком умотивовано стверджує: «Словник медіа оновився, змінилися ключові слова епох, концепти. У мовлення широкого загалу ввійшли нові лексичні одиниці з військової, політичної сфер, а ті, що існували, набули нових стилістичних відтінків» (Завальнюк, 2023, с. 123). Активно використовувані в сучасній публіцистиці неологізми, емоційно-експресивна та оцінна лексика виконують не лише інформативну, а й мобілізаційну, ідентифікаційну та сугестивну функції. У цьому контексті особливого значення набувають лінгвостилістичні маркери, які функціують у повідомленнях про ураження ворожих об'єктів. Моделюючи тексти зазначеної тематики, такі мовні одиниці нерідко виходять за межі нейтрального опису подій і набувають метафоричного, іронічного або евфемістичного забарвлення. Вони не лише фіксують факти, а й конструюють їхнє емоційне сприйняття, формуючи в читача певну систему координат «свій – чужий», «успіх – поразка», «загроза – безпека». Медіамову воєнного часу вирізняють оказіональні утворення, жаргонізми, іронічні номінації, скеровані на експресивізацію висловлень, прагматично спрямоване осмислення подій та виникнення відповідних емоційних реакцій аудиторії. Дослідження лінгвостилістичних маркерів, засвідчених у новинному контенті про знищення об'єктів противника, актуальне, адже дає змогу простежити динаміку розвитку української лексики, виявити механізми формування мовного образу ворога та окреслити роль медіа у створенні національного наративу боротьби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноматичні лексичні одиниці, сфера вияву яких – інформаційний контент воєнного періоду, схарактеризовані в монографіях (Романюк, 2024; Костусяк, Навальна, 2025; Степаненко, 2024) і статтях багатьох науковців. Чимало праць присвячено студіюванню лінгвальних механізмів формування образу ворога, які розглянуто в річищі креативної вербалізації, стилістичного маркування, граматичних параметрів, графічного оформлення, емоційної оцінності та словотвірної мотивації (Баган, 2023; Костусяк, Навальна, Межов, 2023). Не менш цікавим видається окреслення ролі імпліцитних й експліцитних мовних засобів у створенні гумористичного ефекту (Бондаренко, 2024), а також дослідження метафоричних і метонімічних моделей та перифрастичних описових зворотів на позначення представників російської армії (Коваленко, 2024; Кошман, 2025). Попри значну кількість студій, у яких запропоновано багатовимірну інтерпретацію воєнного дискурсу, недостатньо опрацьованою залишається лексика, пов'язана з тематикою руйнування об'єктів противника. Такі мовні одиниці становлять важливий складник сучасного медійного простору, оскільки не лише фіксують воєнні реалії, а й виконують прагматичну та оцінну функцію.

Мета статті – проаналізувати основні лінгвостилістичні маркери медіамови війни, зокрема емоційно-експресивні та оцінні лексеми, а також переносно вжиті номінації в контекстах, пов'язаних з ураженням ворожих об'єктів і ліквідацією противника. Дослідження спрямоване на виявлення механізмів мовного конструювання воєнної реальності та визначення їхнього прагматичного потенціалу в сучасному українському медіапросторі. Корпус фактичного матеріалу сформовано на основі відомих усеукраїнських і деяких регіональних видань, серед яких надано перевагу волинським засобам масової комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Медіамову війни увиразнюють високий рівень експресивності та виразний прагматичним потенціал, закладені насамперед у заголовках, що інформують про атаки на російські підприємства, дотичні до військово-промислової сфери: *Українські дрони «привітали» з Днем Перемоги нафтовий об'єкт «Лукойлу» в Пермі* (заголовок) (<https://zn.ua>, 07.05.2026). У поданому реченні на реалізацію іронічно-саркастичного змісту й формування оцінної конотації, зокрема прихованого схвалення дій українських військових, спрямоване дієслово «привітали» з модифікованою семою доброзичливості. Перебуваючи поза закріпленою функцією моделювати позитивні комунікативні ситуації та потрапляючи в контекст про воєнні дії, переносно вжита лексема виконує роль евфемізованої назви атаки на ворожий виробничий комплекс. Такий прийом створює ефект мовної гри та посилює емоційний вплив на реципієнта. Крім того, офіційно-урочиста тональність, яку увиразнюють дієслово *привітали* й назва свята, що скеровує до російського пропагандистського дискурсу, різко контрастує із реальним змістом повідомлення про удар по російській інфраструктурі. Компресія змісту, іронії та алюзії на російській святковий наратив викликає в читача відповідні емоції і відчуття своєрідної відплати за безперервні обстріли українських міст. Експресію та відтінок сарказму зреалізовано в складному реченні, зокрема в його підрядній частині, де головний акцент припадає на предикат: *У Пермі, де цієї ночі «запалювали» українські дрони, скасували парад до 9 травня* (<https://www.5.ua>, 07.05.2026). Оформлене в лапках дієслово «запалювали» хоч і в розмовній комунікації стосується святково-розважальної тематики, але бере участь в описі подій, що мають тривожний характер. У такий спосіб автор натякає на неординарність, важливість і видовищність атаки та підкреслює вразливість російського тилу. Інформативність,

мовну креативність, оцінність і прагматичну орієнтованість віддзеркалює речення з оказіоналізмом *ППОцид: Традицію ППОциду продовжує 1-й окремих центр. У Запорізькій області бійці підрозділу знищили ЗРК «Тор-М2»* (<https://www.5.ua>, 08.05.2026). Виділений дериват утворено за моделлю похідних слів на зразок *геноцид*, *екоцид*, що мають виразно негативну конотацію, маркуючи відповідно насильство, жорстокість, злочини проти людяності та знищення природного середовища. Структурована аббревіатурою *ППО* й морфемою *-цид* експресивна неонімація *ППОцид* позначає системне та результативне ураження протиповітряної оборони противника. Аналізованому оказіоналізмові притаманний високий рівень семантичної компресії: в одному слові сконденсовано інформацію про характер дій, їхню інтенсивність й оцінне ставлення мовця. Потрапляючи в медійний простір, лексема *ППОцид* створює ефект новизни, посилює емоційність повідомлення, слугує символічним засобом вербалізації переможного наративу.

Експресивну маркованість виявляє низка заголовків, які містять фрагменти висловлень Президента України Володимира Зеленського: *Українські далекобійні санкції рухаються назустріч об'єктам військової інфраструктури РФ – Зеленський* (заголовок) (<https://news.online.ua>, 07.05.2026); *Зеленський наголосив, що українські далекобійні санкції рухаються назустріч віддаленим російським точкам* (<https://chas.news>, 07.05.2026); *Зеленський: Українські далекобійні санкції знову в Пермі – це понад 1500 кілометрів від фронту* (заголовок) (<https://www.ukrinform.ua>, 07.05.2026). У наведених конструкціях лексема суспільно-політичної тематики *санкції* набула переосмислення і, поєднуючись із прикметниковим епітетом *далекобійні*, актуалізує асоціації зі зброєю та військовими операціями. Аналізована іронічно-евфемістична назва українських ударів по російських об'єктах

разом із метафорично вжитим дієсловом *рухаються* посилюють емоційний вплив на реципієнта. На формування певної реакції адресата спрямований також еліптичний фрагмент *Українські далекобійні санкції знову в Пермі*, у якому зацентровано увагу на масштабності й результативності операції. Заголовки, що вирізняються експресивністю, метафоризацією та евфемізацією, не тільки змінюють модус сприйняття інформації, а й впливають на рівень клікабельності публікацій. Пор., наприклад, їх із близькою за змістом, проте емоційно стриманою медіаназвою статті з фактологічним форматом репрезентації подій: *Завод у Чебоксарах атакували українськими далекобійними ракетами «Фламінго», – Зеленський* (заголовок) (<https://www.volynpost.com>, 05.05.2026).

Група потужних дискурсивних маркерів, що актуалізують увагу читача, структурує висловлення полістильового характеру, як-от: *«Нафто-наливайка “Лукойл” в Пермі проінспектована 7 травня волелюбними “українськими птахами” Першого окремого центру безпілотних систем СБС на предмет залишків резервуарів, чопиків-краників та інших агрегатів прокачки нафти та її переробки», – наголосив він* (командувач СБС Роберт Бровді із позивним «Мадяр». – Авт.) (<https://zn.ua>, 07.05.2026). Наведена цитата поряд із лексемами військової тематики містить вторинні номінації, оказіональні деривати, метафоризовані одиниці, що не тільки орозмовлюють публіцистичний текст, а й виконують експресивну функцію, надають йому емоційності та саркастично-іронічного відтінку. На зниження стилю скерований ситуативно-жаргонний юкстапозит *нафто-наливайка*, другий компонент якого в українській лексикографії поданий ремаркою *розм.* і витлумачений як «магазин, кафе і т.ін., де торгують (звичайно на розлив) дешевими алкогольними напоями» (Широков, Тараненко, Єрмоленко та ін., 2018, с.512). У поєднанні з

фрагментом *чопики-краники та інші агрегати прокачки аналізований дериват* слугує засобом створення іронії та гумористично-сатиричного контексту. Роль імпліцитного виражального маркера високотехнологічного оснащення і контрольованості ситуації виконує метафорична номінація українських дронів. Конкретизацію оформленої в лапках сполуки «*українські птахи*» забезпечує прикметниковий епітет *волелюбні*, що бере участь у створенні символічно-переможного нарративу. Досягненню гумористичного ефекту сприяє і виражений дієприкметником предикат *проінспектована*, який підкреслює результативність дії. Усі проаналізовані мовні засоби не тільки передають інформацію про воєнні дії в комічно-метафоричній площині, а й виконують важливу комунікативно-прагматичну функцію. Принагідно додамо, що на використану командувачем СБС сполуку *волелюбний український птах* натрапляємо й в інших контекстах: *1500–2000 кілометрів вглиб російської території більше не є мирним тилом. Волелюбний український «птах» літає туди, коли завгодно і куди завгодно, – попередив Роберт Бровді* (<https://24tv.ua>, 28.04.2026).

Серед вторинних номінацій безпілотних літальних апаратів чільне місце посідає побудована на контрасті емоційно-оцінна сполука *добрі дрони*, яка з огляду на наявність/відсутність лапок має різне оформлення в досліджуваних медіа: *«Добрі дрони» знову навідалися до Москви: у РФ заявили про масовану атаку БпЛА* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 08.05.2026); *Добрі дрони завітали до російської Самари за 5 днів до параду в Москві* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 04.05.2026); *«Добрі» дрони долетіли до Уралу: до Єкатеринбурга завітала «бавовна»* (відео) (заголовок) (<https://tsn.ua>, 25.04.2026). Потрапляючи в незвичні контекстуальні умови, підпорядкована атрибутивна одиниця набуває розширення семної структури, зокрема підкреслює ефективність і важливість дії безпілотників.

Виразну образність конструкцій забезпечують предикати із закріпленим за ними значенням дружнього візиту. Виконуючи роль функційних еквівалентів дієслова *атакувати*, вони персоніфікують літальні апарати й водночас моделюють ситуації, у яких лексика мирного часу бере участь у створенні повідомлень воєнного періоду. Засобом маскуванню під ввічливі відвідини слугує сполука *завітала «бавовна»*, у якій використано активно тиражований в українських медіа й зрозумілий реципієнтові іронічний евфемізм, що виник внаслідок комічного переосмислення нейтральної назви тканини й набув значення вибухів на території Росії. Проаналізовані мовні одиниці, ужиті в поданих попереду медіаназвах публікацій, виконують низку важливих функцій, зокрема слугують засобом створення гумористичних ситуацій, пов'язаних з атаками Російської Федерації, дискредитують ворога через іронічне зниження його соціальної оцінки, формують позитивно-оцінне сприйняття дій українських військових.

Поєднання інформаційної інтриги, емоційності, оцінності й образності реалізує конструкція, структурована нейтральною лексикою воєнної тематики та розмовними одиницями, зокрема й з експресивним відтінком: *Вибухи під Москвою: під атакою «жирна» ціль оборонки РФ* (заголовок) (<https://tsn.ua>, 07.05.2026). Стилiстично маркована сполука *«жирна» ціль оборонки РФ* надає висловленню сенсаційності, а вжита в ньому атрибутивна одиниця *«жирна»*, яка зазнала семного збагачення, указує на важливість, цінність і значущість об'єкта ураження. Написання аналізованої лексеми в лапках сигналізує про іронічне прочитання заголовкового речення і формує позитивне сприйняття інформації українською аудиторією. Військовий жаргонізм *оборонка* орозмовлює текст і функціонує як стилістично знижений варіант словосполучення *оборонна промисловість*. Таке скорочення, що виникло

внаслідок структурно-семантичної компресії, сприяє динамічності заголовка й надає йому неофіційного звучання.

Близькими за функційним потенціалом є переносно вжиті дієслова, представлені в текстах про ураження російських будівель: *У російській Пермі безпілотник врізався у житлову багатопверхівку під час масштабної атаки дронів на місто* (<https://enovosty.com>, 07.05.2026). Семантичного переосмислення набув предикат *приземляти*, ужитий у реченнях про невдалу роботу ворожої протиповітряної оборони, унаслідок чого український літальний апарат пошкодив російський житловий об'єкт: *Вороже ППО приземляє українські дрони на житлові будинки росіян* (<https://www.5.ua>, 07.05.2026); *У кремлі заявляють про збиття безпілотників, проте не уточнюють, що приземляють дрони на власні житлові будинки* (<https://www.5.ua>, 07.05.2026). Виділені дієслова моделюють контексти, які містять прихований сарказм і формують у читача оцінне ставлення до описаного. На впотужнення емоційного модусу висловлень воєнного змісту, зокрема й пов'язаних зі знищенням російської техніки та окупаційної армії, скеровані жаргонізми *відмінувати* й *мінуснути*: *У ніч на 14 вересня військова контррозвідка СБУ та ВМС провели унікальну спецоперацію біля Євпаторії – «відмінували» російський комплекс ППО «Тріумф» вартістю 1,2 млрд доларів* (заголовок) (<https://volynonline.com>, 14.09.2023); *Офіцер ЗСУ повідомив, що в ніч на 13 червня воїни ЗСУ «відмінували» Горячева та ще ряд старших офіцерів штабу 35-ї загальновійськової армії РФ* (<https://konkurent.ua>, 13.06.2023); *Українські воїни-захисники протягом минулої доби знищили майже тисячу окупантів, а також «мінуснули» певну кількість військової техніки* (<https://www.volynpost.com>, 26.10.2025); *Підрозділи Волинської бригади тероборони спільно з підрозділами зведеного батальйону Національної події «Захід» «мінуснули» ще один російський танк* (<https://www.volynpost.com>,

31.05.2023); *Українські дрони в Криму «мінуснули» літак, три катери і судно забезпечення окупантів. Відео* (заголовок) (<https://www.volynpost.com>, 05.05.2026). Виділені дієслова, що за емоційно-експресивним потенціалом значно поступаються синонімічним одиницям *знищити, ліквідувати, вивести з ладу*, створюють атмосферу неофіційної комунікації, реалізують функцію стилістичного зниження та роблять текст медійно привабливішим. На формування ефекту мовної гри, експресивізацію висловлення, привертання уваги читача та створення невимушеного тону комунікації з аудиторією скероване дієслово кулінарно-гастрономічної тематики *підсмажити*, ужите в текстах про знищення військових засобів противника: *Бійці 100-ї бригади разом з артилеристами 45-ї бригади «підсмажили» зенітну гармату С-60* (відео) (заголовок) (<https://konkurent.ua>, 18.08.2023).

Серед оцінно-прагматичних маркерів, засвідчених в українському воєнному медіадискурсі, важливе місце посідають номінації російських загарбників. Негативне ставлення до них увиразнюють оказіональні мовні одиниці: *У ЗСУ показали кадри знищення одноразових російських штурмовиків у районі Покровська* (заголовок). *Військові називають таких російських солдатів штурмовиками-«одноразками», оскільки РФ фактично відправляє їх в один кінець* (<https://zn.ua>, 07.05.2026). Прикметник *одноразових*, стилістично маркований юкстапозит *штурмовиками-«одноразками»* та сполука *в один кінець* формують знижувальну соціальну оцінку представників ворожих військ, надають їм глумливо-іронічного відтінку, а всьому фрагментові – осудливого забарвлення. Схожою за функційним навантаженням і прагматичним потенціалом є заголовкова конструкція із запозиченою номінацією *фіаско*, використання якої задає інтерпретаційний вектор повідомлення і створює ефект приниження

ворога: *Фіаско в підземеллі: на Сумщині ліквідовано окупантів, що лазили в трубі* (заголовок) (<https://irtafax.com>, 07.05.2026).

У досліджуваному контенті трапляються стійкі висловлення, утворені в період активної фази російсько-української війни. Такі мовні одиниці, слугуючи вербальним засобом смислової акцентуації, емоційності й експресивності, приваблюють реципієнта, спонукають його ознайомитися з текстом публікації. Лаконічне, легке й доступне подання інформації забезпечує фразеологізм *відправити (вирушити) на концерт Кобзона* та його модифікації, що конденсовано експлікують ліквідацію окупантів і від початку повномасштабної агресії активно функціують в українському медіапросторі: *Протягом минулої доби українські захисники відправили на концерт Кобзона понад 1000 окупантів* (<https://www.volynpost.com>, 08.02.2026); *Ще 560 окупантів вирушили на концерт до Кобзона – Генштаб* (заголовок) (<https://www.volynnews.com>, 26.11.2022); *На рахунку цього екіпажу вже ціла низка приголомшливо зухвалих бойових виїздів, за результатами яких десятки й десятки окупантів відправилися прямісінько на «концерт Кобзона»* (<https://konkurent.ua>, 10.03.2025); *Ще 150 шанувальників Кобзона відправили на концерт* Генштаб оновив дані про втрати ворога (заголовок) (<https://www.volynnews.com>, 05.07.2022); *Українські захисники виписали ще 200 перепусток для окупантів на концерт Кобзона – Генштаб* (заголовок) (<https://www.volynnews.com>, 16.09.2022); *Ще 460 окупантів дістали контрамарки на концерт Кобзона – Генштаб* (заголовок) (<https://www.volynnews.com>, 07.09.2022); *Діджей із волинської бригади дарує загарбникам квитки на концерт Кобзона* (заголовок) (<https://www.volynpost.com>, 03.08.2024). Виразними лінгвостилістичними маркерами слугують оказіонально вжиті слова *контрамарки* та *квитки*, які в поданих конструкціях зазнають семантичної трансформації, метафорично інтерпретуючи смерть ворога. Вони посилюють

експресивність висловлення та перетворюють інформацію про втрати росіян на символічно-сатиричний наратив. За слушними спостереженнями Д. Сизонова, використання фразеологізмів у медіатексті «є не тільки показником компресії мовних ресурсів, а й ефективною технологією впливу на реципієнта» (Сизонов, 2024, с. 289).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у публікаціях про ураження ворожих об'єктів лінгвостилістичні маркери набувають метафоричного, іронічного або евфемістичного забарвлення. Вони не лише беруть участь в інтерпретації фактів, а й конструюють їхнє емоційне сприйняття і, окрім інформативної, виконують мобілізаційну, ідентифікувальну, сугестивну, оцінну та інші функції. Медіамову окресленої тематики вирізняють оказіональні утворення, жаргонізми, вторинні номінації, скеровані на експресивізацію повідомлень і прагматично спрямоване осмислення подій. Висловленням про удари по російських військово-промислових комплексах притаманний іронічно-саркастичний зміст, оцінна конотація та емоційність. Такий потенціал характерний для сполук із переносно вжитими іменниками та дієсловами, що моделюють

контексти, у яких лексика святково-розважальної та офіційно-урочистої тематики різко контрастує із реальним змістом повідомлення про руйнування російської інфраструктури. Важливу роль відіграють оказіональні деривати з високим рівнем семантичної компресії, що створюють ефект новизни, посилюють емоційність повідомлення, слугують символічним засобом вербалізації переможного наративу. У сучасному воєнному медіапросторі представлені номінації, які зазнали переосмислення і семного збагачення та сприяють зміні модусу сприйняття інформації, а також ситуативно-жаргонні лексеми й евфемізми, скеровані на створення гумористичного контексту з глумливо-іронічним відтінком. Розмовні слова та утворені в період активної фази війни стійкі сполуки, що слугують вербальним засобом смислової акцентуації, у досліджуваних текстах створюють атмосферу неофіційної комунікації, формують знижувальну соціальну оцінку представників ворожих військ і надають повідомленням привабливості.

Перспективу наукових розвідок убачаємо в комплексному дослідженні динаміки інших тематичних груп лексики, визначення їхньої лінгвостилістичної та комунікативно-прагматичної своєрідності в різних жанрах українського медійного дискурсу.

Література

- Баган, М. (2023). Вторинна номінація захисників і ворогів України на тлі російського вторгнення 2022 р.: лінгвоаксіологічний і дериваційний аспекти. *Slavia Orientalis*, vol. LXXII, no 1, с. 173–190. <https://doi.org/10.24425/slo.2023.145204>.
- Бондаренко, А. (2024). Лінгвостилістичний простір комічного в період російсько-української війни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 39, с. 7–16. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-39-01>.
- Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: монографія / за ред. С. Романюк. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. 240 с. URL: <https://www.wuw.pl/product-pol-19651>.
- Завальнюк, І. (2023). Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць, вип. 37, с. 120–129. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>.

- Коваленко, Б. (2024). Вторинна номінація як засіб створення образу ворога (на матеріалі онлайн-ресурсу). *Філологічний часопис*, вип. 2(24), с. 36–49. [https://doi.org/10.31499/2415-8828.2\(24\).2024.317046](https://doi.org/10.31499/2415-8828.2(24).2024.317046).
- Костусяк, Н., Навальна, М. (2025). *Російсько-українська війна в об'єктиві мови*: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 340 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/27735>.
- Костусяк, Н., Навальна, М., Межов, О. (2023). Вербальні ідентифікатори ворога: культуромовні й деестетизовані моделі. *Slavia Orientalis*, vol. LXXII, no 4, s. 893–905. <https://doi.org/10.24425/slo.2023.148592>.
- Кошман, І. (2025). Вторинні номінації як інструмент формування експресивності медіатексту (на прикладі видання «Лінія оборони»). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, т. 36 (75), № 5, ч. 2, с. 210–224. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.2/33>.
- Сизонов, Д. Ю. (2024). *Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінгвостилістичний та комунікативно-функціональний ресурс*. (Дис. докт. філол. наук), Київ, 439 с.
- Словник української мови у 20 томах*. Том 9: Міщанин – Настукувати (2018) / Редкол.: В. А. Широков, О. О. Тараненко, С. Я. Єрмоленко [та ін.]. Київ: Наукова думка, 912 с. URL: <https://archive.org/details/9sum20/page/3/mode/2up>.
- Степаненко, М. (2024). *Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.)*: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 804 с.

References

- Bahan, M. (2023). Vtorynna nominatsiia zakhysnykiv i vorohiv Ukrainy na tli rosiiskoho vtorhnennia 2022 r.: lnhvoaksiolohichni i deryvatsiinyi aspekty [Secondary Nomination of Defenders and Enemies of Ukraine As Seen against the 2022 Russian Invasion: Lingua-Axiological and Derivative Aspects]. *Slavia Orientalis*, vol. LXXII, no. 1, pp. 173–190. (in Ukrainian).
- Bondarenko, A. (2024). Lnhvostylistychnyi prostir komichnoho v period rosiisko-ukrainskoi viiny [The linguistic and stylistic space of the comic during the Russian-Ukrainian war]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics): collection of scientific works*, no. 39, pp. 7–16. (in Ukrainian).
- Dosvid viiny. Mediino-dyskursyvnyi prostir suchasnoi Ukrainy: monohrafiia [The experience of war. Media and discursive space of modern Ukraine] (2024) / Ed. S. Romaniuk. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 240 p. URL: <https://www.wuw.pl/product-pol-19651>. (in Ukrainian).
- Zavalnuk, I. (2023). Syntaksychni odyntytsi v movi vitchyznanyh masmedia periodu rosiisko-ukrainskoi viiny: onovlenna zmistu I struktury [Syntactic units in the language of domestic mass media during the period of the Russian-Ukrainian war: update of content and structure]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics): collection of scientific works*, no. 37, pp. 120–129. (in Ukrainian).
- Kovalenko, B. (2024). Vtorynna nominatsiia yak zasib stvorennia obrazu voroha (na materiali onlain-resursu) [Secondary Nomination as A Means of Creating the Image of The Enemy (based on the material of the online resource)]. *Philological Review*, no. 2(24), pp. 36–49. (in Ukrainian).
- Kostusiak, N., Navalna, M. (2025). *Rosiisko-ukrainska viina v obiektyvi movy*: monohrafiia [The Russo-Ukrainian war through the lens of language]. Lutsk: Vezha-Druk, 340 p. (in Ukrainian).

- Kostusiak, N., Navalna, M., Mezhev, O. (2023). Verbalni identyfikatory voroha: kulturomovni y deestetizovani modeli [Verbal Identifiers of the Enemy: Cultural-Linguistic and Deaestheticized Models]. *Slavia Orientalis*, vol. LXXII, no. 4, pp. 893–905. (in Ukrainian).
- Koshman, I. (2025). Vtorynni nominatsii yak instrument formuvannia ekspresyvnosti mediatekstu (na prykladi vydannia «Linii oborony») [Secondary Nominations as A Tool for Forming the Expressiveness Of Media Text (On The Example Of The Publication «Linii oborony»)]. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Journalism*, vol. 36 (75), no. 5, pp. 210–224. (in Ukrainian).
- Syzonov, D. Yu. (2024). *Media Phraseology in the Information Space of Modern Ukraine: A Linguistic-Stylistic and Communicative-Functional Resource*. (Dissertation for the degree of Doctor of Sciences). Kyiv, 439 p. (in Ukrainian).
- Dictionary of the Ukrainian Language in 20 Volumes. Volume 9: Mishchany – Nastukuvaty* (2018) / Editorial Board: V. A. Shyrokov, O. O. Taranenko, S. Ya. Yermolenko [ta in.]. Kyiv: Naukova dumka, 912 p. (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. (2024). *Polityka i viina: zakonmirnosti ta paradoksy movnoho rozvytku (2022–2023 rr.): monohrafiia* [Politics and War: Patterns and Paradoxes of Language Development (2022–2023)]. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I. S., 804 p. (in Ukrainian).

Автори

Наталія Костусяк, доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови та лінгводидактики
e-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>

Олександр Демидюк, здобувач наукового ступеня доктор філософії
e-mail: Demydiuk.Oleksandr2024@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0006-3207-2174>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Nataliia Kostusiak, Doctor of Philological Science, Head of the Department of the Ukrainian Language and Linguodidactics
e-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>

Oleksandr Demydiuk, PhD student
e-mail: Demydiuk.Oleksandr2024@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0006-3207-2174>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.161.2'373.232:070 811.161.
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-09

Відпрізвищні апелятивні утворення у фокусі масової медійної комунікації: семантика, структура, стилістика, прагматика

Микола Степаненко <https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

Надійшла до редакції: 17.02.2026 • Схвалено до друку: 17.03.2026

Анотація

У статті проаналізовано дериваційний, семантичний, конотаційний, прагматичний ресурс новотворів, вибазуваних на основі прецедентного оніма *Єрмак* як першого компонента антропонімної формули Єрмак Андрій Борисович, з'ясовано роль і місце їх у структурі різножанрових медіадискурсів. Ідентифіковано інваріантне значення похідних субстантивних, ад'єктивних, вербальних, адвербіальних лексичних одиниць – «усе, що прямо або опосередковано пов'язане з прецедентним ім'ям політика, державного функціонера А. Єрмака»; схарактеризовано семантичну наповнюваність конкретних репрезентантів досліджуваної моделі «онім → апелятив», гіперо-гіпонімійні, дериваційні, варіантні, ізофункційні, синоніміїні відношення і зв'язки, що існують між ними; встановлено амплітуду пейоративності та мовні засоби експлікування її. Доведено, що на формування семантико-конотаційного потенціалу прецедентного імені А. *Єрмак*, яке є компонентом медійного дискурсу, впливають інтра- та екстралінгвальні чинники з особливим виявом релевантності останніх як суспільної рефлексії на стиль політичного режиму, недемократичного, авторитарного керівництва А. Єрмака.

Ключові слова: масова комунікація, медіадискурс, модель «онім → апелятив», прецедентне ім'я *Андрій Єрмак*, відонімні апелятивні утворення, пейоративна конотація, суфіксальний дериват

UDC 811.161.2'373.232:070 811.161.
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-09

Appellative Derivatives from Proper Names in the Focus of Mass Media Communication: Semantics, Structure, Stylistics, Pragmatics

Mykola Stepanenko <https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Received: 17.02.2026 • Accepted: 17.03.2026

Abstract

Introduction. The article emphasizes that media discourse promptly and systematically registers the changes taking place in society, interpreting them as established facts supported by irrefutable arguments, as multifaceted emotional phenomena requiring clarification and specification, or as arguments grounded in weighty or incontestable assertions or refutations. The object of the study is a specific layer of deonymic appellatives that undergo derivational, graphic, and orthographic transformation, thereby acquiring a marked connotative specification, predominantly of a negative evaluative nature. **Purpose.** The aim of the article is to provide a comprehensive analysis of the informative significance and the semantic-connotative potential of appellatives formed on the basis of the precedent anthroponym *Yermak* as the first component of the anthroponymic formula *Yermak Andrii Borysovykh* within the structure of media discourse from 2019 to early 2026. **Results.** The main focus is placed on determining the role and position of the analyzed deproprietary units within various genre-specific media discourses. The invariant meaning of the derived lexical units has been identified; the semantic content of specific representatives of the “onym → appellative” model has been characterized; and the specified or modificational meanings assigned to them have been distinguished. In media space, these meanings emerge as individual or collective reflections on A. Yermak as a politician, a state official, and a person who has illegitimately expanded the scope of his authority. Hyperonymic-hyponymic, derivational, variant, isofunctional, and synonymic relations and connections existing among the appellative units have been established. The amplitude of pejorativity and the linguistic means of its explication have been analyzed. It has been demonstrated that the formation of the semantic-connotative potential of the precedent name A. Yermak in media discourse is influenced by both intralingual and extralingual factors, with the latter showing particular relevance. **Conclusion.** Specific representatives of the “onym → appellative” model not only nominate a concrete or generalized personality but also construct the factual basis of the reported content, persuasively argue its strategic mini-narratives, and focus valuable information about the synchronic cross-section of Ukrainian history—its contemporary period. Deproprietary derivative units are endowed with multifunctional properties: they serve not only as semantic dominants but also as connotative indicators and characterizing factors of the precedent personality.

Keywords: diplomatic discourse, language of diplomacy, euphemism, euphemisation, media practices, Russian-Ukrainian war, strategy, frame

Постановка проблеми. Медійний дискурс оперативно й системно фіксує зміни, які відбуваються в суспільстві, інтерпретуючи їх із різних позицій – як факт із неспростовними аргументами, як багатогранне емоційне явище, що потребує уточнення, конкретизації, як довід, опертий на вагомій або неспростовній твердження чи заперечення. На нього постійно впливають екстралінгвальні, соціокультурні, психологічні та інші чинники, які, синтезуючись, уможливають перетворення його на засадничі основи формування концептуальної картини світу загалом, окремо взятого соціуму, а також мікркосму індивідуума в його особному та узагальненому представленні. Це виразно демонструє такий стратегійний компонент дискурсу, як прецедентні події та прецедентні особистості. Характеристика прецедентної особистості з погляду синхронії, тобто інтерпретування її як активного суб'єкта того, що відбувається в певний історичний період і має свої позитивні чи негативні наслідки, є винятково **актуальною**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема прецедентності в різних її вимірах знайшла своє належне відображення в працях багатьох лінгвістів: А. Архангельська, А. Берестова, С. Бибик, Ю. Великородна, С. Гриценко, Є. Єрмоленко, І. Завальнюк, А. Загнітко, О. Ільченко, М. Карпенко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк, Г. Кицак, Ж. Колоїз, Т. Космеда, Н. Кондратенко, В. Корольова, О. Микитюк, О. Пишньоха, А. Петренко, І. Покровська, Є. Сазонова, І. Сахарук, Г. Сюта, М. Торчинський І. Фаріон, Ю. Цигвинцева та ін.

Об'єктом дослідження обрано прізвище *Єрмак*, що є першим компонентом антропонімної формули *Єрмак Андрій Борисович*. Воно активно функціонує в медійному дискурсі й зазнає дериваційної, графічної, орфографічної трансформації, унаслідок чого набуває виразної конотаційної специфікації, головню пейоративної. На основі цього

пропріатива виникла низка похідних утворень, які, за незначним винятком, зберігають закріплене за пропріативом-основою емоційно-оцінне тло. Аналізовані одиниці об'єднано в дві моделі: «онім → онім» та «онім → апелятив», пор.: **Його Єрмачество** *призначило свого кума [Андрія Пишного] покерувати головним банком країни* (ОКТЧ, 14.02.2024) і *Країна потребує знищення ермаківщини не тільки по формі, а і по суті* (F, 03.01.2025).

Компонентну структуру першої моделі – «онім → онім» – репрезентують новотвори на взірць *Є(є)рмачище*, *Є(є)рмачило* разом із їхніми графічно та орфографічно акцентованими варіантами на зразок *Є(є)рмачело*, *Є(є)р-мрак*. Аугментативні суфікси, графічна деривація, капіталізація або декапіталізація, дефісація, фамільна частка – типові мовні маркери ступеня вияву негативної оцінки Андрія Єрмака як політичного, державного функціонера, як індивідуума з притаманними йому особистісними якостями. Для одних авторів медійних текстів цей набір пейоративних індикаторів – «просто гра, розвага», тоді як інші активно послуговуються ними «з метою поглибити зміст тексту, зашифрувати його, виводячи в інтертекстуальний дискурс», а в єдності вирізнені технології засвідчують вельми сутнісну річ: у винятково важливій для суспільного життя медійній сфері «сьогодні з'явилася велика свобода у виборі засобів візуальної організації тексту» (Кицан, 2014, с. 113-114).

Предметом пропонованого дослідження послужила друга модель – «онім → апелятив», основу конституентного складу якої сформували такі відпропріальні новотвори: *ермакізація*, *деермакізація*, *ермацтво*, *ермаківство*, *ермаківщина*, *ермакратія*, *ермакізм*, *ермаківець* (*ермачиха*, *ермаківці*), *антиермаківець* (*антиермаківці*), *ермаченя* (*ермаченята*), *ермача* (*ермачата*), *д'ермача*

(д'єрмачата), ермаченятко (єрмаченятка), ермачик (єрмачики), під'єрмачник (під'єрмачниця, під'єрмачники), ермачня, ермаччя, ермакування, ермачення, є(Є)рмак-гейт, ермакувати (заєрмакувати, роз'єрмакувати, з'єрмакувати), ермачити (заєрмачити, роз'єрмачити, з'єрмачити), ермаківський (під'єрмаківський), антиєрмаківський, по-єрмаківськи (по-єрмаківському). Вони функціують як деривати різних словотвірних типів; утворені за різними дериваційними зразками; репрезентують специфічні диференційовані значення, для яких ідентифікувальною є сема 'усе, що прямо або опосередковано пов'язане з прецедентним ім'ям Андрій Єрмак'; мають неоднакове експресивне навантаження; належать до різних частин мови; виявляють дистрибутивну активність; перебувають у відношенні словотвірної ізофункційності з іншими відпрізвищними утвореннями; семантично кореляють із неоднотипними щодо формально-граматичної організації мовними одиницями – словами, словосполученнями, вторинними номінуваннями – і зберігають свої іманентні властивості; постають як лінгвокреативні феномени, що передають у неординарній, оказіональній формі індивідуальне або колективне ставлення до прецедентної особистості й інших іменованих реалій.

Мета статті – комплексний аналіз інформативної значущості, семантико-конотаційного потенціалу апелятивів, сформованих на базі прецедентного антропоніма *Єрмак*, у структурі медійного дискурсу 2019 – початку 2026 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відпропріальні утворення, що входять до моделі «онім → апелятив», зближує з тими, які є компонентами моделі «онім → онім», спосіб творення – типовий суфіксальний і нетиповий префіксальний. Аналізований розряд формують також префіксально-суфіксальні та композитні одиниці. Суфіксальні деривати з нейтральною і

меліоративною оцінкою в обстежуваному матеріалі представлені поодинокими прикладами. Загальні назви з пейоративною конотацією, які наділені високим ступенем продуктивності, є поліфункційними щодо семантичної наповнюваності (моносемантичні / полісемантичні), соціальної спрямованості (загальноновживані / індивідуально-авторські), частиномовної належності: іменники (77%), прикметники (8%), дієслова (11)%, прислівники (4%). Функційне ядро становлять субстантивні суфіксальні утворення. Поява негативно конотованих номінувань «пов'язана з концентрацією емоцій, що накопичилися як національна реакція на певні явища, події в країні та за її межами» (Куцак, 2023, с. 363), до яких причетний А. Єрмак, запереченням політики і способу правління (Клименко, 2014, с. 57), яке він уособлював.

Аналіз дериваційного ланцюга з онім-основною *Єрмак* найлогічніше розпочати з іменника *єрмакізація* з притаманною йому семантикою «посилення впливу Андрія Єрмака на внутрішні та зовнішні процеси сучасного українського державотворення», з якою прямо або опосередковано пов'язані причиново-наслідковими відношеннями значення, що їх репрезентують інші відонімні апелятиви досліджуваної парадигми: *Апофеоз – «єрмакізація» зовішньої політики і постійні поступки Москви. Заява Генерального прокурора Кравченка «За кожним прийду особисто» викликала обурення! Чи означає це, що «єрмакізація» в Україні лише змінила обличчя?* (ІзУ, 13.12.2025); *Єрмакізація України: як головний менеджер руйнує зовнішню і внутрішню політику* (S, листопад, 2025). Єрмакізацію спочатку сприймали як ще одну зміну керівництва Офісу Президента України з украпленими в неї негативними застереженнями. Цей асоціативно-мисленневий процес зумовлений тим, що попередні очільники «постійно діючого органу, який утворює Президент України, щоб забезпечити

здійснення своїх повноважень глави держави» (Стріха, 2001), скомпрометували себе в очах соціуму та дискредитували очільників держави своєю нефаховою, політично заангажованою, часто запроєктованою на особисті інтереси діяльністю. А. Єрмаку вдалося за максимально короткий термін перебрати на себе ті важливі функції, дії та завдання, що не входили до кола його посадових обов'язків. Лексема ермакізація розширила свій значеннєвий обсяг і поповнила чинну пейоративну відонімну парадигму з таким компонентним складом: табачникізація, медведчукізація, балогізація, богданізація. А. Єрмака почали іронійно йменувати не першою, але й не другою за впливовістю людиною в країні (УП, 01.12.2025), співпрезидентом Зеленського (БС, 08.07.2025), державою в державі Зеленського (УМ, 03.12.2025), нашим віцепрезидентом (ВЗ, 01.12.2023), необраним монархом (І, 24 липня 2025), необраним царем (VІ, 24.07.2025), Генеральним секретарем (News, 27.10.2024), наркомом НКВС (News, 27.10.2024).

Силу впливу політика й державного функціонера Єрмака, який незаконно сам собі делегував посадові повноваження, що мають стосунок до стратегійних внутрішніх та зовнішніх процесів українського державотворення, промовисто віддзеркалює словосполучення **тотальна ермакізація: Тотальна «ермакізація» з трьома менеджерами вела нас до поразки** (F, 08.12.2025). Воно своїм основним змістом відразу, без удавання до когнітивних дій асоціюється з такими силоміцними запровадженнями активного розвитку інших мов, культур, традицій і под. в нашій державі в різні історичні періоди становлення її, як **тотальна русифікація** [тотальна російізація, тотальна росіянізація, тотальна москалізація, тотальна московізація, тотальна кацапізація, тотальне обрусіння, тотальне російщення, тотальне з(по)російщення, тотальне московлення, тотальне о(об, з, по)московлення, тотальне москалення, тотальне о(об, з, по)москалення,

тотальне московщення, тотальне з(о, по)московщення], тотальна полонізація, тотальна мадяризація, та ін.

Вершинним індикатором пейоративности в аналізованій аксіологійній царині можна вважати лексично, відповідно й семантично та конотаційно, трансформовану на рівень умовного гасла «Сьогоднішня Україна» «знамениту» ленінську формулу Комунізм – це радянська влада плюс електрифікація всієї країни», що стала однією з найважливіших ідеологем радянської доби, коли «будівничі соціалізму» перетворювали аграрний СРСР на індустріальну країну із зацентрованим процесом широкого впровадження електричної енергії в різні сфери суспільного життя, тобто електрифікації. Ідеться про лінгвокреативний вираз Україна сьогодні – це **війна плюс Єрмакізація всієї країни** (БС, 13.09.2024). Функцію змістової домінанти в ньому виконує лексема ермакізація. Варто зауважити, що згадувану ленінську формулу в медійному просторі творчо препарувували до інших подій, що відбувалися в Україні: **Плюс референдумізація всієї країни**. Вже не вперше чую заклики до повного народовладдя через проведення референдумів... (Цит. за: Лексико-словотвірні інновації, 2022, с. 94). Перед нами той вид мовної гри на афористичному зрізі, який «дає змогу привернути увагу та наповнити всім відомі фрази новими смислами» (Космеда & Халіман, 2013, с. 74) й відповідними оцінними якостями.

Функцію актуалізатора значеннєвих відтінків, що їх може передавати відонімний апелятив ермакізація, виконують також сполучувані з ним компоненти – окремі лексеми (влада, престол, трон, уряд, коаліція, країна, держава і под.), синтаксично вільні або напіввільні словосполучення (державне управління, система правління, система нагляду, система контролю, органи влади, законодавча влада, виконавча влада, судова влада та ін.), лексичні словосполучення,

насамперед назви державних установ, організацій (*Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, Генеральна прокуратура України, НАБУ, САП, МВС, СБУ* й под.): **Єрмакізація влади** (АР, 27.05.2024); **Чому тотальна «єрмакізація» державного управління** (F, 08.12.2025); **«Єрмакізація» МВС** (ЦН, 14.07.2021). Модифікаційною семантикою наділені конструкції, у яких прионімну позицію заповнюють лексеми *держава, країна* та хоронім *Україна*: **Але єрмакізація країни триває** (БС, 24.12.2025); **Єрмакізація України: як головний менеджер руйнує зовнішню і внутрішню політику** (УТ, 17.02.2023). Вони повідомляють про узурпацію влади окремою особою, про небезпеку авторитаризму.

Коли до вжитку входило слово *єрмакізація*, негативнооцінний ефект якого інтенсивно нарощувався, у розряді продуктивних відонімних утворень активно побутувала лексична одиниця *дебогданізація*, утворена на основі прізвища *Богдан* як компонента антропонімної формули *Богдан Андрій Йосипович* (керівник Офісу Президента України з 25 червня 2019 до 11 лютого 2020 року). Вона реалізувала семантику «втрата впливу Андрія Богдана на процеси державотворення» без експліцитно заманіфестованих конотаційних супроводів: **Дебогданізація Зеленського. Як тепер працює Офіс президента...** (УП, 16.03.2020).

Промовистою вербальною реакцією спільноти на відверто демонстровану позастатусну, а почасти й некваліфіковану, невмотивовану регламентну діяльність А. Єрмака, яка розрахована на формування самоіміджу впливової, навіть виняткової особи в державі, стало слово *деєрмакізація*. Воно контрастує широтою свого значенневого й конотаційного спектра із семантикою лексичної одиниці *дебогданізація*: «втрата впливу Андрія Єрмака на процеси державотворення», «процеси, спрямовані на витіснення, усунення стилю поведінки Андрія Єрмака»,

«несприйняття недемократичного, авторитарного стилю управління Андрія Єрмака» тощо»: **Де-міндічізація бюджету і деєрмакізація управління: «ЄС» вимагає «вчистити схеми Міндіча» з держбюджету та спрямувати 200 млрд грн на оборону** (Муг, 01.12.2025); **В межах «деєрмакізації» керівництво президентської фракції розглядає можливість звільнити Олексія Кулебу** (УП, 08.02.2025).

Відонімне утворення *деєрмакізація* опинилося в розряді високочастотних лексем після оприлюдненого в листопаді 2025 року масштабного розслідування НАБУ та САП про корупцію в українському енергетичному секторі. Для новотвору *деєрмакізація* типовим стало функціонування в ролі першого компонента заголовкового комплексу, якому відведено роль своєрідної інтродукції до повідомлюваного в основній частині медійного дискурсу: **«Деєрмакізація»: які кадрові зміни можуть відбутися в уряді та держорганах** (УП, 08.12.2025).

З лексемою *єрмакізація* в близьких семантичних зв'язках, вибудованих на засадах причиново-наслідкової детермінації, перебувають виразніші щодо пейоративності відпропріальні новотвори *єрмакратія, єрмаківщина, єрмакізм* із відчутним переважанням у медійному просторі лексичних одиниць із формантом *-щин-а*.

Лексема *єрмакратія* репрезентує значення «посилення влади А. Єрмака»: **Єрмакратія Перш ніж обурюватись Безуглою та Арестовичем в зеленій команді – згадайте, хто їх туди привів** (F, 10.10.2025). Дослідники наголошують, що в умовах інтенсифікації впливу суспільства на владу спостережено активне творення оказіональних композитів із кінцевою семантично акцентованою основою *-кратія(a)* (від грец. κράτος – *сила, влада*): *бандократія, баблократія, кумократія, шутократія, хамократія, газократія, гепократія, ліфтократія, плутократія, ідітократія, клоунократія* (Карпіловська, Кислюк & Клименко, 2024, с.228), з-поміж яких і відпрізвищні

апелятиви; *кучмократія, путінократія, лукашенкократія, трампократія* та ін.

Відонімні лексичні одиниці *ермаківщина, ермакізм* актуалізують значення «політичний режим, стиль управління Андрія Єрмака», для якого родовою є семантика «суспільне явище з відтінком негативної емоції» (пор.: Словотвір сучасної української літературної мови, 1979, с.85): **Єрмаківщина** *іде у минуле...* (ВЗ, 03.23.2025); *Фракція наполягає: звільнення Єрмака не вирішує політичної кризи без демонтажу «ермакізму»* (F, 01.12.2025). Варто наголосити, що деривати словотвірного типу із суфіксом *-щин-а* (*-чин-а, івщи-а*), для яких «мотивуючими ... виступають власні імена історичних осіб або літературних героїв» (Словотвір сучасної української літературної мови, 1979, с.85), а також політиків, державних діячів, чиновників різного рангу, представників великого капіталу та ін., активно побутують в українському медіадискурсі новітньої доби з конкретизованим функційним виплеском у добу правління, активного політичного життя, фінансового росту носіїв цих імен: *кравчуківщина, кучмівщина, ющенківщина, януковичівщина, порошенківщина, зеленщина, путінщина, лукашенківщина, литвинівщина, лазаренківщина, тимошенківщина, яценюківщина, азаровщина, шмигальщина, омельченківщина, кернесівщина, ківаловщина, тягнибоківщина, разумковщина, табачниківщина, медведчуківщина, балогівщина, ахметівщина, коломойщина, пінчуківщина*. Вирізані та інші численні відонімні номінації, за справедливим твердженням Н. Кондратенко, «формують нову політичну міфологію» (Кондратенко, 2015, с.124), зберігаючи стійкий ментальний і мовний, зокрема словотвірний, зв'язок зі старою політичною міфологією, представленою прецедентними відантропонімними номінаціями на зразок *муравйовщина, денікінщина, петлюрівщина, єжовщина, беріївщина, сталінщина, брежневщина, гorbачовщина, шелестівщина*

й под. У досліджуваному матеріалі досить поширеними є такі лінгвокреативні прийоми, як алюзійне відсилання до минулого чи майбутнього, порівняння подій, явищ, навіть збіглих епох із сучасністю через фокус відпрізвищних апелятивних одиниць: *...Краще вже кравчуківщина, аніж сталінщина...* (ММ, 21.05.2025).

Нішу функційного відповідника деривата *ермаківщина* регулярно заповнює словосполучення, побудоване за моделлю із семантичним описом «проміжок часу, ознаменований подіями, явищами, особливостями суспільного розвитку + прецедентна особистість, що радикально впливала на події, явища, суспільний розвиток» – *епоха Єрмака: Закінчилася «епоха Єрмака»...* (ВЗ, 02.12.2025). Ця синтаксична структура, як і суфіксальний дериват *ермаківщина*, логічно продовжила утрадиційнену практику пейоративного номінування відповідно до вже випрацьованих моделей конкретного історичного періоду за прізвиськом його знакової постати: *епоха Хрущова, епоха Суслова, епоха Кравчука, епоха Кучми, епоха Медведчука, епоха Табачника*. Роль функційних еквівалентів словосполучення *епоха Єрмака* виконують менш продуктивні синтаксичні структури *доба Єрмака* та *ера Єрмака*. Принагідно зацентруємо, що для темпорального поняття *ера* регулярним є сполучення з лексемами на позначення найвищих титулів монарха – *імператор, король, цар*, які впродовж тривалого часу були єдиновладними головами держав, володарями яких-небудь країн.

Сформовані на основі оніма *Єрмак* за допомогою суфікса *-цтв-о* (*-івств-о*) новотвори *ермацтво* і *ермаківство* відрізняються від проаналізованих вище лексем *ермаківщина* та *ермакізм* лексико-словотвірним значенням: вони, на відміну від іменників із суфіксами *івщин-а, -ізм*, номінують не суспільне явище крізь призму причетної до його змін особистості, а передають значення, що корелює

з інваріантною семантикою «властивість, стан або заняття особи, названої мотивуючим словом» (Словотвір сучасної української літературної мови, 1979, с.85): *Та це ж звичайне ермацтво!* (ЦН, 31.08.2023); *Разом з Єрмаком має зникнути і ермаківство...* (F, 30.11.2025). Дослідники наголошують, що деривати описуваного словотвірного типу системно мотивовані іменниками – найменуваннями особи-діяча, а не власними назвами (Див. Словотвір сучасної української літературної мови, 1979, с. 85). Фактичний матеріал засвідчує, що відантропонімні іменники *ермацтво* та *ермаківство* можуть реалізувати модифікаційну семантику, тобто ту, яка не входить до плану змісту структури словотвірного типу із суфіксом *-त्व-о* (*-івств-о*). Це, зокрема, такі значення, як «різні команди, що їх згуртував А. Єрмак», «незаконні, вольові кадрові ротації, невмотивоване перезавантаження влади й інші пертурбації, пов'язані з людьми А. Єрмака», «тиск на державні інституції з боку А. Єрмака та його оточення», «порушення чинного законодавства з ініціативи, вини, за безпосередньої участі А. Єрмака або його людей». За цією семантичною характеристикою вони наближені до девербативів-новотворів *ермачення* та *ермакування*.

Відонімна номінація із суфіксом *-івець* – *ермаківець* (*ермаківці*) – представлена в медійному дискурсі двома семантичними структурами. Перша структура – «той, хто є прибічником, адептом А. Єрмака» – функціонує зазвичай як конотаційно індіферентна: *Закарпатська зелена влада на чолі з ермаківцем Микитю...* (F, 05.01.2025). Виняток становить пейоративна лексема зі значенням жіночої статі *ермачиха*, яка реалізує не основне для словотвірного типу із формантом *-их-а* значення «“дружина особи, названої мотивуючим іменником” (напр., *купчиха* – “дружина купця”, *старостиха* – “дружина старости”; *головиха*, *суддиха*, *ковалиха* тощо)» (Словотвір сучасної української літературної мови, 1979, с. 97), а інше

– «людина команди А. Єрмака». Зокрема, так називають колишнього віцепрем'єр-міністра України, прем'єр-міністра України Ю. Свиріденко й еквіцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О. Стефанішину: *Ще одна ермачиха [Ю. Свиріденко]. Усе гребе під себе* (F, 30.12.2026). Семантичними відповідниками описуваного відонімного утворення є перифрази, побудовані за зразком моделі «детермінований апелятив + детермінувальний антропонім (Андрій) Єрмак»: Ю. Свиріденко → *людина Єрмака, людина, лояльна до Єрмака, людина зі сфери Єрмака* (Dw, 14.07.2025), *протеже Андрія Єрмака* (УП, 31.12.2025), *креатура Андрія Єрмака* (РС, 09.08.2025), *політикиня, тісно пов'язана з Єрмаком* (УП, 06.07.2025), *стюардеса Єрмака* (БС, 16.11.2025); О. Стефанішина → *людина Єрмака* (F, 21.10.2024), *протеже Єрмака* (F, 08.07.2025). Поруч з апелятивом *ермачиха* в медійному дискурсі активно побутує однойменний онім: *Тільки якось бідненько для Єрмачихи, не «по БазАтому», без розмаху розкоші, тому верогідно то просто кабінет якогось подай-принеси клерка* (F, 28.11.2025); *Всі подорожі за кордон тепер тільки через ліжку Єрмачихи* (Tel, 12.02.2024). Це прізвисько за своїм аксіологічним потенціалом співзвучне відантропонімним новотворам *Є(є)рмачище*, *Є(є)рмацюга*, *Є(є)рмачило* й под., відомим та законспірованим іншим прізвиськам А. Єрмака – *Андрій Первозваний*, *Андрій «Останнєзваний»*, *перший Андрій*, *«Єрьома»*, а особливо його кодовому імені, точніше поганялу, *Алі-Баба*, яке фігурує на «плівках Міндіча» про масштабну корупцію в енергетичній сфері.

Друга семантична структура – «той, хто пов'язаний з А. Єрмаком родом тієї чи тієї діяльності або якими-небудь іншими відношеннями, ознаками» – може набувати пейоративного звучання, що його оприявлює мікро- чи макроконтекст: *Єрмаківці мають ніти, а буданівці прийти?* (F, 04.01.2025).

Функційними відповідниками проаналізованих відантропонімних номінувань є конструкції, утворені за моделями «детермінований компонент + детермінувальний антропонім-атрибут (Андрій) *Єрмак*», «детермінувальний відонімний атрибут *єрмаківський* + детермінований компонент», «детермінувальний відонімний атрибут *Є(є)рмаків* + детермінований компонент», які реалізують атрибутивно-присвійне значення на основі відношення між суб'єктом впливу та іншим суб'єктом, що зазнає цього впливу, тобто втрачає статус суб'єкта й стає об'єктом спрямованої на нього дії. Вони можуть вступати в синонімічні зв'язки, пор.: *кум Єрмака* (F, 04.08.2025), *єрмаківський кум* (F, 24.06.2024), *єрмаків кум* (Тrib, 24.03.2024).

Уживаніший розряд становлять синтаксичні структури моделі «детермінований компонент + детермінувальний антропонім-атрибут (Андрій) *Єрмак*», функційне ядро серед яких сформувало словосполучення *людина (люди) Єрмака*, що є вторинним номінуванням конкретно ідентифікованої через лексико-семантичний ландшафт контексту особистості: *Усі люди Єрмака* (NV, 20.01.2024). Вирізнена модель функцієє як гіперонім, гіпонімійну парадигму якого формують іменники – найменування людей за різними ономасіологічними сутностями: *друг, товариш, кум, приятель, компаньйон, ставленик, міністр, прокурор, суддя, депутат, посол, пропагандист, захисник, рятівник, піарник, улюбленець, протезе, фаворит, креатура*. Журналісти навіть поранжували ці сутності, або, за їхнім твердженням, кар'єрні «ліфти» в команді Єрмака: «*люди, з якими голова ОПУ раніше працював або перетинався у справах*», «*кадри, яких Єрмаку порадили члени команди, які заслужили його довіру*», «*спеціалісти з ринку*» (Кравець & Романюк, 2024) та ін.: Р. Магомедов → *кум Єрмака* (ГЛ, 31.12.2025); Ф. Пронін й О. Кулеба → *ставленики Єрмака* (F, 01.12.2025); О. Кулеба → *чиста креатура Андрія Єрмака* (РС,

25.01.2023); Р. Кравець → *інформаційний кілер Єрмака* (Pol, 24.06.2024); Д. Трамп → *головний рятівник Єрмака* (УП, 24.11.2025); В. Петров, С. Іванов → *піарники Єрмака* (ДТ, 12.01.2026). Найвиразніше пейоративність передають конструкції, у яких онім *Єрмак* поширюють лексеми зі зневажливим, вульгарним, інвективним забарвленням, що можуть детермінувати семантично сумісні з ними атрибутивні модифікатори (*дружбан, другака, кореш, слуга, прислуга, наймит, пропагандон, відмазувач, посіпака, поплічник, прихвостень, кріт, скунс, пес, смотрящий, підхолуй, холуй, шлюха, шавка, ївинтик, йоршик, підстилка, підошва, кодло, зрая, ватага, свора, шобло, кліка, сволота, банда, шака* й под.): С. Лещенко → *відмазувач Єрмака* (УТ, вересень. 2025), *головний пропагандон Єрмака* (БС, 30.11.2025); С. Стерненко → *посіпака Єрмака* (F, 17.10.2025); Р. Шурма → *поплічник Єрмака* (АН, 18.07.2024); Єрмака В. Арма → «*смотрящий*» *Єрмака* (АР, 12.12.2023); Р. Умеров → *прихвостень Єрмака* (F, 14.02.2025); О. Арестович → *смердючий скунс Єрмака* (F, 24.01.2025); В. Петров → *шлюха Єрмака* (Tel, 19.02.2024); М. Безугла → *унітазний йоршик Єрмака* (F, 24.01.2025); Д. Кулеба → *підстилка Єрмака* (ЦН, 23.10.2023); оточення керівника Офісу Президента України → *шобло Єрмака* (ЦН, 29.09.2023). Об'єднувальною назвою для цих утворень може бути описовий зворот *щури соціального ліфту Єрмака* (АР, 14.08.2024).

Якщо для синтаксичних структур моделей «детермінований компонент + детермінувальний антропонім-атрибут (Андрій) *Єрмак*», «детермінувальний відонімний атрибут *Є(є)рмаків* + детермінований компонент» релевантним є значення суб'єктності, то конструкції моделі «детермінувальний відонімний атрибут *єрмаківський* + детермінований компонент» експліцитно передають семантику посесивності. Пор. подані вище приклади з такими: *Єрмаків заступник* (Ua, 02.12.2020); *єрмаківські агенти* (УТ,

листопад, 2025). Відносно-присвійному ад'єктивові із суфіксом *-ів* присвійність властива лише в тому разі, коли «прикметникова функція чітко обмежується вираженням посесивності на основі відношення між особою і предметом» (Словотвір сучасної української літературної мови, 1979, с.143). Відонімний новотвір *ермаківський* вирізняє те, що для нього регулярними є семантико-синтаксичні зв'язки з прізвищевими назвами: *ермаківський Ткач* (Ф, 30.11.2025); *Ермаківський Малючок* (Ф, 30.11.2025).

Зафіксовано оказіональний прикметник *під'ермаківський*, який поповнює розряд ад'єктивів зі значенням підпорядкування, залежності (*підпорядкований, підвладний, підручний, підневільний, залежний, підлеглий* та ін.) й реалізує пейоративну семантику «той, хто перебуває під владою, у підпорядкуванні А. Єрмака, якого не наділеного повноваженнями спрямовувати діяльність кого-, чого-небудь, бути на чолі когось, чогось»: *Що це за «бджоли проти меду» у виконанні одразу трьох під'ермаківських структур?»* (ОКТЧ, 29.11.2025); *З такими ... даними з неї вийде ідеальний під'ермаківський прем'єр?»* (ОКТЧ, 29.11.2025). Типовою для нього є сполучуваність з іменниками-найменуваннями посад, конкретних владних інституцій, а також тими лексичними одиницями, які є їхніми видовими назвами.

Варто вирізнити ще один семантичний відповідник щойно проаналізованого значення – усталені конструкції *бути під Єрмаком, підкаблучник Єрмака*, що реалізують значеннєві відтінки «повністю залежати від А. Єрмака», «залежати від усього, що пов'язане з А. Єрмаком»: *...Як я можу бути під Єрмаком?* (Тг, 03.12.2025); *...Чи боявся вилізти з бункера – підкаблучник ермака і коломойського* (І, 13.05.2023). Вони переживають процес фразеологізації, постали як своєрідні варіанти відомих виразів *опинитися під каблук, бути під закаблук у когось, бути під пантофлю, бути під чиеюсь п'ятою, ходити під каблук*.

Найближчим їхнім значеннєвим відповідником є прикметник *підкаблучний*.

Особливим типом семантики наділені складні прикметники, структуровані за участю двох чи кількох прізвищевих назв. Своїм планом змісту вони вказують не лише на взаємини між особистостями, а й на різні суспільні події та їхні наслідки, на владну ієрархію, ідеологічні, економічні й інші суперечності, корупційні, кримінальні та інші зв'язки й водночас негативно характеризують їх: *ермаківсько-зеленський призов* (ЦН, 10.11.2025); *ермаківсько-портновська команда* (І, 29.12.2025).

Ад'єктив *ермаківський* побутує також у функції субстантивованої лексеми, що має особливий семантичний статус: вона синхронно експлікує суб'єктне та посесивне значення: *«Ермаківські» без посад в ОПУЗ не залишаться?* (УК, 22.12.2025).

Для лексеми *ермаківець* з формантом *анти-* інваріантним є значення «протилежний тому, на що вказує мотивувальне слово», отже, вона реалізує такі значення: «той, хто не є прибічником, адептом А. Єрмака», «той, хто не пов'язаний з А. Єрмаком тією чи тією діяльністю або якими-небудь іншими відношеннями, ознаками», напр.: *Головне, що Єрмак також залишається... а це вже здобуток місцевих антиермаківців...* (ФУП, 05.12.2025). Роль семантичного відповідника іменника *антиермаківці* з конкретизованим значенням «ті, хто домагалися звільнення А. Єрмака з посади керівника Офісу Президента» виконує поширена в медійному дискурсі синтаксична структура *заколотники проти Єрмака* (УП, 08.12.2025).

Лексема *ермаківський*, сполучаючись із формантом *анти-*, семантично зближується з відонімними утворенням *антиермаківець*: *Антиермаківський переворот відбувся* (Ф, 07.01.2025). Типовим для неї є сполучення з іменниками *план, заколот, злам, переворот, путч, бунт, змова, коаліція, угруповання, об'єднання, комплот, інтрига, зговір* тощо.

У досліджуваній семантичній контекст органічно вписується негативнооцінна лексема *є(Є)рмак-гейт* із властивими їй значеннями «події, вчинки (махінації, афери, зловживання службовим становищем і под.), які ганьблять А.Єрмака», «протести, спрямовані на його відставку»: *Ми їм щиро дякуємо, міндічгейт, ермакгейт, що Україна залишилася без захисту енергооб'єктів,..* (F, 12.01.2025). Відонімний новотвір із суфіксоїдом *-гейт* активно функціонує як змістова домінанта в заголовковій структурі різних щодо жанрової природи медійних дискурсів. Характеризований структурний елемент виявляє активність в українській мові й «самостійно позначає певні суспільні скандальні події в країні, що пов'язано передусім із ... назвами представників державного керівництва (*Бушгейт, Ляшкогейт, Юценкогейт, Тимошенкогейт, Януковичовигейт, Кучмагейт, Путінгейт, Шеригейт*)» (Олексенко, 2024, с.108).

Суфіксальний дериват *ермаківський* реалізує типове для відпрізвичних прикметників значення «пов'язаний із діяльністю конкретної особи». Лексико-семантичний репертуар компонентів, які зорієнтовані на сполучуваність із ним, досить широкий. Це, зокрема, абстрактні іменники на зразок *завдання, наказ, влада, контроль, вплив, контроль, суд, прокуратура, орган* і под., а також власні назви, насамперед ергоніми на взірць *Офіс Президента України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, Генеральна прокуратура України, Державне бюро розслідувань* і т. ін.: *А бубачка вже б давно консолідувався, але це йде в розріз з ермаківськими завданнями з раші!* (F, 19.02.2025). Описувані структури виразно репрезентують семантичний відтінок «концентрація влади в руках Єрмака». Модифіковані варіанти аналізованого значення з акцентуванням суб'єктності послідовно реалізують конкретні репрезентанти моделі «детермінований компонент +

детермінувальний антропонім-атрибут (Андрій) *Єрмак*» із семантикою суб'єктності, пор.: *Коли вже цей ермаківський офіс мародерів та узурпаторів зникне з України???* (F, 15.07.2025) і *Офіс президента перетворився на офіс Єрмака* (Gaz, 09.09.2021).

Апелятиви з демінутивними суфіксами *-ен-я, -енят-а, -ат-а, -ик-(у), -атк-о (а)* – ермаченя (*ермаченята*), *ермача (ермачата), ермачик (ермачики), ермачатко (ермачатка)* – передають різко негативну оцінку. Ці деривати десемантизуються, тобто втрачають властиву їм семантику недорослості, пестливості, й набувають іншої якості: указують на відчуття власної невідповідності тим або тим стандартам, експліцитно актуалізують відтінок зневажливості, осуду: *А Хейло – це типовий кадровий капітал регіоналів-ермачат...* (АКОД, 13.08.2024).

У відношення семантичної спорідненості з відонімними найменуваннями *ермаківець (ермаківці), ермаченя (ермаченята), ермача (ермачата), ермачик (ермачики), ермачатко (ермачатка)* вступають новотвори *ермачня та ермаччя*. Специфіка відпропріальних одиниць із суфіксами *-н-я та -я (-j+a)* полягає в тому, що вони надають закріпленим за ними вже аналізованим вище значенням «той, хто є прибічником, адептом А.Єрмака», «той, хто пов'язаний з А.Єрмаком родом тієї чи тієї діяльності або якими-небудь іншими відношеннями, ознаками» відтінку збірності з виразно задекларованим негативним емоційно-оцінним забарвленням: *Єрмачня нас веде до рашки рашкинськими метод* (ВЗ, 30.05.2024); *Відчуваю, що ермаччя нам ще дасть прикурити більше, ніж януковоц...* (F, травень, 2024).

Для лексем *ермакувати, ермачити* об'єднувальною є семантика «робити, виконувати що-небудь з метою матеріальної вигоди, наживи, на власний або чий-небудь інтерес»: *Основне – утримати владу і спокійно ермакувати* (F, 16.09.2025); *Всім переліченим.... до ермака ще б ермачити і ермачити* (ФУП,

06.12.2025). Її можуть видозмінювати префікси: *Україну-неньку заєрмачили!* (F, 15.08.2025) → «довести здійснюване до бажаного стану». Найтипівішим для дієслів *єрмакувати* і *єрмачити* є сполучення з префіксами *за-* та *роз-*, які утворюють антоніміїну пару. Ці відонімні одиниці, функціуючи в префіксальній або безпрефіксній формі, реалізують цілий спектр модифікаційних значень, що продовжує активно ширитися. Створено контексти з високим градусом негативної емоційності за допомогою різних лінгвокреативних технологій, одна з яких – залучення до дериваційних процесів віддалених від номінованого оніма або й зовсім несумісних із ним понять, процесів, дій тощо: *І нам не будуть єрмачити у вічі, як ходити на шашлики і сходитись посередині* (ФУП, 27.09.2023) → «говорити неправду, відволікати від основного, пересвідчуватися в чомусь вигідному для влади»; *...Якщо б всі ці колишні єрмаки не єрмачили, а працювали на державу...* (ФУП, 06.12.2025) → «займатися злочинством»; *Сам Єрмак не захотів нікуди зникати, а продовжує єрмакувати з так званого бек-офісу.* (F, 06.08.2025); *Ну і кому з названих президент дав копняка в дупу, навпаки, єрмачили до самого кінця, медведчука вже згадували, ще балага був такий, теж можна до того ж списку єрмаків додати* (ФУП, 06.12.2025) → «робити щось, виконувати професійні обов'язки несумлінно, з порушеннями й залишатися без покарання»: *Колись думав купити лежак-мішок, лягти в парку і лежати. Але можуть рюкзак з'єрмакувати* (ФУП, 22.06.2023) → «украсти щось». Ту або ту реалізовану семантику можуть проартикульовувати у своїх дискурсах автори, напр.: *Помічник президента Зеленського Андрій Єрмак удостоївся дієлова «заєрмачити» в значенні – «укласти дуже вигідну угоду з непередбачуваними наслідками»* (АП, 28.01.2020). Такі оказіональні семантичні версії з'являлися не спонтанно, а під тією екстралінгвальних чинників. Виникнення щойно вирізненого значення можна пояснити жвавим, не завжди конструктивним,

часто критичним обговоренням в українському суспільстві результативності угод про стратегії партнерства України з різними державами, про ситуацію на Донбасі й т.ін., над якими за дорученням Президента України В. Зеленського працював А. Єрмак і неодмінно надавав цьому гласності – гучно звітував про виконану роботу, позірно вияскравлюючи особисті досягнення. Угода між Україною та Британією, запевняв він, «є набагато більш амбітною з точки зору взаємного доступу на ринок, аніж наявні угоди про вільну торгівлю, які до цього підписувала Україна. Крім того, Британія вже укладає угоди про безперешкодний доступ промислової продукції у відносинах з ЄС, ми називаємо це “промисловий безвіз”... І Україна – не остання у списку країн, з якими така угода може бути укладена. Це дуже важливо» (Цит. за: Президент України Володимир Зеленський: офіційне інтернет-представництво, 2020). Такі посили керівника Офісу Президента викликали неоднозначну реакцію, що підтверджує досліджуваний матеріал.

Посталі на базі дієслів *єрмакувати*, *єрмачити* девербативи *єрмакування*, *єрмачення* входять до продуктивних в українській мові словотвірних типів із суфіксами *-ування*, *-ення*, які разом із суфіксами *-ння*, *-ання*, *-іння*, *-ювання*, *-овання* «становлять основну масу українських віддієслівних іменників з загальним значенням предметності дії (процесу)» (Словотвір сучасної української літературної мови, 1979, с. 68). Вирізнені новотвори вказують на дію за значенням *єрмакувати*, *єрмачити*, тобто продубльовують своєю значенневою структурою крізь призму предметності семантичний потенціал мотивувальних слів, пор.: *Зеленський його [держпереворот] запланував на завтра. Тобто плануються провокації, щоби під шумок ввести надзвичайний стан, прибрати до загребущих рученят абсолютну владу і продовжувати єрмакувати* (СР, 30.11.2021) і *Зелене єрмакування у дії* (F, 04.03.2025). Іменники *єрмакування*, *єрмачення* споріднює з

дієсловами *ермакувати*, *ермачити* те, що вони можуть мати префіксну форму. Девербатив із префіксом *за-* актуалізує вже згадуваний значеннєвий відтінок «довести здійснюване до бажаного стану», а з префіксом *роз-* – відтінок «анулювати здійснюване, протидіяти реалізованому», пор.: *Тепла ванна – це залюлюкування, замовчування, заермачення..*(АКОД, 15.06.2024) і *...Силовим фактом було доведено – роз'єрмачення знову відклали* (Рат, 17.12.2025).

Не зайвим буде наголосити, що іменникові деривати із компонентом-прізвищем *єрмак* в основі об'єднує те, що вони мають абстрактне значення, незважаючи на семантичну релевантність їхнього кореневого морфа: він «дає чітку вказівку на смислове ядро – конкретну особу». Отже, особливість «семантики таких інновацій закладена на рівні базем: до дериваційних процесів мотиватори залучаються на підставі виокремлення в номінованому онімі певного атрибута, що зі змістових позицій із урахуванням фонових знань мислиться як домінанта» (Дюкар, 2023, с.105) з конкретизованим семантичним типом, яке може модифікуватися.

Від прикметника *ермаківський* утворено прислівник *по-ермаківськи* (*по-ермаківському*), що реалізує значення «як в А. Єрмака; ознака дії, пов'язана зі стилем управління, манерою спілкування, меркантильними інтересами, ставленням до людей і ті. ін. А. Єрмака»: *Кулеба заявляє ... скромно по-ермаківськи..* (ЦН, 24.04.2024); *Єрмака немає, але все робиться по-ермаківському* (F, 24.01.2026). Адвербіальний компонент виконує атрибутивну й обставинну функції, причому типовішою і природнішою для нього є перша, передусім тоді, коли він уходить до складу заголовків або до структури ключової фрази мінідискурсу і є його змістовою домінантою.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Аналізована модель «онім → апелятив» є важливим

компонентом сучасного медіадискурсу. Її репрезентативний корпус не лише номінує конкретну або узагальнену особу, а й уходить до фактологічної структури повідомлюваного, промовисто аргументує її, містить цінну інформацію про становлення новітньої української історії. Для аналізованого ланцюга відонімних іменникових, прикметникових, дієслівних, прислівникових похідних типовим є суфіксальний спосіб творення. Вони наділені поліфункційними властивостями: виконують роль змістової домінанти, конотаційного індикатора, характеризувального чинника прецедентної особистості. Сформовані на базі прізвищного конституента антропонімної формули *єрмак Андрій Борисович* апелятиви об'єднані інваріантним планом змісту «усе, що прямо або опосередковано пов'язане з прецедентним ім'ям Андрія Єрмака – політика, державного функціонера, індивідуума з притаманними йому особистісними якостями» й водночас протиставлені одне одному за різними ознаками, а саме: 1) специфікованими або модифікаційними значеннями, в основі яких – сфокусовані в медійному просторі особисті та колективні рефлексії на стиль політичного режиму й недемократичного, авторитарного керівництва А. Єрмака, об'єктивно-суб'єктивна критика з боку української та світової спільноти його діяльності, упереджене ставлення до нього як до людини, що сама розширила коло своїх повноважень; 2) дериваційним ресурсом; 3) варіантними семантичними відповідниками на рівні окремих лексем, простих та складних словосполучень, фразеологізованих одиниць, а також синоніміїчних конструкцій; 4) лінгвокреативністю, насамперед тією, що має прямий стосунок до оречевлення образу А. Єрмака в проекції на різножанровий медійний дискурс.

Перспективу цього наукового напряму визначає системне дослідження прецедентності як дискурсивного феномену, функційний потенціал якого визначають екстра- та

інтралінгвальні чинники, а також аксіологічні та колективної лінгвокреативності як закономірної реакції на суспільні динамічні процеси, детерміновані багатовекторною дією людського чинника.

Умовні скорочення

- АКОД** - Авторський telegram-канал Остапа Дроздова. <https://t.me/OstapDrozdovOfficial>.
- АН** - Антикор. <https://antikor.com.ua> (дата звернення: 25.01.2026).
- АП** - Апостроф. <https://apostrophe.ua/>(дата звернення: 16.02.2026).
- АР** - Аргумент. <https://argumentua.com/>(дата звернення: 16.02.2026).
- Б** - БукІнфо. <https://bukinfo.com.ua/>(дата звернення: 16.02.2026).
- БС** - Березовий сік : телеграм-канал. <https://t.me/s/BerezaJuice?before> (дата звернення: 25.01.2026).
- ВЗ** - Високий Замок. <https://wz.lviv.ua> (дата звернення: 25.01.2026).
- ВС** - Всі Суми «Панорама-медіа». <https://gama.com.ua/> (дата звернення: 16.02.2026).
- Гл** - Главком. <https://glavcom.ua> (дата звернення: 25.01.2026).
- ДТ** - Дзеркало тижня. <https://zn.ua/> (дата звернення: 16.02.2026).
- І** - Інформатор. <https://informatoer.ua/uk> (дата звернення: 16.02.2026).
- ІзУ** - Інтерв'ю з України. <https://rozмова.wordpress.com/> (дата звернення: 16.02.2026).
- ММ** - Майдан Моніторинг. <https://maidan.org.ua/arch/arch2005/1116669614.html>(дата звернення: 16.02.2026).
- ОКТЧ** - Офіційний канал Тараса Чорновола. https://t.me/s/Chornovil_official (дата звернення: 25.01.2026).
- ПУ** - Патріоти України. <https://patrioty.org.ua/> (дата звернення: 16.02.2026).
- Рат** - Ратуша. <https://www.ratusha.if.ua/> (дата звернення: 16.02.2026).
- РС** - Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org> (дата звернення: 25.01.2026).
- СР** - СтопРаша. <https://www.srblog.co.ua/> (дата звернення: 16.02.2026).
- УК** - Україна кримінальна. <https://crpo.com.ua/>(дата звернення: 16.02.2026).
- УМ** - Україна молода. <https://umoloda.kyiv.ua> (дата звернення: 25.01.2026).
- УНК** - Український національний клуб І Територія українського слова. <https://ukrclub.info/> (дата звернення: 16.02.2026).
- УП** - Українська правда. <http://www.pravda.com.ua> (дата звернення: 25.01.2026).
- ФУН** - Форум української правди. <https://forum.pravda.com.ua/index.php?board=2.0&ckattemp=1> (дата звернення: 25.01.2026).
- ЦН** - Цензор.НЕТ. <http://ua.censor.net.ua> (дата звернення: 25.01.2026).
- Dw** - Dw.com. <https://www.dw.com/uk>
- F** - Facebook. <https://www.facebook.com> (дата звернення: 25.01.2026).
- Gaz** - Gazeta.ua. <https://gazeta.ua/> (дата звернення: 16.02.2026).
- In** - Instagram. <https://www.instagram.com/> (дата звернення: 16.02.2026).
- Myr** - Myrotvorets.News. <https://myrotvorets.news/> (дата звернення: 16.02.2026).
- News** - Newsua. <https://newsua.one/> (дата звернення: 25.01.2026).
- NV** - NV. <https://nv.ua/>(дата звернення: 16.02.2026).
- Pol** - Politerno. <https://politerno.com.ua/> (дата звернення: 25.01.2026).
- S** - Soul.ua. <https://soul.ua/explore> (дата звернення: 16.02.2026).

- Tel** – Telegram. <https://t.me/s/zelyazradnik?before=26175> (дата звернення: 16.02.2026).
- Tr** – Threads. <https://www.threads.com/?hl=ru> (дата звернення: 25.01.2026).
- Trib** – Tribuna.com. <https://ua.tribuna.com/uk/> (дата звернення: 16.02.2026).
- Ua** – Uainfo. <https://uainfo.org/> (дата звернення: 16.02.2026).
- VL** – Vlasti.net. <https://vlasti.net/> (дата звернення: 25.01.2026).
- YT** – You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=fYNGLFYmYjg> (дата звернення: 25.01.2026).

Література

- Андрій Єрмак у Chatham House: Підписана Угода між Україною та Великою Британією є дуже амбітною та безпрограшною для обох сторін. *Президент України Володимир Зеленський* : офіційне інтернет-представництво. 2020. 8 жовт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/andriy-yermak-u-chatham-house-pidpisana-ugoda-mizh-ukrayinoyu-64401> (дата звернення: 20.11.2025).
- Дюкар, К. В. (2023). Відомі неосубстантиви в українському медійному онлайн-просторі воєнного періоду: структурно-семантичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*, № 59, т. 1, с. 105–108.
- Карпіловська, Є. А., Кислюк, Л. П., Клименко, Н.Ф. (2024). *Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі* : монографія / відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ: Ін-т укр. мови НАН України, 351 с. [Електронне видання]. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/MONOGRAFIYA_strukturalisty.pdf
- Кицан, О. (2014). Графіка сучасної поезії (на прикладі збірки М. Шунь «БІАС»). *Волинь філологічна : текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи*, вип. 17, с. 113–124.
- Клименко, Н. Ф. (2014). *Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови. Вибрані праці* / упоряд.: Є. А. Карпіловська, О. Д. Пономарів, А. О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, с. 54–66.
- Кондратенко, Н. В. (2015). Відомі номінації в українському політичному дискурсі як спосіб формування нової міфології. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, вип. 40, с. 123–127.
- Космеда Т. А., Халіман О. В. (2013). *Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики)*. Дрогобич: Коло, 228 с.
- Кравець, Р., Романюк, Р. (2024). Андрій Первозваний. Як Єрмак став головною людиною для Зеленського. *Українська правда*, 25 черв. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/06/25/7462409/> (дата звернення: 25.06.2024).
- Куцак, Г. М. (2023). Відтворення сьогодення в номінативних одиницях: ономазіологічний аспект. *Соціальне у мові та мова в соціумі* : монографія на пошану доктора філологічних наук, професора Лариси Масенко / О. Доценко, М. Жуйкова, Н. Кісс та ін. ; наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова ; Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ: НаУКМА, с. 355–401.
- Лексико-словотвірні інновації. 2017–2021. Словник (2022) / уклад.: А. Нелюба, Є. Редько; заг. ред. А. Нелюби. Харків: Харків. історико-філологічне товариство, 124 с.
- Олексенко, В. П. (2024). Утворення з компонентом -gate/-гейт у сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, вип. 60, с. 102–117.

- Словотвір сучасної української літературної мови : монографія / відп. ред. М. А Жовтобрюх. Київ: Наук. думка, 1979. 408 с.
- Стріха, М. В. (2001). Адміністрація Президента України. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-42680>.

References

- Andrii Yermak u Chatham House: Pidpysana Uhoda mizh Ukrainoiu ta Velykoiu Brytaniieiu ye duzhe ambitnoiu ta bezprohrashnoiu dlia obokh storin. [Andriy Yermak at Chatham House: The signed Agreement between Ukraine and the United Kingdom is very ambitious and win-win for both sides]. *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyu: official online representation*, 2020, 8 zhovt. URL: <https://www.president.gov.ua/news/andrij-yermak-u-chatham-house-pidpisana-ugoda-mizh-ukrayinoy-64401> (data zvernennia: 20.11.2025). (in Ukrainian).
- Diukar, K. V. (2023). Vidonimni neosubstantyvy v ukrainskomu mediinomu onlain-prostori voiennoho periodu: strukturno-semantychnyi aspekt. [Vidonymous neosubstantives in the Ukrainian online media space of the war period: structural and semantic aspect]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Philology Series*, № 59, t. 1, pp. 105–108. (in Ukrainian).
- Karpilovska, Ye. A., Kysliuk, L. P., Klymenko, N.F. (2024). *The system and structure of the Ukrainian language in the functional-stylistic dimension* / Ye. A. Karpilovska (Ed.). Kyiv: In-t ukr. movy NAN Ukrainy, 351 p. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/MONOGRAFIYA_strukturalisty.pdf (in Ukrainian).
- Kytsan, O. (2014). Hrafika suchasnoi poezii (na prykladi zbirky M. Shun «BIIaS»). [Graphics of modern poetry (on the example of M. Shun's collection "BIAS").] *Philological Volyn: text and context. Linguistic stylistics of the 21st century: state and prospects*, vyp. 17, pp. 113-124. (in Ukrainian).
- Klymenko, N. F. (2014). *Dyferentsiini ta intehratsiini protsesy v leksytsi ta slovotvorenni suchasnoi ukrainskoi movy. Vybrani pratsi [Differential and integration processes in the vocabulary and word formation of the modern Ukrainian language. Selected works]* / Ye. A. Karpilovska, O. D. Ponomariv, A. O. Savenko [Eds.]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, pp. 54–66. (in Ukrainian).
- Kondratenko, N. V. (2015). Vidonimni nominatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi yak sposib formuvannia novoi mifolohii [Onymous nominations in Ukrainian political discourse as a way of forming a new mythology]. *Scientific works of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Philological sciences*, vyp. 40, pp. 123–127. (in Ukrainian).
- Kosmeda T. A., Khaliman O. V. (2013). *Movna hra v paradyhmi interpretatyvnoi linhvistyky. Hramatyka otsinky. Hramatychna ihrema (teoretychne osmyslennia dyskursyvnoi praktyky)*. [Language game in the paradigm of interpretive linguistics. Grammar of evaluation. Grammatical game (theoretical understanding of discursive practice)]. Drohobych: Kolo, 228 p. (in Ukrainian).
- Kravets, R., Romaniuk, R. (2024). Andrii Pervozvani. Yak Yermak stav holovnoiu liudynoiu dlia Zelenskoho. [Andriy Pervozvany. How Yermak became the main man for Zelensky.] *Ukrainian Pravda*, 25 cherv. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/06/25/7462409/> (data zvernennia: 25.06.2024). (in Ukrainian).
- Kutsak, H. M. (2023). Vidtvorennia sohodennia v nominatyvnykh odynytsiakh: onomasiolohiinyi aspekt. [Reproduction of the present in nominative units: an onomasiological aspect]. [In:] *Social in language and language in society: a monograph in honor of Doctor of Philological Sciences, Professor Larisa*

Masenko / O. Dotsenko, M. Zhuikova, N. Kiss ets.; N. Yasakova (Ed.), Kyiv: NaUKMA, pp. 355–401. (in Ukrainian).

Leksyko-slovotvirni innovatsii. 2017–2021. Slovnyk (2022). [*Lexical and word-formation innovations. 2017–2021. Dictionary*] / A. Neliuba, Ye. Redko; A. Neliuby (Ed.). Kharkiv: Kharkiv. istoryko-filolohichne tovarystvo, 124 p. (in Ukrainian).

Oleksenko, V. P. (2024). Utvorennia z komponentom -gate/-heit u suchasni ukrainskii movi. [Formation with the component -gate/-gate in the modern Ukrainian language]. *Linguistic studies: collection of scientific works of the Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda*, vyp. 60, pp. 102–117. (in Ukrainian).

Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy : monohrafiia [*Word formation of the modern Ukrainian literary language*] / M. A Zhovtobriukh (Ed.). Kyiv: Nauk. dumka, 1979. 408 p. (in Ukrainian).

Strikha, M. V. (2001). Administratsiia Prezydenta Ukrainy. [Administration of the President of Ukraine]. [In:] *Encyclopedia of Modern Ukraine* / I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak, ets. (Eds.); NAN Ukrainy, NTS. Kyiv: In-t entsykloped. doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-42680> (in Ukrainian).

Автор

Микола Степаненко, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та мовної комунікації
e-mail: myk_ivan@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

Author

Mykola Stepanenko, Doctor of Philology, Professor of Department of Journalism and Linguistic Communication
e-mail: myk_ivan@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that he has no conflict of interest

УДК 81'342.2:070-044.372
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-10

Дикція журналіста в кризових умовах: комунікативні детермінанти, типові мовні девіації та практики самокорекції

Світлана Харченко* <http://orcid.org/0000-0001-9336-1259>

Світлана Литвинська <https://orcid.org/0000-0002-5761-5124>

Денис Рудень <https://orcid.org/0000-0001-9976-9255>

* Автор-кореспондент, e-mail: s.kharchenko@nubip.edu.ua

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

Надійшла до редакції: 17.01.2026 • Схвалено до друку: 17.02.2026

Анотація

Статтю присвячено дослідженню дикції та інтонаційної стійкості журналіста як фундаментальних інструментів професійної комунікації в сучасному медіапросторі. Актуальність теми зумовлена переважанням аудіовізуальних форматів на цифрових платформах і зростанням ролі усного мовлення в кризових (екстремальних) умовах, зокрема під час Війни за Незалежність України, яке є не лише інструментом передавання інформації, а й чинником формування довіри аудиторії до журналіста зокрема й медіа загалом, психологічної стабільності інформаційного простору й ефективності комунікації. Наголошено, що за екстремальних обставин якісна вимова стає складником інформаційної безпеки, бо чітка дикція та сталий голос мінімізують ризики неправильної інтерпретації повідомлень, що сприяє зниженню сприйняттового навантаження на аудиторію. Методологічну основу роботи становить інтегративний підхід до аналізу професійного мовлення журналіста, що поєднує лінгвістичний, психолінгвістичний і методичний виміри дослідження дикції в кризових умовах. Емпіричною основою дослідження стало аналізування прямих етерів «Єдиного марафону», на основі якого ідентифіковано типові мовленнєві помилки журналістів у стресових ситуаціях: підвищення гучності (форсування) голосу, ніби журналіст намагається «перекричати»; прискорений темп мовлення без потрібних смислових павз, нечітка вимова слів (емоційна артикуляційна деформація); мовленнєва фрагментація (короткі незавершені чи обірвані фрази, порушення логічних і змістових зв'язків між фразами); невідповідність тону змістові повідомлення. Установлено, що емоційне збудження журналіста під впливом стресових чинників безпосередньо впливає на просодичні параметри голосу, що слухач легко «зчитує», і це може мати різні непередбачувані наслідки (наприклад, паніка). На основі аналізу наукової літератури і спостережень за мовленням журналістів, кореспондентів у прямих етерах складено чеклист (звірник) самооцінювання дикції журналіста, що поєднує її характеристики, психофізіологічну стабільність і комунікативну зрозумілість, доступність мовлення і дає змогу студентам, журналістам-початківцям саморефлексувати щодо артикуляційної чіткості, ортоепічної нормативності, темпо-ритмічної стабільності, голосової витривалості. Кожен блок звірника містить конкретні запитання для перевірки. Запропоновано протокол стабілізації «Голос журналіста перед стрес-етером», що містить 10 експрес-вправ, адаптованих для виконання в польових умовах за лічені хвилини до виходу в прямий етер, щоб зняти м'язовий затиск, активувати резонатори і відновити діафрагмальне дихання. Виснововано, що стійка дикція – не лише вимова академічних стандартів, а й спосіб забезпечення професійного довголіття журналіста. Упровадження таких методик в освітні компоненти навчальних планів спеціальності «Журналістика» дасть змогу готувати фахівців, здатних зберігати високу якість комунікації в найскладніших акустичних і психологічних умовах. Отримані результати підтверджують потребу системної роботи над дикцією як важливим елементом професійної компетенції журналіста.

Ключові слова: мова журналіста, культура мовлення, дикція, техніка мовлення, культура етерного мовлення, кризова комунікація, артикуляційна чіткість

Journalist's Diction in Crisis Conditions: Communicative Determinants, Typical Language Deviations and Self-Correction Practices

Svitlana Kharchenko* <http://orcid.org/0000-0001-9336-1259>

Svitlana Lytvynsk <https://orcid.org/0000-0002-5761-5124>

Denys Ruden <https://orcid.org/0000-0001-9976-9255>

* Corresponding author, e-mail: s.kharchenko@nubip.edu.ua

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Received: 17.01.2026 • Accepted: 17.02.2026

Abstract

Introduction. The article presents the study of journalists' diction and intonational stability as fundamental tools of professional communication in the modern media space. The relevance of the topic is determined by the prevalence of audiovisual formats on digital platforms and the growing role of oral speech in crisis (extreme) conditions, in particular during the War for Ukraine's Independence, which is not only a tool for transmitting information, but also a factor in shaping the audience's trust in journalists in particular and the media in general, psychological stability of the information space and effective communication. It is emphasised that in extreme circumstances, high-quality pronunciation becomes a component of information security, as clear diction and a steady voice minimise the risks of misinterpretation of messages and help reduce the cognitive load on the audience. **Methods.** The methodological basis of the work is an integrative approach to the analysis of journalists' professional speech, combining linguistic, psycholinguistic and methodological dimensions of the study of diction in crisis conditions. A set of complementary methods was used: theoretical analysis and generalisation, the method of observation and content analysis, the classification method, the modelling method. **Results and discussion.** The empirical basis of the study was the analysis of live broadcasts of the 'Single Marathon', on the basis of which typical speech errors of journalists in stressful situations were identified: increased volume (intensity) of the voice, as if the journalist is trying to 'shout over' someone; accelerated speech tempo without necessary pauses for meaning, unclear pronunciation of words (emotional articulation deformation); speech fragmentation (short unfinished or interrupted phrases, violation of logical and semantic connections between phrases); inconsistency of tone with the content of the message. It is established that the emotional arousal of a journalist under the influence of stress factors directly affects the prosodic parameters of the voice, which the listener easily 'decodes', and this can have various unpredictable consequences (for example, panic). Based on the analysis of scientific literature and observations of the speech of journalists and correspondents on live broadcasts, a checklist for self-assessment of a journalist's diction is compiled, which combines characteristics of diction, psychophysiological stability and communicative clarity, accessibility of speech and allows students and beginning journalists to self-reflect on articulation clarity, orthoepic normativity, tempo-rhythmic stability, and vocal endurance. Each section of the checklist contains specific questions for verification. It is concluded that stable diction is not only a matter of academic standards, but also a way to ensure a journalist's professional longevity. The introduction of such methods into the educational components of journalism curricula will make it possible to train specialists capable of maintaining high-quality communication in the most difficult acoustic and psychological conditions. The results obtained confirm the need for systematic work on diction as an important element of a journalist's professional competence.

Keywords: journalist's speech, speech culture, diction, speech technique, on-air speech culture, crisis communication, articulation clarity

Постановка проблеми. У сучасному медіапросторі усне мовлення журналіста є одним із важливих інструментів професійної комунікації, адже істотно переважають аудіовізуальні формати (зокрема на цифрових платформах). Теоретично це мало б актуалізувати запит у журналістів (особливо початківців), професійних блогерів (поза увагою залишаємо тих, хто свідомо обирає суржик, маргіналізоване мовлення як засіб виділитися, привернути увагу до себе) на мовленнєву грамотність. Однак на практиці спостерігаємо іншу ситуацію.

Якісне усне мовлення (голос журналіста, чіткість вимови, коректна інтонаційна організація) поряд із дотриманням журналістських стандартів, достовірністю і оперативністю подання інформації тощо допомагає формувати й підтримувати довіру аудиторії до медіаконтенту. У кризових умовах (зокрема в умовах повномасштабного вторгнення) усне мовлення журналіста – це не тільки засіб передавання інформації, а й соціально відповідального впливу. Крім того, за екстремальних обставин журналіст найчастіше працює у форматі наживо, передає критично важливу інформацію чи оперативні зведення, коли немає змоги ретельно підготувати текст для озвучення, тож будь-які порушення дикції (невизначна артикуляція, надмірний темп, інтонаційна хаотичність тощо) можуть призвести до спотворення передаваного змісту, його сприйняття, до підвищення рівня тривожності слухачів / глядачів. Інакше кажучи, дикція стає складником інформаційної безпеки, бо чітке, контрольоване й нормативне усне мовлення, поставлений голос сприяють зниженню сприйняттевого навантаження аудиторії, забезпечують розуміння повідомлення, мінімізують ризики його неправильної інтерпретації.

Водночас воєнні умови посилюють психоемоційний тиск і на самих журналістів.

Стрес, перевтома, робота в небезпечних середовищах можуть призводити до порушень артикуляції звуків і звукосполучень, темпу, інтонаційного балансу, зміни тембру. Усе це актуалізує питання тренувальних практик для дикції журналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Упродовж останніх років зросло зацікавлення науковців усним професійним мовленням. Чітко виокремлюється кілька напрямів у наукових пошуках.

Дикційну й інтонаційну виразність як комунікативну ознаку культури усного професійного мовлення, що впливає на інтелектуальну й емоційну сфери аудиторії, трактують Л. Башманівська, С. Войцехівська, З. Галаджун, Д. Голуб, Н. Грицан, Ю. Єлісовенко, В. Захаров, А. Коленко, С. Котляренко, О. Кушнір та інші. Крім того, дикція і голос – важливі інструменти вербальної комунікації, які забезпечують виразність, чіткість, емоційну переконливість повідомлень і сприяють професійній ідентичності журналіста, а також формують загальне враження від мовлення та впливають на створення професійного іміджу майбутнього працівника медіа (Башманівська, 2025, с. 211). Підкреслено особливе значення якості мовлення ведучих дитячих теле- і радіопрограм, адже, як зазначає О. Кушнір, мовлення тележурналістів юні глядачі сприймають як взірцеве, наслідують його (Кушнір, 2018). На взірцевість мовлення телеведучих для глядача вказують і С. Войцехівська, З. Галаджун (Галаджун, Войцехівська, 2015, с. 369). Про важливість техніки мовлення для фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, яка забезпечує правильне сприйняття слухачами інформаційного матеріалу, наголошує Н. Попович (Попович, 2020, с. 15), а для вчителя-словесника «знання з мови у виконавсько-мовленнєвій діяльності дають студентам змогу виробити критичний підхід до проблем

виразного читання художніх творів, передбачених шкільними програмами» (Котляренко, 2019, с. 58). Дикційну й інтонаційну виразність сценічного мовлення артиста сприймають як аксіому (Коленко, 2018; Коленко, Іваненко, Голосняк, 2025 та ін.). За результатами емпіричного дослідження (напівструктурованих інтерв'ю з роботодавцями та викладачами), якісний радіоголос трактують як поєднання акустичних параметрів, мовленнєвої поведінки, особистих якостей і стилю взаємодії з аудиторією, підкреслюючи, що сучасна радіожурналістика віддає перевагу не технічній досконалості голосу, а комунікативній ефективності, здатності викликати довіру, створювати ефект особистої розмови зі слухачем, тобто сучасний голос має бути легким для сприйняття, природним, розмовним і відповідати форматів радіостанції (Warhurst, McCabe, Madill, 2013).

Приділили увагу науковці і впливу просодичних засобів на синтаксичні структури в мовленні теле- і радіоведучих новин. У досліджено з'ясували, що інтонація допомагає структурувати інформацію, розрізняючи основні та другорядні частини новинного повідомлення, відіграє визначальну роль у підкресленні важливих фактів та створенні логічних пауз, які полегшують сприйняття і розуміння висловленого слухачами; ритм і темп мовлення впливають на динаміку новинного дискурсу; просодичні елементи критично важливі для формування та сприйняття синтаксичних структур у новинному дискурсі, забезпечуючи чіткість та узгодженість повідомлення і допомагаючи слухачам легше обробляти інформацію (Shkvorchenko, Rozhelyuk, Shagaranovska, Stoianova, & Sieriakova, 2024).

Прагматичні й когнітивні аспекти виразності системи радіожурналістики висвітлено в монографії Ю. Любченко (Любченко, 2016).

Усне професійне мовлення розглядають і з погляду його формування, випрацювання аж

до автоматизму артикуляційних, дихальних (для усного мовлення), інтонаційних навичок. Дослідники пропонують свої методики й підходи, систему вправ на розвиток дикції та інтонації, рекомендації для вдосконалення системної роботи в цьому напрямі (В. Башманівський, Л. Башманівська, В. Голосняк, Р. Дружененко, О. Іваненко, А. Коленко, А. Мішин, Л. Рускуліс, О. Чернявська та ін.). Р. Дружененко і Л. Рускуліс, досліджуючи стан і перспективи формування культури усного мовлення студентів спеціальності «Ведучий телевізійних програм», пропонують в основу формування усного мовлення майбутнього ведучого телевізійних програм 1) покласти виразність (орфоепічну, акцентуаційну, дикційну, інтонаційну) як ознаку культури усного мовлення в інтеграції з іншими ознаками культури мовлення; 2) у розробленні системи вправ урахувати тектоцентричний підхід до навчання мови; 3) в основі методики – професійно орієнтований підхід; 4) реалізація принципу жанрово-стилістичної диференціації навчального матеріалу; 5) розширити систему методів і прийомів із формування усного мовлення (Рускуліс, Дружененко, 2023, с. 279–280). О. Чернявська, А. Мішин радять ведучим перед кожним виступом працювати над текстом, виконувати вправи для поліпшення вимови та інтонації, а також займатися артикуляцією та контролем голосу й дихання (Чернявська, Мішин, 2024, с. 125), а також звертають увагу, що успішна майстерність ведучого програм телебачення вимагає від ведучих поєднання різноманітних навичок та вмій, зокрема високий рівень техніки мовлення, ефективну комунікацію з аудиторією, розвиток особистого стилю та сприйняття медіаспецифіки регіону (там само). В. Башманівський, Л. Башманівська пропонують комплекс завдань і креативних вправ для того, щоби підготувати висококваліфікованих фахівців-журналістів, формуючи в них основи

словесної майстерности та вербального іміджу, культуру мовлення, дикційну та орфоепічну вправність, розвиваючи різноманітні артистичні здібности (гарний голос, чітку дикцію, виразну інтонацію), удосконалюючи культуру спілкування як необхідну умову різнобічної діяльності сучасного журналіста (Башманівська, Башманівський, 2022, с. 5–6).

Закордонні експериментальні дослідження підтверджують ефективність систематичних артикуляційних і голосових вправ для покращення чіткості і виразності вимови звуків і звукових комплексів у потоці мовлення, а також для стабільності усного мовлення (Rosa, Lopes, Lopes-Herrera, 2023). Колектив авторів запропонував студентам з акцентом на соціальні навички, з використанням методів голосової проєкції і нейролінгвістичного програмування навчальну програму, спрямовану на роботу з голосом і комунікацією для усних презентацій, і результати навчання продемонстрували, що системне тренування дикції та голосу значно покращує зрозумілість усного мовлення. Переважна більшість таких досліджень не пов'язана з конкретними професіями.

Одна з небагатьох праць, що пропонує емпірично перевірену модель тренування голосу з-поміж інших і журналістів, – публікація Е. Родеро, С. Діас-Родрігес, О. Ларреа про голосову освіту як визначальний складник професійної підготовки журналістів (Rodero, Diaz-Rodriguez, Larrea, 2018). Автори доводять, що цілеспрямоване голосове тренування, спрямоване на вдосконалення вокальних і просодичних його (голосу) елементів, істотно підвищує зрозумілість і переконливість мовлення в етері. Однак не всі вокальні вправи корисні для голосу й дикції журналістів (Zenari, Cota, Rodrigues, Nembr, 2021). У психолінгвістичних наукових дослідженнях спостережено, що вокальні параметри впливають на емоційну обробку інформації та рівень довіри аудиторії (Scherer, 2003).

Отже, дикція поступово трансформується з естетичної категорії («гарний голос») у прагматичний складник професійної придатности, інформаційної безпеки і психологічної стабільности аудиторії. Водночас дикційну й інтонаційну виразність розглядають у ширшому контексті – культури усного мовлення або техніки мовлення різних професій (акторів, вчителів тощо). Поза увагою науковців інтерпретація дикції на основі інтегративного підходу і тренувальні практики в його межах, вплив кризових умов комунікації на дикцію (типові помилки кризового мовлення) і система тренувальних вправ для їх усунення, дикційні особливості мовлення на цифрових платформах (стріми, подкасти, відеоблоги), психоемоційні та когнітивні чинники, що впливають на стабільність артикуляції та інтонації під час роботи в етері (наживо) та ін.

Мета розвідки – розглянути дикцію як прагматичний складник професійної придатности журналіста в сучасних медіаумовах, виявити типові помилки в кризових етерах, запропонувати прикладний інструментарій для стабілізації артикуляції і голосу журналіста в екстремальних ситуаціях.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить інтегративний підхід до аналізу професійного мовлення журналіста, що поєднує лінгвістичний, психолінгвістичний і методичний виміри дослідження дикції в кризових умовах. Використано комплекс взаємодоповнювальних методів. Теоретичний аналіз й узагальнення у вивченні доробку українських і закордонних науковців із мовознавства, психолінгвістики, журналістикознавства й теорії комунікації, щоб визначити сучасні напрями дослідження техніки мовлення, а також динаміку дикції в системі професійного мовлення журналіста. Метод спостереження і контент-аналіз усного мовлення журналістів в етері наживо й за кризових умов, щоб виявити типові помилки мовлення. Методом класифікування

систематизовано виявлені мовленнєві помилки. Для розроблення чеклиста (звірника) самооцінювання дикції журналіста застосовано метод моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зміст журналістського повідомлення формує не тільки лексичний вибір, а й інтонація, темп, ритм, якість голосу, адже на відміну від писемних текстів, усне мовлення функціонує в умовах обмеженого часу сприйняття й неможливості повторного прочитання в прийнятному для споживача інформації темпі. Режим реального часу задіює водночас просодичні, лінгвістичні і психологічні впливи на сприйняття повідомлюваної інформації аудиторією, а голос стає основним робочим інструментом у радіо-, теле- і мультимедійній журналістиці.

Усне мовлення журналіста – частина його професійної мовленнєвої компетенції, або професійного мовлення, яке потрактуємо як нормативну, упливову й функціонально доцільну вербальну діяльність журналіста, спрямовану на створення і поширення ефективних, соціально вагомих медійних повідомлень (у широкому значенні цього слова) у системі масової комунікації, на формування інформаційної картини світу й на взаємодію з аудиторією. Однак якщо розглядати мовлення (усне й писемне) журналіста з погляду функціонування медіа, то виявимо, що професійну мовленнєву компетенцію журналіста варто розглядати як базовий елемент медійної мовної системи, адже вона забезпечує ефективне передавання інформації споживачеві, аудиторії, може коригувати структуру медійного дискурсу, формує мовні стандарти публічної комунікації та впливає на розвиток мовних норм. Саме тому рівень професійної мовної підготовки журналістів безпосередньо визначає якість мовлення в медіапросторі й ефективність масової комунікації загалом. Крім того, мова журналіста відображає і рівень його особистої культури, і

рівень культури медіа, де він працює. Зазначимо, що він відповідає за мовні практики, адже своїми висловлюваннями легітимізує соціальні норми, наприклад, фемінітиви (*військовослужбовиця, гінекологиня, аналітикиня, архіваріуска* та ін.).

Професійне мовлення журналіста – феномен, багаторівнева система. Традиційно її складниками називають артикуляцію, просодіку, лексичну й синтаксичну організацію, а ключовими елементами – дикцію і голос (Башманівська, 2025, с. 214).

Дикція – не механічне, звичне, природне вимовляння звуків, а як елемент мовної компетенції забезпечує відтворення слів так, щоб аудиторія могла їх безпомилково розпізнати й декодувати; підтримує логіку і структуру повідомлення; балансує між технікою і прагматикою (*як* сказано й *що* сказано). Дикція як феномен і багаторівнева система формується на перетині лінгвістичного, психолінгвістичного, методичного вимірів у поєднанні з релевантними тренувальними практиками.

Лінгвістичний вимір (даючи відповідь на питання, *що* саме відбувається в мовленні) охоплює нормативну артикуляцію, ортоепію, темпоритм мовлення, коректне інтонаційне оформлення фраз. Дослідження засвідчують, що недостатній рівень голосової підготовки призводить до зниження комунікативної ефективності, професійного вигорання і появи голосових патологій (Rodero, Diaz-Rodriguez, Larrea, 2018).

З погляду психолінгвістики важливими є автоматизація мовлення, стабільність сприйняття і швидкість декодування вимовленого, його когнітивна доступність і когнітивне навантаження, адже якісна дикція сприяє зниженню когнітивного навантаження, а відповідно підвищує зрозумілість і переконливість медіаповідомлення і допомагає слухачеві структурувати інформацію, розрізняючи головне і другорядне. Чітка дикція

та правильні логічні паузи полегшують когнітивне оброблення, наприклад, складних синтаксичних структур у новинному дискурсі (Shkvorchenko, Rozhelyuk, Sharapanovska, Stoianova, & Sieriakova, 2024).

Методичний аспект забезпечує формування і розвиток дикції журналіста в змодельованих, але максимально наближених до реальних ситуаціях (наприклад, симуляція кризового етеру), у результаті чого дикція стає професійною навичкою, а не академічними вправами. У науковій і навчальній літературі висвітлюють основні вимоги до різних елементів техніки мовлення, пропонують практичні кейси щодо вдосконалення дикції та голосу для підвищення ефективної комунікації та професійної компетентности (Башманівська, 2025; Башманівська, Башманівський, 2022; Грицан, 2020; Донченко, 2018; Захаров, Голуб, 2022; Коленко, Іваненко, Голосняк, 2025; Rodero, Diaz-Rodriguez, Larrea, 2018; Rosa, Lopes, Lopes-Herrera, 2023 та ін.).

Професійне мовлення журналіста в кризових (екстремальних, небезпечних) умовах має поєднувати в собі інформаційну точність, оперативність, психологічну стійкість і контроль над голосом, щоб він був стабільним, адже в таких умовах журналіст, кореспондент часто працює без попередньо підготовленого тексту, під дією стресу, зумовленого зовнішніми обставинами і/або внутрішнім станом. У психолінгвістиці доведено, що емоційний стан мовця змінює акустичні параметри мовлення, бо під час реляційного стресу змінюється дихання, м'язова напруга і якість голосу (Scherer, 2003). К. З. Шерер експериментально підтвердив, що емоційне збудження (позитивне й негативне) змінює просодичні параметри мовлення (висота голосу, темп мовлення, інтонація, сила звучання голосу) (Paulmann, Furnes, Vokenes, Cozzolino, 2016; Scherer, 2003). У межах безлічі способів взаємодії людей мова служить не просто носієм семантичної інформації, а найбільш природним та

інтуїтивним каналом для передачі емоційних станів, тенденцій намірів та рис особистости. Будь-які зміни в голосі слухач легко «зчитує», і це впливає на сприйняття повідомлення і на комунікацію загалом. Саме тому дикція – інструмент ефективної оперативної та кризової комунікації.

У кризових (екстремальних, небезпечних) умовах усне мовлення журналіста виконує кілька функцій: крім загальновизнаних – інформаційної (оперативне передавання фактів), орієнтувальної (допомагає зрозуміти факти в контексті подій), соціально-регулятивної (формує довіру до інформації та медіа, ставлення до них тощо), – виконує ще й психологічно-стабілізаційну функцію в інформаційному просторі, оскільки просодична стійкість голосу журналіста здатна знизити тривожність аудиторії (Paulmann, Furnes, Vokenes, Cozzolino, 2016; Scherer, 2003). Реалізувати психологічно-стабілізаційну функцію журналістові вдається, коли його мовлення має чітку артикуляцію, контрольований темп, інтонаційну стійкість, голосову витривалість. Зауважимо, що володіння технікою усного мовлення на високому рівні важливе не тільки для журналіста, кореспондента, а й для комунікаційника (працівників пресслужб), піарника.

Уплив зовнішніх чинників і/або внутрішнього стану на голос журналіста зумовлює потребу вдосконалювати дикцію, яку кваліфікують як актуальний і потрібний елемент професійного становлення майбутніх журналістів (Башманівська, 2025, с. 212). Саме з цією метою до навчальних планів підготовки фахівців зі спеціальности «Журналістика» вводять дисципліни, наприклад: «Техніка усного мовлення» і «Культура ефірного мовлення» – у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; «Техніка мовлення» – у Вінницькому державному педагогічному університеті імені

Михайла Коцюбинського; «Дикція й емісія голосу. Виразність професійного мовлення журналіста» – у Житомирському державному університеті імені Івана Франка; «Постановка голосу» – у Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Які ж найтипівші помилки трапляються в кризовому мовленні журналістів? За якими критеріями, параметрами студентів або журналістів-початківцю самостійно оцінити своє мовлення і готовність до етеру в кризових (екстремальних, небезпечних) умовах? Як підготувати свій голос до роботи в таких умовах?

На основі аналізу етерів, що відбувалися наживо і які висвітлювали події, пов'язані з Війною за Незалежність України (загалом проаналізовано 62 телеетери «Єдиного марафону»), встановлено такі типові помилки та їхній вплив на сприйняття:

- підвищення гучности (форсування) голосу, ніби журналіст намагається «перекричати» (наприклад, коли працює поряд техніка), унаслідок чого знижується розбірливість мовлення, зростає тривожність аудиторії, втомлюється сам журналіст, кореспондент;

- прискорений темп мовлення без потрібних смислових павз, який спричиняє когнітивне перевантаження, і слухач (глядач) не встигає виокремити головне;

- нечітка вимова слів (емоційна артикуляційна деформація), особливо емоційно маркованих слів (наприклад, *удар*, *теракт*, *загиблі*, *травмована дитина*) чи важких для вимови за звуковим складом, створює ризики неправильного розуміння слів, основної інформації і/або повідомлення загалом;

- мовленнева фрагментація (короткі незавершені чи обірвані фрази, порушення логічних і змістових зв'язків між фразами) не дає змоги слухачеві (глядачеві) вибудувати цілісну картину події, що знижує довіру до медіа загалом;

- невідповідність тону змістові повідомлення (надмірна драматизація або буденний, байдужий тон (монотонність) у висвітленні трагічної події) зумовлює етичні ризики і, можливо, репутаційні втрати для медіа.

Крім того, інколи спостерігаємо недостатність дихальної підтримки мовлення, когнітивну недоступність (непереконливість) повідомлення, тремтіння голосу.

Щоб уникати таких помилок, журналістові (особливо початківцеві) варто використовувати техніки самоменеджменту й самоконтролю своєї дикції. Пропонуємо чеклист (звірник) самооцінювання дикції й готовності до етеру в кризових (екстремальних, небезпечних) умовах під час очного й онлайнного навчання, самозапису й відеоаналізу, що його складено на основі аналізу наукової літератури та спостережень за мовленням журналістів, кореспондентів у прямих етерах. Цей звірник поєднує характеристики дикції, психофізіологічну стабільність і комунікативну зрозумілість, доступність мовлення. Його можна використовувати й тоді, коли ви спостерігаєте за мовленням досвідчених журналістів.

Чеклист (звірник) самооцінювання дикції журналіста

1. Артикуляційна чіткість. Саморефлексія: чи може слухач без зусиль повторити слова з мого повідомлення? Можливі уточнювальні запитання: Я чітко і виразно вимовляю звуки (зокрема зімкнені (проривні) звуки [б], [п], [д], [т], особливо в кінці слів, щоб їх було добре чути, попри шум в етері), складні звукосполучення (наприклад, «взяття стратегічного...»), «не ковтаю» кінцівки слів? Звуки не зливаються між словами? Я відчуваю роботу м'язів мовного апарату, їхня робота активна? Чи моє мовлення фонетично чисте, не з'являється свист, шипіння в умовах стресу?

2. Ортоепічна й акцентуаційна нормативність. Саморефлексія: Чи правильно вимовляю звуки, звукосполучення, а також окремі слова та їхні граматичні форми, якщо для них характерні якісь вимовні особливості? Чи можу я аргументувати кожен наголос, якщо мене запитують? Можливі уточнювальні запитання: Чи не пом'якшую губні й шиплячі в кінці слова? Чи не наближаю вимову свистячих до шиплячих? Чи вимовляю [o] без наближення до [a]? Чи правильна вимова ненаголошених [e], [и]? Чи не оглушую дзвінки в середині або кінці слова? Чи використовую засоби милозвучності? Чи правильно вимовляю звукосполучення приголосних? Наголошування слів нормативне?

3. Темпо-ритмічна стабільність. Саморефлексія: Чи мій темп мовлення контрольований? Чи стрес не занадто прискорює моє мовлення, аж до нерозбірливості? Чи встигає слухач не лише чути, а й осмислювати почуте? Можливі уточнювальні запитання: Я роблю мікропавзи між підметом і присудком у довгих реченнях, даючи так слухачеві час на оброблення інформації? Мій темп мовлення не випереджає швидкість формування думки (маркер – уникаю «е-е-е», «а-а-а», «ну» й подібних звуків)? Моє мовлення має чіткий ритм, не звучить монотонно, маючи прискорений темп? Я можу свідомо сповільнити мовлення у важливих місцях або складних для вимовлення/сприйняття? Я не прискорююся наприкінці фрази? Я не говорю уривчасто?

4. Інтонаційна стійкість. Саморефлексія: Чи слухач розуміє, де закінчується одна думка й починається інша? Чи звучить моє мовлення спокійно й надійно? Можливі уточнювальні запитання: Чи кожне речення має інтонаційне завершення? Чи доречні логічні павзи, чи роблю я їх? Інтонація не суперечить змістові? Ключові слова інтонаційно виділено, навіть без підготовленого тексту? Я не обриваю фрази? Чи

уникаю емоційних крайнощів в інтонуванні фраз? Я не підвищую тон, аж до ультразвуку?

5. Розбірливість складних фрагментів. Саморефлексія: Чи слухач зможе відтворити цифри, власні назви тощо? Можливі уточнювальні запитання: Я чітко вимовляю кожну цифру в складених числівниках, особливо у відмінкових формах? Назви населених пунктів, мешканців озвучено правильно, не спотворено? Терміни зрозумілі для слухачів? В абрєвіатурах кожен звук вимовлено виразно?

6. Голосова витривалість. Саморефлексія: Чи зберігається якість і чіткість мовлення протягом усього етерного часу (особливо, коли наживо або під час імпровізації)? Чи зрозумілий мій текст навіть у складних акустичних умовах? Можливі уточнювальні запитання: Я відчуваю опору на діафрагму? Не говорю «на зв'язках»? Мій голос не тремтить, не стає затиснути і «пласким»? Я тримаю голос у середньому або низькому регістрі? Я планую «точки видиху», щоб добір повітря був непомітним, і не роблю випадкових вдихів? Моя дикція не погіршується в момент, коли я чую в мікронавушник («у вусі») команду режисера або шукаю паралельно нову інформацію в телефоні/планшеті? Я контролюю гучність голосу? Дихання не чути в мікрофон? Я не «виснажую» артикуляцію?

7. Когнітивна доступність і стійкість мовлення. Саморефлексія: Чи слухач зможе зрозуміти повідомлення без додаткових пояснень? Чи моя дикція якісна, коли я одночасно думаю і говорю? Можливі уточнювальні запитання: Чи моє мовлення легко сприймається? Якщо я дам невідповідної людині послухати запис, вона все зрозуміє, «зчитає» основний зміст, наратив? Чи легко відокремити основне від другорядного? Наскільки легко декодувати зміст повідомлення? Чи я не гублюся, не збиваюся, коли з'являється нова інформація? Я зберігаю чіткість дикції, думки, коли імпровізую? Повідомлення зрозуміле з першого

разу? Фрази не перевантажені? Речення не занадто довгі? Чи містить повідомлення оцінні судження?

8. Підсумкова саморефлексія: Які сильні сторони моєї дикції, а над якими потрібно ще активно працювати?

Звісно, працювати над технікою усного мовлення, культурою етерного мовлення журналіст має постійно. Це як із м'язами: їх потрібно весь час тренувати, щоб тримати в тонусі. У науковій і навчальній літературі можна знайти спеціальні вправи й техніки, спрямовані на вдосконалення дикції та голосу (наприклад, Башманівська, 2025; Башманівська, Башманівський, 2022; Грицан, 2020; Донченко, 2018; Захаров, Голуб, 2022; Коленко, 2018; Коленко, Іваненко, Голосняк, 2025; Rodero, Diaz-Rodriguez, Larrea, 2018 та ін.), щоб надати їм професійної впевненості звучання, щоб дикція «працювала» без свідомого контролю. Уважаємо, що важлива і стрес-адаптація дикції, коли тренують дикцію, імітуючи стресові ситуації, емоційний тиск, шумні локації тощо.

Пропонуємо кілька експрес-вправ, які не заберуть багато часу і які можна виконати навіть у польових умовах, коли людина перебуває в стресі, а адреналін «затискає» горло й дихання стає поверхневим. Ці вправи допоможуть «зібрати» дикцію і заспокоїти голос, позбутися м'язової напруги в мовному апараті й підвищити когнітивну концентрацію. Їхню сукупність (її можна варіювати) назвемо «Голос журналіста перед стрес-етером: протокол стабілізації».

Голос журналіста перед стрес-етером: протокол стабілізації

1. Щоб розслабити м'язи мовного апарату (жувальні м'язи), аби рухалася щелепа й дикція не перетворилася на бурмотіння (стрес найперше «затискає»), – «Перезапуск».

Техніка виконання: Максимально роззявте рот, ніби сильно здивовані або зирається

крикнути «А». Потім різко розслабте обличчя. Повторіть 5 разів.

2. Щоб знайти «опору» для голосу і він не став писклявим, щоб налаштувати резонатори, щоб голос став об'ємнішим і впевненішим, а дикція кращою, зроби «Вібраційний масаж».

Техніка виконання: Розслабте щелепу. М'яко зімкніть губи, а зуби не стискайте. Глибоко вдихніть носом, а на видиху почніть тягнути звук «мммммммм», не розмикаючи при цьому губи. Злегка постукуйте кінчиками пальців по груднині. Звук має «гудіти» в ділянці губ і носа, а в грудях вібрувати.

3. Оскільки в умовах шуму чи поганого зв'язку слухач розпізнає слова за приголосними, губи мають бути в робочому тонусі, то вправа «Енергія приголосних» стане в пригоді.

Техніка виконання: Енергійно, максимально швидко вимовляйте поєднання тільки приголосних звуків КТЩ-КТЩ-КТЩ; ЗЖДР-ЗЖДР-ЗЖДР; ПТК-ПТК-ПТК, БДГ-БДГ-БДГ або будь-які інші складні поєднання.

4. «Дихальний квадрат» допоможе стабілізувати серцебиття, дасть об'єм повітря для довгих фраз і «вимкне» паніку на фізіологічному рівні.

Техніка виконання: Вдихаючи носом, рахуємо до чотирьох. Затримуємо дихання, знову рахуючи до чотирьох. Видихаємо ротом, рахуючи до чотирьох. Відпочиваємо чотири секунди. Повторюємо тричі.

5. Цокання під час виконання вправи «Лоша» допоможе «дерев'яний» язик перетворити на гнучкий.

Техніка виконання: Розтулити рот, присмоктати язик до піднебіння та різко відірвати. З'являється «цок». Рахуємо 1, 2.

6. Вправа «Активация фокусу» стимулює нервові закінчення, пов'язані з ділянкою мозку, що керує мовленнєвим центром людини.

Техніка виконання: Зімкніть губи. Гострим кінчиком язика із силою проколуйте щоки зсередини. Повторіть по 10 разів на кожен

сторону. На завершення кілька разів пройдіться по внутрішній поверхні губ.

7. У кризових умовах озвучити числівник – майже завжди спіткнутися на слові. «Цифрова дикція» як когнітивна розминка підготує мовний апарат і мозок до подолання «перешкоди».

Техніка виконання: Уявіть найскладніші числівники у вашому тексті. Вимовте їх тихо, повільно, максимально чітко промовляючи кожен звук (повторіть для впевненості кілька разів), а потім голосом звичайної гучності й у впевненому темпі.

8. «Алфавітна імпровізація» синхронізує мовний апарат і думки, примушуючи його так майже миттєво реагувати на когнітивні запити.

Техніка виконання: Швидко читайте алфавіт, але на кожен літеру називайте слово, пов'язане із вашою сьогодишньою темою.

9. Розминка «Артикуляційний опір» змусить працювати ваші губи не на 100, а на 200% і відчувати легкість і чіткість кожного звуку.

Техніка виконання: Стискаючи міцно зуби, прочитайте чітко кілька речень вашого тексту (або будь-що інше). Працюють тільки губи і язик. Повторіть тричі. Потім прочитайте, задіюючи всі елементи мовного апарату.

10. Вправа «Опертя» активізує м'язи пресу, які відповідають за дихання, а отже, стабілізацію голосу.

Техніка виконання: Зробіть короткий вдих носом, а на видисі різко й коротко вимовляйте звуки Ф! Ф! Ф! Ф! Ф! Вимовляючи кожен звук, маєте відчувати різкий поштовх живота всередину.

А за 30 секунд до старту зробіть глибокий вдих і повний видих зі звуком «Ха-а-а». Це «викине» зайвий адреналіновий затиск із горла, і ваш перший склад в етері не буде супроводжуватися зрадливим тремтінням.

Сформувавши й підтримуючи здоровий, контрольований, гнучкий, виразний голос і стійку дикцію, які як фізіологічний інструмент

забезпечують високу якість сприйняття інформації аудиторією, журналіст дбає про свою професійну довговічність.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У сучасному медіапросторі дикція журналіста як ключовий складник його професійної мовленнєвої компетенції трансформувалася з власне естетичної категорії («гарний голос») у чинник інформаційної безпеки. Якісна артикуляція та інтонаційна стійкість виконують не лише комунікативну, а і психолого-стабілізаційну функцію, знижуючи рівень тривожності аудиторії в кризових умовах. Дикція журналіста має комплексний характер і формується на перетині лінгвістичного, психолінгвістичного й методичного вимірів.

Основними мовленнєвими помилками в прямих етерах у кризових умовах є форсування голосу, прискорений темп без логічних павз, артикуляційна деформація емоційно маркованих слів і мовленнєва фрагментація. Ці помилки призводять до когнітивного перевантаження слухача й нерелевантного декодування змісту повідомлення.

Запропонований чеклист (збірник) самооцінювання поєднує параметри артикуляційної чіткості, ортоепічної нормативності, темпо-ритмічної стабільності й інтонаційної стійкості, а комплекс експрес-вправ дає змогу журналістові оперативно відновити мовленнєвий тонус навіть у польових умовах.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у вивченні акустичних і фонетичних (артикуляційно-перцептивних) характеристик мовлення журналістів у кризових умовах, що об'єктивізує параметри дикції, уможливить створення емпірично обґрунтованих стандартів мовлення журналістів у медіа, розроблення методики підготовки журналістів до кризового мовлення, а також розроблення стандартизованих шкал оцінювання дикції журналістів.

Література

- Башманівська, Л. А. (2025). Дикція та голос як складові професійного мовлення майбутнього журналіста. *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, т. 75, №1, с. 211-215. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.2/33>.
- Башманівська, Л., Башманівський, В. (2022). *Дикція і емісія голосу. Виразність професійного мовлення журналіста*. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів і дистанційного навчання. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 108 с.
- Галаджун, З., Войцехівська, С. (2015). Мовленнєві аспекти роботи телеведучого (На прикладі роботи ведучих програм телеканалу "1+1"). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, вип. 5, с. 367-376. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2015_5_33 (дата звернення: 09.01.2026).
- Грицан, Н. В. (2020). *Техніка сценічного мовлення: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., переробл. і доповн.* Івано-Франківськ, 2020, 286 с.
- Донченко, Н. (2018). Постановка мовного голосу як основа опанування артистом майстерністю словесної дії. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури й мистецтв*, №1, с. 164-168.
- Захаров, В., Голуб, Д. (2024). Техніка мовлення як основа професійної майстерності тележурналіста. *Вісник Київського національного університету культури й мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, т. 7, №2, с. 198-210. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bknucaa_2024_7_2_4 (дата звернення: 09.01.2026).
- Коленко, А. В. (2018). Дикція як основний технічний засіб і художній компонент мовлення. *Web of Scholar*, 3(5), 32-36.
- Коленко, А. В., Іваненко, О. А., Голосняк, В. В. (2025). Інтеграція вокальної та сценічно-мовленнєвої підготовки майбутніх акторів. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі* (10), с. 58-64.
- Котляренко, С. В. (2019). Культура техніки мовлення студента-філолога – запорука успіху в професійній діяльності. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27337> (дата звернення: 09.01.2026).
- Кушнір, О. (2017). *Орфоепічна культура в ефірі сучасного дитячого телебачення (за матеріалами тернопільських телеканалів)*. Тернопіль: Медіапростір. URL: <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2018-2/zbirnyk-kultura-slova-89-2018/zvukova-kultura-movlennya-veduchyh-dytyachyh-program-televizijna-platforma-ternopilshhyny.html> (дата звернення: 08.01.2026).
- Любченко, Ю. В. (2016). *Виразальна система радіожурналістики: монографія*. Запоріжжя: АА Тандем, 192 с.
- Попович, Н. (2020). Специфіка розвитку техніки мовлення майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. *Інноваційна педагогіка*, вип. 21, т. 3, с. 14-18. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-2>
- Рускуліс, Л., Дружененко, Р. (2023). Формування культури усного мовлення студентів спеціальності «Ведучий телевізійних програм»: стан і перспективи. *Актуальні питання гуманітарних наук*, т. 3, вип. 60, с. 275-281.
- Чернявська, О. С., Мішин, А. В. (2024). Майстерність ведучого програм телебачення: техніка мовлення і ефективна комунікація в полтавських медіа. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, №72, т. 3, с.121-126.

- Rodero, E., Diaz-Rodriguez, C., Larrea, O. (2018). A Training Model for Improving Journalists' Voice. *J Voice*. 2018 May; 32(3):386.e11–386.e19. doi: 10.1016/j.jvoice.2017.05.006. Epub 2017 Jun 7. PMID: 28599996.
- Rosa, D. C. B., Lopes, L. W., Lopes-Herrera, S. A. (2023). Voice and Communication Training Program Improves Performance of University Students in Oral Presentations. *Codas*. 2023 Dec 4;35(6):e20220146. doi: 10.1590/2317-1782/20232022146pt. PMID: 38055409; PMCID: PMC10723579.
- Zenari, M. S., Cota, A. D. R., Rodrigues, D. A., Nemr, K. (2021). Do Professionals Who Use the Voice in a Journalistic Context Benefit from Humming as a Semi-occluded Vocal Tract Exercise? *J Voice*. 2021 Apr 21:S0892-1997(21)00100-4. <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2021.03.011>.
- Shkvorchenko, N., Rozhelyuk, I., Sharapanovska, Y., Stoianova, T., & Sieriakova, I. (2024). The power of the voice: how prosody shapes the news we hear. *Amazonia Investiga*, 13(80), 109-121. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.80.08.10>
- Scherer, K. R. (2003). Vocal communication of emotion: A review of research paradigms. *Speech Communication*, 40(1-2), 227-256. [https://doi.org/10.1016/S0167-6393\(02\)00084-5](https://doi.org/10.1016/S0167-6393(02)00084-5)
- Paulmann, S., Furnes, D., Bokenes, A. M., Cozzolino, P. J. (2016). How Psychological Stress Affects Emotional Prosody. *PLoS One*. 2016 Nov 1;11(11):e0165022. doi: 10.1371/journal.pone.0165022. PMID: 27802287; PMCID: PMC5089770.
- Warhurst, S., McCabe, P., Madill, C. (2013). What makes a good voice for radio: perceptions of radio employers and educators. *J Voice*, Mar;27(2):217-24. doi: 10.1016/j.jvoice.2012.08.010.

References

- Bashmanivska, L. A. (2025) Dyktsiia ta holos yak skladovi profesiinoho movlennia maibutnoho zhurnalista [Diction and voice as components of the professional speech of a future journalist]. *Scholarly notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Philology. Journalism*, vol. 75, №1, pp. 211-215. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.2/33> (in Ukrainian).
- Bashmanivska, L., Bashmanivskiy, V. (2022). Dyktsiia i emisiia holosu. Vyravnist profesiinoho movlennia zhurnalista. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinoi roboty studentiv i dystantsiinoho navchannia [Diction and voice emission. Expressiveness of a journalist's professional speech]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 108 p. (in Ukrainian).
- Cherniavska, O. S., Mishyn, A. V. (2024). Maisternist veduchoho proqram telebachennia: tekhnika movlennia i efektyvna komunikatsiia v poltavskykh media [The Mastery of a Television Host: Broadcasting Technique and Effective Communication in Poltava Media]. *Current Issues in the Humanities: Interuniversity Collection of Scientific Papers of Young Scientists of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*, №72, t. 3, pp. 121-126. (in Ukrainian).
- Donchenko, N. (2018). Postanovka movnoho holosu yak osnova opanuvannia artystom maisternistiu slovesnoi dii [The staging of the speaking voice as the basis for the artist's mastery of the skill of verbal action]. *Bulletin of the National Academy of Leading Personnel of Culture and Arts*, №1, pp. 164-168. (in Ukrainian).
- Haladzhun, Z., Voitsekhivska, S. (2015). Movlennievi aspekty roboty televeduchoho [Speech aspects of the work of a TV presenter]. *Collection of works of the Research Institute of Press Studies*, vol. 5, pp. 367-376. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2015_5_33 (data zvernennia: 09.01.2026). (in Ukrainian).
- Hrytsan, N. V. (2020). *Tekhnika stsenichnoho movlennia: navch.-metod. posib. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. [Stage speaking technique]*. Ivano-Frankivsk, 2020, 286 p. (in Ukrainian).

- Kolenko, A. V. (2018). Dyktsiia yak osnovnyi tekhnichniy zasib i khudozhnii komponent movlennia [Diction as the main technical means and artistic component of speech]. *Web of Scholar*, 3(5), pp. 32–36. (in Ukrainian).
- Kolenko, A. V., Ivanenko, O. A., Holosniak, V. V. (2025) Intehratsiia vokalnoi ta stsenichno-movlennievoi pidhotovky maibutnikh aktoriv [Integration of vocal and stage-speaking training of future actors]. *Musical art in the osvitological discourse*, (10), pp. 58–64. (in Ukrainian).
- Kotliarenko, S. V. (2019). *Kultura tekhniky movlennia studenta-filoloha — zaporuka uspikhu v profesiinii diialnosti* [The culture of speech technique of a philologist student is the key to success in professional activities]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27337> (data zvernennia: 09.01.2026). (in Ukrainian).
- Kushnir, O. (2017). *Orfoepichna kultura v efiri suchasnoho dytiachoho telebachennia (za materialamy ternopilskykh telekanaliv)* [Orthoepic culture on the air of modern children's television (based on materials from Ternopil TV channels)]. Ternopil: Mediaprostir. URL: <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2018-2/zbirnyk-kultura-slova-89-2018/zvukova-kultura-movlennya-veduchyh-dytyachyh-program-televizijna-platforma-ternopilshhyny.html> (data zvernennia: 08.01.2026). (in Ukrainian).
- Liubchenko, Yu. V. (2016). *Vyrazhalna systema radiozhurnalistyky: monohrafiia* [Expressive system of radio journalism]. Zaporizhzhia: AA Tandem, 192 p. (in Ukrainian).
- Paulmann, S., Furnes, D., Bokenes, A. M., Cozzolino, P. J. (2016). How Psychological Stress Affects Emotional Prosody. *PLoS One*. 2016 Nov 1;11(11):e0165022. doi: 10.1371/journal.pone.0165022. PMID: 27802287; PMCID: PMC5089770. (in English).
- Popovych, N. (2020). Spetsyfika rozvytku tekhniky movlennia maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinoi, biblioteknoi ta arkhivnoi spravy [Specifics of the development of speech techniques of future specialists in information, library and archival affairs]. *Innovative pedagogy*, vol. 21, t. 3, pp. 14–18. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-2> (in Ukrainian).
- Rodero, E., Diaz-Rodriguez, C., Larrea, O. (2018). A Training Model for Improving Journalists' Voice. *J Voice*. 2018 May;32(3):386.e11–386.e19. doi: 10.1016/j.jvoice.2017.05.006. Epub 2017 Jun 7. PMID: 28599996. (in English).
- Rosa, D. C. B., Lopes, L. W., Lopes-Herrera, S. A. (2023). Voice and Communication Training Program Improves Performance of University Students in Oral Presentations. *Codas*. 2023 Dec 4;35(6):e20220146. doi: 10.1590/2317-1782/20232022146pt. PMID: 38055409; PMCID: PMC10723579. (in English).
- Ruskulis, L., Druzhnenko, R. (2023). Formuvannia kultury usnogo movlennia studentiv spetsialnosti «Veduchyi televiziinykh prohram»: stan i perspektyvy [Formation of oral culture of students majoring in "Television program presenter": status and prospects]. *Current issues in the humanities*, vol. 3(60), pp. 275–281. (in Ukrainian).
- Scherer, K. R. (2003). Vocal communication of emotion: A review of research paradigms. *Speech Communication*, 40(1–2), 227–256. [https://doi.org/10.1016/S0167-6393\(02\)00084-5](https://doi.org/10.1016/S0167-6393(02)00084-5) (in English).
- Shkvorchenko, N., Rozhelyuk, I., Sharapanovska, Y., Stoianova, T., & Sieriakova, I. (2024). The power of the voice: how prosody shapes the news we hear. *Amazonia Investiga*, 13(80), pp. 109–121. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.80.08.10> (in English).
- Warhurst, S., McCabe, P., Madill, C. (2013). What makes a good voice for radio: perceptions of radio employers and educators. *J Voice*. 2013 Mar;27(2):217–24. doi: 10.1016/j.jvoice.2012.08.010. (in English).
- Zakharov, V., Holub, D. (2024). Tekhnika movlennia yak osnova profesiinoi maisternosti telezhurnalista [Broadcasting Technique as the Basis of Professional Skills of a Television Journalist]. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Audiovisual Art and Production*, vol. 7, № 2,

pp. 198–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bknucaa_2024_7_2_4 (data zvernennia: 09.01.2026). (in Ukrainian).

Zenari, M. S., Cota, A. D. R., Rodrigues, D. A., Nemr, K. (2021). Do Professionals Who Use the Voice in a Journalistic Context Benefit from Humming as a Semi-occluded Vocal Tract Exercise? *J Voice*. 2021 Apr 21:S0892-1997(21)00100-4. <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2021.03.011>. (in English).

Автори

Світлана Харченко, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики та мовної комунікації
e-mail: s.kharchenko@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9336-1259>

Світлана Литвинська, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації
e-mail: s.lytvynska@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5761-5124>

Денис Рудень, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації
e-mail: den.ruden@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9976-9255>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Svitlana Kharchenko, Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Journalism and Linguistic Communication
s.kharchenko@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9336-1259>

Svitlana Lytvynska, Candidate of Philological Sciences; Associate Professor, Associate Professor of the Department of Journalism and Linguistic Communication
e-mail: s.lytvynska@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5761-5124>

Denys Ruden, PhD in Political Science, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Journalism and Language Communication
e-mail: den.ruden@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9976-9255>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

Проблеми діалектології та ономастики

УДК 811.161.2'4:392
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-11

Вербальний компонент традиційних свят українців (на прикладі говіркового мовлення)

Марина Волошинова <https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна

Надійшла до редакції: 14.03.2026 • Схвалено до друку: 20.04.2026

Анотація

У розвідці на прикладі діалектних текстів, лексикографічного матеріалу проаналізовано номінативні одиниці на позначення окремих свят зимового та весняного календарних циклів. Основну увагу зосереджено на репрезентації й лінгвістичному опрацюванні діалектної лексики традиційних обрядів, вірувань та світоглядних уявлень українців. З'ясовано, що традиційна обрядовість, пов'язана зі значною кількістю звичаїв, реалій, дій тощо, має розгалужену систему найменувань, яка вимагає комплексного наукового підходу. Лексичний звичаєвий складник розглянуто на прикладі загальних назв свят, передсвяткових етапів (вечорниць); основу статті становить опис номінацій зимового календарного циклу та ранньовесняного свята Сорока Святих. Під час аналізу наголошено на сакральній природі деяких чисел, особливе значення яких підтверджено ілюстративним матеріалом. Лексика на позначення свят, обрядових процесів і дій здебільшого представлена однослівними назвами, що в межах східнослов'янських говірок мають різний ступінь функційної активності. Спорадично зафіксовано фразеологічні одиниці, що виконують описові функції, допомагають отримати відомості про змістове наповнення й сутнісні характеристики народних традицій. Авторка поділяє думки мовознавців про наявність трансформаційних процесів у досліджуваній групі лексики. Зокрема, на прикладі діалектних текстів доведено, що змінами марковано вербальний (варіювання текстового складника), реалемний (зміна елементів матеріальної культури), акціональний плани святкових дійств. У підсумкових тезах зауважено на необхідності подальшого вивчення лексики календарної обрядовості, зокрема на визначенні статичного й динамічного в заявленій тематичній групі, установленні лексичних відповідників з говорами суміжних та віддалених діалектних континуумів української мови.

Ключові слова: говірка, лексика, номінація, обряд, свято, календарний цикл, східнослов'янські говірки

Issues of Dialectology and Onomastics

UDC 811.161.2'4:392
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-11

Verbal Aspect of Traditional Ukrainian Festivities: a Study of Dialectal Speech

Maryna Voloshynova <https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

V. I. Vernadsky Taurida National University, Kyiv, Ukraine

Received: 14.03.2026 • Accepted: 20.04.2026

Abstract

Using the example of dialect texts recorded in three dialect areas of Ukraine, as well as lexicographic material, the article analyzes the specifics of the functioning of nominative units designating certain holidays of the winter and spring cycles. The main focus is placed on the representation and linguistic treatment of dialect vocabulary related to traditional holidays, ritual actions, beliefs, and the worldview concepts of the Ukrainians. The current state of research on the outlined topic demonstrates that the study of folk calendar nominations is an important task for contemporary linguistic studies, including dialectological research. In linguistic and ethnolinguistic works, the scholars provide the etymology of the recorded names, identify semantic dominants, trace the variation of lexical units, and establish the mythological motives underlying verbal and nonverbal components. Particular attention is also paid to the state of research on the nominations of calendar-based religious and folk holidays and rituals in the Ukrainian academic discourse; various approaches of linguists to the description of the vocabulary and phraseology of the folk calendar, based on folklore texts, records of dialect speech, writers' epistolary heritage, and other materials, are analyzed. At the same time, linguists emphasize the importance of collecting and processing this fragment of the lexical system in order to preserve information about the material and spiritual components of human life. The study also establishes that traditional folk ritual culture, associated with a considerable number of customs, realia, actions, and so forth, has an extensive system of names that requires a comprehensive scholarly approach. The lexical customary component of the Ukrainian people is considered through the example of general names of holidays and pre-holiday stages (*vechornytsi*/evening gatherings). The core of the article is the description of nominations of the winter calendar cycle and the early spring feast of the Forty Holy Martyrs. During the analysis, emphasis is placed on the sacred nature of certain numbers, whose special significance is also confirmed by illustrative material. The vocabulary denoting holidays, ritual processes, and actions is represented mostly by one-word names which, within the Eastern Slobozhanshchyna dialects, display different degrees of functional activity. Phraseological units performing descriptive functions are recorded sporadically; they help provide additional information about the semantic content and essential characteristics of folk traditions. The author shares the view of linguists regarding the presence of transformational processes in the lexical group under study, caused by extralinguistic factors. Thus, on the basis of dialect texts, it is shown that changes affect the verbal plane (variation of the textual component), the realia-related plane (changes in elements of material culture), and the actional plane of festive rites. The concluding theses of the study emphasize the need for further investigation of the vocabulary of calendar rituality, in particular for determining the static and dynamic features within this thematic group and for establishing lexical correspondences with the dialects of adjacent and more distant dialect continua of the Ukrainian language.

Keywords: dialect, vocabulary, nomination, ritual, holiday, calendar cycle, Eastern Slobozhanshchyna dialects

Постановка проблеми. Ментальність етносу, елементи його матеріальної, духовної та звичаєвої культури відображено в давніх традиціях святкування. Календарні свята українців, що охоплюють річний цикл, пов'язані з численними звичаями та обрядодіями, повір'ями й забобонами, отже, мають значний фонд номінативних одиниць. Вербальний компонент української календарної обрядовості все ще потребує комплексного дослідницького підходу, оскільки багато народних свят чи їхніх елементів з плином часу зникають, зазнають формальних і змістових трансформацій, осучаснюються, що призводить до «створення <...> інноваційних святкових традицій» (Стішова, 2017, с.180), тож актуальним завданням історико-етнографічної, мовознавчої, зокрема й діалектологічної, галузей науки залишається фіксування й усебічне вивчення системи номінацій народного календаря.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексика, пов'язана з традиційними народними святами, неодноразово ставала об'єктом наукових пошуків таких українських учених, як М. Бігусяк, Н. Герасим, К. Глуховцева, І. Гороф'янюк, Е. Гоца, Т. Тищенко, Л. Осташ та ін.

О. Миголинець описала різдвяну лексику в межах закарпатських говірок. На матеріалі діалектних текстів проаналізовано компонентний склад, лексико-граматичну характеристику та внутрішню форму різдвяних дійств, обрядів та звичаїв, повір'їв. Доведено, що закарпатські назви на позначення Різдва у фонетико-словотвірних варіантах з тотожним чи близьким значенням функціонують і в інших діалектах української мови, і в літературній мові. Дослідниця доходить висновку, що календарно-обрядова лексика в межах окресленого діалектного континууму характеризується широкою варіантністю, а деякі лексеми своїм походженням сягають праслов'янської доби (Миголинець, 2025).

Особливості репрезентації теми *хліб* на прикладі середньополіських обрядових текстів весняного календарного циклу розглянула

Марина Шарапа (Шарапа, 2025). Установлено семантичні доміанти, міфологічні мотиви вербальних і невербальних компонентів досліджуваного явища; проаналізовано походження, семантику й номінацію обрядових дій, реалій «різних ритуалів аграрної, апотропеїчної, імітативномагічної спрямованості» (Шарапа, 2025, с.19). Етноконцепт 'хліб' авторка визнає ключовим у традиційній духовній культурі українців, що зумовлено сприйняттям хліба в народній свідомості як символу життя, добробуту, родючості.

У статті Наталії Хібеби, Назара Хібеби схарактеризовано стан дослідження номінацій календарних релігійних і народних свят та обрядів в українському науковому дискурсі (Хібеба, Хібеба, 2023). Комплексне опрацювання цієї тематичної групи лексики науковці пов'язують із необхідністю збереження тих мовних одиниць, які «опиняються на периферії словника говорів через швидку нівеляцію календарної обрядовості» (Хібеба, Хібеба, 2023, с.56). У розвідці простежено різні підходи мовознавців до опису лексики і фразеології народного календаря на матеріалах фольклорних творів, записів діалектного мовлення, епістолярної спадщини письменників. Наголошено, що всебічний аналіз назв на позначення календарної обрядовості дозволить відстежити шляхи формування й динаміку цього шару лексики, з'ясувати ареальну специфіку, установити лексико-семантичні зв'язки тощо.

Метою цієї статті є аналіз вербального складника окремих календарних свят українців зимового та весняного циклів на прикладі діалектного мовлення мешканців Східної Слобожанщини та інших говіркових масивів України. Матеріалом дослідження ~~зачленено~~ є записи усного мовлення, зафіксовані на території східнослобожанського діалектного ареалу (до 2022 р.); діалектні тести, зібрані студентами Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського під час

проходження діалектологічної практики; Словник українських східнословобожанських говірок (Словник, 2021); матеріали з навчального посібника «Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалекти тексти» (Глуховцева, 2011).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Календарний рік українців завжди був наповнений великою кількістю різноманітних свят. Автори навчального посібника «Етнографія українців» зауважують, що народно-церковні свята поділялися на «рокові» і «присвятки». На рокові робити нічого не можна було, а у присвятки – тільки на толоці (Макарчук, 2015, с. 503): *Потім починалися Різдва-ані св-атки // перед цими Різдва-аними св-атками пр'алку кидали на горіш-ч'е / не пр'али / нічого б-іл'ше не робили / не ткали // т'іл'ки св-аткували // с'їдали з веч'ора / сходились у йакус' хату / брали насін'а / а п-іс'л'а того хоч' в-їдрами шелуху винос'* (Полов) (Словник, 2021, с. 395).

Сему 'свято' в межах східнословобожанських говірок представлено назвами *празник* (празники), *с'в-ато* (с'в-ата), дію на позначення святкування – *гул'ати*, *празнувати*, *отм-іч'ати* (отм-итити), *спраўл'ат'* (у багатьох говірках): *Празникам ми були би рад'ї кон'ешно / і отм-іч'али / ну у нас отм-іч'ан'а таке було / с'уди-туди і б-їжи до короў* (Білк) (Словник, 2021, с. 259); *у нас кампан'їя була хароша / ми ўсі празники спраўл'али* // (ВерхД) (Глуховцева, 2011, с. 311); *Ў нашому сел'ї йе обр'адовий празник йак Пасха* (Козар) (Глуховцева, 2011, с. 418). Зафіксовано і стійку сполуку *гуляти бесѣдами* 'відзначати свята разом': *А бат'ки наш-ї / йа невелика була / ну помн'у / йак оці празники / оце різдва-ані св-атки / так вони бесѣдами гул'али* // *бесѣда була ц'їлий тижден'* // *це наш-ї бат'ки на Миколайіўку ходили / там сестра була мате'ри'на / вони ў йїх там три дні гул'айут' дома / а тоді при'ход'ат' в-іт'і'л'а до нас / і тут гул'али* // *це ран'ч'е таки' обич'ай буў* (Словник, 2021, с. 29).

В осінньо-зимовий період у сільських молодіжних громадах великої популярності набули *вечорниці* – періоди дозвілля, в які можна було розважатися, займатися улюбленими справами та ін. На території Східної Слобожанщини подібні заходи номінують назви: *складка*, *складки*, *складки* 'сходина дівчат і хлопців у якійсь хаті для розваг': *Ну складки / опш-ч'ем зносили ў кого шо йес'т' дома і там о'то ж закусували і о'то ж ўрод'ї гул'анка / така була // ну ми ж ўже ве'ле'ч'ен'к-ї / год'їў по вос'ім'нац'ат' / двац'ат'* (ОлН); *Збиралис'а д'їўч'ата / складки робили / сахарні бур'аки наваримо / ўч'їне'мо дро'жеї / це було наша водка / в-їне'г'рет на закуску // музика була бала'лаїка / тан'ц'уєм / сп-ївайемо / шарманки сп-ївали* (ВерхД); *Воїна ч'ї'тир'ї год'а / йїї не' вич'єркнеш // но ми ўсе ўр'ем-а сп-ївали / тан'ц'ували / ш-ч'е і складку складали // при'не'сут' бутилку само'гону х'лопці / де воїни йїї в'иди'рут' // а ми ж напе'ч'ем гор'їшк-їў із муки / йа'ка йес'т' там // а тоді нал'їєм трохи само'гону / накришим туди гор'їшк-їў і ложками йїмо* (Новник); *То'д'ї ж гул'али не' так / складалис'а складки / з кол'хоза нам дадут' трошки ч'ї пшо'на / ч'ї карто'шин / о'л'її трошки / а тоді ўдома ук'раде'м шо-не'буд'* (Курячів) (Словник, 2021, с. 332).

У багатьох східнословобожанських говірках вечорницями називали не лише дозвільні вечори, а й зібрання жінок, які разом пряли чи займатися іншою ручною працею: *вечорниц'ї*, *веч'єрниц'ї*, *веч'їрниц'ї*, *веч'їрнушки* 'сходина дівчат (жінок) зимовими вечорами, щоб прясти, а у свята – і розважатися'. *Веч'їрниц'ї були* // *д'їўч'ата с'ходились в одну хату і шо-небуд' робили // хто пр'аў воўну / хто ўйа'заў з воўни // і носки ўйа'зали з воўни / і на воїну отпраўл'али носки / і благодарнос'т'ї полу'чали за це* (Новник); *На Одриван'їўці веч'орниц'ї ўзимку про'води'лис'а ў хат'ї Кан'їўч'їхи // до неї приходили д'їўч'ата / ви'ш'євали /*

ви^еплітали к^руже^{ва} / п^рошви п^рали / су^кали
 нитки // х^лопці при^еходили з Ли^еману /
 з^с Прон^ак^іїк^и / з^с Кут^{ка} // во^ни ди^евили^са на
 роботу д^ії^чат / рос^казували бу^вал^шч^іни і
 не^би^елиці / с^півали / з^рали на гар^мошк^і
 (Преоб) (Словник, 2021, с. 52). Зафіксовано й
 такі поодинокі назви, як дос^вітки (Підг,
 Полов, Шульг), бе^сідка (КрасП), си^еділки
 (Бондар), с^ходи^нки (Білов, Литв, Ман, Трав),
 поси^еден^ки (Бул, Підг, Розп), поси^еділки (Ган),
 п^рахи (Біл, Бунч, Гол, Новпск, Пав) – ‘сходини
 жінок, щоб разом прясти’.

Дослідники звертають увагу на те, що
 традиційні календарні свята українців
 унаслідок дії різних чинників
 трансформуються, оскільки «культура є живим
 і динамічним утворенням, яке еволюціонує
 разом зі зміною умов життєдіяльності
 спільноти. Відбувається постійна
 трансформація обрядових дійств, деякі
 елементи яких зникають, замінюючись
 іншими» (Якиминська, 2011, с. 351). Одним із
 найважливіших свят зимового календарного
 циклу для українців є Різдво, на позначення
 якого в багатьох східнослов'янських говірках
 функціонують назви Рожест^{во}, Рожест^{во},
 Рожд^еств^о, Рожд^еств^о, Різ^дво (Словник,
 2021, с. 314). Назву Різдво етимологи пов'язують
 з фонетичними процесами, що полягають
 «у розвитку давнішого *рожьство
 «народження, Різдво», пов'язаного з родити
 (*рожьство → *розство → *розтво → Різдво)»
 (Етимологічний словник, 2006, т. 5, с. 92).

Свято позначено комплексом обрядодій,
 які, звичайно, зазнали трансформацій
 у вербальному (варіювання текстів величальних
 пісень і примовлянь), реалемному (зміна
 кулінарних уподобань) та акціональному планах
 (зміни сценаріїв святкового дійства) тощо. На
 підтвердження цієї тези наводимо такі
 мікротексти: Ти^епер у^же д^іти ц^ого не р^обл^ат^ь
 / а йа^дуже д^обре це з^найу // ко^ли кол^аду^вали /
 то ходили із^віз^до^йу ў^руках / х^во^нари^ки та^кі
 но^сили / с^тукали у ві^кно / пи^етали / ч^і можна
 по^кол^аду^вати / і то^ді н^іх^то гро^шей цих не

про^си^ю / йак^і зараз д^ітки сто^йат^ь і ж^дут^ь /
 ко^ли йі^м з^роші да^дут^ь / та не йа^кі / не^буд^ь
 з^роші / а гар^нен^кі // і ба^бушка ви^еноси^{ла} ч^і
 го^рішки / ч^і йа^кіс^ь кон^хвети і да^вала д^ітам
 // (Смол) (Глуховцева, 2011, с. 222); А на
 Рожд^еств^о нос^ут^ь ве^чер^ку / в^аре^ну
 пше^ниц^у з м^едом р^ан^ше но^сили / а те^пер рис
 з м^едом нос^ут^ь // (НижБ). В останньому
 мікрофрагменті згадано назву ве^чер^ка
 (ве^чер^а), яку в східнослов'янських говірках
 уживають зі значенням ‘обрядова каша,
 уживана напередодні Різдва або на Щедрий
 вечір’ (у багатьох населених пунктах): Ве^чер^ку
 но^сили / о^но н^іч^ого бу^ло і да^ват^ь / о^то ш
 нос^имо по дво^рі / а о^но ж^у хто да^ст^ь шо / а хто
 йа^кес^ь л^апаси^ка / ми і р^аді бу^ли // (Марк).
 Осіб, які приносять вечерю, називають
 ве^чер^ал^никами, пор.: Веч^еряль^ник, обряд.
 ‘колядник’ (у багатьох говірках): Пере^д Різ^двом
 веч^ором нос^ат^ь ве^чер^у // а ў^хат^і на по^кут^і
 сто^йит^ь кут^а і с^іно ў^носим / во^на на с^інов^і
 сто^йит^ь // за^ход^ат^ь ве^чер^ал^ники / ми йі^х
 при^гла^ша^йем / с^іда^йте / по^кушту^вали і
 ви^проводили йі^х // а с^іно о^це / де^рже^мо / по^ка
 к^воч^ки буд^ут^ь с^ідат^ь / шоб по^кла^сти // (Литв)
 (Словник, 2021, с. 53).

Звичаю збирати традиційний святковий
 стіл із дванадцятьох страв у селах дотримуються
 (або знають про нього), іноді в текстах
 інформатори розкривають символіку числа
 дванадцять: Пере^д т^рап^езої за^пал^ували
 с^віч^ку і ч^італи мо^лит^ву // стол на^кри^вали
 ви^шиваним ру^шни^ком / с^тавили сно^п / с^имвол
 Рож^дест^{ва} / а йо^го ск^руч^ували с пше^ниц^і // у
 ц^ей веч^ір на стол^і д^алжно об^азат^ел^но бут^ь
 дв^ена^дцат^ь бл^уд / йак^і і дв^ана^дцат^ь а^постол^ії^ю //
 ко^ли ми бу^ли д^іт^ьми / ми ходили до су^сід^ії^ю /
 зна^комих с кут^ої^ю і рожд^ест^еву^вали с та^кими
 сло^вами: Рож^дест^{во} тво^їе / Х^ристе Бо^же наш
 / зас^іїа^ў м^іру св^єт р^азума / бо ў^ному т^і /
 ш^чо з^воздам слу^жили / по^кла^налис^ь то^бі /
 Сон^цу п^ра^ўди / і позна^ват^ь те^бе св^исо^ка //
 Бо^же / сла^ва то^бі! // да^вали нам кан^фети /
 з^роші / п^еч^{ен}і пир^іж^ки // (Новр); Кут^а в
 осно^ўном го^тови^ца з дв^іна^дц^ати бл^уд //

(Калм). Розповідаючи про впорядкування різдвяного столу, оповідачі також згадують іншу кількість страв: *На Р'ізд'іст'во /нада шоб не^м менше се^мми бл'уд бу'ло* (Смол) (Словник, 2021, с. 34), імовірно, сплутуючи / переосмислюючи традиції Першого та Другого Святвечора (т. зв. Голодна кутя, Голодний Святвечір, Хрещенський святвечір), що відзначають у ніч на Хрещення Господнє: «...дехто готував 12, а дехто – лише 6 пісних страв, відтак казали, що другий Святвечір – “то вже як мачуха” чи “як друга жінка” (тобто не такий важливий, порівняно з першим)» (Макарчук, 2015, с. 517).

Цикл зимових свят передбачає давні традиції *колядування* й *щедрування*, що, на думку науковців, не особливо різняться, оскільки ще «дослідники українських колядок і щедрівок (О. Потєбня, В. Гнатюк, Ф. Колесса) не бачили істотної обрядово-функціональної відмінності між цими назвами, вважали другу (*щедрівка* – прим. наша) синонімом поняття колядка, утвореним на українському ґрунті від поширеного приспіву “Щедрий вечір, добрий (чи Святий) вечір”. Але ці назви фіксували також певний поділ обрядового репертуару відповідно до часу виконання: колядки в Різдвяні свята, а щедрівки – на Щедрий вечір під Новий рік або, як на західноукраїнських землях, – у другий Святий вечір напередодні Водохрищі – Йордану» (Макарчук, 2015, с. 630 – 631). Не диференціюють ці дві традиції і діалектоносії: *У нашому селі св'яткували Р'ізд'во / ходили співали пісен' на Р'ізд'во і на Шчидруху // нас об^ндарували / давали цукерки і зроші / ходили шчадрувати і кол'адувати д'іти / і дорослі ходили // с'в'яткували Р'ізд'во / дома / с'в'ід'или за столом / їли всі ст'рави і ждали кал'адувал'никію // каладувал'никію було багато / при^еходили д'ітки співали піс'ні / кол'адки // кол'адувал'никою при^егошчали / ми давали канх'вети їм і зроші // у ди^етинстві ми ходили кол'адувати вже йак стем'ніе / зби^ералис'а ус'ї гуртом д'іти і їшли кол'адували // (Буян).*

Свята зимового циклу супроводжують різноманітні народні гуляння. Так, на півночі Луганщини, як і в інших регіонах України, на Щедруху прийнято *маланкувати*: *А під Ме^мланки / це ж під /Новий год / назив'айе^мц'а Ме^мланка // 'ход'ат' д'ї'ч'ата / малан'куйт' / 'поп'ід 'вікнами / те^мпер же кри^еч'ат' 'йакос' / ш'ч'едри^еку / Ведри^еку / звар'и варени^ека / а тод'і ж 'ран'ше ка'зали / Ва'сил'ку мій 'татку / пусти ме^мне ў 'хатку / йа 'жита не 'жала / ч'есний хрест ди^ер'жала // Ісус Хри^естос до вас при^ебуде // оце так маланку'вали // (ПлП) (Глуховцева, 2011, с. 125); Йак у 'баби Док' іїї ч'уточ'ку ди'мок поч'їнайе з'верха 'ти / це знач'їт' 'баба ўже поч'їнайе коўбаску ўже 'жарит' / на'ч'їнит' ту 'кашку // їдут' до 'баби ме^млан'куйт' і 'баба ви'носит' їм на та'р'їлоц'ї 'кожному по ку'соч'ку коўбаски // вони ухва'тили ту коўбаску їп' іш'ли 'дал'ї (Полов) (Глуховцева, 2011, с. 392). Обряд маланкування, описаний В. Жайворонком, містить інформацію про участь у цьому дійстві парубків: **ходити з Меланкою** – обрядодія з гуртом парубків <...>, що ходять ввечері під Новий рік з хати в хату, вітаючи господарів і співаючи обрядових пісень; цей обряд називали ще *маланкуванням*, а його учасників *маланкарями* (Жайворонок, 2006, с. 359).*

Учасники маланкування, перевдягнувшись, представляють різних персонажів і, обходячи село, вдаються до численних розіграшів та забав. Обрядодію репрезентують назви: **Наряжаги(ся)** // **нарядити(ся)** ‘одягаючи(сь), робити(ся) // зробити(ся) подібним до кого-, чого-небудь’. *Уже йак понар'ажайем'са / йак 'п'іде'м на 'вулиц'у / по хатам / так 'весе'ло / ідем / с'п'івайем / один 'одного тол'кайем у с'н'їг / пр'ам у суг'роби (Мороз); А йак х'лопц'їю од'ївали // це воб'ш'е с'м'ішно було // нар'ажали йїх ци^еганами / ха'з'айном і ха'з'айкої / ко'зої // а тод'ї уже йак понар'ажайем'са / йак 'п'іде'м на 'вулиц'у / по 'хатам (Мороз); Ходили ў 'гос'т'ї на ц'ї хра'ма // ка'н'ешно с'п'івали і нар'ажалис'а // ну / шо / нар'ажалис'а // виве'рнут' ко'в'жух / рукаў*

п-ід'німут' на виворот і заход'ат' у хату (ОлБ) (Словник, 2021, с. 230).

Наступного ранку (на Святого Василя) ще до сходу сонця хлопці йшли посівати: *Це ж на Новий год називає'ц'а Васил'їа // а хлопці йак пос'ивайут' / за Васил'їа згадуйут' / йакос' плужком там о'раў та Божайа мат' ходила // ото ж кажут' / родис'а / боже / жито / пше'ниц'а // родис' / боже / жито пше'ниц'а / та ўс'ака паш'ниц'а / на ш'ч'ас'т'а / на Новий рік / шоб краш'ч'е родилос' / йак у то'р'ік // ото хлопці пос'ивайут' //* (ПлП) (Глуховцева, 2011, с. 125 – 126). У східнословобожанських говірках з цим святом пов'язаний і фразеологічний зворот **квокта́ти на порозі, обряд**. 'сідати на порозі під час посівання на Новий рік': *А тоді рано йак ходили хлопці пос'ивати / так ото його са'доў'лат' на порозі / шоб в'ін квок'таў / шоб квоч'ки с'їдали // ото квоч'е'т' / шоб квоч'ки с'їдали* (Словник, 2021, с. 153).

На думку дослідниці В. Сушко, обряд посівання в словобожан є одним із тих, що збереглися впродовж тривалого часу майже без змін: «З елементів обрядовості, які тримаються дуже добре, є новорічний обряд “посівання” (“посипання”), який виконується так само, як і раніше, лише рано-вранці на старий Новий рік і тільки чоловіками (хлопчиками). Так само суворою є заборона жінкам на відвідини в Новий рік. Однак і у “посіванні” відбулася заміна зерна, яке використовується для проведення цієї обрядодії: рис, пшоно, навіть манка – замість жита чи пшениці» (Сушко, 2011, с. 317).

На Волині на свято Василя прийнято розпалювати велике вогнище: Ось що повідомляють із цього приводу інформанти: *До с'в'ата с'в'атого Васил'а ўже ну ў нас же йак заўжди костер тої палили' / ну так і кажут' не вогни'шче а костер / ко'ст'ор / да // на ко'ст'ор зій'жайуц'а ўс'ї родичи зв'їду'с'їл' шоб' та'ки при'їти на тої ко'ст'ор // то ўже зараз т'рохи в'їйна то воно ўже при'тихло / а ран'іше там все се'ло с'ходи'лос'а / там і стар'ї / і мал'ї / і хто до ко'го маў при'їхати ў'гост'ї / то ў це ї ден' у'же ў це ї веч'їр приї'жали / і не*

т'їки' там п'росто при'ходи'ли / йа ше пам'ї'тайу коли була йа ше мала / зби'райуц'а ўс'ї там / кол'а'дуйут' / там нав'їт' танц'ували / з'рала музи'ка на гар'мосц'ї з'рала там чо'лов'їки і ж'їнки танц'ували' // хлопці зби'рала 'дуже ба'гато гу'мових колес / була така ц'їла п'їрам'їда // то зараз гу'мов'ї колеса / а ран'іше солома / а зараз гу'мов'ї колеса // і чим б'їл'ши'ї тої ко'ст'ор / тим пиш'н'іше с'в'ато ўда'валос'а / часом його бачили' з Кл'їтиц'ка шо ў Йало'вац'ку ко'ст'ор у'же їде / і йак п'рави'ло його палили ўже ў два'нац'ї'ат'ноч'ї // (Ялов).

Традиції шанування вогню, який персоніфікує життя, силу, здоров'я, відомі ще в давніх слов'ян. Вогонь у народному сприйнятті має певний ступінь сакральності, оскільки з ним пов'язана велика кількість забобон: «не дозволялося плювати (а також справляти нужду) й у воду та вогонь. Лише у ріку чи у вогонь кидали застарені ікони. <...> Якщо траплялася пожежа, уважали, що господиня недостатньо шанувала свій вогонь. Його сприймали як могутню силу, яка “як вже що забере, то не віддасть”» (Макарчук, 2015, с. 589). Пригадаймо давній язичницький ритуал перестрибувати через багаття на свято Івана Купала, що символізує поклоніння вогню як символу захисту й духовного очищення: *На Івана Купала ўс'їда а'га / розказувала бабус'а / шо там і зараз ми з мо'їми сестрами йїзди'ли на тої / на р'їч'ку / на ставок / там палили ко'ст'ор / пли'гали / ч'ере'з тої ко'ст'ор / ш'ч'об до тебе не ч'їп'алас'а ўс'ака н'еч'ес'т' / не' було ўс'аким наго'вор'їў / п'їс'ла ц'ого костра йак оч'їш'ч'айе те'бе //* (Глуховцева, 2011, с. 250).

Одним зі свят ранньовесняного календарного циклу, що символізує приход весни, пробудження природи, оновлення, є день пам'яті Сорока святих. Вироби з тіста, які випікали напередодні цього свята, у східнословобожанському мовному ареалі репрезентовано номенами: *жа'їворонки, жа'ївори* (в багатьох говірках), *голуби* (Колом),

голуб'ата (Пет), птушки (Обор, НижД), птички (Колом, Мороз): На сорок св'ятих с утра кажда хаз'айка робила т'исто і печ'ла бублик'іу ілі'і булоч'ок / по'хожих на п'тич'ок // снач'ала с мален'кого кусоч'ка т'иста робили кач'алоч'ку / в'азали й'йі вузол'ч'іком / кон'ч'іки роз'катували трошки / нач'е гре'б'ішок і х'востик / і вип'ікали // цих п'тич'ок й'йіли вес' ден' / об'і'зат'ел'но й'йіли д'іти // ш'е д'іти угош'али один д'ругого / в'одн'ій с п'тич'ок хаз'айка ховала ко'п'і'ку // ну ка'зали / шо й'ес'лі во'на ко'мус' попа'дец'а / то тої' буде ш'ас'ливий // (Мороз) (Глуховцева, 2011, с. 198).

Назва цього церковного свята пов'язана з ушануванням сорока мучеників Севастійських. Як відомо, число сорок у культурі багатьох народів набуло символічного значення. За християнськими традиціями, душа померлого покидає землю саме після сорока днів, після чого відзначають сороковини, влаштовуючи поминальний обід; сороковуст, сорокоус – це «молитви по покійникові, які читаються протягом сорока днів після смерті <...> також відправа по померлих душах, що відбувається у Великий (сорокаденний) піст по середах і п'ятницях» (Жайворонок, 2006, с. 569). Про особливу символіку числа йдеться і в розповідях діалектоносіїв: Розка'жу йа / мабут' / ле'генду о д'ні Соро'ка Св'ятих / ч'ула йа й'йі іш'ч'е от св'о'йей' бабушк'і // с'й'ау ч'оло'в'ік на пол'і на Со'рок Св'ятих // ідут' доро'гої' сорок мужик'іу та і' кажут' // а ч'о'го це ти с'о'год'ні' го'рох с'й'еш // с'о'год'ні' ж п'разни'к / Со'рок Св'ятих Муч'еник'іу // хаї' мен'і Бог прос'тит' / ка'же сел'анин / а йа і' за'бу'с'а / ш'ч'о' с'од'ні' п'разни'к // ну йак ти' кайес'а / то у'роди'т' то'б'і' го'рох по' сорок струч'ік'іу на

сте'блин'і і по' сорок зе'рнин'і у' струч'ін'і // дожд'ау' мужик' уро'жайу і' бач'е / ш'ч'о' п'рау'да го'рох уро'ди' так хара'шо / йак ска'зали т'і про'хож'і // на д'ругий год' сел'анин по'й'хау' то'же с'й'ят' го'рох на цеї' же п'разник // коли' бач'е / т'і сам'і' л'уди / сорок ч'оло'в'ік ідут' і' кажут' / ш'ч'о' гр'іх с'й'яти / бо с'в'ато // ої' / розка'ж'іт' ко'мус' / а не' ме'ні // йа у'же с'й'ау' і' полу'ч'іу' д'уже хара'ший' уро'жай // т'і роз'серде'лис' і' кажут' // уро'дит' то'б'і' по' сорок бо'л'ач'ок на т'іл'і / йак шо ти' та'кі // т'іки ска'зали / мужика з'разу об'кидало бо'л'ач'ками // лед' до хати до'шоу' // (Глуховцева, 2011, с. 255 – 256).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, календарно-обрядові традиції українців під дією екстралінвальних чинників, що полягають в осучасненні побуту, життєдіяльності, зазнають трансформацій. Зміни реалемного та вербального компонентів святкових дійств відстежено в запропонованому ілюстративному матеріалі: варіювання ритуальних обходів і привітань, видозміна сценарного плану святкування, заміщення деяких матеріальних складників. Попри зазначене, констатуємо, що календарна обрядовість залишається важливою частиною народної культури українців. Представлене дослідження, звичайно, не вичерпує всіх аспектів заявленої теми, тому в подальшому заплановано вивчення вербальних одиниць календарної обрядовості на прикладі інших календарних свят, виявлення статичного й динамічного в зазначеній тематичній групі, установлення лексичних відповідників із говорами інших діалектних континуумів української мови.

Умовні скорочення назв населених пунктів (Луганська область)

Біл – смт. Біле Алчевської МТГ Алчевського р-ну; Білк – смт. Білокуракине Білокуракинської СелТГ Сватівського р-ну; Білов – смт. Біловодськ Біловодської СелТГ Старобільського р-ну; Бондар – с. Бондареве Чмирівської СТГ Старобільського р-ну; Бул – с. Булавинівка Новопсковської СелТГ Старобільського р-ну; Бунч – с. Бунчуківка Білокуракинської СелТГ Сватівського р-ну; ВерхД – с. Верхня Дуванка Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; Гол – м. Голубівка Кадіївської МТГ

Алчевського р-ну; Калм – с. Калмиківка Міловської СелТГ Старобільського р-ну; Козар – с. Козарик Троїцької СелТГ Сватівського р-ну; Колом – с. Коломийчиха Коломийчиської СелТГ Сватівського р-ну; КрасП – с. Красне Поле Марківської СелТГ Старобільського р-ну; Курячів – с. Курячівка Старобільської МТГ Старобільського р-ну; Литв – с. Литвинівка, Біловодської СелТГ Старобільського р-ну; Ман – с. Маньківка Сватівської СТГ Сватівського р-ну; Марк – смт. Марківка Марківської СелТГ Старобільського р-ну; Мороз – с. Морозівка, Міловської СелТГ Старобільського р-ну; НижБ – с. Нижньобараниківка Біловодської СелТГ Старобільського р-ну; НижД – смт. Нижня Дуванка Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; Новник – с. Новониканорівка Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; Новпск – смт. Новопсков Новопсковської СелТГ Старобільського р-ну; Новр – с. Новорозсош Новопсковської СелТГ Старобільського р-ну; Обор – с. Оборотнівка Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; ОлБ – с. Олексіївка Білокуракинської СелТГ Сватівського р-ну; ОлН – с. Олексіївка Новоайдарської СелТГ Щастинського р-ну; Пав – с. Павлівка Сватівської МТГ Сватівського р-ну; Пет – с. Петрівка Лозно-Олександрівської СелТГ Сватівського р-ну; Підг – с. Підгорівка Старобільської МТГ Старобільського р-ну; ПлП – с. Плахо-Петрівка Білокуракинської СелТГ Сватівського р-ну; Полов – с. Половинкине Старобільської МТГ Старобільського р-ну; Преоб – с. Преображенне Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; Розп – с. Розпасіївка Троїцької СелТГ Сватівського р-ну; Смол – с. Смолянинове Северодонецької МТГ Северодонецького р-ну; Тан – с. Танюшівка Білолуцької СелТГ Старобільського р-ну; Трав – с. Травневе Сватівської МТГ Сватівського р-ну; Шт – с. Штормове, Новоайдарської СелТГ Щастинського р-ну; Шульг – с. Шульгинка, Шульгинської СТГ Старобільського р-ну.

Буян – с. Буянки Ріпкинської СелТГ Чернігівського району Чернігівської області; Ялов – с. Яловацьк Камінь-Каширської СелТГ Камінь-Каширського району Волинської області.

Література

- Етимологічний словник української мови: у 7 томах* (2006) / ред.-кол.: О. С. Мельничук та ін. Т. 5: Р-Т. Київ: Наук. думка, 704 с.
- Етнографія українців: навч. посіб.* (2015) / за ред. проф. С. А. Макаруча; вид. 3-є, перероб. і доп. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 711 с.
- Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ: Вид-во «Довіра», 703 с.
- Мигoliniць, О. (2025). Різдво на Закарпатті: етнолінгвістичний нарис. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, вип. 1. Ужгород: ПП Данило С.І., с. 100-105.
- Словник українських східнословобожанських говірок* (2021) / уклад.: Волошинова, М. О., Глуховцева, К. Д., Леснова, В. В. та ін. / за заг. ред. К. Д. Глуховцевої та В. В. Леснової. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ: Талком, 407 с.
- Стішова, Н. С. (2017). *Українські календарні свята осіннього циклу: монографія* / Гол. ред. Г. Скрипник. Київ, 240 с.
- Сушко, В. (2011). Різдвяно-новорічна обрядовість українців Слобожанщини у XX ст. *Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу: зб. наук. праць. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання»*. Одеса, с. 313-321.
- Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти: навч. посіб.* (2011) / упоряд.: К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко; за ред. К. Д. Глуховцевої. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 424 с.

- Хібеба, Назар, Хібеба, Наталія. (2023). Лексика народного календаря як об'єкт мовознавчих студій. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Вип. 2. Київ: «Талком», с. 56-71.
- Шарапа, М. (2025). Семантика хліба в середньополіських обрядових текстах весняного календаря. *Лінгвістика: зб. наук. праць*, вип. 1. Київ: «Талком», с. 19-28.
- Якиминська, Л. (2011). Купальська обрядовість в степовому Побужжі. *Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу: зб. наук. праць*. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання». Одеса, с. 351-355.

References

- Slovník ukrajinštykh skhidnoslobozhanskykh hovirok [Dictionary of Ukrainian Eastern Slobozhan dialects]* (2021). / Voloshynova, M. O., Hlukhovtseva, K. D., Liesnova, V. V. and others. / K. D. Hlukhovtseva, V. V. Liesnova (Eds.). Kyiv: Talkom, 407 p. (in Ukrainian).
- Etnohrafiia ukraintsev [Ethnography of Ukrainians]* (2015). S. Marchuk (Ed.). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. 711 p. (in Ukrainian).
- Etymologichnyi slovník ukrajinštykh movy: u 7 tomakh [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: in 7 volumes]* (2006). O. S. Melnychuk (Eds.). Vol. 5: R-T / compiled by R. V. Boldyrev et al. Kyiv: Naukova Dumka, 704 p. (in Ukrainian).
- Khibeba, Nazar & Khibeba, Nataliia. (2023). Leksyka narodnoho kalendara yak ob'iekt movoznavchykh studii [Vocabulary of the folk calendar as an object of linguistic studies]. *Linguistics*, issue 2. Kyiv: Talkom, pp. 56-71. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2023-2-48-56-71> (in Ukrainian).
- Myholynets, O. (2025). Rizdvo na Zakarpatti: etnolinhvistychnyi narys [Christmas in Transcarpathia: an Ethnolinguistic Essay]. *Scientific bulletin of Uzhhorod university. Series: Philology*, issue 1. Uzhhorod: PE Danilo, pp. 100-105. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.\(53\).100-105](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.(53).100-105) (in Ukrainian).
- Sharapa, M. (2025). Semantyka khliba v serednopoliskykh obriadovykh tekstakh vesnianoho kalendara [Semantics of bread in middle polish ritual texts of the spring calendar]. *Linguistics*, issue 1. Kyiv: Talkom, pp. 19-28. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2025-1-51-19-28> (in Ukrainian).
- Stishova, N. S. (2017). *Ukrainski kalendarni sviata osinnoho tsykladu [Ukrainian Calendar Festivals of the Autumn Cycle]* / edited by H. Skrypnyk. Kyiv, 240 p. (in Ukrainian).
- Sushko, V. (2011). Rizdviano-novorichna obriadovist ukraintsev Slobozhanshchyny u XX st. [Christmas and New Year traditions among Ukrainians in the Slobozhanshchyna region in the 20th century]. *Calendar rituals in the daily life of an ethnic group*. Materials of the International Science conference «Odessa Ethnographic Readings». Odessa, pp. 313-321 (in Ukrainian).
- Ukrainski skhidnoslobozhanski hovirky: suchasni dialektni teksty: navch. posib. [Ukrainian Eastern Slobozhansky dialects: modern dialectal texts]* (2011). Compiled by: K. D. Glukhovtseva, V. V. Liesnova, I. O. Nikolaenko; ed. by K. D. Glukhovtseva. Luhansk, 424 p. (in Ukrainian).
- Yakymynska, L. (2011). Kupalska obriadovist v stepovomu Pobuzhzhii [Rite Kupala of the Steppe Bug River Region]. *Calendar rituals in the daily life of an ethnic group*. Materials of the International Science conference «Odessa Ethnographic Readings». Odessa, pp. 351-355 (in Ukrainian).
- Zhaivoronok, V. V. (2006). *Znaky ukrajinštykh etnokultury: slovník-dovidnyk [Symbols of Ukrainian ethnoculture: a reference dictionary]*. Kyiv: «Dovira», 703 p. (in Ukrainian).

Автор

Марина Волошинова, кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри слов'янської та романо-
германської філології
e-mail: marishinova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Author

Maryna Voloshynova, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Slavic and Romance-Germanic
Philology Department
e-mail: marishinova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

УДК 821.161.2'367.628'28(477.43/.44)
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-12

Із спостережень над походженням вигуків подільських говірок

Інна Гороф'янюк* <https://orcid.org/0000-0002-9836-8270>

Марія Шалденко <https://orcid.org/0009-0009-0029-6968>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

*Автор-кореспондент, e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

Надійшла до редакції: 01.02.2026 • Схвалено до друку: 02.03.2026

Анотація

Стаття присвячена аналізу походження подільських вигуків. Матеріалом дослідження слугували 387 інтер'єктивів, зафіксованих у «Матеріалах до словника подільського говору» (Вінниця, 2021). Проаналізовані вигуки за походженням згруповано на відапелятивні, ономатопейчні, віддієслівні, відприслівникові та відзайменникові. Установлено, що основний масив інтер'єктивів у подільському говорі формують вокативні вигуки, спрямовані до тварин і птахів. Вигуки цієї групи належать до давнього пласту лексики, що зберігає й досі у своєму складі деякі елементи ще індоєвропейського та загальнослов'янського словникового фонду. Спостережено, що багато подільських вигуків є полісемантичними, тому можуть використовуватися як звертання до різних тварин чи птахів або до тієї самої тварини чи птаха з різною метою. Усього зафіксовано 373 (96 %) вокативних вигуків. Серед вокативних вигуків виділяємо 24 групи вигуків до: 1) овець; 2) ягнят; 3) кіз; 4) коней; 5) лошат; 6) свиней; 7) поросят; 8) корів; 9) телят; 10) собак; 11) цуценят; 12) котів; 13) кошенят; 14) волів; 15) кролів; 16) курей; 17) курчат; 18) гусей; 19) гусенят; 20) качок; 21) каченят; 22) індиків; 23) голубів; 24) хижих птахів. Квантитативна характеристика кожної підгрупи таких вигуків засвідчує особливості господарської діяльності регіону. Найширший репертуар мають групи вокативних вигуків для прикликання й відгону овець, коней і лошат, свиней і поросят, корів і телят, причому вигуки для звертання до дорослої й малої тварини різняться. Простежуємо тенденцію до утворення відапелятивних вигуків, в основу яких покладено назву тварини, уживану в дитячій мові. Окреслено причини цієї закономірності.

Ключові слова: інтер'єктив, вокативні вигуки, відапелятивний вигук, вигук ономатопейчного походження, віддієслівний вигук, відзайменниковий вигук, відприслівниковий вигук, подільський говір

From Observations on the Origin of Interjectives in Podolia Dialects

Inna Horofianiuk* <https://orcid.org/0000-0002-9836-8270>

Maria Shaldenko <https://orcid.org/0009-0009-0029-6968>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

*Corresponding author, e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

Received: 11.03.2026 • Accepted: 19.04.2026

Abstract

Interjections as a special part of speech are a subject of research that interests many linguists due to their wide variability, ancient origins, and interesting etymology. **The purpose** of the article is to analyse of the origin of Podolian interjectives. The research material was 387 interjectives fixed in the “Materials for the Dictionary of the Podolian Dialect” (Vinnitsia, 2021). To obtain reliable results, the following **research methods** were used: descriptive - to study exclamations as linguistic units; linguistic observation method - to divide interjectives presented in the dictionary into groups according to semantics; quantitative calculation method - to establish a quantitative relationship between interjectives in the Podolian dialect belonging to different thematic groups; comparative-historical method - to clarify the genesis of lexical units; continuous sampling method - to establish an empirical basis for the study. **The results of the analysis** reveal that the analyzed interjectives are grouped by origin into appellative, onomatopoeic, verbal, adverbial, and pronoun. It was established that the main array of interjectives in the Podolian dialect is formed by vocative interjectives directed at animals and birds. The interjectives of this group belong to an ancient layer of vocabulary, which still retains some elements of the Indo-European and Pan-Slavic vocabulary. It is observed that many Podolian interjectives are polysemantic, therefore they can be used as an address to different animals or birds or to the same animal or bird for different purposes. A total of 373 (96%) vocative interjectives were recorded. Among the vocative interjectives, we distinguish 24 groups of interjectives to: 1) sheep; 2) lambs; 3) goats; 4) horses; 5) foals; 6) pigs; 7) piglets; 8) cows; 9) calves; 10) dogs; 11) puppies; 12) cats; 13) kittens; 14) oxen; 15) rabbits; 16) hens; 17) chickens; 18) geese; 19) goslings; 20) ducks; 21) ducklings; 22) turkeys; 23) pigeons; 24) birds of prey. The quantitative characteristics of each subgroup attest to the peculiarities of the economic activity of the region. The groups of vocative interjections for calling and driving away sheep, horses and foals, pigs and piglets, cows and calves have the widest repertoire, and the interjections for addressing an adult and a small animal differ. We trace the tendency to the formation of appellative interjections, which are based on the name of the animal used in children's speech. The reasons for this pattern are outlined.

Keywords: interjection, vocative interjections, appellative, appellative interjections, interjections of onomatopoeic origin, verbal interjections, pronominal interjections, adverbial interjections, Podolian dialect.

Постановка проблеми. Вигук як особлива частина мови є предметом досліджень, що цікавить багатьох мовознавців з огляду на широку варіативність, давність походження, непрозору етимологію. Як окремий специфічний лексико-граматичний клас слів уперше вигуки були виділені в латинській граматиці Варрона (1 ст. до н.е.). З того часу вже більше ніж 2 тисячоліття не припиняються наукові пошуки та дискусії з приводу місця цього розряду слів у системі мови (Жегляк, 2003, с. 26). Українські лінгвісти – С. П. Бевзенко, О. К. Безпояско, І. К. Білодід, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. О. Горпинич, А. П. Грищенко, М. А. Жовтобрюх, М. В. Леонова, Л. І. Мацько, А. К. Мойсієнко, В. В. Німчук, М. Я. Плющ – сперечаються про його походження, природу, частиномовний статус, наявність чи відсутність лексичного значення в інтер'єктива.

У царині української діалектології дослідження вигуків поки що не набуло широких масштабів. Головною причиною цього, на нашу думку, є неможливість системного дослідження інтер'єктивів на матеріалі діалектних текстів, фіксація й упорядкування яких швидші. Натомість евристичну цінність мають системні дослідження граматики говору чи діалектні словники, автори яких заздалегідь змодельовали фіксацію цієї складової граматики говору. Отож на сьогодні відомі студії вигуків західнополіських говірок Г. Л. Аркушина (Аркушин, 2014) та Л. М. Шуст (Шуст, 2019), східнополіських говірок Д. А. Мареева (Мареев, 2019), говірок Чорнобильської зони Н. П. Прилипко (Прилипко, 1999), буковинських говірок Н. В. Гуйванюк (Гуйванюк, 2011), карпатських говірок М. П. Ковальчука (Ковальчук, 2019) та Й. Ю. Пуйо (Пуйо, 1977), українських південнобесарабських говірок А. О. Колесникова (Колесников, 2015). Т. М. Тищенко підготувала розвідку, присвячену вокативним інтер'єктивам у східноподільських говірках (Тищенко, 2012).

Актуальність дослідження. Переконані, що цього замало для репрезентації багатства системи вигуків подільського говору. А тому за джерельну базу дослідження ми взяли «Матеріали до словника подільського говору» (Матеріали..., 2021). У праці подано діалектну лексику (близько 8 тис. одиниць), зафіксовану в 386 населених пунктах Вінницької, Чернівецької та Одеської областей. Словник репрезентує лексику подільських говірок II пол. XX ст. різноманітних ідеографічних сфер, які відтворюють життя та побут подолян того періоду.

Методом суцільної вибірки з «Матеріалів до словника подільського говору» було вилучено 387 інтер'єктивів, різних за семантикою, походженням і формальною варіативністю.

Метою нашої розвідки є характеристика подільських інтер'єктивів за походженням з увагою до семантики вигуків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах нашого дослідження ми зосереджуємо увагу на походженні окремих подільських вигуків, що постали внаслідок повної інтер'єктивації, тобто майже втратили зв'язок із вихідним словом. Аналізовані мовні одиниці можна умовно поділити на такі групи за походженням: відапелятивні, ономотопеїчні, віддієслівні, відприслівникові та відзайменникові вигуки.

Проаналізувавши «Матеріали до словника подільського говору», ми можемо стверджувати, що основний масив інтер'єктивів у подільському говорі формують вокативні вигуки, спрямовані до тварин і птахів. За Н. П. Прилипко, вигуки цієї групи належать до дуже давнього й своєрідного пласту лексики, що зберігає й досі у своєму складі деякі елементи ще індоєвропейського та загальнослов'янського словникового фонду. Вони тісно пов'язані з самими назвами свійських тварин, зі звуками, які видають тварини, а також з певними специфічними їх діями (Прилипко, 1999, с. 64). Спостережено, що багато подільських вигуків є

полісемантичними, тому можуть використовуватися як звертання до різних тварин чи птахів або до однієї й тієї ж тварини чи птаха з різною метою. Усього зафіксовано 373 (96 %) вокативних вигуки. Серед вокативних вигуків виділяємо 24 групи вигуків до: 1) овець; 2) ягнят; 3) кіз; 4) коней; 5) лошат; 6) свиней; 7) поросят; 8) корів; 9) телят; 10) собак; 11) цуценят; 12) котів; 13) кошенят); 14) волів; 15) кролів; 16) курей; 17) курчат; 18) гусей; 19) гусенят; 20) качок; 21) каченят; 22) індиків; 23) голубів; 24) хижих птахів (див. Діаграма 1). Одні групи складаються з великої кількості одиниць, окремі ж можуть бути представлені лише кількома або й одним вигуком.

Велика кількість вигуків, уживаних для звертання до овець, утворена на основі дитячих назв цієї тварини: *базя*, *базьонка*, *бирка*, *бира(я)*, *баря*, *брица*.

У подільському говорі є такі вигуки, в основу яких, припускаємо, ліг апелятив *базя* – назва вівці в дитячій мові (Матеріали..., с. 33), напр., *а-базь!* Вигук, яким відганяють овець (Матеріали..., с. 20); *базі-базі!* Вигук, яким кличуть овець (Матеріали..., с. 32); *бáзя* 2. Вигук, яким кличуть овець (Матеріали..., с. 32-33) та ін.

Для прикликання овець подоліани використовують вигуки *базьон!* (Матеріали..., с. 33); *базьонь-базьонь* (Матеріали..., с. 32-33); *базьонька!* (Матеріали..., с. 32-33); *бізюню!* (Матеріали..., с. 32; с. 55). У їх основу покладено апелятив *базьонка* – назва вівці в дитячій мові (Матеріали..., с. 33).

В основу деяких подільських вигуків, імовірно, лягли апелятиви *баря* (Матеріали..., с. 44), *бира*, *биря*, *бирка*, вівця в дитячій мові (Матеріали..., с. 52), напр., *барá-барá!* (Матеріали..., с. 32; с. 40); *абір!* Вигук, яким відганяють овець (Матеріали..., с. 20); *бир-бірчка!* Вигук, яким кличуть овець (Матеріали..., с. 32; с. 52); *небир-небир!* Вигук, яким звертаються до овець (Матеріали..., с. 264); *бр'я* Вигук, яким кличуть овець (Матеріали..., с. 31; с. 65), *брі-брі!* (Матеріали..., с. 32; с. 64) та ін.

В основу окремих вигуків, якими кличуть овець, імовірно, покладено як апелятив *базя* ,вівця', так й апелятив *баря* ,вівця' в дитячій мові (Матеріали..., с. 33; с. 44): *базю-бур!* (Матеріали..., с. 32); *базь-базь-бр-бр-бра-бра!* (Матеріали..., с. 32-33).

На основі апелятива *брица* ,вівця' в дитячій мові (Матеріали..., с. 64) утворилися такі вигуки для прикликання овець: *брицá-брицá!* (Матеріали..., с. 32; с. 64); *брицькá-брицькá!* (Матеріали..., с. 32; с. 64); *бричка-бричка!* (Матеріали..., с. 32; с. 64); *брізка-брізка!* (Матеріали..., с. 32; с. 64); *брусю-брусю!* (Матеріали..., с. 32; с. 65); *брюсь!* (Матеріали..., с. 32; с. 65).

За основу для творення деяких вигуків узято апелятив *гуся* ,гуска' в дитячій мові, напр., *агуць!* Вигук, яким відганяють гусей (Матеріали..., с. 21-22); *гузь-гузь!* Вигук, яким кличуть індиків (Матеріали..., с. 123; с. 136); *гусю-гусю!* Вигук, яким кличуть гусей (Матеріали..., с. 125-126); *сю-сю!* Вигук, яким кличуть гусей. *Гусей* – *сю-сю-сю-сю-у* (Матеріали..., с. 125-126; с. 381) та ін. Вигуки *гусь-гусь* і похідні, наприклад *гусю-гусю*, *гусю-сю*, як стверджує Н. П. Прилипко, є основними для прикликання гусей у всіх південно-східних говорах, більшості південно-західних та частині поліських говірок. Дослідниця також зазначає: «Найкомпактніший ареал з цих похідних вигуків охоплює вигук *сю-сю* (або варіант з іншими голосними), що вживається головним чином в подільських, покутсько-буковинських, наддніпрянських, волинських і частково західнополіських говірках» (Прилипко, 1987, с. 37). Про відапелятивне походження вигуків *сю-сю*, *усю-сю* й подібних може свідчити також зафіксований у «Матеріалах до словника подільського говору» апелятив *сюся* ,качка' (Матеріали..., с. 382).

Цікавим є шлях виникнення таких подільських вигуків як: *адунь!* Вигук, яким відганяють індиків (Матеріали..., с. 22); *адузь!* Вигук, яким відганяють голубів (Матеріали..., с. 22); *адуть!* Вигук, яким відганяють індиків

(Матеріали..., с. 23); *адюнь!* Вигук, яким відганяють індиків (Матеріали..., с. 23); *дунь-дунь* 1. Вигук, яким кличуть голубів. 2. Вигук, яким кличуть каченят (Матеріали..., с. 95; с. 146); *динь-динь!* Вигук, яким кличуть індиків (Матеріали..., с. 136; с. 220); *дунь-дунь-дунь!* Вигук, яким кличуть курей (Матеріали..., с. 146); *дюнь-дюнь!* Вигук, яким кличуть індиків (Матеріали..., с. 146; с. 220); *дузь-дузь!* 1. Вигук, яким кличуть голубів. 2. Вигук, яким кличуть каченят. 3. Вигук, яким підкликають індиків (Матеріали..., с. 95; с. 145); *дусь-дусь!* 1. Вигук, яким кличуть голубів. 2. Вигук, яким кличуть каченят (Матеріали..., с. 95; с. 146); *дулю-дулю, дуль-дуль!* 1. Вигук, яким кличуть голубів. 2. Вигук, яким кличуть каченят (Матеріали..., с. 95; с. 146).

Н. П. Прилипка робить припущення щодо походження вигука *дунь-дунь* «...з частини кореня апелятива *індик* (*іньдюк*) і форманта -ун (в окремих говірках зазначеного ареалу трапляється ряд відапелятивних вигуків, як-от: *індю-індю, гіндю-гіндю, індюк-індюк, індик-індик, індю-дю, гіндунь-дунь, індюшки-індюшки, андицю-андицю* наявність яких, особливо *гіндунь-дунь*, і наводить на думку про саме такий шлях виникнення *дунь-дунь*)» (Прилипка, 1987, с. 36). Проте, як бачимо, у подільському говорі вигуки *дунь-дунь* і *дунь-дунь-дунь* (та їхні фонетичні варіанти) стосуються голубів і качок, що вкотре засвідчує багатозначність вигуківих одиниць.

Від апелятива *кур* ,півень' утворилися вигуки: *акур!* Вигук, яким відганяють індиків (Матеріали..., с. 22; с. 24); *кур-кур!* Вигук, яким кличуть індиків (Матеріали..., с. 136). Н. П. Прилипка зазначає, що вигук *кур-кур*, який може мати варіанти *кура-кура, кури(і)-кури(і)* має саме таке походження й виступає із значенням кликати курей та індиків. Стосовно індиків він поширений у західнополіських, західноволинських, наддністрянських, подільських, східнополіських, степових, середньонаддніпрянських і деяких слобожанських говірках. Курей за допомогою

цього вигука кличуть здебільшого носії слобожанських, степових говірок та українських говірок на Кубані (Прилипка, 1987, с. 34-35).

Окремі подільські вигуки, припускаємо, утворені від апелятива *гуля* ,голуб' у дитячій мові: *агуль!* Вигук, яким відганяють індиків (Матеріали..., с. 22); *гулі-гулі!* 1. Вигук, яким кличуть голубів. 2. Вигук, яким кличуть каченят (Матеріали..., с. 95; с. 123); *гуль-гуль!* Вигук, яким кличуть голубів. 2. Вигук, яким кличуть каченят (Матеріали..., с. 95; с. 124).

Окремі подільські вигуки для відгону котів утворилися від апелятива *кіт*, напр., *акёт!* (Матеріали..., с. 23); *акот!* (Матеріали..., с. 23); *ке́та!* (Матеріали..., с. 23; с. 194); *кота́!* (Матеріали..., с. 23; с. 213) та ін.

Утворені від апелятива *киця* ,кішка' вигуки і для підкликання котів: *ки́ці-ки́ці!* (Матеріали..., с. 196); *ки́ціс-ки́ціс!* (Матеріали..., с. 196).

В основу деяких вигуків, засвідчених у подільському говорі, ліг апелятив *коза*: *акізь!* Вигук, яким відганяють кіз (Матеріали..., с. 23); *акóза!* Вигук, яким відганяють кіз (Матеріали..., с. 23); *кізь-кізь!* 1. Вигук, яким кличуть кіз. 2. Вигук, яким кличуть овець (Матеріали..., с. 32; с. 196); *козю́-козю́!* Вигук, яким кличуть кіз (Матеріали..., с. 204).

Імовірно, вигук для відгону коней *акóнь!* (Матеріали..., с. 21; с. 23) створено на основі апелятива *конь* ,кінь'.

Апелятив *цап* став основою для вигука, яким відганяють кіз – *аца́п!* (Матеріали..., с. 23; с. 28).

В основі деяких подільських вигуків лежить апелятив *цьоня* ,кінь', *цьося* ,лоша' в дитячій мові, *цьося* ,коні' (Матеріали..., с. 429), напр., *сьо́сь-сьо́сь!* Вигук, яким кличуть лошат (Матеріали..., с. 381); *стьо-стьо!* Вигук, яким кличуть великих коней (Матеріали..., с. 378); *цьо́сь!* 1. Вигук, яким кличуть лошат. 2. Вигук, яким кличуть коней (Матеріали..., с. 218; с. 429) та ін.

Від апелятива *цюця* ,собака' в дитячій мові (Матеріали..., с. 430) утворилися такі вигуки: *аці́ба!* Вигук, яким гонять собак

(Матеріали..., с. 25; с. 28); *цуба!* Проганяють цуценят (Матеріали..., с. 428); *цеба!* Вигук, яким гонять собак (Матеріали..., с. 25; с. 425) та ін.

Апелятив *піся* 'цуценя' в дитячій мові (Матеріали..., с. 300) став основою для вигуків *пісь! дит.* Вигук, яким кличуть цуценя (Матеріали..., с. 300); *пісь-пісь!* Вигук, яким кличуть котів (Матеріали..., с. 196; с. 300); *псь, псь (псі, псі)!* Вигук, яким кличуть цуценят або кошенят (Матеріали..., с. 320).

Окремі подільські вигуки утворені на базі таких апелятивів як *ціпа, ціпка* 'курча' в дитячій мові, *ціпчата* 'курчата' (Матеріали..., с. 428), напр., *аціп!* Вигук, яким відганяють малих курчат (Матеріали..., с. 28); *ціп-п-п!* Кличуть курчат (Матеріали..., с. 428); *ціпур-р-р!* 1. Вигук, яким кличуть курей. 2. Вигук, яким кличуть качок. *Кличуть качок тю-тю-тю-у, а курчат ціп-ціп* (Матеріали..., с. 385; с. 405; с. 428) та ін.

Деякі подільські вигуки були утворені від апелятива *маня* 'худоба' в дитячій мові (Матеріали..., с. 243), напр., *амінь!* Вигук, яким відганяють телят (Матеріали..., с. 25); *манцю-манцю* Вигук, яким кличуть телят (Матеріали..., с. 242); *маню'-маню'* Вигук, яким кличуть корів (Матеріали..., с. 242-243) та ін.

Вигук, яким кличуть кролів, *трусь-трусь!* (Матеріали..., с. 402) утворився від апелятива *трусь* 'кріль', який знаходимо в Словарі Б. Грінченка (Грінченко 1909: с. 290).

Деякі вигуки для прикликання свиней утворено від апелятивів *коця, куця* 'свиня' в дитячій мові (Матеріали..., с. 213; с. 222), напр., *коцю-коцю!* (Матеріали..., с. 213); *куцю-куцю!* (Матеріали..., с. 222); *кцьов-кцьов!* (Матеріали..., с. 222-223) та ін.

В основу інших подільських вигуків могли лягти усічені форми апелятивів *коця, куця* 'свиня' в дитячій мові й апелятива *пуця* 'свиня' в дитячій мові (Матеріали..., с. 213; с. 222; с. 323), напр., *ацю!* Вигук, яким відганяють свиней, поросят. *Ацю куди!* (Матеріали..., с. 28); *нцьо-нцьо!* Вигук, яким кличуть свиней (Матеріали..., с. 213; с. 270);

цьок-цьок! Вигук, яким кличуть свиней (Матеріали..., с. 213; с. 429) та ін.

Припускаємо, що цей вигук утворено поєднанням усіченої форми апелятива *пуця* 'свиня' (або *коця, куця* 'свиня') в дитячій мові з метатезованою формою апелятива *коця* 'свиня' в дитячій мові (Матеріали..., с. 213; с. 222; с. 323): *цюкцьов!* Вигук, яким кличуть свиней (Матеріали..., с. 217; с. 430).

Деякі подільські вигуки утворено шляхом усічення апелятива *чучуга* 'молода свинка', 'свиня' або *чушка* 'свиня' (Матеріали..., с. 440), напр., *ач-áč!* Вигук, яким відганяють поросят (Матеріали..., с. 28); *ачу!* Вигук, яким відганяють свиней, поросят. *Ачу настись! Ачу, не рий, ачу. Свині ачу!* (Матеріали..., с. 28); *чу-чу!* Вигук, яким відганяють свиней, поросят (Матеріали..., с. 428; с. 439) та ін.

Цей подільський вигук утворено усіченням апелятива *тютя* 'курка' (*тютька* 'курка', *тютьоцька* 'курочка') в дитячій мові (Матеріали..., с. 406): *тю-тю-тю!* 1. Вигук, яким кличуть курей. 2. Вигук, яким кличуть качок. *Кличуть качок тю-тю-тю-у, а курчат ціп-ціп* (Матеріали..., с. 385; с. 405).

Також відапелятивне походження має такий емоційний подільський вигук, утворений від слова *бог*: *бігме* 'їй богу'. *Бігме це пішов Андрій Сьомчин. Не лізь, бо бігме плюну в очі* (Матеріали..., с. 54).

Щодо подільських вигуків ономотопеїчного походження варто зауважити, що воно не завжди може бути чітко визначеним: межа між відапелятивним й ономотопеїчним походженням дуже умовна. Припускаємо, ономотопеїчне походження мають подільські вигуки: *а-пуль!* Вигук, яким відганяють індиків (Матеріали..., с. 22; с. 26); *апуль!* Вигук, яким відганяють індиків (Матеріали..., с. 22, с. 26); *пуль-пуль!* 1. Вигук, яким кличуть індиків. 2. Вигук, яким кличуть гусенят або качат (Матеріали..., с. 136; с. 321). Н. П. Прилипко пояснює, що вигук *пуль-пуль*, очевидно, виник на базі звуконаслідування, про що можуть свідчити численні дієслова з цим

коренем на позначення «голосів», які подають птахи, наприклад, *пулькають*, *пуликають*, *пулюкають*, *пулюлюкають*, *пулькочут*, *пульчат*, *пульконять*, *пулькотет* та ін. Корінь *пуль-* засвідчується і в діалектних назвах свійських птахів. Зокрема, у гуцульських, бойківських та інших говірках виступають лексеми *пулька* ,індичка', *пулькач* ,індик', *пульки* ,індики'. У східно- і середньополіських говірках, зокрема в говірках західної Черкащини та північної Київщини, цей же корінь фіксується, як свідчать матеріали АУМ і Загальнослов'янського лінгвістичного атласу, а також регіональні словники, у назвах курчати (*пуля*, *пулятко*, *пулітко*, *пуленя*) або курки (у дитячій мові). Зрідка він трапляється і в назвах інших молодих птахів – гусенят або каченят. «Пуля» як назву качки або каченяти в дитячій мові зафіксовано в західноволинських і подільських говірках. *Пул-* становить величезний ареал, який охоплює різні мови, поширені на європейському континенті, зокрема фіксується в говірках білоруської, польської мов, а також має відповідники в деяких неслов'янських мовах – французькій й угорській (Прилипка, 1987, с. 39).

Ономатопеїчне походження мають і деякі вигуки, що стосуються качок, напр., *аталь!* Вигук, яким відганяють качок (Матеріали..., с. 27); *атась!* Вигук, яким відганяють качок. *Атась на воду!* *Атась на річку* (Матеріали..., с. 27); *тась-тась!* Вигук, яким кличуть качок (Матеріали..., с. 385) та ін., пор. ономатопеїчні дієслова стосовно качок «тахають», «тахкають», «таськають» і відповідно *тася* ,качка' в дитячій мові. Можливо, тут відіграла певну роль ще й форма *птася* ,пташка', ,курча', уживана в дитячій мові. У більшості українських говірок цей вигук є основним для кликання качок. Стосовно качок фіксується він і в говірках польської мови (Прилипка, 1987, с. 38). Вигуки *атась*, *атась-атась*, *атася* утворені додаванням афікса *-а*, що є семантично типовим при творенні вигуків для відгону птахів (Прилипка, 1987, с. 39).

Про ономатопеїчне походження окремих подільських вигуків свідчить наявність слів *туркати*, *туркотати*, *тюркати* на позначення «голосів» індиків (Матеріали..., с. 403; с. 405): *атюр!* Вигук, яким відганяють індиків (Матеріали..., с. 23; с. 27); *тюр-тюр!* Вигук, яким кличуть індиків (Матеріали..., с. 220; с. 405).

Про звуконаслідувальне походження ще одного вигука свідчить наявність слова *клякати* ,кричати, як індики' (Матеріали..., с. 200): *кля-кля!* Вигук, яким кличуть індиків (Матеріали..., с. 200; с. 220).

Інший вигук має ономатопеїчне походження, оскільки наслідує звуки, які видає корова. Саме це звуконаслідування має давнє походження й засвідчується ще в пам'ятках до XV ст. (Німчук, 1978, с. 515). Проте в подільському мовленні ця одиниця не має нічого спільного з коровами, а стосується коней і поросят, що вкотре підтверджує полісемантичність вигуків: *му-му!* 1. Вигук, яким кличуть поросят. 2. Вигук, яким відганяють коней (Матеріали..., с. 21; с. 254).

Припускаємо, що *т-р-р-р!* Вигук, яким коні спиняють. *Тр-р!* *тр-р!* *тримайте* – *в'їжджають возом із сіном на подвір'я* (Матеріали..., с. 402) виник із наслідування звуку коліс, коли віз спиняється.

Вигук, яким кличуть корів, *толонь-толонь!* (Матеріали..., с. 395) походить від звуконаслідування, що передає «теленкання» дзвоників, які вішають на шию коровам.

Про ономатопеїчне походження вигука *так-так-так* Наслідувальний вигук про качок (Матеріали..., с. 382) свідчить наявність дієслова *такати* на позначення «голосів» качок.

До вигуків ономатопеїчного походження належить також *ням!* Вигук звуконаслідувальний. *Шо ти, кудá хóдиш, то всьо «ням» і «ням!» То погáна звiчка!* (Матеріали..., с. 270)

Окрім відапелятивних і звуконаслідувальних, на увагу заслуговують вигуки відзайменникового походження: *соб!* Вигук, яким відганяють коней, волів ліворуч

(Матеріали..., с. 364); *ксоб!* Вигук, яким повертають коней ліворуч (Матеріали..., с. 218); *ксобі* Вигук, яким повертають коней ліворуч (Матеріали..., с. 218). В. В. Німчук окреслив часові межі постання цих вигуків: «Чимало вторинних вигуків виникло від лексикалізації словосполук, причому в них сталися деякі фонетичні спрощення. Наприклад, вигук *соб!*, яким спонукають волів повернути ліворуч, виник із сполук *к собі* (...). Вигук *соб!* засвідчений уже в першій половині XVIII ст. Але він виник раніше, бо в кінці XVII ст. виступає вже похідне від нього дієслово» (Німчук 1978, с. 514).

Є в подільському говорі й віддієслівні вигуки, зокрема, *айда́* Пішли швидше (Матеріали..., с. 23), похідний від дієслова наказового способу *йдімо*.

Від дієслова *пишов* були утворені вигуки, якими гонять собак: *ану́ пушов!* (Матеріали..., с. 25-26); *пушол, пушоб!* (Матеріали..., с. 25; с. 321); *пушоб!* (Матеріали..., с. 25; с. 323).

Віддієслівне походження мають також вигуки: *ади!* Вигук захоплення (А дивись!). *Ади! Яке гарне плаття! Ади піду у Бундурівку та куплю кабанця. Дивись-но, глянь-но* (Матеріали..., с. 22) – є усиченою формою від зафіксованого у «Матеріалах до словника подільського говору» дієслова *адинося* ‚дивися‘ (Матеріали..., с. 22); *тікэй!* Вигук із значенням «не зачіпай» (Матеріали..., с. 392); *турлю́* Щасть, вигук. *Про кого говоримо, а він турлю у хату* (Матеріали..., с. 403) – про віддієслівне походження свідчить зафіксоване у «Матеріалах до словника подільського говору» дієслово *турляти* ‚штовхати‘ (Матеріали..., с. 403).

Від словосполучення *присягати богу* основоскладанням були утворені такі вигуки: *присійбо!* Вигук їй-богу! (Матеріали..., с. 317); *присяйбо, присяйбі* Вигук їй-богу! (Матеріали..., с. 317).

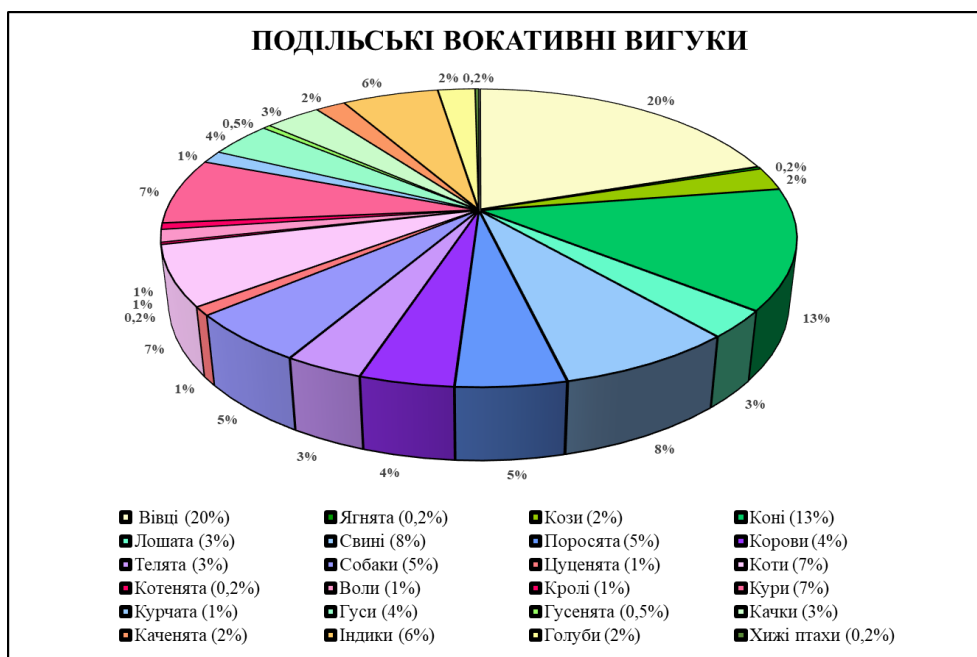
Відприслівникове походження мають такі подільські вигуки: *даля!* Вигук, яким ганяють

корів. *Даля раба, чого стала?* (Матеріали..., с. 129); *дяля-ля!* Вигук, яким виганяють корів (Матеріали..., с. 146) – імовірно, утворилися від прислівника *далі*, чим і зумовлена його семантика, адже гнати – змушувати рухатися, тобто змушувати йти *далі*. Питальний прислівник лежить в основі такого вигука: *ля-ля куди!* 1. Так відганяють худобу, корів. 2. Вигук, яким кличуть собак (Матеріали..., с. 27; с. 237).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, подільські діалектні вигуки, репрезентовані в «Матеріалах до словника подільського говору», мають відапелятивне, ономотопейчне, віддієслівне, відзайменникове й відприслівникове походження із значною перевагою одиниць відапелятивного походження, уживаних для спілкування зі свійськими тваринами та птахами. Квантитативна характеристика кожної підгрупи таких вигуків промовисто засвідчує особливості господарської діяльності регіону. Найширший репертуар мають групи вокативних вигуків для прикликання й відгону овець, коней і лошат, свиней і поросят, корів і телят, причому вигуки для звертання до дорослої й малої тварини різняться.

Простежуємо тенденцію до утворення відапелятивних вигуків, в основу яких покладено назву тварини, уживану в дитячій мові. Це можна пояснити кількома чинниками. По-перше, дитяча мова формується на основі звуконаслідувань, які з часом і закріпилися в мові як вигуки. По-друге, для дитячої лексики характерна спрощеність звукової форми, що робить такі слова легкими й швидкими для вимови, а отже й зручними для вираження емоцій чи волевиявлення. По-третє, дитяче мовлення тісно пов'язане з емоціями, що певною мірою споріднює його з вигуковою лексикою, адже вигуки є миттєвою фіксацією емоційних реакцій мовця.

Діаграма 1

Література

- Аркушин, Г. Л. (2014). Вигук у західнополіських говірках. [В:] Аркушин Г. Л. *Народна лексика Західного Полісся*. Луцьк, с. 141-144.
- Грінченко, Б. Д. (1909). *Словарь української мови в 3 т.* Т. 3. Київ.
- Гуйванюк, Н. В. (2011). Вигуки у буковинських говірках. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, вип. 24, с. 100-106.
- Жагальк, І. (2003). Семантичні особливості інтер'єктивів. *Studia Methodologica*, вип. 13, с. 26-33.
- Ковальчук, М. П. (2019). Функціонально-семантична структура інтер'єктивів діалектизмів у говірці села Середній Майдан Івано-Франківської області. *Закарпатські філологічні студії*, вип. 10, том 1, с. 25-29.
- Колесников, А. О. (2015). *Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка: монографія*. Ізмаїл, 676 с.
- Мареев, Д. А. (2019). Зі спостережень за вигуками для підкликання та відгону птахів у східнополіських говірках. *Лінгвістика*, 2019, № 2, с. 31-42.
- Німчук, В. В. (1978). *Історія української мови. Морфологія*. Київ, 833 с.
- Прилипко, Н. П. (1987). Вигуки, якими кличуть та відганяють свійських птахів (ареальна характеристика і генеза). *Українська діалектна лексика: зб. наук. праць*. Київ, с. 31-45.
- Прилипко, Н. П. (1999). До характеристики складу й прийомів творення вигуків. [В:] *Говірки Чорнобильської зони: Системний опис*. Київ: Довіра, с. 60-65.

- Пуїо, Й. Ю. (1977). Спостереження над вигуками і вигуковими словами українських говорів району Карпат. *XIV Республіканська діалектологічна нарада : тези доповідей*. Київ: Наукова думка, 1977, с. 125-126.
- Тищенко, Т. М. (2012). Вокативні інтер'єктиви у східноподільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 2012, вип. 31, с. 151-154.
- Шуст, Л. М. (2019). Західнополіські вигуки прокльони в системі негативних формул українців. *Закарпатські філологічні студії*, вип. 7, том 1, с. 56-60.

Джерела

- Матеріали... (2021) - *Матеріали до словника подільського говору (2021) / Упор. І. В. Гороф'янюк* Вінниця: ТВОРИ, 461 с.

References

- Arkushyn, H. L. (2014). Vyhuk u zakhidnopoliskykh hovirkakh [Exclamation in Western Polesie dialects]. [In:] Arkushyn H. L. *Narodna leksyka Zakhidnoho Polissia* [Folk vocabulary of Western Polissya]. Lutsk, pp. 141-144. (in Ukrainian).
- Hrinchenko, B. D. (1909). *Slovar ukrainskoi movy v 3 t.* [Ukrainian language dictionary in 3 volumes]. Vol. 3. Kyiv. (in Ukrainian).
- Huivaniuk, N. V. (2011). Vyhuky u bukovynskykh hovirkakh [Interjections in Bukovinian dialects]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, vol. 24, pp. 100-106. (in Ukrainian).
- Zhahaliak, I. (2003). Semantychni osoblyvosti interiektyviv [Semantic features of interjectives]. *Studia Methodologica*, vol. 13, pp. 26-33. (in Ukrainian).
- Kovalchuk, M. P. (2019). Funktsionalno-semantychna struktura interiektyviv dialektyzmiv u hovirtsii sela Serednii Maidan Ivano-Frankivskoi oblasti [Functional-semantic structure of interjectives of dialectisms in the dialect of the village of Seredniy Maidan, Ivano-Frankivsk region]. *Transcarpathian Philological Studies*, vol. 10, t. 1, pp. 25-29. (in Ukrainian).
- Kolesnykov, A. O. (2015). *Morfologhiia ukrainskykh pivdenobesarabskykh hovirok: heneza i dynamika: monohrafiia* [Morphology of Ukrainian Southern Bessarabian Dialects: Genesis and Dynamics]. Izmail, 676 p. (in Ukrainian).
- Marieiev, D. A. (2019). Zi sposterezhen za vyhukamy dlia pidklykannia ta vidhonu ptakhiv u skhidnopoliskykh hovirkakh [From observations of interjections for calling and driving away birds in the dialects of Eastern Poland]. *Linguistics*, № 2, pp. 31-42. (in Ukrainian).
- Nimchuk, V. V. (1978). *Istoriia ukrainskoi movy. Morfolohiia* [History of the Ukrainian language. Morphology]. Kyiv, 833 p. (in Ukrainian).
- Prylypko, N. P. (1987). Vyhuky, yakymy klychut ta vidhaniaut sviiskykh ptakhiv (arealna kharakterystyka i heneza) [Interjections used to call and drive away domestic birds (area characteristics and genesis)]. *Ukrainian dialect vocabulary*. Kyiv, pp. 31-45. (in Ukrainian).
- Prylypko, N. P. (1999). Do kharakterystyky skladu y pryiomiv tvorennia vyhukiv [To the characteristics of the composition and methods of creating interjections]. [In:] *Dialects of the Chernobyl Zone: Systematic Description*. Kyiv: Dovira, pp. 60-65. (in Ukrainian).
- Puio, Y. Yu. (1977). Sposterezhennia nad vyhukamy i vyhukovymy slovamy ukrainskykh hovoriv raionu Karpat [Observations on interjections and exclamatory words of Ukrainian dialects of the Carpathian

region]. *XIV Republican Dialectological Conference: abstracts of reports*. Kyiv: Naukova dumka, pp. 125–126. (in Ukrainian).

Tyshchenko, T. M. (2012). Vokatyvni interiektvyvy u skhidnopodilskykh hovirkakh [Vocative interjectives in Eastern Podolia dialects]. *Scientific works of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Philological Sciences*, vol. 31, pp. 151–154. (in Ukrainian).

Shust, L. M. (2019). Zakhidnopoliski vyhuky proklony v systemi nehatyvnykh formul ukrainsiv [Western Polissya exclamations are curses in the system of negative formulas of Ukrainians]. *Transcarpathian Philological Studies*, 2019, vol. 7, tom 1, pp. 56–60. (in Ukrainian).

Sources

Materialy... (2021) – *Materialy do slovnyka podilskoho hovoru [Materials for the dictionary of the Podolian dialect]* / Comp. by I. V. Horofianiuk. Vinnytsia: TVORY, 461 p. (in Ukrainian).

Автори

Інна Гороф'янюк, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9836-8270>

Марія Шалденко, здобувач факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
e-mail: mary.shaldenko@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0009-0029-6968>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Inna Horofianiuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9836-8270>

Maria Shaldenko, student of the Mykhailo Stelmakh Faculty of Philology and Journalism
e-mail: mary.shaldenko@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0009-0029-6968>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.81' 28.738.3
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-13

Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок). Частина 5¹

Ольга Жвава <https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

Надійшла до редакції: 10.02.2026 • Схвалено до друку: 28.02.2026

Анотація

У статті представлено лексичний матеріал до Словника традиційних народних промислів. Пропоновані матеріали відображають особливості та регіональні відмінності термінології гончарства Поділля. Актуальність зумовлена тим, що багато проблем діалектної лексикології досі не розв'язано, зокрема не створено загальноукраїнського словника говірок і словника окремих регіонів українських говорів. Номінація явищ, понять традиційної народної культури є поліінформативною, а їх фіксація та збереження залишається актуальним завданням сучасної діалектології. Джерела фактичного матеріалу – записи живого народного мовлення, зроблені автором у 12 (дванадцяти) населених пунктах Поділля впродовж 1998–1999 рр. У дослідженні представлено 120 лексем та варіантів.

Ключові слова: словник, говірка, лексика, традиційні народні промисли, подільські говірки, тематична група лексики, гончарська лексика, лексикографія

¹ Стаття є продовженням публікацій автора, зокрема: Жвава, О. А. Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Твори», вип. 38, с. 78–83; Жвава, О. А. (2024б). Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок). Частина 2. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Твори», вип. 39, с. 108–117; Жвава О. А. Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок). Частина 3. (2025). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, вип. 40, с. 116–123. Частина 4. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 2025, 41, 137–144.

UDC 811.81'28.738.3
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-13

The Lexical Materials for the Dictionary of Traditional Folk Crafts (Pottery Vocabulary of Podillia Dialects). Part 5

Olha Zhvava <https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Khmelnyskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

Received: 10.02.2026 • Accepted: 28.02.2026

Abstract

The article analyzes lexical material for the Dictionary of Traditional Folk Crafts. The proposed materials reflect the peculiarities and regional differences of the pottery terminology of Podillia. The relevance of the article is due to the fact that many problems of dialect lexicology have not yet been solved, in particular, a national dictionary of dialects and a dictionary of individual regions of Ukrainian dialects have not been created. The nomination of phenomena and concepts of traditional folk culture is poly-informative, and their fixation and preservation remains an urgent task of modern dialectology. The sources of the factual material are recordings of live folk speech made by the author in 12 (twelve) settlements of Podillia in 1998-1999. The purpose of the research is to review the history of Podillia pottery as a folk craft, as well as to present a fragment of a dictionary of pottery terminology, and to introduce into scientific circulation a name to denote the realities of pottery. The article uses general scientific methods of research: analysis, synthesis and observation, which made it possible to identify and systematise colloquial material; the descriptive method was used in the process of analysing the vernacular speech. Special linguistic methods of research: questionnaires and interviews contributed to the recording of dialect speech, contextual and interpretive analysis allowed to identify transformations of the semantic scope of lexemes functioning in the live speech of speakers of Podillia dialects, linguo-geographical method made it possible to illustrate the habitat of the recorded names. **The result of the research** is the introduction of lexical material collected during the expedition into scientific circulation. The work on the dictionary of pottery terminology is planned to be continued, streamlining the previously collected vocabulary. Studying the cultural characteristics of Ukrainians allows not only to expand and develop general knowledge, but also to pass on the nation's invaluable experience to future generations. The vocabulary of traditional crafts is a unique basis for enriching the language, a part of cultural and social memory. It is also important to compile dictionaries, as the recording of traditional folk culture concepts is an urgent issue not only for ethnology but also for linguistics. The pottery vocabulary of Podillia dialects is a complex multifaceted system with a clear structure. The study of this vocabulary proves that in terms of area, it shows tendencies towards spatial opposition: some of the lexemes are not found in neighbouring dialects (brashne, bohonok, vedrovyi pot, veselce, etc.). We see the prospects for further research in the continuation of work on the compilation of the Dictionary of Podillia Dialects.

Keywords: vocabulary, dialect, lexicon, traditional folk crafts, Podillia dialects, thematic group of vocabulary, pottery vocabulary, lexicography

Постановку проблеми, її актуальність, **аналіз останніх досліджень і публікацій**, мету і завдання статті, а також **джерела фактичного матеріалу** подано в попередніх публікаціях автора, наведених вище.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структуру словникової статті подано так, що реєстрове слово, якщо воно відмінюване, подано в початковій формі великими літерами жирним шрифтом за українською абеткою. Далі у квадратних дужках малими літерами жирним шрифтом відбито вимову цього слова. Потім подано стислу найнеобхіднішу граматичну інформацію реєстрової лексеми, напр.: закінчення родового відмінка однини чи називного відмінка множини іменників, їхні рід та число; закінчення родових форм для прикметників; закінчення родового відмінка для

кількісних числівників; деякі особові закінчення, вид, перехідність / неперехідність для дієслів; указано частиномовну належність для займенників, прислівників і службових частин мови. Кожну окрему семему багатозначного слова відокремлено арабською цифрою. Слова витлумачено лексичними відповідниками літературної мови, або розкрито описово. Реєстрові лексеми паспортизовано літерними скороченнями назв обстежених населених пунктів. Особливості вимови представлено за допомогою загальної фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення, що запропоновано в першому томі «Атласу української мови» (АУМ, 1984). Фонетичні й морфологічні варіанти реєстрових слів наводимо в різних словникових статтях.

ФРАГМЕНТ СЛОВНИКА

- СА́ВАННЯ** [са́ван'а]. Процес перебирання глини руками для вилучення зайвих домішок (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СА́МИЙ ГОРН** [са́ми'ї горн]. Яма, вимощена цеглою, де безпосередньо випалюють посуд (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- САРА́Й** [сара'ї], ю, чол. Прибудова при самому горні, схожа на невеличку хатинку (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СВИНЕ́ЦЬ** [сви'нец'ї], ю, чол. Свинцева полива (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СВИСТІ́ВКА** [свист'і'ўка], и, жін. Дитяча іграшка, що свистить, у формі звіра чи птаха (усі н.п.).
- СВИСТУ́Н** [сви'ст'ўн], а, чол. Дитяча іграшка, що свистить, у формі звіра чи птаха (усі н.п.).
- СВИСТУНЕ́ЦЬ** [сви'стун'ец'ї], я, чол. Дитяча іграшка, що свистить, у формі звіра чи птаха (усі н.п.).
- СВИСТУ́ЛЬКА** [св'іст'ўл'ка], и, жін. Дитяча іграшка, що свистить, у формі звіра чи птаха (усі н.п.).
- СЕРЕ́ДНІЙ ГО́РЩИК** [се'ред'н'ї'ї горшчи'к]. Горщик, що вміщує від 3 до 7 літрів рідини (Адамівка, Павлівка).

- СИВА́К** [си'ва́к], а, чол. Горщик сірого кольору, випалений особливим чином (Громи).
- СИВИ́Й ГО́РЩИК** [сиви'ї'ї горшчи'к]. Горщик сірого кольору, випалений особливим чином (усі н.п.).
- СИЛА́Ж** [си'ла́ж], у, чол. Приладдя, на якому сохне посуд (усі н.п.).
- СИНІ́Й ГО́РЩИК** [син'ї'ї горшчи'к]. Горщик синього або сірого кольору, випалений особливим чином (усі н.п.).
- СИРА́ ЗЕМЛЯ** [си'ра зе'мл'а]. Глина, яка ще не оброблялася гончарем (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СИРЕ́ЦЬ** [си'рец'ї], ю, чол. Глина, яка ще не оброблялася гончарем (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СИРОВИ́НА** [си'рови'на], и, жін. Назва всієї кількості глини, змішаної для виробництва посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СИТО** [си́то], а, сер. Спеціальне сито для проціджування фарб і поливи (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СИТЕ́ЧКО** [сите'чко], а, сер. Спеціальне сито для проціджування фарб і поливи (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СИТЦЕ** [си́ц'е], я, сер. Спеціальне сито для проціджування фарб і поливи (Адамівка,

- Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СІДАТИ ЗА КРУГ [с'ідати^є за круг]. Процес виготовлення посуду на гончарному крузі від початку до кінця (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СІКТИ [с'ікти]. Процес багаторазового перерізування глини стругом чи дротиною (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СІЛЬНИЦЯ [с'іл'ниці'а], і, жін. Посуд для тримання солі (усі н.п.).
- СКАЧУВАТИ [скачувати^є]. Процес викачування глини на лаві (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СКЛЕП [склеп], у, чол. Верхня частина горна (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СКЛИТИ [склити^є]. Процес випалення посуду вдруге (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СКÓЗИК [скóзи'к], а, чол. Найбільший горщик (Купин, Саврань).
- СКРИБАЧКА [скри'бачка], и, жін. Дерев'яна лопатка, якою зчищають глину з лави, гончарного круга чи рук гончара (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СЛЕЗА́ [слеза́], и, жін. Кругова лінія, що наноситься на посуд під крисами (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СЛÉСИ [слéси], мн. Куполоподібні зводи в горні (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СЛÓІК [слóйік], а, чол. Висока посудина циліндричної форми з трохи звуженим отвором (Бубнівка, Пісочна, Купин, Новоселівка).
- СЛІЙ [сл'і], я, чол. Висока посудина циліндричної форми з трохи звуженим отвором (Бубнівка, Пісочна, Купин, Пиріжна, Новоселівка).
- СЛОЙ [сло], я, чол. Горщик, що вміщує двадцять літрів рідини (Саврань).
- СЛОМАЧКА [сломачка], и, жін. Приладдя, яким гончар зчищає рештки глини з круга і рук під час формування посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СЛЬÓСИ [сл'óси^є], мн. 1. Нижня частина горна, де випалюється посуд. 2. Куполоподібні зводи в горні (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СМЕТА́ННИЦЯ [смет'тан:и'ц'а], і, жін. Посудина для тримання сметани (усі н.п.).
- СМУЖКА [смуж'ка], и, жін. Пряма горизонтальна лінія, що наноситься на посуд пензлем (усі н.п.).
- СМУЖЕЧКА [смуже'чка], и, жін. Пряма горизонтальна лінія, що наноситься на посуд пензлем (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СОКИРА [сокира], и, жін. Інструмент, яким розбивають глину на дрібні частини (усі н.п.).
- СОЛÓМИНКА [солóми'нка], и, жін. Приладдя, яким наносять на посуд лінії чи інший малюнок (усі н.п.).
- СОРОКІВКА [соро'к'іўка], и, жін. Одиниця виміру, коли виходить сорок виробів на штуку (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СÓХНУТИ [сóхнути^є]. Процес висихання гончарних виробів (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СПІД [сп'ід], у, чол. 1. Нижня частина гончарного круга. 2. Нижня частина горна, на яку складають вироби для випалювання. 3. Нижня частина горщика (усі н.п.).
- СПІДНЯК [сп'ід'н'ак], а, чол. Нижня частина гончарного круга (Бубнівка).
- СПРИНЦÓВКА [спри'нциóўка], и, жін. Інструмент для розмальовування посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СТАНÓК [станóк], а, чол. Гончарний круг (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СТЕЛА́Ж [сте'ла́ж], у, чол. Приладдя для просушування посуду (усі н.п.).
- СТÉЧКО [стéчко], а, сер. Пристосування особливої форми, яким обробляють гончарні вироби під час виготовлення на гончарному крузі (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СТОВБУН [сто'ўбу́н], а, чол. 1. Назва високого горщика (Саврань). 2. Назва горщика, що вміщує 7 літрів рідини (Пісочна).
- СТÓВПЧИК [стóўпчи'к], а, чол. Орнамент у вигляді кругової лінії, що проходить під крисами посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СТÓПКА [стóпка], и, жін. Маленький глиняний стаканчик (усі н.п.).
- СТÓРОЖ [стóрож], а, чол. Посудина, яку ставлять у горні для визначення

- температури (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СТОРОЖОК [сторожók], а, чол. Посудина, яку ставлять у горні для визначення температури (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СТОС [стос], у, чол. 1. Невеликий шматок глини, вагою до п'яти пудів. 2. Весь посуд, який укладається в горн гончарем (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СТРУГ [струг], а, чол. Шматок коси, яким перерізають гончарну глину на частини (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СТРУЖОК [стружók], а, чол. Шматок коси, яким перерізають гончарну глину на частини (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СТРУНА́ [струна́], и, жін. Інструмент, яким дрібно січуть глину (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- СТУПА [сту́па], и, жін. Посудина, в якій перетирають свинець, пісок, фарби для виготовлення поливи (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СУШИТИ [сушити^є]. Процес висихання виробів (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- СУШКА [су́шка], и, жін. Процес висихання виробів (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ТАЗОК [тазо́к], у, чол. Посудина циліндричної форми, подібна до ринки, в якій колись пекли хліб (Саврань).
- ТАНДЖЕ́Р [тандже́р], а, чол. Кругла плеската посудина з широким дном і низькими вінцями (Купин).
- ТАРА́ХКАЛО [тарáхкало], а, сер. Дитяча іграшка (Громи, Шарин, Пиріжна).
- ТАРА́ХКАЛЬЦЕ [тарáхкал'це], я, сер. Дитяча іграшка (всі н.п.).
- ТАРАХТЬО́Л [тарáхт'ól], а, чол. Дитяча іграшка (Громи, Шарин, Пиріжна).
- ТАРАХТЬО́ЛКА [тарáхт'ólка], и, жін. Дитяча іграшка (Громи, Шарин, Пиріжна).
- ТАРЕ́ЛЬ [таре́ль], і, жін. Кругла плеската посудина з широким дном і низькими вінцями, в неї накладають або насипають страву і подають до столу (Павлівка).
- ТАРІ́ЛКА [тар'ілка], и, жін. Кругла плеската посудина з широким дном і низькими вінцями, в неї накладають або насипають страву і подають до столу (усі н.п.).
- ТИ́ЧКА [ти́чка], и, жін. Знаряддя у вигляді букви Т, яким перегрібають вогонь у горні (і не тільки в горні) (усі н.п.).
- ТОВА́Р [товáр], у, чол. Весь посуд, який гончар укладає в горн (усі н.п.).
- ТО́ПКА [то́пка], и, жін. Місце в горні, куди гончар складає дрова (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ТРА́МКИ [тра́мки], мн. Приладдя, на якому сушиться посуд (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- ТРИ́ДЦЯТКА [три'ц':áтка], и, жін. Одиниця виміру, коли виходить тридцять виробів на штуку (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ТРИ́ЙНИК [тр'ійні́к], а, чол. Горщик, що втриє менший за одиначку (Купин, Громи, Бубнівка).
- ТРИ́ЙНЯК [тр'ійн'áк], а, чол. 1. Горщик, що втриє менший за одиначку. 2. Три горщики, зліплені разом (Купин, Громи, Бубнівка).
- ТРИ́ЙНЯТА [тр'ійн'áта], мн. Три горщики, зліплені разом (усі н.п.).
- ТРИ́ЩИНА [тр'ішчи'на], и, жін. Пошкодження на гончарних виробках (усі н.п.).
- ТУГАВІ́ТИ [тугав'іти^є]. Процес, коли вироби тверднуть, і їх можна брати руками (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ТУПИ́ЦЯ [ту́пиц'а], і, жін. Занехаяна сокира, якою розбивають глину на дрібні частини (Купин, Громи, Бубнівка).
- УГРІВА́ТИ [угр'івáти^є]. Процес розведення слабкого вогню в горні (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- УКЛА́Д [укла́д], у, чол. Назва дрібного посуду, який докладався до більших виробів безкоштовно чи за меншу ціну (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- УКЛА́ДЧИК [укла́дчи'к], а, чол. Майстер, який укладає посуд в горн для випалювання (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- УМА́НСЬКА [у́ман'с'ка]. Назва глини за місцем добування (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).

- УСУШКА [усушка], и, жін. Процес висихання посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- УТЯТНИК [ут'ятник], а, чол. Велика миска, в якій перуть білизну, миють посуд тощо (Саврань).
- ФА́РБА [фа́рба], и, жін. Рідина, яка надає колір гончарним виробам (усі н.п.).
- ФЕРЕ́ТА [фе"ре́та], и, жін. Склоподібний сплав, яким покривають посуд, переважно переплавлений свинець (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ФІРІ́ТА [фі"рі"та], и, жін. Склоподібний сплав, яким покривають посуд, переважно переплавлений свинець (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ФЛЯ́НДРУВА́ТИ [фл"андрува́ти]. Процес розпису посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ФО́РМА [фо́рма], и, жін. Посудина циліндричної форми, в якій пекли хліб (Павлівка).
- ФОРМУВА́ТИ [формува́ти]. 1. Процес виготовлення посуду на гончарному крузі від початку до кінця. 2. Процес вироблення верхньої частини посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- ФРІ́ТА [фрі"та], и, жін. Склоподібний сплав, яким покривають посуд, переважно переплавлений свинець (Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ХВИ́ЛЬКА [хвіл"ка], и, жін. Орнамент у вигляді хвилястих ліній (усі н.п.).
- ХИ́ЖА [хижа], і, жін. Прибудова при горні, де зберігається паливо і гончар захищається від дощу (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ХЛІВ [хлі"в], а, чол. Прибудова при горні, де зберігається паливо і гончар захищається від дощу (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).
- ХМЕ́ЛИК [хмі"лик], а, чол. Орнамент у вигляді хвилястих ліній (Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ХРІ́ТА [хрі"та], и, жін. Склоподібний сплав, яким покривають посуд, переважно переплавлений свинець (Павлівка, Шарин).
- ХРУ́ТА [хру"та], и, жін. Склоподібний сплав, яким покривають посуд, переважно переплавлений свинець (Павлівка, Шарин).
- ХУДО́ЖНЯ МИСКА [художн"а миска]. Миска, багато оздоблена орнаментом (Жорнище, Крищенці, Павлівка).
- ХУДО́ЖНИК [художник], а, чол. Майстер, що займається розписом гончарних виробів (усі н.п.).
- ЦЯ́ЦЬКА [ца"ц"ка], и, жін. Дитячі іграшки (усі н.п.).
- ЦВІ́ТНИК [цві"тник], а, чол. Горщик для квітів (усі н.п.).
- ЦИ́НДРА КОВА́ЛЬСЬКА [ціндра ковал"с"ка]. Чорний камінь, який є огарком із заліза, для поливи посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ЦІ́ЛА СКА́ЛКА [ці"ла скалка]. Назва найсильнішого вогню в горні (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).
- ЧАВУ́НЕЦЬ [чавунец"], я, чол. Горщик, що наближається формою до металевого заводського виробу (Купин, Пісочна, Громи, Павлівка, Шарин, Саврань).
- ЧАН [чан], у, чол. Виріб глекоподібної форми, в якому зберігали воду (Пісочна).
- ЧЕ́БРИК [чебрі"к], а, чол. Миска великого розміру, в якій миють посуд, перуть білизну тощо (Павлівка, Пісочна).
- ЧЕРВÓНА ГЛИ́НА [че"рвóна гліна]. Глина червоного кольору (Бубнівка).
- ЧЕРВОНУВА́ТИЙ ГЛЕ́Й [че"рвонувати"ї гле]. Глина червоного кольору (Бубнівка).
- ЧЕРЕВА́ТЕНЬКИЙ [че"ре"ва́те"н"ки]. Низький горщик (Бубнівка).
- ЧЕ́РЕВО [че"ре"во], а, сер. Назва середньої випуклості горщика (Пиріжна).
- ЧЕРЕВЦЕ́ [че"ре"уце], я, сер. Назва середньої випуклості горщика (Павлівка, Бубнівка).
- ЧЕТВЕРИК [че"тве"рік], а, чол. Горщик, учетверо менший за одиначку (Бубнівка).
- ЧЕТВІ́РНИЙ [че"тві"рні]. Одиниця виміру, коли виходить чотири вироби на штуку (Бубнівка).
- ЧЕТВЕРТА́К [че"тве"рта́к]. Одиниця виміру, коли виходить чотири вироби на штуку (Бубнівка).
- ЧЕТВІ́РНЯТА [че"тві"рн"ята], мн. Чотири горщики, з'єднані разом (усі н.п.).
- ЧИРВІ́НЬ [чирв"ін"], і, жін. Червона фарба, якою розписують гончарні вироби (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).

ЧИЛЮСТА [чи'л'уста]. Яма, вимощена цеглою, де випалюють посуд (Бубнівка).

ЧИСТА ГЛИНА [чиста глина]. Хороший пластичний сорт глини (Пісочна, Купин, Саврань, Городок, Громи, Шарин).

ЧІПЛЯТИ ВУХО [ч'іпл'ати'є в'ухо]. Процес приєднання до виробу вушка (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).

ЧОРНА ГРУДА [чорна груда]. Чорний камінь у порошок, з якого виготовляють поливу (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).

ЧОРНОЗЬОМ [чорноз'ом], у, чол. Земля, якою засипають горн, для випалення чорного посуду (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).

ШАЛАШ [шалаш], а, чол. Навіс із дощок над горном (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).

ШЕСТИРИК [ше'сти'рик], а, чол. Горщик, ушестеро менший за одиначку (Бубнівка).

ШИЯ [ши'я], і, жін. Середня частина горна (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).

ШІСТІРНИЙ [ш'іс'т'ірни'й]. Одиниця виміру, коли виходить шість виробів на штуку (Бубнівка).

ШЛЌСИ [шл'оси'є], мн. Куполоподібні зводи в горні (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).

ШЛЯМУВАТИ [шл'амувати'є]. Процес проціджування глини через сито або ганчірку (Бубнівка).

ШЛЯМЌВКА [шл'ам'ўка], и, жін. Процес проціджування глини через сито або ганчірку (Бубнівка).

ШЛЯМУВАННЯ [шл'амуван'а]. Процес проціджування глини через сито або ганчірку (Бубнівка).

ШЛ'ЌСИ [шл'оси'є], мн. Куполоподібні зводи в горні (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).

ШМАТ [шмат], у, чол. Великий шматок глини, збитий довбнею (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).

ШМАТЌК [шмат'ок], а, чол. Великий шматок глини, збитий довбнею (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).

ШМАТУВАТИ [шматувати'є]. Процес нарізування глини (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці, Павлівка, Шарин).

ШПИЧКА [шпичка], и, жін. Інструмент для протикання отворів (Адамівка, Бубнівка, Жорнище, Крищенці).

ШПІНЬ [шп'ін'], я, чол. Вертикальний стрижень, що з'єднує верхню і нижню частини гончарного круга (Бубнівка).

ШТИР [штир], я, чол. Вертикальний стрижень, що з'єднує верхню і нижню частини гончарного круга (Бубнівка).

ШТУКОВЕ [штуков'є], ого, сер. Назва посудини, що правила за одиницю виміру (Купин, Громи, Бубнівка).

ШУП'ЄНИК [шуп'єни'єк], а, чол. Горщик, у якому варять кашу (Бубнівка, Пісочна).

ЯБЛУЧКА [й'абл'учка], мн. Орнамент у вигляді круглих плям (усі н.п.).

ЯНД'ЌЛА [й'анд'ўла], и, жін. Миска великого розміру, в якій миють посуд, перуть білизну тощо (Павлівка).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Гончарська лексика говірок Поділля є складною багатоплановою системою, що має чітку структуру. Її вивчення засвідчує, що в ареальному плані вона виявляє тенденції до просторового протиставлення: частина лексем не виявляється в суміжних

сучасних говірках або має інше значення (*слеза, стос, танджер, чилюста, шпінь, шупеник, хру(і)та, фріта, ферета, фіріта, яндола*). Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в продовженні роботи над укладанням Словника подільських говірок.

Перелік обстежених населених пунктів

с. Адамівка Віньковецького р-ну Хмельницької обл.;

с. Бубнівка Гайсинського р-ну Вінницької обл.;

с. Громи Уманського р-ну Черкаської обл.;

с. Жорнище Іллінецького р-ну Вінницької обл.;

с. Крищенці Тульчинського р-ну Вінницької обл.;

с. Купин Городоцького р-ну Хмельницької обл.;

с. Новоселівка Гайсинського р-ну Вінницької обл.;
с. Павлівка Калинівського р-ну Вінницької обл.;
с. Пиріжна Кодимського р-ну Одеської обл.;

с. Пісочна Городоцького р-ну Хмельницької обл.;
м. Саврань Савранського р-ну Одеської обл.;
с. Шарин Уманського р-ну Черкаської обл.

Специфіку гончарської лексики говірок Поділля вдалося з'ясувати за допомогою інформаторів: В. Г. Дерев'янка (1964 р.н.), О. Г. Дерев'янка (1960 р.н.), П. З. Островського (1959 р.н.), П. А. Семенченка. (1921 р.н.), Е. І. Міщенко (1926 р.н.), Г. А. Рижак, Г. Г. Козак

(1905 р.н.), І. А. Ткачука (1923 р.н.), О. М. Почина (1927 р.н.), Н. І. Матушак (1935 р.н.), Д. О. Гончарука (1937 р.н.), О. Г. Луцишина (1922 р.н.), А. Г. Погонец, Д. О. Грушовенка (1930 р.н.), О. С. Оришнюк (1928 р.н.), М. А. Леуса (1930 р.н.).

Література

- АУМ (1984) – *Атлас української мови. В 3-х томах*, т. 1. Київ : Наукова думка, 495 с.
Брилінський, Д. М. (1991). *Словник подільських говірок*. Хмельницький, 116 с.
Мединський, А. М. (2006). *Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 20 с.
Прусевич, А. (1916). Гончарный промысел в Подольской губернии. *Кустарные промыслы Подольской губернии*. Київ, с. 3–116.
Спанатій, Л. С. (1997). *Гончарна лексика в говорах української мови* : дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Миколаїв, 216 с.
Шульгіна, Л. (1929). Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі. *Етнографічні дослідження. Матеріали з етнології*. Київ, с. 111–184.

References

- AUM (1984) – *Atlas ukrainiskoi movy. V 3-kh tomakh [Atlas of the Ukrainian language. In 3 volumes]*, t. 1, Kyiv : Naukova dumka, 495 s. (in Ukrainian).
Brylinskyi, D. M. (1991). *Slovnnyk podilskykh hovirok*. Khmelnytskyi, 116 s. (in Ukrainian).
Medynskyi, A. M. (2006). *Strukturna orhanizatsiia i semantyka honcharskoi leksyky u podilskykh hovirkakh [Structural organization and semantics of pottery vocabulary in Podolian dialects]* : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv, 20 s. (in Ukrainian).
Prusevych, A. (1916). Honcharnyi promysel v Podolskoi hubernyy [Pottery in the Podolsk province]. *Kustarnye promysly Podolskoi hubernyy*. Kyiv, s. 3–116. (in Russian).
Shulhina, L. (1929). Honcharstvo v s. Bubnivtsi na Podilli [Pottery in the village of Bubnivtsi in Podillia]. *Ethnographic research. Materials on ethnology*. Kyiv, s.111–184. (in Ukrainian).
Spanatii, L. S. (1997). *Honcharna leksyka v hovorakh ukrainiskoi movy [Pottery vocabulary in Ukrainian dialects]*: dys... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Mykolaiv, 1997. 216 s. (in Ukrainian).

Автор

Ольга Жвава, кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри слов'янської філології
e-mail: o.a.zhvava@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Author

Olha Zhvava, PhD in Philology,
Associate Professor of the Department of Slavic
Philology
e-mail: o.a.zhvava@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

Перекладознавство та міжкультурна комунікація

УДК 811.111'373.46:33:81'25
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-14

Однослівні терміни англomовного економічного дискурсу: словотвірна структура та переклад українською мовою

Наталія Іщук * <http://orcid.org/0000-0002-4726-9432>

Дарина Березюк <https://orcid.org/0009-0000-5251-5901>

Аліна Балан <https://orcid.org/0009-0007-7075-2960>

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

*Автор-кореспондент, e-mail: ischuk.n@donnu.edu.ua

Надійшла до редакції: 20.04.2026 • Схвалено до друку: 11.05.2026

Анотація

У статті досліджено однослівні економічні терміни англійської мови. Матеріалом слугували 256 термінів, відібраних із лексикографічних джерел та професійних текстів. Установлено, що найбільш продуктивними способами словотвору є словоскладання (47%) та афіксація (35%). Менш поширеними виявилися телескопія (7%), аббревіація (6%), поєднання кількох словотвірних процесів (3%) та усичення (1%). З'ясовано, що вибір стратегії перекладу тісно пов'язаний із морфологічною структурою вихідного терміна. Словникові відповідники найчастіше застосовуються для базових економічних термінів; транслітерація переважає для міжнародно визнаної термінології, здебільшого утвореної афіксальним способом; переклад двослівними складними термінами шляхом калькування є типовим для композитів; описовий переклад і транскодування використовуються для телескопізмів. Усичені терміни перекладаються через відтворення їхніх повних форм, тоді як акроніми передаються шляхом транслітерації, використання еквівалентних українських аббревіатур або збереження оригінальної латинської форми. Акцентовано на важливості усвідомлення словотвірних моделей однослівних економічних термінів для досягнення термінологічної точності й мовної довершеності в перекладі.

Ключові слова: термін, англomовний економічний дискурс, однослівний термін, словотворча структура, перекладацька стратегія

Translation studies and intercultural communication

UDC 811.111'373.46:33:81'25
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-14

Single-Word Terms in English Economic Discourse: Word Formation Structure and Translation into Ukrainian

Nataliia Ishchuk* <http://orcid.org/0000-0002-4726-9432>

Daryna Bereziuk <https://orcid.org/0009-0000-5251-5901>

Alina Balan <https://orcid.org/0009-0007-7075-2960>

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

*Corresponding author, e-mail: ischuk.n@donnu.edu.ua

Received: 20.04.2026 • Accepted: 11.05.2026

Abstract

The article examines single-word economic terms in the English language. These lexical units, with their compact form and high semantic density, are frequently used in professional discourse, enabling economy of linguistic resources. The material of the study consisted of 256 terms selected from lexicographic sources and professional texts. It is established that the most productive word-formation processes are compounding (47%) and affixation (35%). Less frequent processes include blending (7%), abbreviation (6%), the combination of several word-formation processes (3%), and clipping (1%). It is determined that the choice of a translation strategy partly depends on the structural characteristics of a term. The use of dictionary equivalents prevails for root words and affixed terms with established Ukrainian counterparts, while transcoding is characteristic of internationally circulated economic vocabulary. Compound terms are frequently translated as two-word compounds by calquing, blends tend toward descriptive translation or transcoding, and clipped forms are translated by rendering their full forms in Ukrainian. Acronyms require such methods as transcoding, equivalent Ukrainian abbreviations, or preserving the original Latin form, depending on their degree of standardization in the target language. Overall, the results indicate that awareness of word-formation patterns is essential for achieving both terminological accuracy and linguistic naturalness in translation. The **originality** of this paper lies in its focus on single-word economic terms in English business discourse and their word-formation structure in connection with translation into Ukrainian. While previous studies have examined business neologisms or multi-word terminological units, single-word economic terms have received less systematic attention as a distinct category characterized by structural compactness and high semantic density. By classifying these terms according to their word-formation processes – compounding, affixation, blending, acronyms, clipping, and combinations of several mechanisms – and analyzing the translation strategies used in rendering them into Ukrainian, the study provides new insights into the relationship between the morphological structure and translation choices in economic discourse. **Conclusion.** The main challenge in translating such terms lies not in their formal complexity, but in their semantic density and contextual specialization, which requires careful selection of an appropriate translation strategy. Further research may focus on expanding the corpus of economic terminology in order to examine a larger number of single-word terms and verify the productivity of the identified word-formation patterns.

Keywords: term, English economic discourse, single-word term, word-formation structure, translation strategy

Introduction. Nowadays, business translation is gaining particular importance, as specialists are increasingly required to work in multilingual environments and ensure precise communication of financial, legal, and managerial terminology. Single-word terms, with their compact form and high semantic density, occupy a distinctive place in professional discourse, as they enable economy of linguistic resources and a rapid designation of new economic realities. Insufficient awareness of the structural features of such specialised terms can lead to misinterpretation, inconsistent terminology and reduced clarity in economic discourse. Therefore, examining the formation of single-word terms in economic English enables us to identify underlying patterns in the development of specialised vocabulary and emerging trends. Simultaneously, analysing translation strategies into Ukrainian can contribute to the development of practical recommendations for business translators.

Objective of the paper. The purpose of the paper is to analyze single-word economic terms in English, focusing on their word-formation structure, and to identify the main strategies used in their translation into Ukrainian.

Review of publications. Word formation in English has been widely described in studies on English grammar and morphology, which provide the theoretical basis for analyzing the structure of lexical units and the mechanisms of vocabulary expansion, in particular, L. Bauer (Bauer, 1983), L. Plag (Plag, 2018), R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, and A. Svartvik (Quirk, Greenbaum, Leech, Svartvik, 1992), H. Suonuuti (Suonuuti, 2001), A. Diakov, T. Kyiak, and Z. Kudelko (Дьяков, Кияк, & Куделько, 2000). H. Lahlou and I. Abdullah (Lahlou, Abdullah, 2025) conducted research into English compounds and blends. S. Jurida (Jurida, 2018) focuses on such ways of word formation as derivation and compounding. Research devoted to specialized vocabulary and terminology also highlights the structural compactness and semantic density of single-word terms. K. Chumakova (Chumakova, 2020) delves into ways of term formation in the fields of physical therapy and

ergotherapy, I. Shylinska analyses ways of information technology terminology formation (Shylinska, 2019). N. Ishchuk (Ishchuk, 2024) investigates word formation process of new lexical units in English marketing discourse. A study by A. Plionsak and N. Ishchuk (Ishchuk & Plionsak, 2021) deals with translation of simple economic terms from English into Ukrainian.

At the same time, most studies in business and economic discourse concentrate either on neologisms in general or on multi-word units such as collocations and terminological phrases. As a result, single-word economic terms remain less consistently examined as a separate object combining structural compactness and high terminological density. This research gap determines the **relevance** of the present study. The **subject** of the study single-word economic terms used in English economic discourse. The **object** is the word-formation structure of single-word economic terms used in English economic discourse; translation techniques applied in translating single-word economic terms into Ukrainian. The material under study is represented by 256 selected lexical units.

Research results. Economic terminology functions as a key component of professional communication, since terms designate specialized concepts and ensure accuracy and clarity in business texts.

The Oxford *Learner's Dictionary* defines a term as “a word or phrase used to describe a thing or to express an idea, especially in a particular kind of language or area of study” (OLD). According to the International Organization for Standardization (ISO), a term is “a verbal designation of a general concept in a specific subject field (ISO 1087-1:2000)”.

Single-word economic terms represent a specific group of English economic vocabulary because they combine structural compactness with high semantic concentration. They are characterized by a high degree of standardization and frequent use in economic discourse.

Following the typology by a Finnish linguist H. Suonuuti (Suonuuti, 2001), two types of single-word terms can be distinguished: 1) *simple terms* — those that contain a single root morpheme, either on their own or with affixes; 2) *compound terms* — those composed of multiple roots. A similar approach is reflected in the classification suggested by a Ukrainian researcher K. Chumakova, who distinguishes the following categories of monolexeme terms¹: a) *underived* or *root words*; b) units formed through *affixation*; c) *compounds*, i.e., terms composed of multiple roots or stems (Chumakova, 2020). Drawing on the structural classification of terms proposed by A. Diakov, T. Kyiak, and Z. Kudelko, the following types of single-word terms are distinguished in this study: 1) *root words*; 2) *derived vocabulary*; 3) *compound words*; 4) *abbreviations* (Дьяков, Кияк, & Куделько, 2000). Abbreviations, in turn, can be further subdivided. According to R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, and J. Svartvik, they include three main types: clipping, acronyms and blends (Quirk, Greenbaum, Leech, & Svartvik, 1992). Blends should be differentiated from compounds: while both involve the fusion of elements from two or more words, blend formation typically includes truncation of at least one of the source words (Lahlou & Abdullah, 2025). Abbreviations are included in the typology of single-word terms in this study because, although they originate from multi-word expressions, they function in discourse as single-word designations of specialized concepts.

In her study of English information technology terminology, I. Shylinska identifies nine word-formation processes that can be applied to the analysis of single-word economic terms: 1) *affixation*; 2) *compounding*; 3) *conversion*; 4) *back-formation* (*reversion*); 5) *blending*; 6) *acronyms*; 7) *abbreviations*; 8) *borrowings*;

¹ Different researchers use varying terminology to refer to this concept: “single-word terms,” “monolexeme terms,” etc. The present study exploits the term “single-word terms”.

9) *lexical-semantic word formation* (*metaphor, metonymy*) (Shylinska, 2019). The author treats acronyms and abbreviations as two independent word-formation processes while R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, and A. Svartvik claim that acronyms are a subtype of abbreviations, as shown above. They provide the following classification of acronyms: 1) *alphabetisms* (letter acronyms – acronyms that are pronounced by letters); 2) *acronyms* that are pronounced as words; 3) *letter-numerical acronyms* (Quirk, Greenbaum, Leech, & Svartvik, 1992).

S. Jurida emphasizes that compounding and derivation play a central role in word formation and are particularly relevant for specialized vocabulary, where semantic precision and economy are required (Jurida, 2018). L. Bauer, and L. Plag argue that these processes enable the language to create concise and semantically transparent nominations for new concepts (Bauer, 1983; Plag, 2018).

Besides, our recent study showed that *multiple word formation processes* are also productive in forming economic lexis (Ishchuk, 2024).

In the analyzed material, 31 root words were identified, e.g. *bank, bond, lease*, etc.

Table 1 presents the distribution of single-word economic terms by word-formation type and provides examples for each category.

Table 1
Distribution of single-word economic terms by word-formation type

Word formation process	Examples	Number of occurrences
Compounding	<i>jobseeker, workforce, checkbook</i>	107
Affixation	<i>development, promotion, entrepreneurship</i>	79
Blending	<i>solopreneur, fintech, freemium</i>	15
Acronyms	<i>GDP, EPJS, B2B</i>	13
Multiple word formation processes	<i>s-commerce, m-commerce, crowdfunding</i>	9
Clipping	<i>ad, logo</i>	2

Compounding. Compounding refers to the creation of new words by merging two or more existing words, producing a distinct meaning in the process. The process is recursive in nature – a compound word operates as a single lexical unit, allowing compounding to be applied repeatedly. In the analyzed corpus, compounding is represented by the following patterns: 1) **N + N**: *workforce*, *cashflow*, *headquarters*, etc.; 2) **Adj. + N**: *deadline*, *wholesale*, etc.; 3) **V + Adv.**: *breakthrough*, *payback*, etc.; 4) **N + Adj.**: *tax-free*, *labour-intensive*, etc.; The collected material shows that compounding forms the largest group of single-word economic terms, which confirms its dominant role in English economic discourse.

Affixation. The word-formation process based on adding prefixes or suffixes to a base word. This process helps create new terms while preserving a semantic connection with the original meaning. According to the analyzed material, derivation is one of the most productive techniques in English business discourse. In the analyzed corpus, derivation is represented by the following patterns: 1) suffixation, e.g. *management* (manage + -ment), *promotion* (promote + -ion), *innovation* (innovate + -ion), etc.; 2) prefixation, e.g. *deregulate* (de- + regulate), *discontinue* (dis- + continue), etc.; 3) prefixation + suffixation, e.g. *unmissable* (un- + miss + -able), *underpayment* (under- + pay + -ment), etc. The selected material shows that derivation is widely used in economic terminology.

Blending. Blends are lexical units created by the 'fusion of fragments' of two or more lexical units or 'merging' the reduced part of one with the full form of another word. Patterns of blending processes found in our study include: 1) **ab + cd > ad** (a 'fusion' of the initial fragment of the first word with the final fragment of the second word): *brunch* (breakfast + lunch), *infomercial* (information + commercial), *webinar* (web + seminar), etc.; 2) **ab + cd > ab** (a 'fusion' of the initial fragment of the first word with the first fragment of the second word): *fintech* (financial + technology), etc.; 3) **ab + cd > abd** (a 'fusion' of a full form of the first word with the

final fragment of the second word): *workaholic* (work + alcoholic), *freemium* (free + premium); *chatbot* (chat + robot); 3) **ab + cd > acd** (a 'fusion' of the initial fragment of the first word with a full form of the second word): *infographic* (information + graphic), etc.

Acronyms. This category includes different ways of shortening words and phrases to make communication more efficient. According to the analyzed corpus, they are classified as follows: 1) acronyms that are pronounced as words, e.g. *SWOT* (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats), *PEST* (Political factors, Economic factors, Social factors, Technological factors), etc.; 2) alphabetisms, e.g. *ROI* (Return on Investment), *KPI* (Key Performance Indicator), *IPO* (Initial Public Offering), etc.; 3) letter-numerical acronyms (combinations of letters and numbers), e.g. *B2B* (Business to Business), *B2C* (Business to Consumer).

Clipping. The shortening process in which part of a word is omitted. This model is not very productive in terminology, but it appears in business communication for the sake of language economy. In the analyzed corpus, clipping is represented by **back-clipping** (the end of the word is truncated): *ad* (advertisement) and *logo* (logotype).

Multiple word formation processes. Some terms are formed through it, which shows interaction of different word-formation models. In the analyzed corpus, this interaction is represented by the following patterns: 1) **abbreviation + compounding** (*e-commerce*, *s-commerce*); 2) **compounding + suffixation** (*crowdfunding*).

The chart below illustrates the frequency of single-word economic terms by word-formation type (Fig. 1).

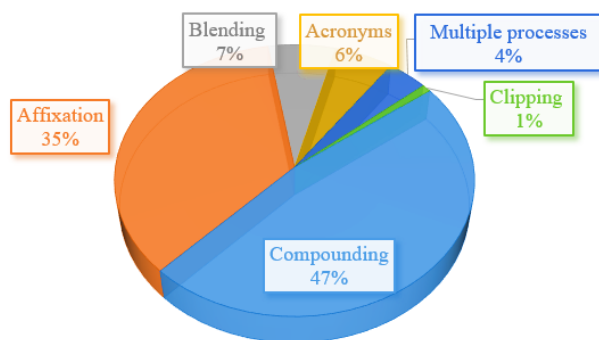

Fig. 1. Distribution of word-formation processes in single-word economic terms

The pie chart illustrates that the lion's share of single-word economic terms is formed by compounding (47%, 107 terms), followed by affixation (35%, 79 terms). Blending accounts for 7% (15 terms), acronyms for 6% (13 terms), and clipping makes up 1% (2 terms). Multiple word-formation processes, where more than one mechanism is involved in creating a term, are less frequent (3%), and clipping accounts for 1%, which represents the least productive formation type in the analyzed corpus.

Single-word terms often require distinct translation strategies compared to multi-word units, since their internal morphological structure directly shapes the translator's decisions. Unlike multi-word expressions, which rely on syntactic patterns and contextual cohesion, single-word terms frequently involve processes such as compounding, affixation, or blending. Each of these mechanisms introduces specific semantic and structural constraints that must be considered in translation. Consequently, the translator is not only transferring meaning but also negotiating the word-formation logic of the source term, ensuring that the target equivalent preserves both terminological accuracy and linguistic naturalness.

The analysis of the corpus demonstrates that the most frequent translation technique is the use of *dictionary equivalents*. This strategy is primarily applied to basic economic terms that are already lexicalized in Ukrainian. Examples include *profit* — *прибуток*, *market* — *ринок*, *demand* — *попит*, *share* — *акція*, and *merger* — *злиття*. Such units

are typically **root words** and their meanings have fixed equivalents in Ukrainian economic discourse.

Another common strategy is **transcoding**, which is used for internationally recognized economic terminology. This technique involves phonetic or graphic adaptation of the original term to the target language. It is particularly typical for modern economic vocabulary, including *marketing* — *маркетинг*, *management* — *менеджмент*, *innovation* — *інновація*, *logistics* — *логістика*, and *blockchain* — *блокчейн*.

Compound terms were most frequently translated as *two-word compounds by calquing*, i.e., rendering the internal structure of the source word through a corresponding two-word Ukrainian equivalent. For instance, *workforce* — *робоча сила*, *cashflow* — *грошовий потік*, *underemployment* — *неповна зайнятість*. This method preserves the semantic transparency of the original compound while adapting it to Ukrainian morphosyntactic norms. In cases where a compound term has an established Ukrainian equivalent, the **dictionary equivalent** method was applied, as in *takeover* — *поглинання*, *buyout* — *вкуп*, *headhunting* — *підбір кадрів*.

Terms formed through **affixation** were predominantly translated using **dictionary equivalents**, as affixed terms tend to have stable, codified Ukrainian counterparts. Examples include *overpayment* — *переплата*, *underpayment* — *недоплата*, *subcontractor* — *субпідрядник*, etc. In translating such terms, the translator should be aware of the meaning of affixes used in term formation (Plionsak, Ishchuk, 2021). In some cases, the internal structure of the English compound is decomposed and reproduced as a *multi-word equivalent* in the target language, for example, *overconsumption* is translated as *надмірне споживання* rather than *надспоживання*.

Blends presented greater translation difficulty due to their compressed structure. Terms such as *solopreneur*, *shrinkflation*, and *freemium* required either **descriptive translation** or **transcoding**. For example, *solopreneur* was rendered descriptively as *індивідуальний підприємець*, while *freemium* was

transcoded as *фрїміум*, preserving the phonetic form of the original. This reflects the tendency to borrow blended terms when no equivalent Ukrainian structure exists.

Acronyms were handled through several methods. *Transcoding* was used in translating such acronyms as *OPEC – ОПЕК*, *GAAP – ГААП*. In some cases, **equivalent Ukrainian abbreviations** were used, for example, *GDP – ВВП*, which reflects an established equivalent in Ukrainian economic discourse. In other cases, the translation involves **preserving the original Latin form of the abbreviation**, particularly when the term functions as an internationally recognized business label. For example, *B2B* and *B2C* are typically retained in their original form in Ukrainian texts.

Clipped terms such as *ad* and *info* were translated by rendering their **full forms**: *реклама* and *інформація* respectively. This approach compensates for the reduction of form in the source language by restoring the full semantic content in the target language. Terms formed through **multiple word-formation processes** such as *s-commerce* can be translated as a two-word compound by calquing: *соціальна комерція*.

Conclusion. Overall, the study demonstrates that English single-word economic terms exhibit variation in their morphological structures. They are formed through compounding, abbreviation, derivation, semantic shift, and the interaction of several word-formation processes. The analysis shows that compounding accounts for 47% of

single-word economic terms, affixation for 35%, blending for 7%, acronyms for 6%, multiple word-formation processes for 3%, and clipping for 1%.

The study also revealed that the choice of translation strategy is related to the morphological structure of a term. The use of dictionary equivalents prevails for root words and affixed terms with established Ukrainian counterparts, while transcoding is characteristic of internationally circulated economic vocabulary. Compound terms are frequently translated as two-word compounds by calquing, blends tend toward descriptive translation or transcoding, and clipped forms are translated by rendering their full forms in Ukrainian. Acronyms require differentiated approaches – transcoding, equivalent Ukrainian abbreviations, or preserving the original Latin form – depending on their degree of standardization in the target language. Overall, the results indicate that awareness of word-formation patterns is essential for achieving both terminological accuracy and linguistic naturalness in translation.

The main challenge in translating such terms lies not in their formal complexity, but in their semantic density and contextual specialization, which requires careful selection of an appropriate translation strategy. Further research may focus on expanding the corpus of economic terminology in order to examine a larger number of single-word terms and verify the productivity of the identified word-formation patterns.

Література

- Дьяков, А. С., Кияк, Т. Р., & Куделько, З. Б. (2000). *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти*. Київ: Вид. дім “KM Academia”.
- Bauer, L. (1983). *English word-formation*. Cambridge University Press.
- Chumakova, K. O. (2020). Ways of term formation in the fields of physical therapy and ergotherapy. *Південний архів. Філологічні науки*, 83, с. 67-70. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-83-13>
- International Organization for Standardization. (2000). *ISO 1087-1:2000: Terminology – Vocabulary – Part 1: Theory and application*. International Organization for Standardization.
- Ishchuk, N. (2024). Neologisms in English marketing discourse: Semantic and word-formation features. *Сучасні дослідження з іноземної філології*, 1(25), с. 61-71. <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2024.25.61-71>

- Ishchuk, N., & Plionsak, A. (2021). Translating simple economic terms from English into Ukrainian. [In:] V. I. Kalinichenko et al. (Eds.) *Topical issues of humanities, technical and natural sciences: Book of abstracts of the V International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers (March 25, 2021)*, pp. 190–194. URL: <https://jti.donnu.edu.ua/article/view/11997> (дата звернення: 10.02.2026)
- Jurida, S. H. (2018). Word formation in English: Derivation and compounding. *DHS*, 2(5), 157–170. URL: https://www.academia.edu/69500135/Word_Formation_in_English_Derivation_and_Compounding (дата звернення: 10.02.2026).
- Lahlou, H., & Abdullah, I. H. (2025). *A Cognitive Linguistic Perspective on English Compounds and Portmanteau Words*. Deep Science Publishing. <https://doi.org/10.70593/978-93-7185-771-0>
- Oxford Learner's Dictionaries*. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (дата звернення: 10.02.2026).
- Plag, I. (2018). *Word-formation in English*. Cambridge University Press.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, A. (1992). *A grammar of contemporary English*. Essex: Longman Group UK Limited.
- Shylinska, I. (2019). Ways of information technology terminology formation. *Південний архів. Філологічні науки*, 78, с. 89–92. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2019-78-17>
- Suonuuti, H. 2001. *Guide to terminology*. Nordterm 8. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus.

References

- Bauer, L. (1983). *English word-formation*. Cambridge University Press. (in English).
- Chumakova, K. O. (2020). Ways of term formation in the fields of physical therapy and ergotherapy. *Southern Archive. Philological Sciences*, 83, pp. 67–70. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-83-13>. (in English).
- Diakov, A. S., Kyiak, T. R., & Kudelko, Z. B. (2000). *Osnovy terminotvorennia: Semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty [Fundamentals of Terminology: Semantic and Sociolinguistic Aspects]*. Kyiv: KM Academia. (in Ukrainian).
- International Organization for Standardization. (2000). *ISO 1087-1:2000: Terminology — Vocabulary — Part 1: Theory and application*. International Organization for Standardization. (in English).
- Ishchuk, N. (2024). Neologisms in English marketing discourse: Semantic and word-formation features. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*, 1(25), pp. 61–71. <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2024.25.61-71>. (in English).
- Ishchuk, N., & Plionsak, A. (2021). Translating simple economic terms from English into Ukrainian. [In:] V. I. Kalinichenko et al. (Eds.), *Topical issues of humanities, technical and natural sciences: Book of abstracts of the V International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers (March 25, 2021)* (pp. 190–194). URL: <https://jti.donnu.edu.ua/article/view/11997> (in English). (data zvernennia: 10.02.2026).
- Jurida, S. H. (2018). Word formation in English: Derivation and compounding. *DHS*, 2(5), pp. 157–170. URL: https://www.academia.edu/69500135/Word_Formation_in_English_Derivation_and_Compounding. (in English). (data zvernennia: 10.02.2026).
- Lahlou, H., & Abdullah, I. H. (2025). *A Cognitive Linguistic Perspective on English Compounds and Portmanteau Words*. Deep Science Publishing. <https://doi.org/10.70593/978-93-7185-771-0>. (in English).
- Oxford Learner's Dictionaries*. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>. (in English). (data zvernennia: 10.02.2026).

- Plag, I. (2018). *Word-formation in English*. Cambridge University Press. (in English).
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, A. (1992). *A grammar of contemporary English*. Essex: Longman Group UK Limited. (in English).
- Shylinska, I. (2019). Ways of information technology terminology formation. *Southern Archive. Philological Sciences*, 78, pp. 89–92. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2019-78-17>. (in English).
- Suonuuti, H. 2001. *Guide to terminology*. Nordterm 8. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus. (in English).

Автори

Наталія Іщук, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
e-mail: ischuk.n@donnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-4726-9432>

Дарина Березюк, здобувач економічного факультету
e-mail: bereziuk.d@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0000-5251-5901>

Аліна Балан, здобувач економічного факультету
e-mail: balan.a@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0007-7075-2960>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Nataliia Ishchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes
e-mail: ischuk.n@donnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-4726-9432>

Daryna Bereziuk, a student of the Faculty of Economics
e-mail: bereziuk.d@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0000-5251-5901>

Alina Balan, a student of the Faculty of Economics
e-mail: balan.a@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0007-7075-2960>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 81'25:330:81'42
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-15

Когнітивно-прагматичні особливості перекладу англомовних економічних текстів

Арина Фрумкіна <https://orcid.org/0000-0003-2635-685X>

Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна

Надійшла до редакції: 17.03.2026 • Схвалено до друку: 25.04.2026

Анотація

Статтю присвячено дослідженню когнітивно-прагматичних особливостей перекладу англомовних економічних текстів українською мовою в умовах сучасного професійного дискурсу. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі економічної комунікації в глобалізованому інформаційному просторі та потребою забезпечення адекватного перекладу економічних текстів різних жанрів. Метою статті є аналіз лексико-стилістичних, метафоричних і граматичних особливостей англомовних економічних текстів та обґрунтування перекладацьких стратегій, спрямованих на досягнення функціональної еквівалентності й комунікативної ефективності в українському перекладі. Теоретичну основу дослідження становлять положення сучасного перекладознавства, когнітивної лінгвістики та дискурсології, зокрема концепції функціонального підходу до перекладу, когнітивно-прагматичного аналізу й теорії дискурсу. У статті поєднано теоретичний аналіз із практичним дослідженням перекладацьких рішень на матеріалі автентичних англомовних економічних текстів. Практичну частину дослідження становить аналіз перекладу термінологічних одиниць, стійких терміносполук, ідіоматичних дієслівних конструкцій, метафоричних моделей і граматичних структур, характерних для англомовного економічного дискурсу. Особливу увагу приділено проблемі полісемії економічних термінів, концептуальним розбіжностям у відтворенні економічних понять, а також перекладу метафор, що виконують когнітивну й прагматичну функцію. Результати дослідження засвідчують, що адекватний переклад англомовних економічних текстів можливий лише за умови комплексного функціонального підходу, який поєднує контекстуальну інтерпретацію термінів, застосування лексико-семантичних і синтаксичних трансформацій, а також урахування жанрових і прагматичних параметрів тексту. Практична значущість статті полягає в можливості використання отриманих результатів у підготовці фахівців зі спеціалізованого перекладу та в подальших дослідженнях економічного дискурсу в перекладознавчому аспекті.

Ключові слова: переклад, економічний дискурс, когнітивно-прагматичний підхід, перекладацькі стратегії, функціональна еквівалентність, термінологія, метафора

UDC 81'25:330:81'42
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-15

Cognitive-Pragmatic Features of Translating English-Language Economic Texts

Aryna Frumkina <https://orcid.org/0000-0003-2635-685X>

International Humanitarian University, Odesa, Ukraine

Received: 17.03.2026 • Accepted: 25.04.2026

Abstract

The article focuses on the study of cognitive-pragmatic features of translating English-language economic texts into Ukrainian within the framework of contemporary professional discourse. The relevance of the research is due to the growing role of economic communication in the globalized information space and the need to ensure adequate translation of economic texts belonging to various genres. The aim of the article is to analyze the lexical-stylistic, metaphorical, and grammatical features of English-language economic texts and to substantiate translation strategies aimed at achieving functional equivalence and communicative effectiveness in Ukrainian translation. The theoretical framework of the study is based on the principles of modern translation studies, cognitive linguistics, and discourse studies, in particular the concepts of the functional approach to translation, cognitive-pragmatic analysis, and discourse theory. The article combines theoretical analysis with a practical examination of translation solutions based on authentic English-language economic texts. The practical part of the study involves an analysis of the translation of terminological units, set terminological collocations, idiomatic verb constructions, metaphorical models, and grammatical structures characteristic of English-language economic discourse. Special attention is paid to the problem of polysemy of economic terms, conceptual differences in the representation of economic notions, as well as to the translation of metaphors performing cognitive and pragmatic functions. The results of the study demonstrate that adequate translation of English-language economic texts is possible only through a comprehensive functional approach that integrates contextual interpretation of terms, the application of lexical-semantic and syntactic transformations, and consideration of genre-specific and pragmatic parameters of the text. The practical value of the article lies in the possibility of applying the obtained results in the training of specialists in specialized translation and in further research on economic discourse within the framework of translation studies.

Keywords: translation, economic discourse, cognitive-pragmatic approach, translation strategies, functional equivalence, terminology, metaphor

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві економічний дискурс розглядається як складне багатовимірне комунікативне явище, що поєднує термінологічну точність, жанрову регламентованість і прагматичну спрямованість висловлення. За слушним зауваженням Т. ван Дейка, дискурс не обмежується суто мовною формою, а функціонує як когнітивно й соціально зумовлений процес, у якому мовні одиниці відображають специфіку професійної діяльності та інституційного контексту (van Dijk, 2006, р. 159–165). У межах економічного дискурсу це виявляється в особливих моделях номінації економічних понять, використанні спеціалізованої термінології, абревіатур, метафор і стійких фразеологічних конструкцій, що створюють додаткові труднощі для перекладу.

Проблема перекладу економічних текстів англійської мови українською полягає насамперед у лексико-семантичній і стилістичній асиметрії мов, зумовленій відмінностями у способах концептуалізації економічних процесів і категорій. Переклад спеціальних текстів не може ґрунтуватися виключно на формальній еквівалентності, оскільки терміни й напівтермінологічні одиниці функціонують у межах певної фахової картини світу, що не завжди збігається в різних мовах. Унаслідок цього буквально відтворення англійських економічних одиниць часто призводить до семантичних зсувів, стилістичної неприродності або втрати прагматичного потенціалу тексту.

Особливої актуальності проблема набуває з огляду на активне використання в економічних текстах метафоричних моделей і професійних ідіом. В економічному дискурсі такі моделі, як *time is money*, *business is war*, *financial health*, є інструментами когнітивної організації знань і водночас засобами впливу на адресата. Їх некоректне або спрощене відтворення в

перекладі знижує інформативну й переконувальну ефективність тексту.

Крім того, англійські економічні тексти характеризуються високим ступенем синтаксичної стандартизації, широким уживанням пасивних конструкцій, безособових форм і модальних дієслів, що, за спостереженнями А. Нойберта та Г. Шрива, відображає прагнення до об'єктивності й нейтральності викладу у спеціалізованій комунікації (Neubert, Shreve, 1992, р. 87). Переклад таких структур українською мовою потребує граматичних трансформацій, спрямованих на збереження логічної чіткості та відповідність нормам цільової мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми перекладу спеціалізованих текстів, зокрема економічного дискурсу, посідають вагомe місце в сучасному перекладознавстві й дискурсології. Теоретичні засади аналізу дискурсу як багаторівневого комунікативного утворення були закладені в працях З. Гарріса, який увів сам термін *discourse analysis* і розглядав текст як послідовність мовних одиниць, організованих у межах певної сфери вживання (Harris, 1952, р. 1–3). Т. ван Дейк обґрунтував когнітивно-прагматичну природу дискурсу та наголосив на взаємозв'язку мовних структур, соціального контексту й ментальних моделей учасників комунікації (van Dijk, 2008, р. 3–5). Ці положення є методологічно значущими для аналізу економічного дискурсу як інституційної форми професійного спілкування.

Важливими в теорії перекладу спеціальних текстів є напрацювання О. Каде, який одним із перших системно розглянув закономірності перекладу фахових текстів, підкреслюючи залежність перекладацьких рішень від комунікативної ситуації та функції тексту (Kade, 1968, р. 33–36). Функціонально-текстовий підхід до перекладу використано у працях А. Нойберта та Г. Шрива, які трактували переклад як процес

створення нового тексту з урахуванням жанрових, стилістичних і прагматичних параметрів цільової мови (Neubert, Shreve, 1992, р. 26–31). У цьому контексті економічні тексти розглядаються не лише як носії термінологічної інформації, а як цілісні комунікативні одиниці.

Сучасні дослідження інституційних і професійних дискурсів розвивають ці ідеї в контексті глобалізованої комунікації. Зокрема, у працях П. Чилтона та Н. Феркло увагу зосереджено на взаємодії дискурсу, влади та ідеології в економічних і політико-економічних текстах, що дозволяє розглядати економічний дискурс як інструмент формування оцінок і рішень у суспільстві (Fairclough, 2003, р. 150; Chilton, 2004, с. 138). Цей підхід є важливим для перекладознавчого аналізу, оскільки переклад економічних текстів передбачає відтворення не лише інформаційного, а й оцінного та переконувального компонентів.

У межах теорії перекладу спеціальних текстів важливими є функціональні підходи, доповнені дослідниками у ХХІ столітті. Теорія *Skopos*, розроблена К. Райс і Г. Фермеєром, залишається концептуально значущою для аналізу перекладу фахових текстів, адже визначає переклад як цілеспрямовану комунікативну діяльність (Reiss, Vermeer, 1984, р. 95–101). Ці ідеї були поглиблені в працях К. Норд, яка розглядає переклад спеціалізованих текстів як процес міжкультурного медіаторства з урахуванням адресата, жанру та професійного контексту (Nord, 1997, р. 28–32).

Питання перекладацької еквівалентності та якості перекладу спеціальних текстів у сучасному перекладознавстві розглядає Дж. Хаус. Вона запропонувала модель оцінювання якості перекладу на основі зіставлення функціонально-стилістичних параметрів оригіналу й перекладу (House, 2015, р. 65). Для економічного перекладу ця модель є особливо релевантною, оскільки дозволяє аналізувати відповідність перекладу жанровим і регістровим нормам професійної комунікації.

Сучасні дослідження С. Бейкер також акцентують на ролі контексту, дискурсивних стратегій і нарративних структур у перекладі спеціалізованих текстів, що розширює традиційне розуміння еквівалентності (Baker, 2018, р. 3–6).

Окремий напрям досліджень ХХІ століття пов'язаний із вивченням метафори в економічному дискурсі. На основі когнітивної теорії метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона сучасні науковці аналізують економічні метафори як інструмент концептуалізації складних фінансових процесів. Так, Дж. Чартеріс-Блек розглядає економічні метафори як засіб аргументації та переконання, що має безпосередній вплив на перекладацькі рішення (Charteris-Black, 2011, 30–35). Ці дослідження підтверджують необхідність прагматично вмотивованого перекладу метафоричних одиниць.

В українському перекладознавстві проблемам спеціального та галузевого перекладу присвячено праці Ф. С. Бацевича (Бацевич, 2010), який аналізує текст і дискурс у комунікативно-прагматичному вимірах, а також В. І. Карабана (Карабан, 2004), він досліджує переклад фахових текстів з позицій термінологічної еквівалентності, лексико-семантичних трансформацій і нормативної сполучуваності. Дотичними до проблематики формування перекладацької компетентності є також праці А. Фрумкіної, у яких розглянуто роль динамічного стереотипу у формуванні іншомовної комунікативної компетентності (Фрумкіна, 2025, с. 112), а також ефективність використання САТ-інструментів у професійній підготовці майбутніх перекладачів (Фрумкіна, Адамова, 2025, с. 137). Дотримуючись принципів когнітивно-дискурсивного підходу, О. О. Селіванова (Селіванова, 2012) поєднує аналіз мовних одиниць із моделями концептуалізації знань, що є продуктивним для вивчення економічного дискурсу в перекладознавчому аспекті.

Метою статті є аналіз лексико-стилістичних особливостей англомовних економічних текстів та обґрунтування перекладацьких стратегій, зорієнтованих на адекватне й функціонально вмотивоване відтворення змісту й прагматичної спрямованості в українському перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Економічний дискурс як інституційну форму професійної комунікації характеризує поєднання високого ступеня термінологічної точності, стандартизованості викладу та прагматичної спрямованості. Залежно від жанру економічні тексти можуть виконувати інформативну, регулятивну, аналітичну або переконувальну функцію, що безпосередньо впливає на добір мовних засобів і перекладацьких стратегій. У перекладі з англійської мови українською ці особливості зумовлюють необхідність урахування не лише семантики окремих одиниць, а й функціонально-стилістичних параметрів усього тексту.

На лексичному рівні англомовні економічні тексти вирізняє висока концентрація термінів і напівтермінологічних одиниць, значна частина яких має міжгалузевий характер або функціонує в умовах полісемії. Практичний аналіз перекладу засвідчує, що формально близькі відповідники не завжди забезпечують адекватне відтворення змісту. Зокрема, у фінансовому дискурсі термін *liabilities* використовується для позначення сукупних фінансових зобов'язань компанії. Наприклад, у матеріалах, що супроводжують річну звітність China Evergrande Group, зазначено: *Evergrande is the world's most indebted property developer with more than \$300 billion of total liabilities*, що адекватно перекладається як *Evergrande є найбільш заборгованим девелопером нерухомості у світі з сукупними зобов'язаннями понад 300 млрд доларів США* (Reuters, 2024).

Окрему групу становлять терміни, у яких спостерігаємо відмінності в способах концептуалізації економічних понять. У низці

випадків в англомовному економічному дискурсі термін *insurance* та пов'язані з ним конструкції концептуалізують не сам процес страхування, а результативний стан фінансового захисту. Зокрема, у річному звіті Allianz Group (Allianz Group. Annual Report, 2023) зазначено: *Our insurance coverage protects customers against financial losses arising from unexpected events*, що в українському перекладі адекватно передається як *Наше страхове покриття забезпечує захист клієнтів від фінансових втрат...* Використання лексеми *страхування* в цьому контексті не відтворювало б результативного аспекту поняття та знижувало б прагматичну точність перекладу.

Практика перекладу також демонструє складність відтворення стійких терміносполук і дієслівних конструкцій, семантика яких не виводиться безпосередньо зі значень окремих компонентів. Це передусім стосується фразових дієслів та усталених бухгалтерських формулювань, що функціонують у межах фінансово-звітного дискурсу як термінологічно закріплені одиниці. Зокрема, у річному звіті компанії Unilever (Unilever PLC. Annual Report and Accounts, 2022) у примітках до фінансової звітності використано конструкцію *Bad debts are written off when there is no reasonable expectation of recovery*, де фразове дієслово *to write off* має чітко фіксоване значення бухгалтерського списання безнадійної заборгованості. Адекватним перекладацьким рішенням у цьому випадку є варіант *Безнадійні борги списуються за відсутності обґрунтованих очікувань їх погашення*, тоді як буквальне тлумачення дієслова *write* як *записувати* або використання конструкцій на кшталт *відмовлятися від боргів* суперечило б нормам української фінансової термінології та призводило б до семантичного викривлення змісту.

Аналогічні перекладацькі труднощі виникають при відтворенні ідіоматичних економічних конструкцій, що використовують в аналітичних і стратегічних розділах річних

звітів. У Nestlé Group. Annual Report (2023) зазначено: *The Group continues to plough back profits into the business to support long-term growth.* У цьому контексті фразове дієслово *to plough back* є ідіоматичною одиницею економічного дискурсу, яка концептуалізує процес повторного вкладення отриманого прибутку в розвиток компанії. В українському перекладі адекватним є варіант *Група компаній продовжує реінвестувати прибуток у розвиток бізнесу для забезпечення довгострокового зростання*, що є результатом лексико-семантичної трансформації та узагальнення. Буквальні відповідники на зразок *повертати* або *вкладати назад* не відтворюють фахового значення конструкції та не відповідають нормам українського економічного мовлення.

Важливе місце в економічному дискурсі посідають метафоричні моделі, які виконують не лише стилістичну, а й когнітивно-прагматичну функцію, забезпечуючи концептуалізацію складних економічних процесів через образи, зрозумілі широкому колу адресатів. У практичному матеріалі економічних звітів регулярно використовують метафори на зразок *the economy is recovering, financial health, economic growth slows down*, що відображають динамічний стан економічних систем.

Так, у World Bank Annual Report 2022 (World Bank Group. Annual Report, 2022) у макроекономічному огляді зазначено: *The global economy is showing signs of recovery after a period of unprecedented disruption.* У перекладі доцільним є варіант *Світова економіка демонструє ознаки відновлення після періоду безпрецедентних потрясінь*, який зберігає метафоричну модель «економіка як живий організм» і водночас відповідає нормам українського економічного мовлення. Таке перекладацьке рішення забезпечує когнітивну прозорість і прагматичну адекватність тексту.

Водночас у науково-аналітичних жанрах можливе часткове нейтралізування образності, якщо пріоритетом є точність і термінологічна однозначність, а не експресивність.

Окрім лексико-стилістичних особливостей, англомовні економічні тексти характеризують специфічні граматичні моделі, зокрема активне використання пасивних конструкцій і безособових форм, що слугують засобом деперсоналізації та об'єктивізації викладу. Наприклад, у IMF World Economic Outlook 2023 (International Monetary Fund. World Economic Outlook, 2023) ужито конструкцію: *It is expected that inflation will gradually decline over the medium term.* В українському перекладі це речення адекватно передають як *Очікується, що рівень інфляції поступово знижуватиметься в середньостроковій перспективі.* Така синтаксична трансформація дозволяє зберегти прогностичну модальність висловлення й водночас адаптувати граматичну структуру до норм української мови, уникаючи надмірного формального калькування.

Практичний аналіз перекладів економічних текстів свідчить, що адекватне відтворення лексико-стилістичних особливостей можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує термінологічну точність, урахування жанрових параметрів і прагматичної настанови тексту. Застосування лексико-семантичних і стилістичних трансформацій у перекладі економічних текстів є не відхиленням від норми, а необхідною умовою досягнення функційної еквівалентності та комунікативної ефективності.

Здійснений аналіз лексичних, стилістичних і граматичних особливостей перекладу англомовних економічних текстів дозволяє виокремити типові перекладацькі рішення, зумовлені жанровою специфікою економічного дискурсу та прагматичною настановою тексту. Узагальнені результати аналізу подано в табл. 1.

Таблиця 1. Узагальнення перекладацьких рішень у перекладі економічних текстів

Рівень аналізу	Перекладацьке рішення	Коротка характеристика
Термінологічний	Контекстуальна диференціація	Вибір відповідника залежно від жанру та сфери економічного дискурсу
Концептуальний	Концептуальна адаптація	Урахування відмінностей у концептуалізації економічних понять
Фразеологічний	Лексико-семантична трансформація	Відмова від буквального перекладу на користь фахових відповідників
Дієслівні конструкції	Узагальнення / термінологізація	Передавання ідіоматичних одиниць через нормативні економічні терміни
Метафоричний	Функціональна еквівалентність	Збереження або нейтралізація образності залежно від жанру
Граматичний	Синтаксична трансформація	Адаптація пасивних і безособових конструкцій до норм української мови
Узагальнювальний	Комплексний підхід	Поєднання термінологічної точності, жанрової відповідності та прагматики

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У результаті проведеного дослідження встановлено, що переклад англomовних економічних текстів українською мовою є складним багаторівневим процесом, зумовленим специфікою економічного дискурсу як інституційної форми професійної комунікації. Високий ступінь термінологічної насиченості, полісемія ключових економічних понять, наявність стійких терміносполук, ідіоматичних дієслівних конструкцій, а також метафоричних моделей і граматичних особливостей англomовних текстів потребують від перекладача функціонально вмотивованого підходу до відтворення змісту оригіналу.

Практичний аналіз матеріалу засвідчив, що досягнення адекватності перекладу можливе лише за умови поєднання контекстуальної інтерпретації термінів, лексико-семантичних і синтаксичних трансформацій, а також урахування жанрових і прагматичних

Література

Бацевич, Ф. С. (2010). *Нариси з лінгвістичної прагматики*. Львів: ПАІС, 336 с.

параметрів економічного тексту. Установлено, що буквальний переклад переважно призводить до семантичних викривлень і порушення норм українського економічного мовлення, тоді як застосування комплексного функціонального підходу забезпечує термінологічну точність, стилістичну виваженість і комунікативну ефективність перекладу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в поглибленому аналізі когнітивних механізмів концептуалізації економічних понять у різних мовах, зіставному вивченні метафоричних моделей економічного дискурсу та розширенні емпіричної бази, зокрема корпусних досліджень сучасних економічних текстів. Окремий науковий інтерес становить розроблення методичних рекомендацій щодо перекладу економічної термінології й фразеології для підготовки фахівців зі спеціалізованого перекладу, а також дослідження впливу жанрової варіативності економічного дискурсу на вибір перекладацьких стратегій.

- Карабан, В. І. (2004). *Переклад англійської наукової і технічної літератури*. Вінниця: Нова книга, 576 с.
- Селіванова, О. О. (2012) *Когнітивна лінгвістика: витоки, напрями, перспективи*. Черкаси: Брама-Україна, 344 с.
- Фрумкіна, А. (2025). Роль динамічного стереотипу у формуванні комунікативної компетентності при вивченні іноземної мови. *Педагогічний дискурс*, (37), с. 110–115. <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2025.37.15>
- Фрумкіна, А. Л., & Адамова, Г. В. (2025). Ефективність використання САТ-інструментів у процесі навчання майбутніх перекладачів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, (2), с. 134–141. <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-2-134-141>
- Allianz Group. Annual Report 2023 [Electronic resource]. Munich: Allianz SE, 2024. URL: <https://www.allianz.com/en/investors/results-reports/annual-report.html> (accessed: 20.01.2026).
- Baker, M. (2018). *Translation and conflict: A narrative account*. 2nd ed. London; New York: Routledge. 240 p.
- Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and rhetoric: The persuasive power of metaphor*. 2nd ed. London: Palgrave Macmillan, 352 p.
- Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. London; New York: Routledge, 240 p.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London; New York: Routledge, 270 p.
- Harris, Z. S. (1952). Discourse analysis *Language*, vol. 28, No. 1, pp. 1–30.
- House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. London; New York: Routledge, 176 p.
- International Monetary Fund. World Economic Outlook 2023 [Electronic resource]. Washington, DC: IMF, 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> (accessed: 20.01.2026).
- Kade, O. (1968). *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 256 s.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 242 p.
- Nestlé Group. Annual Report 2023 [Electronic resource]. Vevey: Nestlé S.A., 2024. URL: <https://www.nestle.com/investors/annual-report> (accessed: 20.01.2026).
- Neubert, A. & Shreve, G. M. (1992). *Translation as text*. Kent, OH: Kent State University Press. 171 p.
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Leiden: E. J. Brill. 331 p.
- Nord, C. (1997). *Text analysis in translation: Theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam; Atlanta: Rodopi. 250 p.
- Reiss, K. & Vermeer, H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 245 s.
- Unilever PLC. Annual Report and Accounts 2022 [Electronic resource]. London: Unilever PLC, 2023. URL: <https://www.unilever.com/investors/annual-report-and-accounts/> (accessed: 20.01.2026).
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and context: A sociocognitive approach*. Cambridge: Cambridge University Press. 267 p.
- World Bank Group. Annual Report 2022 [Electronic resource]. Washington, DC: World Bank, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report> (accessed: 20.01.2026).

References

- Baker, M. (2018). *Translation and conflict: A narrative account* (2nd ed.). London; New York: Routledge. (in English).
- Batsevych, F. S. (2010). *Narysy z lnhvistychnoi prahmatyky [Essays on linguistic pragmatics]*. Lviv: PAIS. (in Ukrainian).
- Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and rhetoric: The persuasive power of metaphor* (2nd ed.). London: Palgrave Macmillan. (in English).

- Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. London; New York: Routledge. (in English).
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London; New York: Routledge. (in English).
- Frumkina, A. (2025). Rol dynamichnoho stereotypu u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti pry vyvchenni inozemnoi movy [The role of dynamic stereotype in the formation of communicative competence in foreign language learning]. *Pedagogical Discourse*, 37, pp. 110–115. <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2025.37.15> (in Ukrainian).
- Frumkina, A. L. & Adamova, H. V. (2025). Efektyvnist vykorystannia CAT-instrumentiv u protsesi navchannia maibutnikh perekladachiv [Effectiveness of using CAT tools in the training of future translators]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical Sciences*, 2, pp. 134–141. <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-2-134-141> (in Ukrainian)
- Harris, Z. S. (1952). Discourse analysis. *Language*, 28(1), pp. 1–30. (in English).
- House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. London; New York: Routledge. (in English).
- International Monetary Fund. (2023). *World Economic Outlook 2023*. Washington, DC: IMF. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> (in English).
- Kade, O. (1968). *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie. (in German).
- Karaban, V. I. (2004). *Pereklad anhliiskoi naukovoï i tekhnichnoi literatury [Translation of English scientific and technical literature]*. Vinnytsia: Nova Knyha. (in Ukrainian).
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press. (in English).
- Nestlé Group. (2024). *Annual Report 2023*. Vevey: Nestlé S.A. <https://www.nestle.com/investors/annual-report> (in English).
- Neubert, A., & Shreve, G. M. (1992). *Translation as text*. Kent, OH: Kent State University Press. (in English).
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Leiden: E. J. Brill. (in English).
- Nord, C. (1997). *Text analysis in translation: Theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam; Atlanta: Rodopi. (in English).
- Reiss, K., & Vermeer, H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. (in German).
- Selivanova, O. O. (2012). *Kohnityvna linhvistyka: vytoky, napriamy, perspektyvy [Cognitive linguistics: Origins, approaches, and perspectives]*. Cherkasy: Brama-Ukraina. (in Ukrainian).
- Unilever PLC. (2023). *Annual Report and Accounts 2022*. London: Unilever PLC. <https://www.unilever.com/investors/annual-report-and-accounts/> (in English).
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and context: A sociocognitive approach*. Cambridge: Cambridge University Press. (in English).
- World Bank Group. (2022). *Annual Report 2022*. Washington, DC: World Bank. <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report> (in English).

Автор

Арина Фрумкіна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри германських та східних мов і перекладу
e-mail: frumkina@onua.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2635-685X>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Author

Aryna Frumkina, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Germanic and Oriental Languages and Translation
e-mail: frumkina@onua.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2635-685X>

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА
КОЦЮБІНСЬКОГО
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)**

№ 42

Збірник наукових праць

Головний редактор - І. Я. Завальнюк
Заступник головного редактора - І. В. Гороф'янюк
Відповідальний секретар - Н. І. Кухар
Літературний редактор (англійська мова) - І. Д. Забужанська

Підписано до друку 27.05.2026
Формат 64x90/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк.22. Обл.-вид. арк. 20,46.
Наклад за замовленням. Зам. №3611-2.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ТОВ «ТВОРИ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: +38 (096) 973-09-34, +38 (093) 891 38 52.
E-mail: info@tvoru.com.ua, <http://www.tvoru.com.ua>
SCIENTIFIC JOURNAL

**SCIENTIFIC NOTES OF
VINNYTSIA MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
SERIES: PHILOLOGY (LINGUISTICS)**

No 42

Collection of scientific papers

Editor-in-Chief - Inna Zavalniuk
Deputy Editor-in-Chief - Inna Horofianiuk
Executive Secretary - N. I. Kuhar
Literary Editor (English) - Inna Zabuzhanska

Approved for publication 27.05.2026.
Format 60x84/8. Offset paper.
Digital printing, 22. Conditional printed sheets 20,46.
Circulation on order. Order 3611-2.

Printed from the originals of the customer.
Publisher LLC "TVORY"

Certificate of entry the subject of publishing in the State Register of publishers,
manufacturers and distributors of publishing products series 6188 from 18.05.2018.
Nemyrivske shose Str., 62a, Vinnytsia, 21034.
Phone: 0(800)33-00-90, (096) 97-30-934, (093)89-13-852
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>